

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE

ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (164)
2014

Chișinău, 2014

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în politologie

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Elena Curmei**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2014

CUPRINS

RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI STUDII EUROPENE

Victor Juc	Teorii postmoderniste ale relațiilor internaționale	7
Aurelia Peru-Balan	Taxonomia imaginii omului politic. Charisma: o abordare actualizată a <i>Statului – spectacol</i> de R. G. Schwartzberg	24

ȘTIINȚE POLITICE

Serghei Sprincean	Interferențe bioetice în abordarea sistemică a problematicii transnistrene	35
Галина Роговая	Религиозные организации как субъекты гражданского общества в Республике Молдова	46
Владимир Кочетков	Российская элита и Конституция 1993 года	54

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Victor Mocanu, Andrei Dumbrăveanu	Opiniile cetățenilor Republicii Moldova în ajunul scrutinului parlamentar din 2014	71
Iurie Caraman	Aspecte ale culturii de consum din Republica Moldova	84
Valeriu Mîndru	Stratificarea socială: evoluții ale nivelului de trai	92
Marina Piscenco, Olga Gagauz, Olga Penina	Îmbătrânirea forței de muncă și rezervele de consolidare a efectivului brațelor de muncă	100
Mariana Buciuceanu-Vrabie	Pregătirea profesională a potențialului uman și echitabilitate de gen pe piața muncii	111

FILOSOFIE

Lidia Troianowski	Conflictul dublu al valorilor: între globalizare și tradiție	122
Alexandru Cosmescu	Experiența trăită a distragerii: o analiză fenomenologică	132
Николай Попович	Социально-нормативное значение культуры для человеческой коммуникации	141
Кирилл Товбин	Пострелигия как феномен постмодерна	148

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Victor Moraru, Sergiu Moraru	Securitatea informațională ca o condiție a libertății	159
Mihai Lescu	Responsabilitatea socială a comunicării mediatice	166
Diana Moraru, Mariana Tacu	Libertatea de exprimare și valențele deciziei politico-managieriale	173

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Valeriu Mija	Evoluția statelor neutre din Europa în cadrul sistemului internațional bipolar	182
Marina Tatar	Republica Moldova în profilul global al remitențelor	193
Rafic Sulaiman	The political interferences of the federalism	201
Călin Tomuleț	Competența instanțelor de judecată în materie de contencios administrativ	205
Daniela Duca	The Republic of Moldova and the economic consequences of the current demographic dynamics	212

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Tatiana Spătaru	<i>Recenzie.</i> Țurcan Nelly. Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație	216
Victor Moraru	De la dialogul civilizațiilor - la civilizația dialogului	220

ANIVERSĂRI

Victor Moraru, Victor Juc	Academicianul Alexandru Roșca octogenar	222
--------------------------------------	---	------------

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

- Victor Juc** The postmodern theories of international relations 7
- Aurelia Peru-Balan** Political image classification. Charisma: an updated approach of the super star show of Government by R. G. Schwartzberg 24

POLITICAL SCIENCES

- Serghei Sprincean** Bioethical interferences in systemic approach of the transnistrian problematic 35
- Галина Роговая** Religious organizations as civil society actors in the Republic of Moldova 46
- Владимир Кочетков** The russian elite and the Constitution of 1993 year 54

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

- Victor Mocanu, Andrei Dumbrăveanu** The Republic of Moldova citizens' opinions on the eve of the 2014 parliamentary elections 71
- Iurie Caraman** Aspects of the cultural consumption in the Republic of Moldova 84
- Valeriu Mîndru** Social stratification: life standarts evolution 92
- Marina Piscenco, Olga Gagauz, Olga Penina** Labour force ageing and resources for workforce consolidation 100
- Mariana Buciuceanu-Vrabie** The professional training of human resources and gender equity on the labor market 111

PHILOSOPHY

- Lidia Troianowski** The double conflict of values: between globalization and tradition 122
- Alexandru Cosmescu** The lived-through experience of being distracted 132
- Николай Попович** The socio-normative value of culture for human communication 141
- Кирилл Товбин** Post-religion as phenomenon of post-modernity 148

MASS-MEDIA AND POLITICAL COMUNICATION

Victor Moraru, Sergiu Moraru	The informational security as a condition of freedom	159
Mihai Lescu	The social responsibility of the media communication	166
Diana Moraru, Mariana Tacu	Freedom of expression and the political and managerial decision's valences	173

RESEARCH PAPERS

Valeriu Mija	The evolution of european neutral states in the international bipolar system	182
Marina Tatar	The Republic of Moldova in global profile of remittance	193
Rafic Sulaiman	The political interferences of the federalism	201
Călin Tomuleț	Jurisdiction of the courts on administrative issuesv	205
Daniela Duca	The Republic of Moldova and the economic consequences of the current demographic dynamics	212

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

Tatiana Spătaru	The review of the monograph „Scientific communication in the context of open access to information” by Nelly Turcan	216
Victor Moraru	From the dialogue of civilizations – to civilization dialogue	220

ANNIVERSARIES

Victor Moraru, Victor Juc	Academician Alexandru Rosca octogenarian	222
--------------------------------------	--	------------

TEORII POSTMODERNISTE ALE RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE THE POSTMODERN THEORIES OF INTERNATIONAL RELATIONS

Victor JUC, *doctor habilitat în politologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

In this article is researched the fourth edition of the „Great Debate” of the theory of international relations, as participants appearing particularly the rationalism and reflectivism. In parallel, is relief and other postmodern theories, some of which are constructivism and feminism, which come to complete the spectrum of scientific approaches and development of International Relations.

The fourth Edition has two major aspects: the explanation-understanding and agent-structure, which have overlapped with attempts to substantiate a metatheory, but this attempt failed and has become established the theoretical pluralism.

Fundamentarea teoretică a Relațiilor Internaționale s-a produs prin intermediul „marilor dezbateri” științifice, care au cunoscut patru ediții: realismul politic versus idealismul politic; modernismul versus tradiționalismul; neoliberalismul versus neorealismul. Prezentul articol este consacrat elucidării celei de-a patra ediții, care s-a produs în condițiile postrăzboi rece și avînd ca bază postmodernismul.

Dezbaterile metateoretice de la sfîrșitul secolului XX, avînd ca obiective abordarea teoretică a problemelor metodologice în epistemologie și, implicit, identificarea mai completă a cadrului intelectual pentru a înțelege mai bine natura politicii mondiale reflectă, potrivit lui S.Guzzini, tendința de a crea mereu noi dihotomii. Ele au avut relevanță redusă și n-au întrunit foarte mulți protagoniști, chiar dacă inițiatorii lor, R.Keohane și Y.Lapid, au încercat să argumenteze că demersurile pe care le prezintă, raționalismul și, respectiv, postpozitivismul nu prezintă prin esența și caracterul lor altceva decît „un program empiric de investigație”, conform primului cercetător, fie „o confluență a tendințelor filosofice și sociologice antipozitivistice”, în opinia celui de-al doilea. R.Keohane a definit dezbaterile dintre raționalism și reflectivism, tratată ca prelungire a subiectului precedent al instituțiilor, dar, subliniem, permutînd accentul de la aspectele de ontologie la cele de epistemologie, iar Y.Lapid a formulat altă dispută, dintre pozitivism și postpozitivism, numită de S.Guzzini „foarte personală și adesea caustică”. La aceste două se mai adaugă aserțiunea teoretică a lui M.Hollis și S.Smith despre „distanța dintre explicare și înțelegere în Relațiile Internaționale”,

care „s-a diluat” pe filiera pozitivism – postpozitivism în problema cu privire la originea cauzalității. Realizînd o succintă sinteză a celor „trei direcții”, C.Wight a identificat două „complexe teoretice”, primul încluzînd explicarea, pozitivismul și raționalismul, iar al doilea - înțelegerea, postpozitivismul și reflectivismul, această dihotomie s-a extins și asupra formării sistemului internațional postrăzboi rece prin relațiile dintre structură și agenți.

Urmărind să prezinte „un tip ideal de cercetare” edificat pe epistemologia empiristă și remarcînd oportunitatea de „a extinde orizontul ontologic al investigației”, R.Keohane deosebește, pe de o parte, „aria” raționalistă, incluzînd neorealismul și neoinstituționalismul, care a dezvoltat un asemenea „program de cercetare”, iar pe de altă, „aria” reflectivistă, care nu conține ca veritabil concurent, deoarece n-a fost în măsură să elaboreze un program similar de investigație, reunind promotori ai hermeneuticii critice în sociologia istorică (F.Cardoso), ai epistemologiei realiste științifice (D.Dessler), epistemologiei constructiviste (N.Onuf) și poststructuralismului (J.Der Derian, M.Shapiro). Subliniem că în ultimă instanță, raționalismul se axează pe explicații cauzale universaliste, anistorice și decontextualizate, în timp ce reflectivismul accentuează importanța „înțelegerii intersubiective și a contextului istoric”. Reflectivismul, la rîndul lor (R.Ashley), susține că raționalismul este o teorie obscură, din cauza că nu clarifică sursele alegerilor politice ale actorilor statali și nu specifică nimic referitor la valorile pe care le promovează instituțiile: reflectivismul este ancorat direct pe imaginea de sine, pe identitate, remarcînd prezența unei fisuri între concepte și realitate, deoarece cunoașterea realului este supusă medierii de către conștiință și numai „hermeneutica cazurilor unice”, potrivit lui R.Morrow, care de asemenea este o metodă interpretativă, poate să contribuie la animarea cercetărilor. În plus, mai mulți protagoniști ai discursului reflectivist, precum R.Ashley și J.Der Derian, au denunțat caracterul științific al teoriei relațiilor internaționale, exprimînd adevărul la asumpțiunile lui M.Wight, care consideră că asemenea știință nu se dovedește a fi altceva decît „o prezentare mecanică”, din cauza posibilității de a ignora „convingerile și motivația umană” în politica internațională.

Dihotomia raționalism – reflectivism, potrivit lui S.Smith, se află în strînsă conexiune cu două teorii, pe care le fundamentează în baza distincției dintre explicare și înțelegere, adică teoria explicativă și teoria constitutivă, prima fiind în esență de orientare pozitivistă și caută „să ofere explicații ale Relațiilor Internaționale”, pe cînd cea de-a doua – de nuanță pozitivistă și se referă la „cum realitatea (socială – n.n.) este construită”. Însă C.Wight remarcă că este foarte dificil de a realiza interpretarea acestei distincții, pe cînd A.Wendt urmărește să argumenteze că ambele teorii „transcend partajarea științei în real și social”, contrar supoziției exprimate de S.Smith, care le consideră viziuni aflate în competiție asupra lumii

sociale. Considerăm că diferența ontologică anunțată de S.Smith se înscrie pe filiera pozitivism – postpozitivism sau, în alți termeni, știință – antiștiință.

Anunțînd „perspectivele epocii postpozitiviste”, Y.Lapid susține că dezbateră inițiată reprezintă prin conținut o continuare a celor din trecut, care au avut ca subiect „relevanța filosofiei științei asupra Relațiilor Internaționale”. Într-adevăr, disputa a urmărit să legitimizeze analiza și extinderea cadrului de cunoaștere a lumii sociale prin definirea factorilor materiali sau ideali pe care se sprijină demersurile antrenate în polemică, criticile fiind îndreptate cu precădere împotriva „ortodoxiei pozitiviste”. Teoria pozitivistă este asociată unei ontologii tributare realismului, care se canalizează pe realitatea faptelor empirice, independent de conștiința noastră și, deci, conceptele științifice derivate din această teorie corespund realităților factuale. Conform opiniei pozitiviștilor, lumea există obiectiv și imaginile formate în conștiința omului reprezintă realitatea prin observare, pe cînd postpozitivii resping înțelegerea imaginilor ca fiind corespondenți reali. Trebuie de specificat totuși că termenul „postpozitivism” se dovedește a fi ambiguu și insuficient fundamentat prin conținut pentru a fi în măsură să contracareze eficient concepția pozitivistă asupra științelor sociale și s-o reformuleze prin dezvoltarea unui edificiu nou, cu atît mai mult că prin componența sa discursul postpozitivist se distinge prin diversitate, întrunind poststructuraliști, postmoderniști și reprezentanți ai realismului științific, care, în pofida diferențelor inevitabile, sînt reuniți nu numai prin aserțiunile antipozitiviste, ci în special prin tentativele de a prezenta relatări ample asupra structurilor sociale complexe și, implicit, pentru înțelegerea Relațiilor Internaționale. Considerăm necesar de a preciza de asemenea că postpozitivismul a urmărit în mod nemijlocit „deconstruirea” Relațiilor Internaționale tradiționale prin reexaminarea prezumțiilor fundamentale ale acestora, dat fiind că sînt edificate, potrivit lui J.Vasquez, pe idealurile „proiectului raționalist” de sorginte iluministă, în accepția postmoderniștilor realitatea este o construcție socială, „produs al alegerii umane de alternativă”. F.Chernoff susține că A.Wendt, prin lucrarea sa „Teoria Socială a Politicii Internaționale”, a fundamentat nu atît demersul constructivist, cît realismul științific, „o metateorie comprehensivă” menită să asigure „studiul Relațiilor Internaționale în baza unei structuri explicite” prin respingerea pozitivismului logic de caracter empirist și elaborarea a trei principii definitorii a căror esență se reduce în ultimă instanță la următoarele: lumea este independentă de părerea și limbajul observatorilor individuali și deci, există structuri independente de observarea lor, în sensul că „există ceea ce conceptualizăm”. Această supoziție se deosebește și de postmodernism (J.George), care se axează cu precădere pe ideea că nu pot exista structuri independente de discursurile noastre, deoarece toată cunoașterea socială este creată discursiv. Realismul științific, care, de altfel, n-are nimic comun nici cu realismul politic, nici cu neorealismul, fiind prin esență și

caracter un discurs în cadrul filosofiei științelor sociale, se pronunță în favoarea pluralismului metodologic, dar își promovează concluziile, potrivit lui F.Chernoff, „prin necaracterizarea dezbatelor din cadrul acestei filosofii” [1,p.189].

Referindu-se mai cu seamă la disputa raționalism – reflectivism, dar și la alte polemici din cadrul ediției a patra, J.George este de părere că dezbateră teoretică a fost redusă în principiu „la distincția dintre valoare și fapt”, proprie cercetării empiriste, o consecință fiind pluralismul teoretic predefinit. În aceeași ordine de idei, S.Guzzini exprimă opinia că „furia epistemologică” a devastat disciplina relațiilor internaționale în anii '80 și '90 ai secolului XX, ridicînd-o la nivelul dezbatelor metateoretice începute prin disputa paradigmelor, dar în același timp a încetățenit decisiv pluralismul teoretic și metodologic, devenit un fapt științific și un standard al investigațiilor în domeniu, chiar dacă el însuși a încercat să propună o metateorie prin care s-ar fi avansat în cercetarea și înțelegerea domeniului.

Reflectînd stările de spirit de a defini periodic dispute noi prin identificarea unor probleme sau reactualizarea subiectelor precedente precum și transformările survenite în tabloul teoriilor, concepțiilor și direcțiilor de studiu ale Relațiilor Internaționale, luînd act de faptul că reflectivismul practic se dovedea a fi inexistent, iar constructivismul din contra, se afla în plină ascensiune, același R.Keohane, alături de P.Katzenstein și St.Krasner, mai anunță în 1998 o dezbateră – dintre raționalism și constructivism. De fapt, H.Patomaki și C.Wight sînt de părere că realismul științific alcătuiește baza constructivismului, în timp ce conform asumției lui S.Barkin, „constructivismul nu sînt alții decît idealismul liberal” [2,p.612]. Însă această presupusă dezbateră, în opinia noastră, nu poate pretinde la un statut special și distinct, ea se include în cadrul ediției a patra, chiar dacă J.Fearson și A.Wendt tind să argumenteze că prin importanța ei se dovedește a fi „o dezvoltare (teoretică – n.n.) remarcabilă” focusată pe problema „cum trebuie de studiat Relațiile Internaționale” [3,p.52]. În același timp este necesar de precizat că în accepția lor constructivismul ocupă o poziție intermediară între raționalism și reflectivism, primul reprezintă prin esență o abordare metodologică despre caracterul și mai ales „explicării sociale”, implicînd preferințe pentru anumite metode de investigație, ca în ultimă instanță să se urmărească fundamentarea unei sinteze pragmatice obiectiv-subiective, adică nu este o abordare cu suma zero, deși se insistă nu fără temei asupra a „două demersuri”, în sensul că viața internațională este supusă cercetării din diverse puncte de vedere analitice, „punînd diferite întrebări și dezvoltînd diferite răspunsuri”.

La rîndul său, constructivismul, conform lui J.Searle, face distincție între „faptele brute” despre lume, care rămîn independente de acțiunea umană, și „faptele sociale”, a căror existență depinde de „convențiile social stabilite”, obiectivul final urmărit fiind, în accepția lui Ch.Kegley-jr și E.Wittkopf, cunoașterea mai bună

a politicilor mondiale. Termenul „constructivism” a fost introdus în circuitul științific de către N.Onuf, însă acest demers, în opinia noastră, se asociază cu figura lui A.Wendt, care a contribuit decisiv la fundamentarea lui teoretică și recunoașterea academică a statutului de teorie a relațiilor internaționale. Ideile de caracter constructivist și-au găsit elucidare în elaborările mai multor precursori, însuși A.Wendt indicînd asupra școlii engleze cu ideea „societății anarhice” în relațiile internaționale, însă numai către sfîrșitul anilor '90 această abordare devine una de referință, mai ales în mediul american de investigație. A.Wendt a urmărit nu atît să respingă teoriile predominante în materie, deși alături de alți constructiviști, mai ales cei radicali (S.Smith), le consideră greșite, ci mai degrabă să extindă sfera de explicare a comportamentului actorilor, cu precădere al statelor, „ideile culturale constituite alcătuiind punctul de plecare” pentru elaborările sale. Trăsăturile definitorii ale abordării constructiviste sînt: cunoașterea este constituită social și depinde de o ființă umană informată; relațiile sociale construite de oameni constituie cunoașterea socială pe care se bazează agenți pentru a se adapta la mediile lor sociale și fizice; structura relațiilor umane este rezultat al ideilor împărtășite; ideile în schimbare ce se referă la autoidentificarea actorilor le definesc interesele, identitățile și interesele, sînt constituite de idei împărtășite. A.Wendt exprimă părerea că sistemul de state se îndreaptă spre „un joc final kantian”, dar mai tîrziu nu exclude posibilitatea ca în ultimă instanță să apară un stat mondial: într-un asemenea sistem internațional statele s-ar considera prietene și deci, s-ar schimba calculele cu privire la comportamentul lor, așteptarea tipică fiind cooperarea, iar conflictele care pot apărea, este de așteptat să fie soluționate pe cale pașnică.

Prin urmare, A.Wendt nu problematizează statul, după cum procedează constructiviștii radicali, ci îl consideră o unitate reală care se autoorganizează, deținînd monopolul violenței legitime și deci, va exista încă mult timp, deoarece capacitățile sale materiale și loialitățile pe care le impune, nu pot să dispară cel puțin în viitorul previzibil. Pentru exprimarea acestor supoziții, A.Wendt este culpabilizat de promotorii constructivismului radical, care sînt preocupați în special de construirea cunoașterii sociale ce se va afla în măsură, potrivit lui E.Adler, să elibereze oamenii de „structurile opresive”, adică statul și să identifice mecanisme alternative ale conducerii și ordinii sociale: dacă statul este o idee, el poate fi schimbat printr-o transformare voluntară și intenționată, „A.Wendt a formulat o elaborare științifică atît de restrictivă..., încît renunță să introducă în teorie constructorul ultim al lumilor – individul uman gînditor, deseori rezonabil, uneori surprinzător și cîteodată chiar creativ” [4,p.108]. Este de precizat că în plan general teoretic, constructivismul abordează lumea interacțiunilor dintre actorii internaționali ca pe un spațiu, sistemul internațional fiind considerat un produs social atît în ansamblul său, adică prin structură, cît și sub aspectul

componentelor sale defnitorii, adică la nivelul agenților. Conform supozițiilor O.Todorean, teoria constructivistă statuează că sistemul internațional, ca parte a realității sociale, „construiește” actorii, contribuie la constituirea lor și la modul în care se autodefinesc, el este în egală măsură construit și reconstruit prin fiecare interacțiune dintre agenți: fiind o teorie socială a realității internaționale, această abordare urmărește să prezinte alte instrumentarii de cunoaștere a lumii și de transformare a relațiilor internaționale prin reconstruirea conceptuală a actorilor, intereselor, identităților, structurilor și sensurilor interacțiunilor reciproce.

Este necesar de subliniat că discursul feminist de asemenea se include în cadrul teoriilor critice, el focusându-și atenția asupra formelor de gender ale construcției cunoașterii, urmărind ca prin „fapte noi” să contribuie la înțelegerea adecvată și mai comprehensivă a realității [5,p.167-175]. M.Zalewski împarte curentul feminist în două grupări succesive – adeptele empirismului, care urmăresc emanciparea din neglijență a problemelor de gender și promotoarele postpozitivismului, care pun aceste probleme pentru a elabora o epistemologie menită să contribuie la înțelegerea mai bună a lumii, dat fiind că, în opinia A.Tickner, „toate teoriile care pretind în exclusivitate să ofere explicații obiective și universale ale comportamentului statelor au fost construite pe baza comportamentului bărbaților, mai ales a celor privilegiați și deci, sînt ancorate pe conflicte, în timp ce discursul feminist are ca obiectiv să consolideze cooperarea pentru a preîntîmpina războaiele”. Curentul feminist se caracterizează prin prezența în timp a unor direcții de cercetare a Relațiilor Internaționale. O.Todorean, sintetizînd mai multe clasificări precum cele elaborate de J.True, A.Tickner, Ch. Sylvester, dar și de R.Keohane, distinge următoarele versiuni:

1. feminismul liberal, nu contestă limitele Relațiilor Internaționale ca domeniu academic, conceptele fundamentale și agenda de investigație, ci „descoperă” prezența femeilor în relațiile internaționale și reclamă necesitatea includerii lor mai largi în categoriile factorilor de decizie, obiectelor de studiu și autorilor investigațiilor științifice;

2. feminismul marxist, este ancorat pe conceperea raporturilor de gen în calitate de elemente constitutive ale relațiilor sociale și instituții fundamentale menite să contribuie la dezvoltarea eficientă a societăților, întemeiate prin impunere sau negociere între grupuri a căror putere se dovedește a fi substanțial diferită, iar agenda de cercetare fiind de caracter preponderent economic;

3. feminismul teoriei critice, reprezintă prin conținut o simbioză dintre elemente de nuanță neomarxistă în varianta gramsciană (societatea este arenă a conflictului dintre forțele interesate în menținerea statu-quo-ului și cele ce doresc schimbarea) și postpozitivism (conceperea cunoașterii ca fiind subiectivă și limitată), agenda de cercetare de asemenea cuprinzînd probleme de politici economice;

4. feminismul constructivist, abordează relațiile internaționale ca pe o practică socială compusă din fapte sociale constituite și comunicate, acest discurs fiind preocupat de construcția normelor, instituțiilor și identităților în plan global și de revalorizarea lor prin politici de gender în condițiile că multe identități colective, inclusiv și în special statul, „reprezintă un construct puternic genizat” și o prezență abstractă cu atribute masculine;

5. feminismul perspectival, este canalizat cu precădere pe „evidențierea, analiza și critica asumțiilor de gen proprii domeniului”, fiind intens promovată aserțiunea că identitatea istorică, socială și de gen a autorului influențează modul de teoretizare: identitatea masculină a tuturor autorilor din știința relațiilor internaționale constituie una din explicațiile că disciplina și realitatea internațională sînt înțelese și proiectate conform viziunii masculine asupra lumii. Această direcție îmbină preocupările despre ceea ce există în Relațiile Internaționale și despre cum putem cunoaște ceea ce există, teoretizarea fiind realizată din unghiul de vedere și de cunoaștere asumat al femeilor și deci, se urmărește o cunoaștere alternativă internaționalului;

6. feminismul postmodern, reprezintă o sumă de contribuții critice îndreptate spre înțelegerea politicilor mondiale și este canalizat în special pe deconstruirea „discursului și universului consacrat al Relațiilor Internaționale”, urmărind elaborarea altui limbaj de scriere a teoriei și altei metodologii, iar în aspect practic chestionează ideea emancipării femeilor la scară globală în contextul negării posibilității unui plan progresist de dezvoltare a umanității [6,p.392].

Teoria feministă urmărește să prezinte o bază conceptuală nouă, menită să asigure fundamentarea construcțiilor de alternativă a politicii mondiale, iar în ultimă instanță, să contribuie la transformarea relațiilor internaționale, acest demers teoretic venind cu o viziune nouă, derivată din politicile de gender. Discursul feminist a apărut ca formă de protest, dar s-a desăvârșit ca o conceptualizare nouă a politicii mondiale, mai puțin conflictuale și cu un grad mai înalt de cooperare și dialog.

Încheierea războiului rece a fost favorabilă și pentru ascensiunea perspectivei comunitariste a relațiilor internaționale, exprimată prin elaborarea lui S.Huntington cu privire la „ciocnirea civilizațiilor”, și prin concepțiile identitare, una dintre cele mai des vehiculate fiind cea islamică. Conform opiniei lui B.Hughes, perspectiva comunitaristă constă în analiza relațiilor internaționale în funcție de valorile culturale ale unei sau mai multor comunități naționale sau etnice: actorii relațiilor internaționale nu sînt cei identificați de teoriile generale clasice și neoclasice, dar comunitățile naționale și etnice sau grupurile identitare, acestea fiind unite nu numai prin caracteristicile lor obiective comune (teritoriul, istorie, economie sau condiții politice), dar și prin împărtășirea valorilor culturale similare (convingeri morale și religioase, limbă, tradiții), care au o influență

preponderentă asupra atitudinilor și comportamentelor. În acest sens, logica acțiunilor grupurilor identitare este preponderent subiectivă. Spre exemplu, concepția islamică împarte lumea în trei spații – musulman, care presupune că islamul reprezintă o unitate de lege și credință, un singur Dumnezeu, un singur stat dirijat de o singură autoritate, religia formînd baza cetățeniei și comunității; nemusulman, care trebuie restrîns pe contul extinderii islamului mai ales prin război; intermediar, care este tolerat de „casa islamului”, din cauza că se află în relație de suzeranitate.

Demersul comunitarist pretinde că treptat ocupă locul central în dinamica relațiilor internaționale, deoarece în perioada postrăzboi rece majoritatea conflictelor sînt motivate de aspirații naționaliste, etnice sau religioase. Interpretările comunitariste, potrivit lui B.Hughes, consideră relațiile comunității cu lumea externă ca fiind dependente de natura aspirațiilor sau idealurilor pe care acestea le împărtășesc, convingerea lor este că puterea mișcărilor identitare se află în creștere și este necesar de a fragmenta și dezintegra relațiile internaționale. Aceste supoziții se află în contradicție cu ideile lui I.Wallerstein sau S.Huntington, care asociază dezintegrarea cu haos și conflicte violente. Astfel, I.Wallerstein susține că principalele amenințări sînt provenite de pe urma penetrării statelor „periferice”, cu regimuri autoritare în interior și utilitarism religios în politica externă, îndreptate împotriva „centrului” sistemului mondial, iar S.Huntington percepe istoria omenirii ca istorie a pluralismului civilizațiilor și proiectează un conflict global avînd la bază factorul religios (civilizațional), cele mai violente ciocniri producîndu-se între islam și vecinii săi de alte religii.

Prin urmare, ediția a patra a dezbaterilor s-a desfășurat cu predilecție în albia filosofiei științei, criticile fiind îndreptate spre deconstruirea fundamentelor epistemologice tradiționale prin punerea sub semnul întrebării a studiului științific al politicii mondiale și totodată au vizat restructurarea Relațiilor Internaționale prin includerea în circuitul științific a abordărilor de alternativă și consolidarea definitivă a caracterului pluralist al metadomeniului. În cadrul ediției a patra dezbaterile s-au canaliza pe două dihotomii, explicare – înțelegere și agent – structură, care în ultimă instanță s-au întretăiat în tentativele de a elabora o matrice metateoretică, după modelul celei elaborate de S.Guzzini. Însă aceste dispute fiind prin conținutul lor de o pronunțată factură academică și suferind uneori de speculații sofisticate, au fost adumbrite de un alt set de probleme, cu mult mai vizibile și de o vădită încărcătură practică, reflectînd statutul și relația dintre cercetările fundamentale și investigațiile aplicative - încheierea războiului rece a alimentat serioase controverse și luări de poziție cu privire al utilitatea teoriei relațiilor internaționale, dat fiind că n-a fost prezis timpul și modul în care acest conflict a luat sfîrșit. R.Keohane susține în această ordine de idei că „lipsa unor teorii în baza cărora s-ar putea înțelege efectele sfîrșitului războiului rece este cu

siguranță un motiv de umilință” [7,p.404], iar întrebarea lui V.Kulaghin nu este deloc lipsită de sens: „cum s-a întâmplat că societatea mondială a politologilor și specialiștilor în studiul Relațiilor Internaționale n-a putut prezice dezvoltarea evenimentelor de la răscrucea anilor '80 și '90?” În aceeași ordine de idei, J.Baylis se întreabă deloc retoric: ce fel de teorie este cea care n-a fost capabilă să pronosticeze o rearanjare politică de o asemenea anvergură, subliniind că sfârșitul războiului rece a zguduit atât teoria, cât și practica relațiilor internaționale și a știrbit reputația acestei teorii fără deosebire de școli sau curente metodologice.

În asemenea condiții frustrante nu este întâmplător că mai mulți cercetători în materie vin cu propuneri de a remodela teoria relațiilor internaționale urmărindu-se obiectivul amplificării gradului de eficiență și, implicit, de predictibilitate. Astfel, R.Walker susține că aceasta trebuie abordată ca o „practică constitutivă ale cărei efecte pot fi urmărite în cele mai mici intenții ale vieții cotidiene”, Y.Ferguson și R.Mansbach remarcă necesitatea de a lua neapărat în calcul „intenționalitatea umană”, dat fiind că „ființele umane sînt motivate de identități și valori”, pe cînd J.Golstein și R.Keohane din contra, subliniază că în analiza Relațiilor Internaționale se impune de a ține cont de idei, însă ceva mai tîrziu ultimul se pronunță și în favoarea „căutării unor interferențe simultan cauzale și descriptive care reclamă combinarea teoriei cu empiricul” [8,p.404].

Considerăm că aceste supoziții urmăresc să consolideze aserțiunea că cercetătorii în domeniul Relațiilor Internaționale exprimă o mare diversitate de opinii preconcepute despre natura și caracterul politicii mondiale, mai ales în condițiile pluralismului teoretic intens promovat. Referindu-se la celălalt subiect, abordîndu-l și plasîndu-l sub incidența primordialității studiului rolului actorilor în raport cu structura sistemului internațional, adică atribuind prioritate subiectivului contra obiectivului, A.Wendt consideră oportun de a ține cont de „percepțiile actorilor asupra înțelesului”, în caz contrar, susține el, trăsăturile structurale enunțate de K.Waltz explică puțin (acesta acordă întîietate structurii – n.n.), în timp ce, potrivit lui K.Goldmann, care face opțiune pentru obiectivism, „a susține că trebuie de luat în calcul scopurile de substanță ale actorilor și propriile lor interpretări ale realității nu este același lucru cu a nega însăși existența unei realități externe independent de percepțiile lor” [9,p.48]. Pronunțîndu-se în favoarea predicției, cunoașterii îndreptate spre viitor, K.Goldmann exprimă părerea că transferarea accentului de pe structură pe idei poate reflecta în fapt dorința de a înlocui „explicarea” cu „înțelegerea” în studiul științific al Relațiilor Internaționale, pe cînd R.Keohane recomandă combinarea lor, subliniind că obiectivul esențial urmărit în cercetarea lor este „înțelegerea”, dar care „nu înseamnă predicție”. Însă conform estimărilor lui M.Hollis și S.Smith, recomandarea lui R. Keohane nu este atât de ușor de realizat după cum s-ar părea la prima vedere, această supoziție fiind împărțită și de alți cercetători: K.Goldmann, în a cărui

opinie există mai multe dificultăți în combinarea „internului” și „externului” în procesul de analiză a politicii externe, R. Walker, care consideră că opoziția binară intern - extern a anulat posibilitatea de a defini „o politică mondială ce ar cuprinde multiplicitatea”, în timp ce Y.Ferguson și R.Mansbach remarcă oportunitatea „de a construi teorii care ar transcende cu ușurință niveluri și frontiere „interstatale” și ar încorpora multiplicitatea actorilor”.

Sfârșitul războiului rece, exprimat mai întâi prin dezintegrarea blocului „socialismului real”, iar apoi prin autodizolvarea Uniunii Sovietice, n-a fost pronosticat și descris în maniera în care s-a produs de nici o teorie a relațiilor internaționale, ele „n-au reușit, conform aprecierilor expuse de J.Gaddis, nici pe departe să anticipeze cum avea să se încheie” [10,p.53] acest conflict și să formuleze o explicație coerentă. De fapt, în cazurile când este invocată această schimbare structurală de sistem, J.Gaddis este citat cel mai frecvent, probabil și din cauza radicalismului apelului făcut de a renunța la studiul științei politice. Cert este că teoria relațiilor internaționale n-a putut să rămână în albia pur academică și să se canalizeze pe probleme de caracter strict disciplinar-ontologic, epistemologic sau metodologic, după cum se pronunța K.Waltz, cu atât mai mult că „teoria nu prezice uniformitate de comportament”, transformările survenite în tabloul politic al lumii au condus spre deprecierea mai multor construcții teoretice și au provocat bulversarea comunităților de cercetători, introducând incertitudine și, potrivit estimării lui K. Goldmann, „suferințe de complexul predictiv”.

Considerăm că tensiunea dintre teorie și practică sau, în termenii „triadei de scopuri ale cercetării” elaborată de K.Goldmann și inspirată din tipologia științelor fundamentate de J.Habermas, dificultățile investigațiilor motivate de „preocupări infra-academice” în rezolvarea problemelor de „caracter extra-academic”, s-ar explica prin următoarele cauze:

supozițiile științifice fundamentate în condițiile războiului rece și aprofundate prin convingerea în „distrugerea reciprocă garantată” s-au cristalizat, în accepția lui K.Goldmann, într-o puternică teorie a „nonschimbării internaționale”, care, potrivit lui B.Badie și M.-C.Smouts, nu s-a dovedit a fi în măsură să reflecte schimbările radicale ce s-au produs în sistemul mondial, adică „tot ce se referă la realitatea socială” [11,p.146]. Acest eșec a demonstrat că s-au dovedit a fi iluzorii tentativele lui K.Waltz de a fundamenta o teorie strict sistemică, neafectată de reduționism, dar, contrar așteptărilor, n-au animat investigațiile în domeniul politicii externe, decalajul dintre „comprehensiunea intra-academică” și „aplicabilitatea extra-academică” actualmente rămânând similar cu cel descris de St.Hoffmann încă în anii ‘70, dacă nu chiar s-a mărit;

mai mulți teoreticieni de marcă au atașat funcției explicative valențe predictive, J.Gaddis indică asupra abordărilor behavioristă (M.Kaplan) și structuralistă (K.Waltz), care atribuie rolul determinant structurii sistemului internațional.

Conform lui K.Waltz, sistemele se transformă în cazul când „un principiu ordonator este înlocuit de altul” [12,p.145], în sensul trecerii de la anarhie la ierarhie, urmărindu-se, potrivit unor critici (R.Ashley), „raționalizarea politicii globale”. Însă mai ales în prima jumătate a anilor ’90 se extinde și se diversifică esențial numărul elaborărilor fundamentate în baza „teoriei critice”, care presupun examinarea limitelor cunoașterii prin omologarea supozițiilor că „criticile negative reprezintă condiția unei comprehensiuni pozitive” prin refuzul „constructelor culturale arbitrare”, oferindu-se posibilitatea actualizării imposibilului și de „a gândi altfel” [13,p.262-264]: din această perspectivă, încheierea războiului rece devine o problemă practic lipsită de relevanță și cu șanse reduse de a servi unele scopuri extra-academice, lăsînd „lumea, potrivit lui C.Brown, așa cum este”;

transformarea structurală de sistem s-a produs pe cale pașnică, fapt care i-a luat prin surprindere pe cercetători, documentați că în aspect istoric „schimbările sistemice de caracter cantitativist s-au realizat în urma unor războaie globale” (1618-1648 sau 1939-1945). Astfel, în conformitate cu teoria „ciclurilor lungi” a lui G.Modelski și P.Morgan, în centrul „sistemului politic global” se află „puterile mondiale”, care, succedîndu-se una pe alta, îi determină caracterul și astfel, „istoria sistemului poate fi abordată ca o succesiune de cicluri lungi” cu durata de 107 ani fiecare, iar „schimbul de lideri” se produce printr-un „război global” generat de „dinamica ciclului” [14,p.105]. În acest context de idei, „secolul american” urmează să se încheie aproximativ către anul 2021 și întîmplător sau nu, dar Z.Brzezinski acreditează supoziția argumentată prin cifre estimative că după anul 2020 poate să înceteze „hegemonia de tip nou”, perioada ce va urma fiind „după ultima supraputere mondială” [15,p.248-254]. Din altă perspectivă metodologică, dar care indică elocvent asupra dificultăților de ordin teoretic, M.Sullivan susține că nu pot exista „două situații internaționale absolut identice” și deci, teoria nu este în măsură să descopere în totalitate esența realității internaționale, contrar tezelor lui I.Lacatos, în a cărui accepție, confruntarea teoriei în timp se produce în contextul concurenței cu alte construcții teoretice, acest proces fiind nu de caracter logic, ci istoric.

În plus mai multe cercuri politice și academice occidentale au exprimat nu fără temeii unele dubii cu privire la ireversibilitatea cursului politic inițiat de M.Gorbaciov, dată fiind alternanța perioadelor de „încălzire” și de „răcire” în interior, dar care n-au coincis în mod obligatoriu cu stări calitative similare în exterior. Ultima noastră supoziție poate fi argumentată prin faptul că deși în Uniunea Sovietică s-a declarat oficial fidelitate față de teoria marxistă, care atribuie rolul determinant al politicii interne în raport cu politica externă, relațiile internaționale fiind continuare a relațiilor din interiorul societății, totuși realitățile din condițiile războiului rece, „încălzirea” hrușciovistă – criza caraibilor, restrîngerea reformelor interne la începutul anilor ’70 – destinderea pe arena mondială

prin semnarea unui set de documente, inclusiv Actul Final de la Helsinki, vin să demonstreze adevărul și totodată justetea concepției lui H.Morgenthau privind autonomia relativă una față de alta a celor două sfere ale politicii, chiar dacă fondate pe aceeași bază – statul.

În același timp nu putem trece cu vederea unele idei care au pronosticat trecerea de la structura bipolară la multipolaritate, însă în condițiile existenței și ponderii majore în relațiile internaționale a Uniunii Sovietice, alte caracteristici fiind extinderea numărului actorilor mondiali atât pe orizontală, prin includerea Chinei, cât și pe verticală, pe motivul ascensiunii societăților transnaționale semiautone. Astfel, încă în jumătatea a doua a anilor '70 St.Hoffmann a intuit uimitor că „schimbările majore în ierarhia sistemului internațional vor rezulta mai degrabă din realizările sau din eșecurile interne decât din luptele interstatale, ... politica internațională devenind un fel de confruntare a sistemelor politice interne în acțiune” [16, p.272] și deci, status-quo-ul constituit în acel timp se afla în dezbateri, iar lumea se transforma în „multiierarhică”.

Este de remarcat totuși că rezultatele investigațiilor reliefate se dovedesc a fi doar parțial corecte din cauza că Uniunea Sovietică s-a autodizolvat, China n-a devenit o supraputere și numai societățile transnaționale s-au consolidat esențial pe arena mondială. Această concluzie poate fi confirmată prin metodologia de cercetare a lui P.Viotti și M.Kauppi, care prevede trei niveluri de analiză a sistemului internațional alcătuit dintr-un anumit număr de elemente, ca în rezultat să se extragă diferite tipuri de „imagini”: deși se urmărește obținerea unei „imagini complete” prin includerea în balanță a tuturor elementelor, în realitate s-a creat o „imagine falsă” din cauza lipsei unor componente.

Prin urmare, eșecul teoretic în pronosticarea și descrierea încheierii războiului rece în varianta în care s-a produs, este determinat de un set de cauze complexe, cu precădere de caracter epistemologic și metodologic, care și-a găsit expresie în restrângerea cadrului de probleme investigate și alimentarea unor discrepante, cum ar fi cea dintre teorie și practică. Reiterăm, că la mijlocul anilor '70 St.Hoffmann a indicat asupra decalajului în creștere dintre „afacerile mondiale” și „politica externă”, chiar dacă imediat afirmă că „ceea ce ofereau savanții venea în întîmpinarea dorințelor politicianilor” [17, p.7-8]. Este de precizat că majoritatea absolută a elaborărilor în domeniul conflictelor internaționale, indiferent de apartenența lor la un curent sau altul, se axau pe „studiile strategice” și „cercetarea conflictelor”, cum ar fi concepția lui Q.Wright, care prevede că al doilea dintre cele trei niveluri de analiză a conflictelor internaționale este rezervat statului, în sensul degajării fundamentelor structurale și caracteristicilor conjuncturale favorabile politicilor externe belicoase emanate de actorul statal și examinării proceselor complexe de adoptare a deciziilor politice centrate atât pe studiul crizelor, cât și pe ierarhia structurilor administrativ-birocratice.

În plus, majoritatea științelor umaniste, potrivit lui J.Mayall, sufereau în plan epistemologic de antifundaționalism, care se rezumă la lipsa unei baze factuale stabile sau unui adevăr pe care să se fundamenteze cunoașterea despre lume, iar „studiul relațiilor internaționale se găsea într-o distorsiune temporală, izolat de multe dintre curentele intelectuale din cauza pericolelor inerente, adică tensiunii nucleare” [18,p.7]. În ordinea de idei reliefată notăm că întotdeauna își va păstra relevanță științifică o constatare a lui F.Hinsley, conform căreia, „este puțin probabil că a existat vreodată o perioadă în care teoria și practica în domeniul relațiilor internaționale să nu fi fost divergente”[19, p.157], din cauza persistenței aspirațiilor unor elaborări pur teoretice, alimentate și de scepticismul manifestat sub diferite forme de majoritatea comunității de cercetători științifici. În același context J.Mayall susține nu fără temeii că în general „este la modă să fii sceptic în privința semnificației noului mileniu”. Chiar dacă trece în revistă unele eventuale scenarii ale evoluției relațiilor internaționale pe termen scurt și mediu, Iu.Kaşlev nu ezită să atenționeze că „este foarte dificil de a face pronosticuri în domeniul dezvoltării mondiale”[20,p.124], dat fiind că la începutul secolului XX oamenii politici practic n-au prezis nici un eveniment major ce a avut loc în decursul următorilor o sută de ani - două războaie mondiale, constituirea socialismului sau dezintegrarea imperiilor coloniale, supoziții care sînt susținute și argumentate de mai mulți cercetători.

În altă ordine de idei, P. de Senarclens este unul dintre puținii cercetători care a căutat să justifice eșecul teoretic de a nu prevedea transformările produse în anul 1989, subliniind că sarcina politologilor nu este de a prezice desfășurarea cursului istoriei și deci, teoriile lor sînt inoperante în acest sens. Totuși, ei au elaborat cadre conceptuale menite să contribuie la înțelegerea trăsăturilor directorii ale relațiilor internaționale și au definit variabile pertinente pentru a concepe procesele și fenomenele care formează configurațiile raporturilor guvernamentale, „inclusiv structurile care influențează politicile externe ale statelor” [21,p.168]. În opinia noastră, apologetica manifestată de analistul francez este degajată din postulatele școlii sociologice franceze a relațiilor internaționale, edificate pe definirea comportamentului actorilor statali în baza unor cadre conceptuale de investigație, adică pe epistemologie și acțiune.

Incontestabil este în ordinea de idei reliefată că încheierea războiului rece a generat un proces mai îndelungat de transformări profunde ale relațiilor internaționale și implicit, ale științei care le studiază, aceasta din urmă fiind privată în aspect epistemologic de posibilitatea cercetării unei probleme centrale din perioada precedentă - conflictul global dintre supraputeri. Teoria relațiilor internaționale s-a pomenit în fața dilemei de principiu: fie a cerceta aspecte relativ înguste, fie a aborda probleme de ansamblu ale dezvoltării globale, dar în condițiile pluralismului teoretic și metodologic. Considerăm că în perioada ce cuprinde

sfirșitul secolului XX și începutul secolului XXI se află în plină desfășurare două transformări cardinale în cadrul teoriei relațiilor internaționale:

1. nu s-a reușit fundamentarea unei metateorii care ar include elaborările particulare într-o totalitate din cauza că studiile complexe pretendente la statutul de teorie generală se axează pe abordarea unui sau câtorva subiecte, prezentate ca fiind relevante și determinante. Astfel, mai mulți cercetători estimează geoeconomia ca pe o direcție de perspectivă în modernizarea geopoliticii contemporane, dat fiind că a sesizat vectorul transformărilor geostrategice mondiale și creșterea ponderii în relațiile internaționale a factorului economic contra celui militar: E.Littwak este de părere că puterea militară gradual pierde din semnificație într-o eră geoeconomică nouă, F.Bergson anunță primordialitatea problemelor economice asupra celor de securitate în cadrul sistemului global aflat în schimbare, iar L.Thurow este mai explicit, subliniind nu fără temeii că „adevărată concurență dintre țări va evolua în jurul aspectelor ce vizează care dintre ele poate fabrica produsele cele mai bune, ridică nivelul de trai și dezvoltă cea mai bine educată și instruită forță de muncă”. De fapt, ideile geoeconomice reflectă tendințele globalizatoare în extindere și aprofundare, R.Rosecrance fiind unul dintre primii cercetători care le-a remarcat: „națiunile devin atât de interdependente economic, încât scade năzuința de a se lupta între ele. Nu puterea militară, ci comerțul reprezintă calea spre putere în lume”, reactualizând unele supoziții antebelice, dar care s-au dovedit a fi iluzorii. Însă nu toți analiștii împărtășesc ideile lui L.Thurow despre înlocuirea confruntării militare cu competiția economică: A. și H.Toffler susțin că „războiul economic nu este un substituit al conflictului militar, ci de cele mai multe ori un simplu preludiu, dacă nu chiar o provocare la războiul propriu-zis” [22,p.19], iar S.Huntington a fundamentat teoria globală a „ciocnirii civilizațiilor”;

2. cele trei abordări clasice în cercetarea Relațiilor Internaționale, *creștin-normativistă*, *pozitivistă* și *sistemică* (ultima mai fiind numită de unii cercetători *marxistă*) și-au epuizat potențialul metodologic și cedează gradual contra comunicării mutuale și tendințelor către compatibilitate, intercomplementaritate concepută și unificare în cadrul unui „complex universal cultural – reflexiv integrat, dar totodată nelipsit de conflicte interne”, care trebuie să includă și să explice experiențele tuturor culturilor și civilizațiilor. Aceste aranjamente consolidează esențial pozițiile adeptilor demersului istoric, în sensul regîndirii procesului istoric universal prin explorarea științifică a ideilor dezvoltării social-istorice [23,p.39-40].

Prin urmare, teoria relațiilor internaționale a evoluat de la primele tentative de a elabora o teorie generală care viza cu predilecție relațiile interstatale pînă la conceperea ei nu în calitate de metateorie atotcuprinzătoare și integratoare, ci ca totalitate de abordări, concepții și metode de cercetare teoretică a Relațiilor Internaționale atît în manifestările lor concrete, cît și în unitatea lor, pluralismul

teoretic și metodologic devenind o normă general acceptată a investigațiilor în materie. V. Beniuc pe bună dreptate acreditează ideea că la etapa actuală „comunitatea științifică în domeniu... recunoaște lipsa unei teorii universale” [24,p.4], dar și N.Kosolapov, care exprimă opinia că „rămîn în continuare întrebări fără răspunsuri vizavi de ceea ce este explicarea și teoria atît în domeniul Relațiilor Internaționale, cît și în cadrul științelor sociale în general” [25,p.79]. Incontestabilă este supoziția că Relațiile Internaționale se află mereu în transformare, asupra acestui proces dinamic influențînd în diferită măsură atît paradigmele vechi, cît și construcțiile teoretico-metodologice noi, iar încheierea războiului rece n-a făcut decît să impulsioneze aceste schimbări. Deși V.Kulaghin susține că sfîrșitul confruntării bipolare reprezintă mai degrabă rezultatul decît cauza acestui proces, considerăm că cercetările în domeniu sînt esențial extinse și diversificate anume în perioada postbipolară, situație care, în ultimă instanță, a îmbogățit substanțial tabloul științific al Relațiilor Internaționale, investigațiile fiind animate pe contul mai multor subiecte. În accepția noastră, în plan epistemologico-metodologic investigațiile s-au canalizat mai degrabă în albia filosofiei științei, ele fiind realizate cu predilecție în baza exigențelor demersului științific postneclasic, iar în aspectul cercetărilor aplicative sînt ancorate fie pe discursurile clasice și neclasice, care rămîn în continuare operaționale, fie pe ideile postmoderniste, care s-au consolidat decisiv.

După încheierea războiului rece transformările cardinale din cadrul politicii și economiei mondiale sînt însoțite de dezvoltarea paradigmatelor științei postneclasice, care se caracterizează prin sporirea ponderii formelor de investigații interdisciplinare orientate spre problemele omului și ale societății, realizarea programelor de cercetare complexă prin participarea reprezentanților tuturor științelor. A. Hazov precizează că știința postneclasică urmărește să respingă ideea filosofică tradițională a civilizației occidentale tehnogene care permite pătrunderea violentă a omului în biosferă, iar apoi și în spațiul cosmic, ignoră consecințele ecologice negative ale activității economice și militare, admițînd schimbarea în viitor a mediului natural contra unuia artificial.

Astfel, de la constituire pînă la sfîrșitul anilor '60 ai secolului XX știința relațiilor internaționale a fost preocupată aproape în exclusivitate de raporturile politico-diplomatice și strategice bilaterale dintre guvernele statelor în problemele războiului și păcii: relațiile internaționale au fost monopolizate de un număr relativ mic de state unitare și centralizate, ele fiind ancorate pe conflicte și alianțe politice între marile puteri, situație care i-a determinat limitele și conținutul discursului. Schimbările care s-au produs în perioada postbelică și în special la sfîrșitul secolului XX- începutul secolului XXI au provocat numeroase transformări prin extinderea și descentralizarea numărului actorilor internaționali, includerea componentelor noi în circuitul științific și diversificarea metodologiilor, fapt care

în ultimă instanță a lărgit și a aprofundat esențial cadrul obiectului de studiu, actualmente Relațiile Internaționale incluzînd cercetarea activităților tuturor actorilor internaționali și transnaționali precum și procesele care se produc pe arena mondială. Relațiile Internaționale s-au transformat într-un domeniu important de investigație, în jurul căruia s-a format o comunitate în creștere de cercetători științifici, Republica Moldova nu este excepție, care, la rîndul lor, dezvoltă această știință prin elaborări teoretice și propune soluții nu numai academice, dar și aplicative. Însă nici o teorie nu poate să explice realitatea în deplina ei complexitate, orice construcție teoretică reprezentînd expresia abstractă a unor aspecte pe care cercetătorul le consideră importante, situație care implică o activitate de selectare și ordonare a fenomenelor și datelor. Structurarea realității este condiționată de mai mulți factori, inclusiv interesul, potrivit lui J.Habermas și Th.Kuhn, deseori inconștient, pentru o epistemologie, o metodologie sau un sistem de valori. Totuși teoria nu trebuie confundată cu paradigma, ultima reprezentînd, conform lui R.Boudon și F.Bourricaud, un set de enunțuri ancorate nu pe anumite aspecte ale realității sociale, dar pe maniera de care cercetătorul face uz pentru a elabora o teorie explicativă a acestei realități. În opinia noastră, realismul politic a fost atît o teorie, cît și o paradigmă, pe cînd idealismul politic - numai o teorie. Extinderea, sporirea gradului de complexitate și fragmentarea domeniului de investigație al Relațiilor Internaționale au contribuit la diversificarea lor teoretică, favorizînd mai multe dezbateri în cadrul comunității științifice și alimentînd totodată diferite confuzii epistemologice și metodologice. Teoriile clasice și cele neclasice sînt fundamentate pe viziunea modernistă asupra lumii și pe știința elaborată de filosofi iluminiști, care admite existența unei realități obiective guvernate de legi derivate din natură sau din istorie, în senul că agenții internaționali fiind actori raționali, dezvoltă prin acțiunile lor relații de conflict și cooperare pentru a-și asigura interesele particulare determinate de poziția pe care o ocupă atît în cadrul sistemului național, cît și în cel internațional. Teoriile postneclasice sînt edificate pe principiul definitiv care presupune că subiectul cunoașterii este indivizibil de valorile și motivațiile sale, consolidîndu-se demersul subiectiv în procesul de elaborare teoretică. Investigațiile științifice în materia Relațiilor Internaționale s-au desfășurat și se desfășoară cu precădere în contextul paradigmatelor realiste, liberale, behavioriste, neomarxiste și structuraliste, iar în ultimele două-trei decenii - și în baza elaborărilor constructiviste, postpozitiviste și postmoderniste, urmărindu-se în context fundamentarea unor matrice metateoretice de cercetare. Considerăm că este necesar de a conștientiza sporirea treptată a gradului de complexitate a obiectului de studiu al Relațiilor Internaționale pentru ca în ultima instanță să se evite tentația de a identifica soluții simple derivate din reacția la constatarea acestei complexități. Astfel, se impune definirea în permanență a metodologiilor noi de investigație științifică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Chernoff Fred. Scientific Realism as a Meta-Theory of International Politics. In: *International Studies Quarterly*. 2002, nr.2. p.189-207
2. Barkin Samuel. Constructivismul realist. În: Morgenthau Hans. *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași: Polirom, 2007. p.601-620.
3. Fearon James. Wendt Alexander. Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View. În: *Hand-book of International Relations /ed.:Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth*. London: SAGE Publication, 2001. p.52-72.
4. Adler Emanuel. Constructivism and International Relations. În: *Handbook of International Relations/ed.:Carlsnaes Walter. Risse Thomas. Simmons Beth*. London: SAGE Publication, 2001. p.95-118.
5. Todorean Olivia. Feminismul în Relațiile Internaționale. În: *Manual de relații internaționale. /coord. Miroiu Adrian. Ungureanu Radu-Sebastian*. Iași: Polirom, 2006. p.165-177.
6. Tickner Ann. Relații internaționale: perspective post-pozitiviste și feministe. În: *Manual de știință politică./ ed.:Goodin Robert. Klingemann Hans-Dieter*. Iași: Polirom, 2005. p. 390-402.
7. Keohane Robert. Relațiile internaționale: vechi și nou. În: *Manual de știință politică./ ed.: Goodin Robert. Klingemann Hans-Dieter*. Iași: Polirom, 2005. p.403-415.
8. Ibidem.
9. Goldmann Kjell. Relațiile Internaționale: o perspectivă de ansamblu. În: *Manual de știință politică. / ed.:Goodin Robert. Klingemann Hans-Dieter*. Op.cit. p.353-374.
10. Gaddis John. International relations theory and the end of the Cold War. În: *International Security*, 1992, nr.17. p.5-58.
11. Badie B. Smouts M.-C. *Le retournement du monde. Sociologie de la scène internationale*. Paris: PUF, 1992. 497 p.
12. Waltz Kenneth. *Teoria politicii internaționale*. Iași: Polirom, 2006. 325p.
13. Ashley R. Walker R. Speaking the language of exile: dissidence in international studies În: *International Studies Quarterly (special issue)*. 1990, nr.34. p.257-416.
14. Мурадян А. Самая благородная наука. Москва: Международные отношения, 1990. 158 с.
15. Бжезински Збигнев. Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 2003. 254 с.
16. Hoffmann Stanley. Ianus și Minerva. *Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale*, Chișinău: Știința, 1999. 418p.
17. Ibidem.
18. Mayall James. *Politica mondială. Evoluția și limitele ei*. Filipeștii de Târg: ANTET, 2000. 120 p.
19. Hinsley H. F. *Suveranitate*. Chișinău: Știința, 1998. 201p.
20. Кашлев Юрий. Международные отношения в зеркале информационной революции. În: *Международная Жизнь*. 2003, nr.1. с.118-128.
21. Senarclens de Pierre. *La politique internationale*. Paris: Armand Colin, 1992. 185p.
22. Toffler Alvin și Heidi. *Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI*. Filipeștii de Târg: ANTET, 1995. 334p.
23. Juc Victor. Diversificarea teoriilor relațiilor internaționale în anii '70-'90 ai sec.XX. În: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. 2007,nr.1. p.37-42.
24. Beniuc Valentin. *Obiectul relațiilor internaționale: abordare prin prisma noilor provocări*. În: *Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova. Anuar științific*. Chișinău: CEP USM, 2006. p.4-8.
25. Косолапов Николай. Теоретические исследования международных отношений. În: *Мировая Экономика и Международные Отношения*. 1998, nr. 2. с. 67-79.

**TAXONOMIA IMAGINII OMULUI POLITIC.
CHARISMA: O ABORDARE ACTUALIZATĂ A STATULUI –
SPECTACOL DE R.G.SCHWARTZENBERG**

**POLITICAL IMAGE CLASSIFICATION.
CHARISMA: AN UPDATED APPROACH OF *THE SUPER STAR SHOW*
OF GOVERNMENT BY R.G.SCHWARTZENBERG**

**Aurelia PERU-BALAN, doctor în politologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

In this article the author makes an analysis of the image of the politician as a fundamental concept in political PR. It is updated the R.G. Shwartzenberg's typology and launched new models of political image. In particular it is studied the political leader charisma and the charisma typology in contemporary society. The author concludes that a well-managed public image highlights a political actor on the political scene and makes him popular and credible. Thanks to PR technologies, sometimes even charisma can be simulated.

Dezbaterile politice, competițiile electorale și lupta pentru putere au devenit de neconceput fără de conceptul sociopolitologic – *imaginea*.

Pentru a-și atinge obiectivele de program sau cele doctrinare, actorul politic are nevoie de o imagine publică credibilă. Determinarea și impunerea acestei imagini este un proces dificil, mai exact: un proces subiectiv, lent și complex. [1,p.68]

Pe baza imaginii publice construite și menținute, omul politic trebuie să întrunească trei calități: *credibilitate*, care este dată de statutul social, nivelul de educație, experiența dobândită într-un anumit domeniu, *atractivitate*, care corespunde nevoii electoratului de a se identifica cu el, și *putere*, care revine la capacitatea de a controla publicul, de a-l determina să urmeze recomandările date. [2, p.51]

Sunt cunoscute două teorii asupra constituirii imaginii: *teoria imaginii* și *teoria echilibrului perceptiv*. *Teoria imaginii* susține că perceperea unui candidat de către electorat depinde de trăsăturile pe care candidatul respectiv le proiectează. Promotorii teoriei imaginii, printre care Erving Goffman, definesc imaginea ca totalitatea trăsăturilor proiectate de un candidat pentru a influența electoratul. Asemenea trăsături sunt expresii pe care o persoană le degajă ca mod de a face față impresiilor pe care alții le au despre ea. Susținătorii *teoriei echilibrului perceptiv* susțin că imaginea unui candidat reprezintă cu puțin mai mult propriile noastre valori, speranțe, frustrări, temeri și invidii, după cum credem noi că se reflectă ele în persoana unui politician. Prin urmare, percepțiile sunt determinate de

agentul perceperii, adică alegătorul îmbracă un candidat în imagini ce corespund propriilor lor valori politice [3, p. 45-47].

Alfel spus, imaginea politică permite identificarea actorului. Imaginea servește drept indiciu [4]. Ea îi conferă cunoașterea sau recunoașterea. Daniel Boorstin, definind imaginea, scrie, că atunci când folosim cuvântul imagine, în acest nou sens, mărturisim existența unei distincții dintre ceea ce vedem și ceea ce este cu adevărat acolo [5, p.18].

În opinia cercetătorului G.Poceptov, „imaginea personală nu este altceva decât portretul acestui personaj. Cu voia sau fără voia d-voastră, dar alții observă ceea ce ați ales personal pentru a fi demonstrat public. Imaginea trebuie tratată astfel ca fiind o reclamă personală” [6, p.36]

Mișcările antisistem din Europa de Est, căderea zidului berlinez, valul revoluțiilor „de catifea” au oferit premise pentru apariția diferitor modele de lideri politici, care veneau să substituie comuniștii aflați la putere în acest spațiu european după cel de-al Doilea Război Mondial. Așadar, elitele politice și economice din noua Europă de Est la acea etapă, - susține Peter Gross, au fost în mare parte derivate ale vechilor elite comuniste și ale celor anticomuniste din țările unde au existat mișcări anticomuniste. Acesta scrie despre următoarele categorii:

1. *politicieni ai moralei*, care au jucat un rol important în opoziția față de regimul comunist (predominant în Ungaria, Polonia, fosta Cehoslovacie);

2. *politicieni cu viziune istorică*, care au reprezentat o continuitate directă sau indirectă față de trecutul politic precomunist și care au o viziune istorică hotărâtă asupra creării trecutului în viitorul apropiat (Corneliu Coposu, România);

3. *politicieni din întâmplare*, catapultați la putere de haosul tranziției și care sunt marcați de exhibiționism agresiv și accent pe propria carieră și de absența oricărei abilități politice (de exemplu, agrarienii în R. Moldova, 1994-1998);

4. *vechea nomenclatură*, care constituie un amestec de membri sau lideri ai Partidului Comunist, oponenți apatici ai regimului comunist, reformatori comuniști și comuniști rezistenți;

5. *noile elite profesionale*, politicienii noi și vechi, mai ales din noua generație, care s-a lansat în a doua jumătate a primei decade a tranziției postcomuniste [7, p.70].

Una dintre cele mai universale și actuale tipologizări de imagine a leadershipului politic îi aparține francezului Roger-Gerard Schwartzenberg. Altădată, politica însemna idei. Astăzi, politica înseamnă personaje. Pentru că fiecare conducător se pare că-și alege o funcție și își ia un rol. Ca la spectacol. Statul însuși se transformă în realizator de spectacol, în producător de spectacol. Deci, politica devine regie, iar conducătorul pozează în vedetă [8, p.15].

Omul politic încearcă să-și impună o imagine proprie care să capteze și să fixeze atenția publicului. Este ansamblul de trăsături alese pentru a fi prezentat

în fața opiniei publice. Imaginea te face cunoscut sau recunoscut. Ea creează sau consolidează notorietatea.

Roger-Gerard Schwartzberg descoperă cinci tipuri de personaje în statul-spectacol:

- *Eroul*
- *Omul obișnuit (monsieur-tout le monde)*
- *Liderul care fascinează (charismatic)*
- *Tatăl nostru (părintele națiunii)*
- *Vedeta politică feminină (non-femeia politică)*[9, p.16].

Comunicarea politică operează cu diverse simboluri, elementul comun al cărora îl constituie metafora. Întrucât imaginea este o parte componentă a universului simbolic, atunci ea nu este altceva decât o gamă de metafore. Una dintre cele mai răspândite metafore în câmpul comunicării politice este *eroul*. Eroul nu este o figură statică. El luptă încontinuu pentru a proteja vechile realizări, a răspunde la noi provocări și a obține noi victorii. *Eroii* miturilor trebuie să corespundă tradițiilor și psihologiei populare. *Eroul* revendică așa calități ca bărbăția, sinceritatea, capacitatea de autojertfire. *Eroul* este considerat liderul distant, superior, omul de excepție, șeful providențial și adesea, un idol. Este un rol pe care și-l poate asuma nu oricine. Actorul politic, care intenționează să-și construiască imaginea de erou, trebuie să justifice o asemenea imagine. În afară de splendoare și vis, eroii răspândesc certitudine. Stăpâni pe deznădejde, ei ajută la depășirea angoasei [10,p.19]. În spațiile lor poporul se simte în siguranță, pentru că eroii nu se pot înșela. Fascismul se bazează pe acest cult al conducătorului (Ducele, Fuhrerul). Eroul activează în secret și la distanță. Această distanță mărește prestigiul, compunând o imagine mitică. Stalin a profitat și el de distanța politică. Această distanță mândră nu exclude în timp apropierea condescendentă. Atunci ei “se scaldă în mulțime”. Apoi revin în Înaltul Cerurilor sau la Elysee [11,p.21].

Imaginarul politic moldovenesc furnizează o altă derivată a modelului de erou - *martirul*. Conform dicționarului explicativ, “martir” este considerată persoana care îndură chinuri pentru convingerile sale, mucenic. În distribuția spectacolului politic moldovenesc imaginea eroului martir îi poate fi atribuită fostului deținut politic al regimului separatist de la Tiraspol, senatorului român, Ilie Ilașcu.

Reprezentantul opoziției unioniste de dreapta, Ilașcu, s-a aflat în carcera de la Hlinaia timp de 9 ani. Condamnat la pedeapsă capitală de către regimul separatist, abandonat de liderii politici de la Chișinău, jertfă a unor intrigi politice țesute între Chișinău și Kremlin, pentru un segment specific al electoratului moldovenesc - cel pro-român, pro-unionist - Ilașcu a fost întruchiparea liderului martir, întruchiparea curajului și a voinței politice de nestrămutat. Fiind divinizat de intelectualitatea pro-română, Ilașcu devine liderul “*locomotivă*” a două partide politice. În alegerile parlamentare din 1994 Ilașcu este primul pe lista electorală a PPCD-ului. În

parlamentarele- 1998 Ilașcu este inclus pe listele electorale ale Partidului Forțelor Democratice.

În spectacolul politic românesc imaginea eroului – *martir* îi poate fi atribuită lui Corneliu Coposu, supranumit în mitologia politică românească “sfântul politiciii” [12, p.220].

Liderul Convenției Democratice, prin negocierile abile a menținut unitatea Convenției și s-a impus drept lider al opoziției. Trăsăturile care stau la baza imaginii sale de martir: un om care a suferit mult în închisoarea comunistă, o verticalitate morală desăvârșită, pentru care principiile de credință erau mai presus de orice, om apropiat de Dumnezeu, susținător al moralei în politică.

Monsieur-tout-le-monde: omul obișnuit, lipsit de pretenții și care încearcă să se identifice cu alegătorii săi. Roger Schwartzberg remarcă că liderul care își dorește această imagine va lăsa impresia unui om ca oricare altul, neangajat politic, pe care nu ambiția personală, ci dorința de a sluji comunității îl împinge să candideze. Zeului terestru (Stalin) îi succeed unui om dintre oameni (Nikita Hrușciiov), un om din mediul rural, specialist în cultivarea porumbului. Astfel descrie omul obișnuit R.G. Shwartzberg. Cu încălțăminte la care chinuie tribuna de la ONU ca să arate dezaprobarea față de vreun orator [13, p.44]. Anume astfel de lideri aduc electoratului *bucuria identității*.

Liderul charismatic. Candidatul care-și pretinde asemenea imagine alege metoda seducției, nu cea persuasivă. Charismatici pot fi considerați frații Kennedy, Valery Jiscard d’Estaing, Bill Clinton, Vladimir Putin, Silvio Berlusconi, Barak Obama.

Fenomenul leadershipului charismatic și încercări taxonomice ale liderilor politici contemporani întâlnim la Maw Weber, Serge Moscovici, Alexandre Dorna, J. McGregor Burns, Vasile Nazare.

Filosoful român Vasile Nazare scrie: “Focalizarea interesului mulțimii asupra liderului generează fidelitate, speranță, fascinație. Charisma unui lider constă în: prestigiu personal, aureolat de credință într-un ideal, intuiție, inspirație, imaginație, capacitate de persuasiune, instinct de dominare [14, p.71].

Ideea liderismului charismatic este dezvoltată încă de Hegel, care explică în felul următor geneza liderului charismatic: „Circumstanțele în care ia naștere o asemenea personalitate sunt excepționale. De regulă, acestea sunt crizele sociale sau politice, când masele caută fără să conștientizeze acest lucru personalitatea capabilă să forțeze mersul lucrurilor, să reunească idealul cu realul, imposibilul cu posibilul, finalmente, să răstoarne ordinea existentă, instaurând alta - mai perfectă. Hegel scria despre liderii charismatici: “Putem să-i numim pe toți eroi datorită faptului că scopurile și vocațiile lor au provenit nu din cursul obișnuit al lucrurilor, sancționate de către ordinea existentă, ci dintr-o altă sursă, din acel spirit intensiv, fără să apară vreodată la suprafață, care lovește lumea exterioară și o face să se spargă în bucăți, precum puiul care iese din coajă” [15, p. 103-104].

Același punct de vedere este împărtășit și de Le Bon: “Tipul eroului iubit de mulțime va avea întotdeauna structura unui Cezar. Panașul le seduce, autoritatea le impune și sabia le sperie [16, p. 28].

Referindu-se la fenomenul leadershipului politic, sociologul german Max Weber constată că în cadrul unui sistem politic, de regulă, în perioadele de criză economică, politică, religioasă sau morală, de dezechilibru sau de tranziție un factor decisiv de exprimare a legitimității puterii liderului politic îl constituie charisma personală – *legitimitatea charismatică* [17,p.251]. Din aceste considerente credibilitatea și prestigiul liderului charismatic se datorează poate mai puțin talentului său personal, calităților sale obiective, ea fiind, mai curând, rodul adeziunii maselor, iar charisma -o calitate atribuită de ele.

Un aspect original și determinant în tratarea fenomenului liderului charismatic îl constituie corelația dintre calitățile excepționale ale unui lider politic și trecutul istorico-politic al respectivei comunități. Este ceea ce Weber numea “*seducția nostalgiei*” [18, 1991: p.57-71]. Astfel, în lucrarea sa *Economie et Societe* autorul tratează charisma ca fiind „marea putere revoluționară a epocilor legate de tradiție” [19, p.252]. Întrucât trecutul, mai mult sau mai puțin fantastic, acționează asupra viitorului cu o putere comparabilă cu cea a prezentului însuși.

După cercetătorul francez Alexandre Dorna putem distinge între: carisma mesianică, carisma cezariană, carisma totalitară și carisma populistă [20]. *Carisma mesianică* are o latură religioasă. Figura mesianică întruchipează idealul, ca urmare a unei nevoi a oamenilor indusă de așteptare, în general fiind vorba de perioade de crize spirituale și mare efervescență socială. În tradiția islamică el este considerat un profet, pe când în tradiția creștină el a devenit Hristos, însemnând mesia în greacă. Charisma este, de asemenea, un atribut al Papei Ioan-Paul al II-lea. Ziarul “Le Figaro” comenta vizita papei în Polonia: “*Marea forță a lui Ioan Paul al II-lea rezidă într-adevăr în egală măsură în claritatea discursurilor și în charisma sa*”, iar săptămânalul englez “The Economist” accentuează: “*Such magnetism is power*” (*Un asemenea magnetism este o putere*) [21, p.100].

Cezarismul charismatic, în linii mari, desemnează un sistem politic autoritar și o putere personală a liderului care se bazează pe popor și armată, sau încearcă să se sprijine pe acestea. Iulius Cezar este considerat fondatorul cezarismului. Cezar, după cum se știe, și-a transformat titlul de consul în cel de dictator pe viață cu o puternică tendință de zeificare, motiv pentru care cezarismul are o conotație peiorativă, devenind sinonim cu absolutismul. Cezar însuși este privit în diferite moduri începând de la Cicero și până la autorii contemporani. El apare fie ca un tiran și monstru care a sacrificat milioane de oameni în războaiele sale de cucerire sau un geniu atât militar, cât și politic, care a știut să manipuleze opinia publică și să mențină frâiele puterii. Aceste contradicții sunt specifice conducătorilor cezariști sau variantei lor mai moderne - *bonapartiști*.

În opinia noastră, ex-președintele Venezuelei, *el comandante* Hugo Chavez, a fost înzestrat cu vocația cezarismului charismatic. În cazul *unui lider cezarist* se observă o combinație interesantă - cea dintre un militar și un lider politic. Omul deține o energie deosebită și o siguranță de neclintit, el este de o mare fermitate, mai ales atunci când disciplina e pusă în joc.

În cadrul *charisimei totalitare* trebuie făcute anumite distincții între charisma nazistă și carisma comunistă. Ambele sunt charisme de stat, însă sunt diferențiate într-un mod subtil. Nazismul exprimă ura dintre oameni și în special pe criteriul rasist, pe când comunismul exacerbează diferențele dintre clasele sociale, subtilitate care face din nazism o mașină a morții, dezumanizantă, pe când comunismul apare ca un instrument de reeducare și uniformizare a indivizilor dezindividualizați. Charisma totalitară inspiră un anumit sentiment de fuziune totală dintre masă și idealul încarnat în persoana liderului, cea dintâi regăsindu-se în acest context demnitatea, utilitatea colectivă și respectabilitatea. *Charisma populistă* reprezintă un fenomen modern. Populismul poate fi privit ca un mecanism social de integrare națională, derivând din tensiunea socială acumulată între sectoarele dezvoltate și cele periferice ale aceleiași societăți și cea dintre societățile dominante și cele dominate, per ansamblu. O justificare a mișcărilor populiste se mai găsește și în asincronia trecerii de la societatea tradițională la cea modernă, unde lipsa unei elite bine pregătite și capabilă să integreze masele în noua paradigmă culturală, implică asumarea acestui rol de către mișcările charismatice și liderii lor.

O altă perspectivă pune mișcările populiste pe un rol de detașare față de statuquo-ul menținut de elite, având în plan reconfigurarea regimului în toate aspectele sale. În acest caz liderii populiști susțin că criza în care se află poporul este cauzată de incompetența și corupția clasei politice actuale și a elitei tehnocrate guvernante, unde orientarea politica, fie de dreapta sau stânga, nu mai are nici o importanță, mișcarea populistă prezentându-se ca singura alternativă viabilă, motiv pentru care se și înrădăcinează în tradițiile națiunii.

Liderul populist este deopotrivă pragmatic și oportunist, motiv pentru care charisma populistă mai este asimilată și celei de vedetă de spectacol. Totuși, liderul populist are atitudinea unui frate mai mare și caută constant dialogul cu toată lumea, un dialog ca de la egal la egal, această comunicare orizontală conferindu-i simpatia oamenilor, la fel și realul interes față de problemele și preocupările acestora. Limbajul său este total opus limbajului de lemn al politicienilor și tehnocraților.

Considerăm că retorica liderului Mișcării Anti-mafie Sergiu Mocanu se pliază în standardele liderului populist, sloganul formațiunii fiind: "NU! Mafiei!" Acesta consideră că nu există deosebiri între guvernarea comunistă și cea democrață. Actuala coaliție de guvernare fiind afectată de sindromul corupției și traficului de influență [22].

Studiind fenomenul charismei sub aspect social, sociologul francez Serge Moscovici prezintă în esele său științific, intitulat “Psihologia socială sau mașina de fabricat zei” [23, p.95], o relevantă explicație a charismei, stăruind asupra circumstanțelor care stimulează apariția liderului charismatic. Autorul remarcă că există două condiții principale pentru afirmarea unei conduite charismatice: *contextul social (situațional)*, adică situațiile de criză, și *recunoașterea autorității* conducătorului de către adepți / admiratori, adică contextul interacțiunii „lider-adept”.

Evident, omniprezența charismaticului este necesară în condiții de tranziție, caracterizată prin vulnerabilitate emoțională sporită și nesiguranță, frica pentru viitor domină preponderent națiunile, care purced o etapă de tranziție. Dacă e să ne referim la epoca contemporană, atunci puterea charismei s-a manifestat proeminent în următoarele faze ale evoluției istorico-politice:

I. *perioada de modernizare* (Stalin în Rusia, Mao în China)

II. *perioada unor crize naționale* (F. Roosevelt în SUA, de Gaulle în Franța)

III. *perioada revoluțiilor „de catifea”* (Leh Valensa –ex-președinte al Poloniei, Vaclav Havel – ex-președinte al Cehoslovaciei)

IV. *perioada revoluțiilor „portocalii”* (Mihail Saakașvili- Georgia, Victor Iușcenko – Ucraina, Băsescu - România)

V. *perioada crizelor de „identitate națională”* (Putin -în Federația Rusă). Venirea la putere a charismaticului președinte de la Kremlin Vladimir Putin în 2000 a fost anticipată de o criză de sistem, de influență minimalizată pe piața politică mondială a ex -URSS, dar și de o criză de demnitate națională a rușilor. În acest context, accesarea la guvernare a reprezentantului clanului de „silovici” a fost expresia cererii populare. Putin întrunește excelent trăsăturile liderului dictator (autoritar) cu cele ale liderului înțelept. [24].

Un rol central în statul- spectacol îi revine *părintelui-națiunii*. Este imaginea liderului bătrânel, înțelept, precum a fost „liniștitorul” Mitterand al francezilor.

În abordarea științelor politice contemporane, *părintele națiunii* este figura tutelară a autorității – sever, dar corect, echitabil. Capul înțelept al unei familii ce numără milioane de membri.

Analizând aspectele definitorii ale scenei politice, vom remarca prezența alături de “părinți”, “mame”, “nepoate” și a unui altfel de rol – cel de “sugaci”.

Imaginea *bebelușului bătrân* îi poate fi atribuită unui lider în etate, care necesită mai mult protective, decât inspiră securitate. Anume un astfel de rol și-a asumat socialistul francez Michel Racord, despre care se spunea că are din ce în ce mai mult aerul unui “bebeluș bătrân”. El miza pe o sinceritate atât de vibrantă, încât devenea extrem de fragil, expus la prea multe eșecuri și imprudențe. Acesta a fost principalul motiv al succeselor sale la televiziune – iradia nevoia de a fi protejat.

Politologul roman Bogdan Teodorescu identifică o nouă categorie de actori politici - „fi răzvrățiți [25].

Fenomenul este unul deosebit de răspândit în sfera politică autohtonă. Dintre cele mai relevante cazuri le considerăm următoarele. În 1999-2000 D. Diacov l-a abandonat pe președintele P. Lucinschi. Asta după ce în 1996 anume Diacov a fost liderul Mișcării pentru o Moldovă Democrată și Prosperă, care l-a promovat pe Petru Lucinschi în campania prezidențială din același an. Subiectul despre prerogativele președintelui i-a dezbinat pe cei doi politicieni. Lucinschi pleda pentru fortificarea republicii prezidențiale, Diacov – pentru regimul parlamentar și respectiv alegerea președintelui de către forul legislativ.

La mijlocul lunii septembrie 2007, Vladimir Filat, a părăsit rândurile PD, formațiune condusă de Dumitru Diacov. Despartirea s-a produs ca și consecință a unor neînțelegeri la vârf care au urmat scrutinul pentru alegerile locale din 2007. Campania electorală a lui Vladimir Filat din primavara 2007 pentru funcția de primar al municipiului Chișinău a fost apreciată, la timpul dat, drept una dintre cele mai costisitoare și mai bine gestionate (dintre cei 19 candidați la funcția de primar general al Chișinăului). Având o abordare exclusiv pozitivă, Filat a înregistrat o performanță remarcabilă, clasându-se al patrulea, cu 8,3%. În pofida faptului că s-a lansat în campania electorală mai puțin cunoscut, el a reușit să sporească de peste patru ori rezultatele PD-ului din scrutinele anterioare. În 2003, candidatul acestei formațiuni, Vladimir Gurițenco, a acumulat doar 1,88%. Datorită imaginii credibile pe care a avut-o Vlad Filat în campania din 2007, PD-ul a înregistrat și la nivelul consiliilor locale un salt de circa 2% pe țară (circa 8% în 2003 și circa 10% în 2007). Decizia sa de abandonare a comentat-o, că vrea să facă parte dintr-un partid „al acțiunii”, nu al „reacțiilor” la evenimente [26, p.67].

Una dintre cele mai spectaculoase, dar și cu impact asupra opiniei publice, a fost ieșirea din rândurile PCRM a speakerului Marian Lupu în vara 2009. În alegerile parlamentare anticipate din 29 iulie 2009, Lupu era deja președinte al Partidului Democrat. Dacă în scrutinul din 5 aprilie PD a obținut doar 2,97%, în alegerile anticipate din vara aceluiași an a obținut 12,54%. Prin urmare, Lupu a făcut parte dintr-o strategie de redistribuire a puterii politice.

Trendul feciorilor răzvrățiți a marcat și Partidul Comuniștilor din Republica Moldova: V.Stepaniuc și I. Ceban, în toamna 2011 au urmat I. Dodon, Z. Greceanii și Veronica Abramciuc, care au format grupul socialiștilor –sunt lideri de opinie ai comuniștilor care au abandonat fracțiunea PCRM din legislativ.

Următoarea mare sciziune s-a produs în sânul fracțiunii liberale. 7 membri ai PL în frunte cu Ion Hadârcă părăsesc fracțiunea Partidului Liberal, anunțând fondarea unei noi formațiuni politice – Partidul Liberal Reformator. Iar la 22 ianuarie 2014 fracțiunea PL din forul legislativ este redenumită fracțiunea PLR. Congresul de constituire al partidului Liberal Reformator a avut loc la 15 decembrie 2013. Liberalii conservatori, care au rămas 5 în forul legislativ, în frunte cu

M. Ghimpu, au cerut la 17 februarie 2014 Curții Constituționale să se pronunțe pe margine redenumirii fracțiunii [27].

Vedeta politică feminină (non-femeia politică) este ultimul rol din clasificarea lui Shwartzenberg.

În opinia noastră, cel mai bine s-ar plia în acest rol cancelarul german, cu trei mandate consecutive, Angela Merkel. „Cartea feminină” aceasta a jucat-o doar în cea de-a treia campanie electorală a sa. „Cancelarul lucrează la modificarea imaginii sale, având în mare parte ca destinatar electoratul feminin, și vrea să transforme „Merkel, mașina care rezolvă criza din zona euro”, într-un oficial politic cu față umană”. În Germania cu 32 de milioane de alegătoare și 30 de milioane de alegători, votul femeilor este crucial. Desemnată femeia cea mai puternică din lume de către revista *Forbes*, în șapte din cei opt ani de guvernare, doctorul în fizică, pe care militanții partidului său conservator CDU o supranumesc *Mutti* (mama) pentru latura sa reconfortantă și pragmatică, apare foarte machiată pe site-ul său de campanie, privindu-l cu dragoste pe soțul său, Merkel a întors în favoarea sa apelativul sexist *Mutti*. Ea a profitat de ceea ce era o insultă și a făcut din aceasta o imagine de mamă a națiunii, care vă preia grijile, care are totul sub control. Cu această ocazie, ea a rezumat: „nu sunt o feminisă, dar sunt un exemplu interesant de model feminine. Merkel reprezintă două premiere pentru Germania. Ea este primul cancelar femeie și primul cancelar venit din Germania de Est. Mandatul ei s-a suprapus uneia dintre cele mai tulburi perioade din istoria țării de după reunificare. De la începerea crizei, multe guverne din Europa au căzut, în timp ce cel de la Berlin s-a impus pașnic la nivel național și european sub conducerea lui Merkel cu o putere mai mare ca nicicând. Merkel exercită un nou stil de putere în Europa, un stil pe care sociologii germani îl denumesc „*Merkiavellism*”, o combinație de nume între Merkel și Machiavelli. Ideea sociologului Beck pornește de la întrebarea pusă de Machiavelli în lucrarea „Principele”: „Este mai bine să fii iubit sau să fii temut?” Concluzia filosofului și omului politic italian este că „ar trebui să fii și iubit, și temut, dar deoarece este greu ca aceste două lucruri să stea împreună, este mult mai sigur să fii temut decât să fii iubit, dacă ar trebui aleasă una din cele două”. Merkiavelli aplică acest principiu într-un mod nou. Ea este temută în străinătate, impunând Europei strategia Germaniei de ieșire din criză și de dezvoltare a zonei euro și Uniunii Europene, dar este iubită la ea în țară [28].

Mai mult, echipa de campanie a Angelei Merkel a lansat la 5 septembrie 2013, pentru prima dată în politica germană, o aplicație pentru smartphone-uri, prin care cancelarul german pare a le vorbi direct alegătorilor din panourile electorale cu chipul său. Aplicația recunoaște automat chipul Angelei Merkel printr-o cameră, atunci când telefonul este pus în dreptul unui afiș de campanie cu imaginea sa, și pornește o înregistrare video în care vorbește cancelarul.

Pe ecranul de smartphone, Angela Merkel, zâmbitoare și cu un costum roșu, pare că vorbește din afiș și spune: “Germania o duce bine astăzi, însă nu trebuie să considerăm acest lucru ca fiind sigur. Vreau ca, împreună, să avem succes și în viitor” [29].

Triumful cancelarului german în alegerile din 20 septembrie 2013 este mai întâi o victorie personală, dincolo de afinitățile electoratului pentru valorile creștin-democrate. Constatăm astfel o expansiune a brandului personal.

Cancelarul Angela Merkel a redefinit charisma în afara ariei semantice tradiționale a popularității, în contrast cu puținele lucruri pe care germanii de rând le știu despre viața personală a celei pe care sugestiv o numesc „Mami”, a compensat prin inocularea de încredere în cetățeni. Și încrederea, generată de politicile sale precaute, clar reprezentate de apetența sa pentru austeritate, a menținut-o la putere când în Europa douăzeci de premieri își dădeau sfârșitul politic în brațele unei crize economice necruțătoare. Merkel a mizat mai întâi de toate pe pragmatism. Un pragmatism care a scos-o adesea din sfera ideologică a propriului partid și a dus-o spre stânga spectrului politic.

Dar mai presus de toate Angela Merkel s-a impus prin imaginea de apărător de neînduplecat al intereselor germane în timpul celui de-al doilea mandat, suprapus crizei economice. Nimic nu s-a mișcat în Zona Euro fără aprobarea cancelarului care a reușit să își convingă chiar și rivalii social-democrați să voteze planurile de asistență financiară a Greciei. Economia germană a rămas la adăpost, șomajul a scăzut, iar exporturile au crescut. Sunt argumentele care au ajutat-o pe Merkel în campania electorală.

Pentru a sintetiza, vom confirma că imaginea este percepută ca un *mediator* între politician și alegător. Altfel spus, ea este „filtrul” prin care ce cerne și, în consecință, ajunge în mediul electoral doar ceea ce liderul politic vrea să se cunoască despre el. De regulă, electoratul reacționează mai rapid nu la realitatea politică obiectivă, ci la imaginea pe care liderii politici o au sedimentată în conștiința maselor. Iată de ce o campanie politică de succes presupune, în primul rând, și o imagine plauzibilă strategică percepută în mase.

Imaginea candidatului este un fenomen subiectiv cu mai multe fațete. Imaginea te face cunoscut sau recunoscut. Ea creează sau consolidează notorietatea.

Dimensiunea puterii imaginii candidaților este mult mai înclinată spre schimbare în timpul campaniei electorale.

Fiind diferiți, votanții percep în mod diferit particularitățile candidaților. Aceste diferențe conduc la posibilitatea ca fiecare candidat să posede imagini variate.

Ritualurile și practicile prin care aspiranții la funcții politice caută suport, iar votanții își aleg liderii sunt parte dintr-un caracter esențial al democrației.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Maarek Philippe. Communication et marketing de l'homme politique, II-eme ed. Paris: Litec, 2010.
2. Kapferer Jean-Noel. Căile persuasiunii. Modul de influențare a comportamentelor prin mass media și publicitate. București: comunicare.ro, 2002.
3. Coman Claudiu. Sfera publică și imaginea politică. București: Editura C.H. Beck, 2010.
4. Nimmo și R. Savage. Candidates and their images: Concepts, methods, and findings. Goodyear Pub. Co. (Pacific Palisades, Calif.): 1976, 250p.
5. Apud Coman Claudiu. Op. cit.
6. Почепцов Г.Г. Имиджелогия. М.: Релф-бук; Киев: Ваклер, 2001. //Электронный ресурс, код доступа: pe <http://www.prometeus.nsc.ru/contents/books/pochep2.ssi>.
7. Peter Gross. Mass media și democrația. Iași: Polirom, 2004.
8. Roger-Gerard Schwarzenberg. Eșeu asupra și despre star-sistemul vedetelor în politică. -București: ed. Scripta, 1995.
9. *Idem.*
10. *Idem.*
11. *Idem.*
12. Teodorescu Bogdan. Marketing politic și electoral. București: SNSPA, 2001.
13. Roger-Gerard Schwarzenberg. *Op. cit.*
14. Nazare Vasile. Note de personalitate ale liderului. În: Sfera politicii, 2004, nr.110-111, București.
15. Apud. Serge Mocovici. Psihologia socială sau mașina de fabricat zei. Iași: Polirom, 1977.
16. Le Bon Gustav. Psihologia mulțimilor. București: Editura Anima, 1990.
17. Weber Max. Politica o vocație și o profesie. București: Humanitas, 2011.
18. Weber Max. Economie et societate. Paris: Plon, 1971.
19. *Ibidem.*
20. Dorna Alexandre. Liderul Carismatic. București: Corint, 2004. 96p.
21. Moscovici Serge. *Op.cit.*
22. [www. antimafie.md](http://www.antimafie.md)
23. Moscovici Serge. *Op.cit.*
24. Кочетков А А О некоторых чертах типологии харизматического лидерства // Власть -1995 - №11 - С 78-81, pe <http://cheloveknauka.com/realizatsiya-konstruktivnoy-sostavlyayushey-harizmaticheskogo-liderstva-v-usloviyah-demokratizatsii-rossiyskogo-obschest#ixzz2ukH73tUg>
25. Teodorescu Bogdan. Marketing politic și electoral. București: SNSPA, 2001.
26. Peru-Balan Aurelia, Chișinău-2007: PR „negru” și strategii de imagine. În: MOLDO-SCOPIE, (Probleme de analiză politică), Partea 3 (XXXVIII), Chișinău: USM, 2007, pp. 63-80.
27. <http://tv7.md/ro/news/pl-sau-plr-liberalii-conservatori-cer-cur-ii-constitu-ionale-sa-se-expuna-pe-marginea-redenumirii-frac-iunii-31694.html>
28. http://adevarul.ro/international/europa/secretul-imaginii-angelei-merkel-1_5231d462c7b855ff56763c5b/index.html, Diana Rusu, 12 .09.2013
29. <http://elldor.info/2013/09/angela-merkel-introduce-un-nou-element-in-campania-electorala-mesajul-pe-smartphone/>, 5 .09.2013

INTERFERENȚE BIOETICE ÎN ABORDAREA SISTEMICĂ A PROBLEMATICII TRANSNISTRENE

BIOETHICAL INTERFERENCES IN SYSTEMIC APPROACH OF THE TRANSNISTRIAN PROBLEMATIC

Serghei SPRINCEAN, *doctor în politologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

In the article are analyzed the transnistrian problem as well as the question of withdrawal of foreign troops from the territory of Republic of Moldova. Bioethics as a new and important approach in humanities, social and life sciences, is able to bring a new perspective on the research and analysis of political conflicts and, specifically, to increase the potential of solving of frozen political and military conflict in the eastern region of Republic of Moldova. The importance of bioethical approach in the research and analysis of transnistrian conflict is stressed by the necessity to renew the methodology and perspectives in searching optimal and sustainable solutions in political separatism on the territory of Republic of Moldova with deep geopolitical origins, for better assuring of human rights of inhabitants of the conflict area to promote the harmony and morality in politics.

Problematika transnistreană și retragerea trupelor străine de pe teritoriul de drept al Republicii Moldova reprezintă un impediment fundamental cu caracter sistemic în dezvoltarea și modernizarea țării. În repetate rânduri nesoluționarea conflictului transnistrean a fost catalogată drept un important obstacol în vederea integrării europene a Republicii Moldova, atât de către adepții și susținătorii acestei perspective geopolitice pentru statul nostru, cât și de către adversarii și criticii vectorului european al politicii externe a Republicii Moldova. Totodată, conflictul înghețat de pe Nistru reprezintă și o problemă majoră pentru normalizarea vieții interne, instituirea unei stabilități și securități sociale în Republica Moldova, pentru respectarea ordinii de drept și instituirea dictatului legii în vederea asigurării respectării drepturilor fundamentale ale omului în statul nostru. Datorită tergiversării soluționării problemei retragerii trupelor străine de pe teritoriul constituțional al Republicii Moldova și a imposibilității pentru autoritățile legale de a controla întregul teritoriu și o bună parte a hotarelor de est ale țării, se creează un climat defavorabil pentru protecția și siguranța investițiilor locale și străine în sistemul economic al Republicii Moldova, fapt ce determină o subdezvoltare a tuturor sferelor sociale, o sărăcire continuă a populației, o lipsă

cronică de noi locuri de muncă și o rată majoră a șomajului, condiții care, în ultimă instanță, determină exodul important al populației și emigrația, în mare parte ilegală, a forței de muncă din Republica Moldova către regiuni mai dezvoltate cu locuri de muncă mai mult sau mai puțin sigure, atât în estul european (regiunea Moscovei și Sankt-Petersburg), cât și în vestul Europei [1, p. 93].

Fondată la sfârșitul deceniului șapte al secolului XX de către savantul american Van Rensselaer Potter (1911-2001), bioetica ca disciplină post-neclasică de cercetare, tot mai mult devine importantă în spațiul public, în sfera științelor sociale și a dreptului, precum și în mediul politic, fiind înțeleasă ca un element generator de schimbări profunde în condițiile crizei globale, la nivelul mentalității sociale și individuale, de modernizare a instituțiilor politice și a reconfigurării funcțional-sistemice a întregului domeniu responsabil pentru dirijarea socială, cel al politicului și guvernării [2, p. 108].

Bioetica ca etică a viului vizează îndeaproape asemenea subiecte precum depășirea crizei globale, care poate deveni posibilă nu doar prin implicarea componentei spiritual-morale, dar și prin atragerea în procesul de combatere a numeroaselor laturi ale crizei globale pluridimensionale a unui șir de forțe sociale și profesionale, precum și numeroase mecanisme sociopolitice și tehnologice [3, p. 142]. Extinderea domeniului bioeticii în spațiul politicului generează o interdependență directă a activității de dirijare și conducere socială cu sfera de cercetare referitor la colaborarea, corespunderea și dilemele care se manifestă dintre teoria și practica moralei și cele ale politicului [4, p. 68]. Corelația dintre etică și politică se modifică radical în contextul necesității elaborării, adoptării și implementării strategiei mondiale de asigurare a securității omenirii și a dezvoltării durabile în condițiile imperativului depășirii crizei globale.

Deoarece problematica conflictelor regionale și locale cu caracter militar, social, politic, etnic, religios și confesional a devenit una stringentă pe plan mondial, mai cu seamă pe parcursul ultimului secol, fiind catalogată ca una dintre problemele globale intersocietale cele mai grave, capabilă să amenințe la etapa de față nu doar bunăstarea și armonia societății umane la scară mondială, dar chiar și existența speciei umane pe Terra prin pericolul pe care-l generează prin perspectiva degradării iremediabile a valorilor, principiilor de viață, a moralei sociale, a practicilor de bună vecinătate și coabitare a comunităților, în unele cazuri acest gen de conflict local sau regional fiind escaladat, prin violență perpetuată în timp, până la o exterminare reciprocă dintre grupările, comunitățile, formațiunile sau instituțiile antagoniste ireconciliabile. Și conflictul din regiunile din estul Republicii Moldova la fel se încadrează în categoria diferendelor locale, având și origini geopolitice adânci [5, p. 77].

Implicațiile bioeticii în teoretizarea și găsirea unor soluții practice viabile la conflictul transnistrean pot fi multiple, ținând cont că bioetica azi reprezintă o

nouă și importantă abordare metodologică, aplicată atât în domeniul științelor umanistice, cât și în științele sociale și cele ale vieții. Bioetica este în măsură, la nivelul său contemporan de dezvoltare, să genereze o nouă abordare asupra cercetării și analizei conflictelor politice. În mod particular, este capabilă să contribuie decisiv la sporirea potențialului și capacităților de soluționare ale unor asemenea diferende, aflate într-un stadiu înghețat, precum conflictul de pe Nistru.

În linii generale, problematica transnistreană este extinsă, prin intermediul metodologiei bioetice, dincolo de coraportul tradițional dintre morală și politic, implicând persoana umană ca un factor activ în acest coraport, biosfera în întregime, viul și biologicul, ca și toate aspectele legate de acestea cu implicare asupra vieții politice prin prisma moralei. Abordarea bioetică de analiză a cauzelor, specificului, condițiilor și perspectivelor de soluționare a conflictului transnistrean tinde să globalizeze prin intermediul sferei moralei și condiției psihobiologice a persoanelor implicate, experiența acumulată pe parcursul evoluției acestui conflict politico-militar local din Republica Moldova prin acordarea suportului logistic și metodologic în conceptualizarea și soluționarea altor conflicte similare din lume, pe de o parte. Pe de altă parte, însă, abordarea bioetică tinde să evalueze din punct de vedere etic procesele de internaționalizare ale practicilor existente în domeniul conflictelor politice locale și ale efectelor lor la nivel biologic, dar și a implicării factorilor biologici în cadrul conflictelor la toate etapele acestora, aplicând know-how-ul obținut în cadrul procesului de analiză și identificare a soluțiilor în cazul transnistrean.

Dintr-o perspectivă foarte largă, coraportul și interferența, pe de o parte, dintre teoria moralei și cea politică, iar pe de alta dintre planul și domeniul practic specific moralei tradiționale, condiționat de interese economice, sociale, spirituale etc., atât la nivel individual, cât și la nivelul întregului socium, cu sfera acțiunii politice, înțeasă în mod continuu, ca extensiune și mecanism de promovare a economicului bazat pe principiul acumulării de resurse și capital, a condiționat în mare parte reconceptualizarea și regândirea acestei relații dintre etică și politică în cadrul paradigmei bioetice și a dezvoltării durabile și noosferice [6, p. 138]. În mare măsură, cristalizarea și edificarea teoriei și mai apoi a practicii bioetice este condiționată de discrepanțele și dilemele care s-au agravat și s-au adâncit în contextul raportului tradițional dintre politic și morală. Anume incapacitatea funcțională a moralei bazată pe principii depășite de a face față sarcinilor sale fundamentale de reglementare a relațiilor interumane, de constrângere morală, prescripție normativă cu referință la comportamentul colectiv, dar și la cel individual, în condițiile transformării structurale a fenomenului politicului în era globalizării, a amplificării diverselor fluxuri socioeconomice, a tinde să condiționeze necesitatea trecerii la un alt nivel al conștiinței morale, la tipul bioetic de mentalitate [7, p. 211].

Din perspectiva corespunderii planului etic cu cel politic se prefigurează o corelație dintre etică și politic ce poate avea cel puțin două nivele: unul teoretic și altul practic. La nivel teoretic, contactul dintre etică ca disciplină de studiu și domeniu de cercetare pe de o parte și politic, pe de alta, ca un concept teoretic, oferă teoriei bioetice un vast teren de manevre metodologice și conceptuale, realizându-se transferul valorilor morale către sfera viului în corelație cu aspectele politico-decizionale. În plan teoretic, contactul dintre teoria moralei și știința politică devine o resursă importantă pentru dezvoltarea și ramificarea domeniului de cercetare a bioeticii, care stabilește cu numeroase teorii politologice, precum cea referitoare la lupta politică și exercitarea puterii sociopolitice, referitoare la instituțiile socio-politice precum partidele sau grupurile de presiune, referitoare la fenomenul societății civile în contextul democratizării, vizând problematica culturii politice etc., profitând de obiectul său specific de investigație, fiind mult mai vast decât obiectul de studiu specific eticii generale, incluzând nu doar relațiile dintre indivizi, dintre colectivitate, grup și individ, dar și relația morală dintre om sau societate, pe de o parte, și vietate, natură, biosferă, mediu ambiant, pe de altă parte. În plan practic, corelația dintre domeniul eticii și normelor morale cu sfera acțiunii politice, a guvernării se transpune în mod firesc în plan juridic, astfel manifestându-se un fenomen mult discutat de către juriști: apariția normelor de drept cu putere juridică de recomandare (soft law) și norme de drept imperative și obligatorii (hard law). Mai cu seamă acest fenomen se manifestă în dreptul internațional, unde normele legale recomandate includ diverse convenții, tratate multilaterale, ghiduri, directive etc., iar normele juridice obligatorii sunt cele care prevăd și mecanisme de sancționare directă în caz de abatere sau de nerespectare la nivel de persoană sau stat ca subiecți de drept. În acest aspect practic, bioetica a avansat substanțial, adoptându-se în ultimele trei decenii o bază impunătoare sub egida a numeroase organisme internaționale specializate atât regionale, cât și mondiale, incluzând un șir de convenții și acte juridice internaționale foarte vaste și generalizatoare referitoare la diverse aspecte bioetice [8, p. 34].

În Republica Moldova, problematica bioetica și evidențierea cazurilor din viața publică, politică și socială, ce face parte cu precădere din sfera de preocupare a bioeticienilor, a început să se manifeste mai pregnant și mai univoc în spațiul politic odată cu intensificarea procesului de deschidere socială și politică a societății și a clasei politice autohtone către tendințele și trendurile sociale și politice mondiale, determinate de intensificarea problemelor globale și regionale cu care se confruntă inclusiv și Republica Moldova de rând cu alte state ale lumii, dar și concomitent cu inițierea procesului de racordare a legislației interne la cea europeană în perspectiva aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Din altă perspectivă, bioetica ca o totalitate de abordări metodologice inovative, aplicabile în toate științele sociale, precum și în cadrul științelor vieții

realizează simbioza dintre cercetarea exclusiv sociologizantă a fenomenelor vieții și studiul biologizant al proceselor sociale, inclusiv a celor politice și economice.

Teoria conflictologică a îmbrățișat printre primele concepții sociale, metodologia biopolitică și mai târziu pe cea bioetică, în vederea realizării unui studiu mai calitativ și mai util în vederea cercetării cauzelor biologice, a comportamentului uman determinat biologic și a implicării elementelor genotipice și fenotipice în cadrul conflictelor de diferit nivel social. Odată cu posibilitatea utilizării metodologiei bioetice acest tip de abordări teoretice a inclus și o evaluare morală a aspectelor amintite mai sus.

Studiul conflictului transnistrean, fiind unul foarte complex din cauza prezenței mai multor nivele, ramificații, fațete și cauze ale acestui diferend, atât interne, dar mai ales externe și geopolitice, necesită și o abordare bioetică în perspectiva identificării unor laturi noi ale problemei date, implicând aspecte de evaluare morală a factorilor biologici determinanți ce posedă o anumită influență asupra desfășurării evenimentelor din cadrul conflictului dat.

Problematika transnistreană poate fi analizată din diverse perspective și puncte de vedere, reieșind din necesitatea structurării mai viguroase a contextului în care evoluează [9]. Din perspectiva intenției de soluționare a conflictului transnistrean și de securizare a zonei teritoriale care continuă să fie implicată în conflictul de pe Nistru aflat, pe moment, într-o fază latentă de evoluție, cu episoade sporadice de agravare a situației și escaladare a violențelor, cel mai des prin escapade și acțiuni cu caracter provocator ale unor trupe și grupări paramilitare subordonate autorităților ilegale ce controlează o parte a teritoriul Republicii Moldova aflat în stânga râului Nistru [10, p. 121], se prefigurează o serie de abordări ale problematicii transnistrene care poate fi structurată în câteva nivele și planuri. Astfel, se remarcă cel puțin patru planuri distincte care influențează asupra situației de conflict latent din Republica Moldova în zona transnistreană.

Primul plan de conceptualizare a conflictului transnistrean se referă la perspectiva conjuncturii internaționale în cadrul căruia se remarcă coraportul de forțe pe arena internațională ce influențează decisiv mersul negocierilor în faza de identificare a soluțiilor de aplanare a diferendului. Conjunctura internațională devine o condiție primordială în cazul conflictului transnistrean cu un caracter determinant pentru succesul soluționării lui, căci, anume conjunctura geopolitică coroborată cu un șir de factori locali secundari și derivați din schimbările politice regionale din perioada dispariției URSS-ului a și determinat transformarea situației din raioanele de est ale Republicii Moldova din stadiul unui conflict potențial în stadiul său pregnant cu o escaladare ulterioară și violență în 1992 prin implicarea unor forțe militare aparținând unui stat străin, mai târziu conflictul internaționalizându-se datorită eforturilor diplomatice ale autorităților de drept și recunoașterii lor de către comunitatea internațională [11, p. 168].

Un al doilea plan de abordare a problematicii transnistrene este cel al strategiilor interne care vine să readucă pe o notă constructivă evoluția situației din zona de conflict [12, p. 4]. Eforturi, în mare parte, zădărnicate de organisme de diverse nivele și structuri cu funcții bine coordonate, controlate de autoritățile autoproclamate din regiunea transnistreană. Din punctul de vedere al strategiilor interne ale Republicii Moldova și al intereselor sale naționale, problematica transnistreană este reflectată într-un șir întreg de acte normative, legi și hotărâri de Guvern care impun un cadru legal și normativ-juridic de restabilire a integrității teritoriale [13; 14; 15]. Conceptualizarea conflictului transnistrean prin prisma cadrului legal și strategico-normativ, la etapa de față, fiind una incipientă și experimentală, presupune o determinare treptată și etapizată de repunere în valoare și respectarea unor norme cutumiare și înțelegeri provizorii verbale, incluzând bune practici de conviețuire și colaborare referindu-se la un șir de raporturi dintre diverse instituții a căror bună funcționare este vitală pentru ordinea publică, cum ar fi organele de poliție, sistemul de ocrotire a sănătății, agențiile ecologie și de mediu etc.

Un al treilea plan de înțelegere a situației din zona de conflict de pe Nistru și de conceptualizare a potențialului de negocieri ale părților aflate în conflict se referă la capacitatea relațiilor interpersonale și informale dintre elite și conducătorii autorităților legale și ilegale de a comunica între ei în virtutea charismei lor personale, a necesității aprecierii lor externe în cadrul utilizării unor tehnologii de PR și construire a imaginii lor personale și a instituțiilor pe care le reprezintă. Așa sau altfel, planul contactelor informale ale liderilor părților aflate în conflict comportă un anume potențial de dezamorsare a tensiunilor din zonă și de transmitere publică a mesajelor de fond în care pot avea loc negocierile de redresare a situației.

Al patrulea plan de abordare a procesului de soluționare a conflictului sau de atitudine față de situația din zonă este strâns legat de capacitatea și intensitatea comunicării și contactelor interpersonale dintre locuitorii din ambele regiuni separate prin conflict. Această perspectivă a colaborării dintre cetățenii simpli în spiritul unei diplomații populare implică și activitatea, programele și proiectele, inclusiv cele cu finanțare externă, care se referă la fortificarea sectorului asociativ și al societății civile, implicând organizații neguvernamentale din cadrul societăților civile de pe ambele maluri ale Nistrului.

Pentru o mai bună utilizare a abordării date se remarcă, odată cu identificarea acestor planuri de conceptualizare a conflictului transnistrean, și necesitatea stabilirii coraportului dintre cele patru planuri, dintre care primul este de departe dominant și determinant pentru celelalte planuri ca și pentru soluționarea definitivă a conflictului. Structurarea corectă a interdependenței dintre planuri

sau dintre elemente acestora la fel devine importantă în vederea atingerii unei funcționalități și utilități a abordării.

În al doilea rând, e nevoie de stabilit de la bun început în cadrul analizei sistemice a diferendului de pe Nistru, că potențialul soluționării conflictului depinde de evoluția situației pe două căi distincte: a) prin internaționalizarea conflictului și creșterea ponderii internaționale a Republicii Moldova pentru a crește șansele de influențare pozitivă a negocierilor cu autoritățile ilegale din Tiraspol, în corelație cu interesele naționale proprii și b) prin permutarea importanței planului internațional către alte planuri pe diverse căi, pentru a crește impactul autohton și importanța eforturilor autorităților de drept și a societății civile din Republica Moldova asupra soluționării conflictului.

În al treilea rând, se impune o atenționare asupra nevoii de evitare a greșelilor în analiza conflictului transnistrean prin cercetarea dispartă și ruptă din contextul general internațional sau contextual al celor patru planuri identificate mai sus, precum și studiul diferendului în cauză în afara unei interrelații dintre cele patru planuri și, mai ales, în contextul în care se neglijează importanța și caracterul determinant al planului internațional asupra celorlalte.

Prin studiul cauzelor, specificului și consecințelor apariției conflictului transnistrean se constată că starea de fapt din zona de conflict s-a dorit a fi o formă de presiune externă și control asupra capacității decizionale suverane a autorităților de drept din Republica Moldova [16, p. 63]. În general, problematica presiunilor și influențelor politice din interiorul unui sistem politic național și referitor la sistemul geopolitic internațional se situează în proximitatea preocupărilor pentru legalitatea și moralitatea unor asemenea acțiuni de influențare a deciziilor politice de către un șir de factori (geo)politici. Astfel ca asemenea aspecte precum corelația dintre corectitudinea, moralitatea și legalitatea acțiunilor de presiune cu interesele sociopolitice tot mai mult vor preocupa atât oamenii de știință din domeniul politologiei, cât și opinia publică și societatea civilă, vigilentă și atentă la orice pericol și amenințare la adresa bunei funcționări a mecanismului democratic ca un garant al eficienței sistemelor politice și sociale, mai cu seamă în perioada crizei globale.

În acest context, Republica Moldova, în calitatea sa de actor de o importanță relativ neînsemnată pe arena internațională și regională, ce are mai mult tendința de a consuma securitate regională și internă, decât a genera și a exporta securitate către statele vecine, cu excepția scurtei perioade în care s-a produs o destabilizare dramatică a situației interne din Ucraina de la începutul anului 2014. Republica Moldova, în contextul nevoii sale organice de stabilitate și restabilire a funcționalității autorităților de drept atât în plan extern, dar mai ales pe plan intern, peste întregul teritoriu constituțional, poate și trebuie să profite de posibilitatea alăturării sale unui șir de state mici și în curs de dezvoltare cu specific asemănător

cu cel al Republicii Moldova, pentru a fonda un pol semnificativ și neneglijabil în politica internațională. Atutul de bază și rațiune de a fi al acestei coaliții de state asemănătoare ca mărime și potențial politico-economic, fiind apropiate ca vector dezvoltational și structură a interesului național, ar constitui tendința de restabilire a echității și corectitudinii între toate statele lumii ca subiecți ai politicii internaționale, determinând, de comun acord, statele cele mai importante pe plan internațional, să respecte și să ia în considerație interesele lor naționale, prin stoparea practicii nocive de contrapunere a intereselor granzilor geopolitici cu cele ale statelor mici, întâlnită cel mai des în cadrul relațiilor bilaterale, care din start sunt dezavantajoase statelor cu un potențial vizibil mai redus. Or, argumentul moral poate deveni un instrument important în negocierile și discursul dus de către reprezentanții coalițiilor internaționale ale statelor mici precum Republica Moldova, în relație cu fiecare stat important în plan regional, cu politici, strategii și interese geopolitice concrete și bine structurate în funcție de domeniu sau sector, contrar intereselor strategice altor actori geopolitici.

Se impune, deci, elaborarea metodologiei de amplificare a potențialului geopolitic al Republicii Moldova pe două căi în principal: 1. prin formarea de sau aderarea la alianțe de state cu interese comune și 2. prin activizarea potențialului intern de creștere a importanței geostrategice a Moldovei în regiune recurgând la eficientizarea mecanismelor administrative ale statului prin diminuarea corupției și neprofesionalismului în guvernare și în cadrul sistemului politic, creșterea autorității statului în interior prin abilitarea și fortificarea organelor de forță.

Astfel, promovarea unor principii de moralitate în relațiile internaționale, precum principiul corectitudinii, a echității, moralității, bunăstării globale, a responsabilității guvernelor naționale pentru stabilitatea internațională, a principiului coevoluției statelor și națiunilor și prioritizării obiectivelor geopolitice, toți acești piloni ai unei politici internaționale durabile în interesul statelor mici pot ajuta asemenea țări precum Republica Moldova să conteze pe plan internațional, iar prin asta să își promoveze interesele sale naționale în concordanță cu cele ale statelor-partenere. În acest context, aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană înțelesă din perspectiva interesului nostru național, în primul rând, ca o comunitate a statelor mici și mijlocii de pe mapamond, apropiate civilizațional, devenite influente în plan internațional prin eficiență, coordonare și profesionalism al elitelor de la conducere, coagulate în jurul unor valori universale, se detașează ca fiind o soluție viabilă la impasul relațiilor bilaterale internaționale ale Republicii Moldova cu statele vecine și partenerii regionali tradiționali, cu mult mai influenți și mai importanți pe plan internațional, ce tind să domine covârșitor relațiile cu statul nostru [17, p. 48].

Moralizarea astfel devine un trend important în cadrul politicilor interne dar și internaționale și a relațiilor sociopolitice dintre diverși actori din cadrul

sistemelor politice tradiționale, dintre care corelațiile și sistemele de presiuni și influențe reciproce dintre acești actori tind, de departe, să inducă necesitatea reglementării și stabilizării acestor tipuri de relații în conformitate cu niște norme, valori și principii de comun acceptate și respectate pentru a determina scoaterea conștientă și intenționată a relațiilor de inter-influențare politică din categoria celor suspicioase și dubioase, asupra cărora planează o imagine negativă și de neîncredere tocmai din cauza lipsei unei reglementări stricte și a unei transparențe și clarități acceptabile de comunitate, fie națională sau internațională, după caz. Moralitatea și moralizarea devine tendința de urmat și pentru Republica Moldova. Iar domeniul influențelor și intereselor politice este unul de interferență dintre sferile moralei și ale politicului, unde cel mai des se ridică problema corectitudinii sau a echității.

În domeniul analizei și evaluării acțiunilor și relațiilor de influențare și presiune politică o mare importanță o are abordarea adoptată cu referință la acest fenomen pan-politic. Astfel, în baza propunerilor lui Jean Meynaud, un cercetător clasic în domeniul științelor sociale, de origine canadiană din Quebec, referitor la diversitatea de perspective posibile de adoptat în procesul de analiză a presiunilor politice, vor putea fi identificate două scheme de analiză dintre cele existente – abordarea interacțiunii factorilor de presiune și schema pantei sistemului [18, p. 8].

În baza acestor perspective de abordare, situația Republicii Moldova, ca componentă a sistemului regional de presiuni geopolitice devine tot mai clară și previzibilă, deoarece, dispunând de un potențial redus de presiune asupra altor factori în diverse probleme disputate, a început să promoveze un curs geopolitic diferit de cel dominant și "firesc" pentru regiunea din care provine, dominată de interesele Federației Ruse. În astfel de condiții, cele două pârgii instituționale de presiuni asupra deciziilor politice cu caracter geostrategic – Transnistria și Găgăuzia, bine conservate și întreținute pe parcursul întregii existențe a statului Republica Moldova după obținerea independenței, au fost utilizate tot mai mult, dar încă nu la potențial maxim posibil, așa încât, mai mult ca niciodată, Republica Moldova are nevoie de elaborarea unor mecanisme viabile de contracarare a influențelor geostrategice străine, inclusiv de acest gen (ce sunt înrădăcinate în interiorul sistemului sociopolitic al Republicii Moldova), pentru a continua promovarea nestingherită a intereselor strategice proprii.

În consecință constatăm că Republica Moldova, cu toate eforturile depuse în ultimii ani, inclusiv în virtutea tergiversării soluționării conflictului transnistrean, rămâne a fi un stat periferic și subdezvoltat în domeniul tehnologiilor și metodologiei de guvernare și funcționalitate a puterilor în stat, în domeniul apărării drepturilor omului pe întreg teritoriul legal al statului. Acest lucru este confirmat prin adoptarea tardivă, parțială și insuficientă, adesea doar mecanică, excluzând esențialul, a know-how-ului în sfera guvernării și dirijării sociale, fiind un do-

menu relativ funcțional la nivel european printr-o serie de instituții specializate. Astfel, e vorba de adoptarea și implementarea mecanismelor etice de control și supraveghere în instituțiile statului, precum înființarea comisiei pentru integritate, a comisiei de etică, a funcțiilor de comisari de etică în parlament și guvern etc.

Exemplul Republicii Moldova este pe cât de relevant, pe atât și de convingător în vederea susținerii ipotezei conform căreia problemele bioetice, pe lângă alte roluri și funcții pe care le joacă în sfera politică, devin din ce în ce mai mult niște modalități și căi de influență asupra deciziilor politice strategice, aflându-se pe cale de a se transforma din problematică sociopolitică periferică ca importanță și impact macro-social, în subiecte centrale în cadrul dezbaterilor sociopolitice, implicând mase largi ale societății, precum și prin intermediul atât al discursurilor, cât și al acțiunilor și pozițiilor politice adoptate, ale politicienilor autohtoni consacrați, dar și ale celor ce fac parte din viitoarea generație de oameni politici și factori de decizii din Republica Moldova, cei care vor configura agenda politică a societății viitorului imediat.

Una dintre căile de fortificare a importanței statului Republica Moldova pe plan internațional, dar și recâștigarea prestigiului intern în rândurile propriilor cetățeni, inclusiv în vederea impunerii și promovării autorității organelor legitime în regiunea separatistă transnistreană, este coagularea potențialului intern prin lansarea unor proiecte pan-naționale realiste, prin succesul cărora se poate miza pe o creștere a satisfacției cetățenilor de viața publică și pe o posibilitate de autoorganizare și concentrare a elitelor naționale și a tuturor forțelor politice în jurul unor aspecte cruciale pentru viitorul țării în vederea obținerii unei continuități sustenabile la conducerea statului și căpătării încrederii de către autoritățile moldovenești de a extinde proiectele naționale pe plan regional, pentru a fi realizate cu eforturi comune împreună cu statele vecine și partenerii internaționali strategici ai Moldovei.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Gribincea M. The Russian Policy on Military Bases: Georgia and Moldova. Oradea: "Cogito", 2001. 320 p.
2. Поттер В.Р. Биоэтика: мост в будущее. Под ред. С.В. Вековшиной, В.Л. Кулиниченко, Киев: Видавец В. Карпенко, 2002. 216 с.
3. Цырдя Ф. Н. Единство феномена биоэтики и ноосферной парадигмы в стратегии обеспечения безопасного развития современной цивилизации În: Развитие идей биоэтики у европейскому контексті / Материали IV Міжнародного симпозиуму з биоэтики. 11-12 травня 2006 р. Киев. Киев: Сфера. 2006 г., р. 140-142.
4. Sprincean S. Concepts of justice in social, political and bioethical contexts. În: Сахаровские чтения 2012 года: экологические проблемы XXI века: Материали 12-й междунар. науч. конф., 17–18 мая 2012 г., г. Минск, Республика Беларусь / Под ред. С. П. Кундаса. Минск: МГЭУ им. А. Д. Сахарова, 2012, р. 68-69.

5. Chifu Iu. Provocările insecurității în Republica Moldova contemporană. În: Moldova pe calea democrației și stabilității: din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice. Chișinău: Cartier, 2005, p. 71-82.
6. Чешко В.Ф., Кулиниченко В.Л. Наука, Этика, Политика: социокультурные аспекты современной генетики. Киев: ПАРАПАН, 2004. 228 p.
7. Гусейнов А. А. Философия, мораль, политика. Москва: Академкнига, 2002. 304 p.
8. Jones G. Bioethics. When the challenges of life become too difficult. Adelaide: ATF Press, 2007. 255 p.
9. Memorandum privind reglementarea conflictului transnistrean și principiile fundamentale de organizare a statului Republica Moldova. Elaborat de reprezentanți ai societății civile din Republica Moldova - PROMOLEX 2013 http://www.promolex.md/upload/publications/ro/doc_1355479076.pdf (vizitat 13.02.14)
10. Gribincea M. Trupele ruse in Republica Moldova: factor stabilizator sau sursa de pericol? Chișinău: "Civitas", 1998. 143 p.
11. Enciu N. O cronologie a conflictului transnistrean în documente și materiale inedite. În: Akademos, 2013, nr. 1 (28), p.167-169.
12. Sprincean S. Adopting the National Bioethical Strategy as a political and legal priority in Republic of Moldova. In: *Етичні проблеми профілактичної медицини: вплив довкілля, харчування та умов праці на здоров'я населення*. Матеріали VI Міжнародного симпозиуму з біоетики. 11-12 жовтня 2012 p. Київ: Арктур-А, 2012, p. 3-5.
13. Legea Republicii Moldova nr. 618/1995 privind securitatea statului. În: Monitorul Oficial, 13.02.1997, nr. 10-11, art. nr. 117.
14. Legea Republicii Moldova nr. 112 din 22 mai 2008 pentru aprobarea Concepției securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial, 03.06.2008, nr. 97-98, art. nr. 357.
15. Legea nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de baza ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria). În: Monitorul Oficial, 29.07.2005, nr. 101-103, art nr. 478.
16. Țăranu A., Gribincea M. Conflictul transnistrean: culegere de documente și materiale. Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM, Institutul de Analiză și Consultanță Politică POLITICON. Vol. I (1989-1993). Chișinău: Lexon-Prim, 2012. 600 p.
17. Serebrian O. Perspectivele geostrategice ale Republicii Moldova. În: Studii internaționale: viziuni din Moldova. USM, 2007, nr. 3(4), p. 34-53.
18. Meynaud J. Contribution a l'analyse de la pression de groupes. În: Res Publica, 1962, Nr. IV, p. 4-12.

РЕЛИГИОЗНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ
КАК СУБЪЕКТЫ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS CIVIL SOCIETY ACTORS
IN THE REPUBLICA OF MOLDOVA

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических и Политических исследований АНМ

Summary

This article studied the ability of religious organizations as civil society actors. In favor of the development of these capabilities are legislative acts of the Republic of Moldova the non-profit activities of religious organizations, mass of their membership and the high percentage of public of confidence in the Church and its organizations. Obstacles in this way are presence of distrust to the Gentiles in the mass consciousness.

Обычно, когда речь идет о формировании и развитии гражданского общества, то о религиозных организациях в качестве институтов гражданского общества исследователи говорят вскользь или не говорят вообще. Тем не менее эти организации играют значительную роль в развитии гражданского общества Республики Молдова и, соответственно, в выполнении его моральных задач «общественного блага». Существует немало поводов для такого понимания. Ведь религиозные организации на территории Республики Молдовы даже во времена тоталитаризма можно было отнести к числу активных институтов гражданского общества. Религиозные приходы вместе с домовыми и уличными комитетами, садовыми кооперативами были едва ли единственными проявлениями «общего согласия и добровольного выбора» [1,76]. Основанием для такого утверждения является отдаленность этих организаций от влияния государства. В свете законодательного отделения религии и церкви от государства эти организации порой могли ставить собственные цели и самостоятельно реализовать их общими усилиями – без вмешательства государственных структур, чем выгодно отличались от иных общественных организаций, к примеру, Союзов писателей, композиторов, художников, Комитета советских женщин и т.д., деятельность которых жестко контролировалась и направлялась со стороны государства.

Имея некоторый опыт гражданской работы, религиозные организации в период революционного движения 90-х годов прошлого века живо включились в процесс демократических преобразований, деятельность, направленную на защиту прав, свобод и интересов граждан, причем, не только в сфере свободы совести, вероисповеданий и свободомыслия, но и принятия решений законодательной и исполнительной властью, контроля за исполнением этих

решений. Активные члены религиозных организаций и служители культа подключались к обсуждению законодательных актов молодого суверенного государства относительно прав церкви и культов, становились депутатами первого демократического Парламента Независимой Молдовы [2, 209-210]. В результате демократических преобразований церкви, деноминации и культы являются в Молдове институциями, в которых граждане не только *свободно* реализуют свое право исповедовать определенную религию и осуществлять культовые практики, но нередко становятся на защиту некоторых своих приходов. Это связано с тем, что религиозные организации (в том числе, и те, что считаются «нетрадиционными» для нашей страны) иногда испытывают дискриминацию или притеснения, как со стороны других религиозных организаций (преимущественно «традиционных»), так и со стороны органов государственной власти, что является нарушением конституционных принципов равенства всех религиозных организаций перед законом и отделением церкви (религиозных общин) от государства. Равенство религиозных организаций перед законом также предусматривает равное отношение к ним со стороны государственных институций, что реализуется в справедливом распределении имущества, которое подлежит возвращению религиозным организациям (так называемая «политика реституции церковного имущества») при выделении земельных участков под строительство культовых сооружений и т.д. приходы и правозащитные организации, которые работают в плоскости защиты свободы совести и свободы религий, обычно сами защищают собственные интересы, выступая как субъекты правозащитной деятельности, то есть выполняют задания и функции общественных организаций. Религиозные организации свободно выражают свою волю в сборе денежных средств с последующим строительством или реконструкцией культовых зданий. Деятельность религиозных организаций при всей своей сакральной направленности ориентируется на «общественное благо», имеет бескорыстную, моральную направленность. Приходы, религиозные «двадцатки и «общины» занимаются не только организацией отправления культов, сбором средств и строительством культовых зданий, но и благотворительной деятельностью, вопросами улучшения семейных, бытовых, социальных, правовых и других сфер общественной жизни, экологическим, медицинским, моральным воспитанием. Хотя вся эта деятельность и испытывает на себе вероисповедное влияние, в целом же указывает на признаки институтов гражданского общества, в конечном итоге выполняя задания «общественного блага». Ведь институты гражданского общества ставят перед собой подобные моральные цели: защита прав и свобод, решение проблем экологии, здоровья человека, осуществление акций благотворительности, просвещения, воспитания [3, 175-183]. Религиозные организации так же, как иные институты гражданского общества, используя возможности правового

поля, *добровольно* берут на себя обязательства добиваться своих целей *в диалоге и в сотрудничестве* с государственными институтами на *моральной основе*. Утверждение о моральном посыле уже потому оправданы, что религиозные организации, как правило, инициированы свободным выбором людей и их благородными (моральными) устремлениями.

В данной статье очерчивается и анализируется ситуация, когда религиозные организации выступают или потенциально могут быть субъектами строительства гражданского общества. Прежде всего, следует отметить, что законодательными актами Республики Молдова статус религиозных организаций как институтов гражданского общества подтверждается де-юре. Уже Закон Республики Молдова от 24.03.1992 года, принятый одним из первых в независимой Молдове, очерчивал гражданское содержание религиозных организаций. Документ (ст.ст.10,32) узаконивал отделение церкви от государства, утверждал принципы *самостоятельности и добровольности* в их деятельности, гарантировал непосягаемость на учение, каноны и традицию каждого вероучения, признавал уважение к акциям религиозных организаций [4,3].

Приверженность страны демократическим принципам развития декларирована и в ее Основном Законе – Конституции Республики Молдова. В том числе, это касается и такого фундаментального права человека, как право на свободу совести и вероисповедания, которое занимает особое положение в классическом перечне основных конституционных прав и свобод граждан. Право на свободу вероисповедания представляет собой не только одно из самых старых, но и наиболее важных и существенных компонентов личной свободы. Принцип свободы вероисповедания, как известно, в настоящее время определяет религиозную политику подавляющего большинства стран мирового сообщества. Зафиксирован он и в Конституции Республики Молдова, принятой в 1994 году в статье 31-й, которая, в частности, гласит: «Свобода совести гарантируется. Она должна проявляться в духе терпимости и взаимного уважения. Религиозные культы свободны и организуются сообразно собственным уставам и в соответствии с законом. В отношениях между религиозными культурами запрещаются любые проявления вражды. Религиозные культы самостоятельны, отделены от государства и пользуются его поддержкой, в частности, в облегчении религиозного присутствия в армии, больницах, тюрьмах и приютах» [5,31].

В дальнейшем Республика Молдова, как государство развивающейся демократии, предпринимала меры к совершенствованию законодательства, относящегося к сфере религии и культов. Закон 1992 года неоднократно подвергался поправкам, дополнениям и модификациям, которые в значительной степени расширяют права религиозных организаций [6].

В Законе о свободе совести, мысли и вероисповедания № 125 от 11.05.2007 года (ст 7) законодательно закрепляются права религиозных организаций

в их добровольности, подчеркивается невмешательство государственных структур в дела приходов, гарантирование со стороны государства прав церковей, монастырей, молитвенных домов на владение собственностью через общины, братства, парафии; предоставление льгот в налогообложении и т.п.» [7,86]. В Законе расширяются права самих религиозных приходов в качестве объединений граждан. Церковные советы, общины и религиозные объединения организуются на демократических принципах, их решения признаются главенствующими и защищаются от произвола священнослужителей [7, 95].

Если законодательно и ограничиваются права религиозных организаций, то, скорее, в их сакральной вероисповедной деятельности, например, в ограничении прозелитизма, запрете воздействия на религиозное сознание путем насилия, использовать религиозную ненависть, проявлять вероисповедную нетерпимость (поправки к Закону о культурах от 24.12.98 г.). Ужесточения касались и такой сферы, как участие в политической деятельности, направленной на «посягательство на независимость, суверенитет, целостность и безопасность Республики Молдова, общественный порядок» (Закон о свободе совести от 11.05.2007).

Наряду с поправками, связанными с ограничениями, законодательство РМ в области культов совершенствуется расширением прав религиозных организаций, в усилении их общественных, коллегиальных функций. Последние изменения, дополнения и поправки от 17.11.2011 года касаются усиления роли религиозных организаций (общин, приходов, советов учреждений, церковных советов) в мирской, благотворительной, воспитательной и др. деятельности культов, в принятии решений, не касающихся сакральных действий, что сближает религиозные организации с институтами гражданского общества. По всему тексту Закона термин «религиозные культы» заменен термином «религиозные организации». Признаком гражданского общества является так же законодательно подчеркнутый демократизм в выборах этих органов, дополнение в ст.20 ч.2 к термину «руководящий» слова «коллегиальный». Кроме того, на признак гражданского общества указывает замена определения «религиозные учреждения» в отношении религиозных организаций на «некоммерческие организации, созданные религиозным субъектом» (Закон об изменениях и дополнениях к Закону о свободе совести от 11.05.2007, ст.3). В отношении мирской деятельности религиозных организаций ст.33 Закона утверждает: «Государство стимулирует и поддерживает социальную и морально-нравственную, культурную и благотворительную деятельность культов», «оказывает помощь религиозным объединениям в развитии международных связей, обмене делегациями и т.д.». Подобная, общественно-полезная, бескорыстная деятельность, как известно, присуща институтам гражданского общества.

Можно говорить о подтверждении со стороны законодательства РМ статуса институтов гражданского общества для религиозных организаций, тем более, что именно к этим «специальным» законодательным актам отсылает Закон об общественных организациях 17.05.1996 года, который среди сегментов социальных институций гражданского общества наряду с политическими партиями, профсоюзами, домовыми и уличными комитетами упоминает религиозные и четко прописывает, что действие данного Закона на эти организации не распространяется, а их «функционирование определяется специальными законами» [8,1].

Чтобы понять ту особенную роль, какую играют религиозные организации в развитии гражданского общества, следует осмыслить саму специфику религиозных организаций. Легче всего это сделать, сравнив их с другими социальными институциями, в том числе такими, как общественные организации и политические партии. Целью общественных организаций является защита прав свобод и интересов граждан улучшение семейных, бытовых, социальных, правовых и иных сфер нашей жизни. В своей деятельности эти организации выходят не столько из осознания интересов и нужд граждан, сколько из так званого «общественного блага»

Политические партии, которые также играют важную роль в формировании гражданского общества (особенно те из них, что находятся в оппозиции), главным заданием своей деятельности усматривают захват любой власти, хотя в идеале они являются средством представления интересов граждан (или определенного социального класса общества) в формировании государственной политики. В политической борьбе политическим партиям приходится критиковать одна другую, «пиариться» за счет защиты прав и свобод граждан, поддерживать деятельность общественных организаций. Политические партии в отличие от общественных организаций стараются представить свои узкие (партийные, классовые, социально-сословные) интересы как всеобщие.

Религиозные же организации главной своей целью имеют удовлетворение религиозных потребностей граждан через осуществление *общих практик* (молитв, обрядов церемоний ритуалов и т.п.), которые приобщают верующих к сакральному и обеспечивают их необходимыми религиозными знаниями через проповеди и религиозную литературу. Но религия является также социальным феноменом, а религиозные организации – общественными институциями, которые выполняют целый ряд социальных функций: интегративную, коммуникативную, регуляторную и т.д. [9,240-243]. Религии функционируют в обществе, а потому прямо или опосредовано имеют на него влияние. Церковь, как общественная институция, по данным Барометра общественного мнения, вызывает наибольшее доверие у населения Республики Молдова.

Согласно опросу *полностью доверяют* церкви 79,8% граждан Молдовы; тогда как профсоюзам – 22,9 %, политическим партиям – 21,5%. [10].

Таким образом, есть основания говорить о том, что религиозные организации *потенциально могут* иметь значительное влияние на общественное сознание, особенно если взять во внимание то, что в целом общественные организации в Молдове имеют пока незначительное влияние на общество и большим вопросом является сохранение в обществе доверия, как к структурам власти, так и к общественным структурам. По данным социологического опроса, в Молдове еще высок процент недоверия ни тем, ни другим структурам – 37,9%, хотя НПО, по сравнению с госструктурами имеют более высокий рейтинг -16,4 (структуры власти – 6,8%). [11,15]. В свете этих данных роль религиозных организаций в процессе формирования и развития гражданского общества в Молдове выглядит принципиально значимым. Следует отметить, что количество религиозных организаций в Молдове (около 2000 общин, приходов, братств разных конфессий) намного превышает совокупное количество политических партий (36), соревнуется с числом общественных организаций (8000), хотя, ясное дело, во всех трех группах есть «мертвые», то есть реально не функционирующие организации. В любом случае, религиозные организации относятся к наиболее распространенным. Следует также отметить, что религиозные организации являются наиболее распространенным типом организаций, членами которых являются граждане Молдовы. По данным опроса, 75% населения Молдовы заявляют о том, что являются верующими, а 86% посещают ту или иную церковь [12,4]. Отметим также, что религиозные организации имеют собственные масс-медиа: газеты, журналы, радио- и телепередачи, даже целые радиостанции и телеканалы, веб-порталы. Конечно, в религиозных изданиях в большинстве своем основное содержание сводится к вопросам вероучения, религиозной истории, ответам на вопросы верующих, а общественные проблемы занимают не основную часть их содержания, но эти проблемы все же освещаются в религиозных изданиях в общественно-полезном русле, при том, с моральным содержанием. Это проблемы мира, экологии, здоровья, целомудрия, семьи, воспитания детей, ценности человеческой жизни. Обсуждаются и вопросы гражданственности, такие как защита Отечества, участие в жизни общества, отношение к властям, стратегия европейской интеграции. Хотя информация, содержащаяся в проповедях отдельных религий, и отличаются специфической трактовкой, обусловлена особенностями вероучения, но влияние этих проповедей на адептов нельзя не учитывать. Главное, что они действуют в пределах правового поля и стратегической идеологии государства [13, 173-177].

Поскольку религия и церковь в нашей стране законодательно отделена от государства, то самой сильной стороной, реально влияющей на политику, могут стать моральные программы, отличающие всякую религию и не сильно

отличающиеся друг от друга. «Все классические формы духовной морали были созданы человечеством фактически однородным образом во всех религиях и были основой всех основных цивилизаций. Они предназначены для борьбы с такими социальными противоречиями, которые порождаются владельческими категориями культуры» [14, 168].

Все известные религиозные организации, действующие в Молдове, одинаково декларируют моральное поведение, ценность жизни человека, мир между людьми и направлены на нейтрализацию социальных зол. Упомянув на благое воздействие религиозной морали на общество, политики Молдовы включают религиозные программы в свои избирательные доктрины, голосуют в Правительстве за введение в учебные программы предмета религии, а гражданское общество активно обсуждает возможности и варианты религиозного воспитания [15, 3-4].

Важно также помнить о той роли, какую сыграли религиозные организации в завоевании Молдовой независимости и продвижении демократических принципов в государственном строительстве в начале 90-х годов XX столетия. Тогда борьба молдавского народа увенчалась успехом, благодаря, в том числе, и религиозным лозунгам [2, 209-210]. С самого начала демократических преобразований Республика Молдова строит свою политику на обеспечении прав, свобод и толерантности, о чем свидетельствует как ее законодательная база, так и межконфессиональная практика. Условия, созданные для всех, без исключения, конфессий, обеспечивают свободу отправления культов. Возникающие порой конфликтные ситуации, по мере возможности, улаживаются. Такие конфликты, как отказ в регистрации Бессарабской Митрополии, отказ в регистрации мусульманской общины, трудности в приобретении участков для строительства молитвенных домов протестантскими религиозными объединениями и т.п., цивилизованно решены [10]. Мы уверены, что имеющийся в Молдове религиозный плюрализм является одним из благоприятных условий для формирования, развития и нормального функционирования гражданского общества Республики Молдова, всех его институтов, в том числе, и религиозных организаций.

Серьезную причину, которая может неблагоприятно влиять на приобщение религиозных организаций к активному участию в развитии гражданского общества, мы усматриваем в сохранении в массовом сознании вероисповедной нетерпимости. Как показывают исследования общественного мнения, 44% опрошенных не приняли бы в соседи людей другого вероисповедания [10]. Сохранение такого пережитка, как нетерпимость, проявляемая в религии, должно оцениваться как препятствие к приобщению религиозных организаций к субъектам гражданского общества. В отличие от иных сфер общественной жизни демократического государства, таких как политика, бизнес, творчество и другие, которые приветствуют личную инициативу,

личное мнение и личностное отношение, религиозное сознание предполагает конформизм и единомыслие, продиктованные вероисповедными канонами и традицией. Потому так важно «поселить» в этом сознании ценности вероисповедной терпимости и толерантности в качестве высокоморальных ценностей, прогрессивных достижений и успехов государства на пути к демократии. Воспитательная работа, проводимая в обществе средствами сети обучения, масс-медиа и методов гражданского образования, сможет привнести в наше общество ценности, дефицит которых, к сожалению, очевиден.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Роговая Галина. Институты гражданского общества в Республике Молдова и возможности их морального воздействия на политическую власть. В: *Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice*. Chișinău, 2013, nr.2, с.74-86.
2. Рогова Галина. Християнські моральні цінності в сучасній політиці. В: Релігійна свобода. Релігія в постмодерновому суспільстві: соціально-політичні, правові та конфесійні аспекти. Науковий щорічник №13, Київ: 2008.- 332 с.
3. Роговая Галина. Гражданское общество как совокупность моральных отношений В: *Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы*. Международная научно-практическая конференция. Комрат: Furmanchevici, 2011.- 276с.
4. *Legea despre culte*, nr. 979-XII, din 24.03.1992; В: *Monitor Parlamentului al Republicii Moldova* № 3 от 30.03.1992 .р.70.
5. *Constituția Republicii Moldova*. Adoptată la 29 iulie 1994. Chișinău: Moldpress, 1997.
6. Закон о внесении изменений и дополнений в Закон о культурах № nr., 979-XII din 24.03.1992 и статью 325 Гражданского процессуального кодекса № 1220-ХУ от 12.07.2002.
7. Закон о свободе совести, мысли и вероисповедания № 125, от 11.05.2007. В: *Monitorul Oficial*, № 127-130 din 17.08.2007.
8. Закон об общественных организациях № 837, от 17.05.1996. В: *Monitorul Oficial*, № 6/54 din 23.01.1997.
9. Роговая Галина. Православие как фактор интеграции в молдавском обществе. В: *Procesele integraționiste din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale*. Chișinău: Vector, 2000. -304 p.
10. Наше государство всецело поддерживает религиозные организации. В: *Молдова ноастра*. Общественное информационно-информационное издание. 17.08.2004.
11. Для чего и как создаются общественные объединения. Кишинев: Биотика, 2001. -143 с.
12. *Timpul.md*. 2.03.14. p.4
13. Роговая Галина. Христианский моральный императив в создании гармоничных отношений между государством и гражданским обществом. В: *Strategia supraviețuirii din perspectiva bioeticii, filosofiei și medicinei*”.Culegere de articole științifice.Vol. 2. Chișinău: Print-Caro. -256 p.
14. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики. Москва: Флинта, Наука, 2003. -176 с.
15. Flux, 7 iunie 2010.

РОССИЙСКАЯ ЭЛИТА И КОНСТИТУЦИЯ 1993 ГОДА THE RUSSIAN ELITE AND THE CONSTITUTION OF 1993 YEAR

Владимир КОЧЕТКОВ, кандидат философских наук,
Академия гражданской защиты МЧС,
г. Москва, Российская Федерация

Summary

The article for the first time in scientific literature examines the philosophy of the Russian constitution (1993). The author shows that constitutionalism as a public legal ethics allows to rationalize the basic Russian values – volya (liberty) and pravda (justice). On this basis, the article analyzes the causes of failure of the Russian Constitutional reforms and the ethos of modern ruling elite.

Quid leges sine moribus?

Что значат законы без нравов?
(Тацит)

В 1993 году была принята самая демократическая российская конституция в истории страны. Путь, который страна за это время проделала от свободы, граничащей с анархией, до режима управляемой демократии, показывает, что успешность любой реформы государственного организма, вероятность её обратимости и её результаты, прежде всего, зависят от парадигмы (картины мира) властвующей элиты¹, от её ценностных ориентиров. Все попытки мирной модернизации России, начиная с «эпохи великих реформ» Александра II в 60-х годах XIX века, были связаны с формированием неких новых правовых институтов, которые должны гарантировать свободу её гражданам. Однако анализ причин их непоследовательности и разочаровывающих результатов показывает, что такой результат был предопределен исходными мировоззренческими установками властвующей российской элиты того времени. Но самый главный вопрос, на который необходимо ответить политологам и юристам в этой связи таков: почему эта цикличность конституционных реформ воспринимается как должное и простыми гражданами, и элитой? Разрешить эту загадку российской истории, по нашему мнению, без экспликации философско-аксиологических оснований конституционализма невозможно.

¹В данной статье под элитой, согласно классическому определению Г.К. Ашина, понимается «высшая страта в системе стратификации (независимо от основания этой стратификации), управляющая подсистема в иерархизированной системе. В нормативном плане – это доминантное меньшинство общества, являющееся референтной группой для большинства общества; модель поведения; формальный и неформальный авторитет» [1, с. 254].

Прежде всего, определимся с понятиями. Некоторые зарубежные и отечественные ученые стремятся доказать, что россиянам не нужна демократия. Мол, русский человек никогда не знал, что это такое в своей истории, и поэтому демократия не представляет для него никакой ценности. С этими взглядами солидарны представители российской современной властвующей элиты. Ведь в противном случае им трудно обосновать свою монополию на власть. «Например, пользуясь своим преимуществом, администрация Путина заявляет о том, что российское общество — в силу давних традиций произвола власти, длительного существования в условиях самодержавия и советского тоталитаризма — отличается крайне низким уровнем гражданского самосознания, либеральные ценности разделяет лишь относительно небольшая часть населения и т.п. Из этого делается вывод, что построение демократии и правового государства — это только «цель» политического развития, а не «средство» функционирования государства, и что демократия не может быть характеристикой реального функционирующего государственного устройства» [2, с. 53]. Представляется, что в результате такой интерпретации русской истории действующее руководство страны автоматически превращается в правление «незаменимых», «лучших» или, по крайней мере, «безальтернативных», гарантирующих стабильность положения в обществе, отсутствие кризисов и потрясений, недопущение к власти экстремистов и радикалов.

На самом деле это вполне характерная особенность ментальности российской элиты. Более того, для оправдания своего неограниченного господства ею была выработана концепция «национальной русской идеи». И если следовать пониманию русской идеи, предложенной И.А. Ильиным, как совокупности понятий, выражающих историческое своеобразие и особое призвание русского народа [3, с. 437], то можно с уверенностью сказать, что в тысячелетней русской истории было три серьезных попытки сконструировать и реализовать концепцию «русской национальной идеи»².

Исторически первая концепция национальной русской идеи сопровождала становлению русского государства еще до начала эпохи Модерна. Начиная с середины XV века, московские князья все более настойчиво стали именоваться самодержцами (от греческого «*autokrates*», то есть суверена) и царями (адаптация латинского «*Caesar*»), что и получило формальное закрепление в 1547 году. До этого эти титулы использовались исключительно в отношении хана Золотой Орды и императора Священной Римской империи. Само их принятие уже предполагало всемирную миссию русского правителя. В течение последующего века правители стали претендовать на

² Сразу оговоримся, что мы будем иметь дело не с рафинированными и оторванными от действительности теориями некоторых русских мыслителей, а с теми концепциями, которые спланировали российские элиты на определенном историческом этапе и приводили к определенным действиям по их реализации.

имперские полномочия на том основании, что они являлись единственными православными суверенами и, по существу, единственными подлинными христианскими правителями в мире. Русский народ спланивался идеей противостояния враждебному окружению, и в силу этого самодержец наделся неограниченной никакими (ни божественными, ни естественными) законами властью. Уже Ивану III принадлежит формула: «Государь не обязывается перед подданными крестным целованием» [4, с. 118]. Подданные русского царя в буквальном смысле слова были его рабами, с которыми он волен был обращаться по своему усмотрению. У них не было прав, только обязанности.

Русское духовенство решительно поддерживало эти притязания, так как, по православной доктрине, церковь не могла существовать без императора. Поэтому неслучайно то, что первая национальная русская идея была сформулирована в среде православного духовенства в ходе полемики между «нестяжателями» (яркие представители этого направления мысли – Нил Сорский и Максим Грек) и Иосифом Волоцким и его последователями. Именно среди иосифлян и появился лозунг «*Святой Руси*», которая, почему-то, находится в опасности и при этом легко может быть развращена под любым иностранным, в том числе и греческим, влиянием [5, с. 26]. Показательно, что иосифляне отвергали всякую логику и аргументацию. Так, один из них, монах Филофей, автор знаменитого тезиса, что *Москва есть третий Рим*, прямо предостерегал русских людей от излишнего «мудрствования» [6, с. 175]. В результате «все классы нации, от высших до низших, исключая рабов, были прикреплены к государственной службе» [7, с. 345].

Как известно, последовательная реализация этой первой русской национальной идеи привела к испытаниям Опричнины, затем Смутного времени, когда под вопросом стояла судьба русского этноса как такового, а также к полной экономической и технической отсталости России к концу XVII века и в результате к петровским реформам, проводимым насильственным способом. В ходе последних самодержавие создало себе новую институциональную и социальную базу в виде чиновничества (как правило, рекрутируемого из служилых дворян) и купцов-«предпринимателей», которые полностью зависели от потребностей казны и производства царских бюрократов. При этом надо понимать, что для огромного большинства русских дворян того времени политика как некий институциональный способ реализации группового интереса не имела никакого значения, так как их материальные интересы защищались властью, и поэтому они были согласны оставить политику в покое. Особенно это стало очевидным после выхода Манифеста о вольности дворянства (1762 г.), который гарантировал крепостное право дворян на землю и крестьян, а также освободил их от обязательной государственной службы. С этого момента русское дворянство как социальная сила стал утрачивать свои позиции и авторитет, а на первый план вышли бюрократы-государственники.

Поэтому не случайно то, что *вторая русская национальная идея* была сформулирована в среде чиновников. Как точно описал один исследователь дух той эпохи: «В правительственных сферах этого времени преобладали воспитанные в духе старых порядков люди, которые никак не могли привыкнуть к тому, чтобы в обществе совершалось какое бы ни было умственное движение, самостоятельное, независимое и не имеющее ни малейшего официального характера. Они привыкли к тому, что все производилось мало того, что с разрешения начальства, но и самим начальством, и даже предприниматель, если он до того времени нигде не служил, делался чиновником на поприще самого исполнения своего предприятия» [8, с. 41].

Другим важным фактором появления новой русской национальной идеи было то, что она появилась как ответ на иностранные «деструктивные» идеи, которые, по мнению императора Николая I, лежали в основе мятежа декабристов. С.С. Уваров, министр просвещения и главный идеолог николаевского правления, выдвинул доктрину «*официальной народности*», суть которой резюмировалась в триаде: *православие, самодержавие, народность*³. Он писал: «...Посреди быстрого падения религиозных и гражданских учреждений в Европе... надлежало укрепить отечество на твердых основаниях, на коих зиждется благоденствие, сила и жизнь народная.... Без любви к вере предков народ, как и частный человек, должен погибнуть. Русский, преданный отечеству, не согласится на утрату *православия*.... *Самодержавие* составляет главное условие политического существования России. Русский колосс упирается на нем, как на краеугольном камне своего величия. Наряду с сими двумя национальными началами находится и третье, не менее важное, не менее, сильное: *народность*» [9, с. 347-348].

Как и в случае идеи «*Москва – третий Рим*» никаких глубоких обоснований «*официальной народности*» в работах идеологов того времени мы не найдем. Есть и другое сходство: «русскость» и «народность» тесно связывается на онтологическом уровне с православной конфессиональностью и самодержавием (авторитаризмом власти)⁴. Иначе говоря, обе концепции

³ Представляется, что эта триада сознательно была сформулирована как ответ на лозунг Великой Французской революции «свобода, равенство, братство».

⁴ Может быть, поэтому известный диссидент того времени П.Я. Чаадаев и считал, что для изменения русских порядков необходимо принятие нашей страной католицизма. Позже, в том же русле рассуждал, правда, с иных - экуменических - позиций, великий отечественный философ В.С. Соловьев, который и был автором понятия «русская идея». На рубеже XIX-XX веков неудовлетворенность официальным православием пронизала все классы российского общества, что приводило к богоискательству и богостроительству и среди элиты, и среди народа. Это, в свою очередь, подрывало легитимность самодержавия.

предполагают, что конкретные явления русской жизни оказываются вполне в гегелевском духе проявлением определенных инвариантных идей русского бытия, которые эксплицируются исключительно правительственными чиновниками *ex officio*. Данные идеи стали не только идеологическим фасадом русской власти и обоснованием внешней политики, но и критерием патриотизма для русского общества.

Отличия же состояли в том, что доктрина «*официальной народности*» внедрялась с помощью множества бюрократических (через систему образования) и полицейских (цензура, преследование инакомыслия) мер. На первый взгляд, власти как будто преуспели в этом: Россия избежала революционных потрясений, поразивших Европу в 1830-1840-х годах. Это убедило сторонников данной концепции в своей вере в особый русский путь. Жесткость власти, не дававшей сформироваться гражданскому обществу, была спутана со стабильным развитием нации, основанным на доверии народа к элите и солидарности гражданского общества.

Не будет преувеличением сказать, что доктрина «*официальной народности*» определяла деятельность русской царской власти вплоть до её краха в 1917 году, который ознаменовался распадом Российской империи. Далее судьба России и её многонационального народа на долгих семьдесят лет оказалась в руках сторонников разрушения всех старых общественных и политических институтов, и построения нового справедливого общества согласно канонам *коммунистической идеологии*.

Что же получилось в этом случае? Где-то до середины 50-х годов XX века над умами советской элиты господствовала *идея всемирной революции*, и русский народ в этой связи рассматривался одновременно и как кочегар, и как горючий материал этого глобального пожара. Однако с появлением оружия массового уничтожения стало очевидно, что в огне мировой революции могут сгинуть и идеологи данного процесса. Тогда был выдвинут тезис о «*возможности мирного существования социализма и капитализма*». И поскольку война стала невозможной и бессмысленной, постольку появилась необходимость обосновать те лишения в виде бытовой и материальной неустроенности, в виде политических репрессий и т.п., которые вынуждены были претерпевать советские граждане в ожидании всемирного торжества идей коммунизма.

Для этой цели из интеллектуальных запасников вновь была вытащена, правда, уже в обрамлении коммунистической идеологии идея об особой роли Советского Союза (России) в мире. Только теперь *судьба страны состояла в том, чтобы быть оплотом мировой социалистической системы, построить под руководством коммунистической партии впервые в истории коммунизм, а значит, и стать маяком для остального «незрелого»*

человечества. И за это счастье быть первым в космосе, в строительстве коммунизма, в области балета и в других сферах конкуренции с вечно загнивающим Западом⁵ советский человек должен был заплатить высокую цену - отказаться от права на какую-либо частную и публичную автономию. Банкротство Советского Союза и коммунистической партии в 1991 году подвело черту и под этой очередной национальной идеей.

Таким образом, с уверенностью можно сказать, что три самые известные попытки конструирования национальной русской идеи имели следующие архетипические черты. *Во-первых*, все они пытались осуществить предикацию достоинства личности через служение внешним для неё интересам. *Во-вторых*, право на частную и публичную автономию приносилось в жертву интересам тотальности (народа), оформленного в государство. *В-третьих*, интересы тотальности (народа) и государства отождествлялись на онтологическом уровне с интересами элиты и способом её властвования. *В-четвертых*, все конструкции национальной русской идеи отличались догматизмом и, как правило, на гносеологическом уровне вступали в противоречие с развитием гуманитарных и естественных наук своего времени. *И в-пятых*, все они служили, прежде всего, задачам легитимизации господства конкретных личностей в глазах мирового сообщества, а внутри страны, с учетом вышеуказанных архетипических черт, ставка, как правило, делалась на насилие, осуществляемое в той или иной форме.

Представляется, что трагедии, к которым приводили на практике все вышеуказанные концепции национальной русской идеи, не случайны и не были связаны только с неблагоприятными внешними обстоятельствами, а также с плохими царями или генеральными секретарями. Самый главный их изъян, помимо вышеперечисленного, заключается в том, что *эти концепции национальной идеи не выражали базовые ценности русского народа – волю и правду*. А ведь без этого ценностного фундамента любая «национальная русская идея» становится фиговым листком, прикрывающим огромное корыстное Эго российской властвующей элиты.

Как это ни странно, но с такими пессимистическими взглядами на русскую историю согласны даже некоторые оппоненты режима «управляемой демократии», например, известный политолог В.Б. Пастухов. Он считает, что культура народа определяет облик власти, так же как геном человека определяет его внешний вид. «Русский культурный код с очень большой натяжкой можно назвать европейским, еще меньше он похож на азиатский.

⁵ Противопоставление «загнивающего Запада» и «России молодой» также весьма характерно для ментальности российской элиты, что отразилось в стилистике всех трех рассматриваемых концепций русской идеи.

Поэтому, как не накладывай на русское государство европейский грим, изпод него всегда будут выступать евразийские скулы» [10, с. 7]. Исходя из этого, он считает, что в России необходима культурная революция, чтобы изменить основания власти. Причем «в силу традиционной слабости российского гражданского общества, никакой другой силы, которая могла бы инициировать и обеспечить эту культурную революцию, кроме государства, сегодня нет» [10, с. 8].

С нашей точки зрения, это слишком упрощенный или крайне заинтересованный взгляд на проблему. Конечно, история государства Российского не изобилует примерами успешного функционирования демократических институтов. Но делать на этой основе глобальный вывод обо всем строе народной жизни есть явная логическая ошибка, оправдывающая, кроме всего прочего, моральную деградацию современной российской элиты.

Если следовать этой логике, то получается, что, с одной стороны, государство полностью отождествляется с народом, хотя на самом деле логически и исторически это явления разного порядка. Государство есть всего лишь совокупность институтов и специальных людей, реализующие функцию управления общими делами народа на определенной территории. А народ в этой связи есть не что иное, как материальная и духовная основа государства. В мире есть народы без государства, но история не знает государств без народа. И поскольку государство есть управляющее начало, только оно и может оказывать разлагающее влияние на народ. Обратный процесс, когда народ разлагает государственные институты, истории не известен. Следовательно, если государство и её элита деградируют, то такая власть самореформироваться уже не может. И здесь необходима творческая, конституирующая новую государственность, энергия народа.

С другой стороны, история любого народа не есть реализация во времени и пространстве некой его неизменной сущности. Человеческий род тем и отличается от животного мира, что не только приспособляется к окружающей среде, но и активно её изменяет в соответствие со своими потребностями, ценностями и уровнем знаний. Поэтому, из того, что русский человек в прошлом не знал, что такое демократия, никак не следует, что она ему не нужна.

На самом деле, если мы отойдем от таких поверхностных взглядов некоторых ученых, а также примем во внимание корыстную заинтересованность российской властвующей элиты в сохранении статус кво, и будем рассматривать эту проблему с точки зрения фундаментальных русских ценностей – воли и правды, то мы получим совсем другие результаты. Воля и правда являются стрезнем народной души. Даже само становление и развитие России как евразийской империи было непредвиденным след-

ствием стремления русского народа реализовать эти свои онтологические ценности. Как справедливо отметил еще Н.А. Бердяев, практически мирное территориальное расширение нашего государства до середины XVIII в. происходило вследствие бегства русского населения от произвола помещиков и царских чиновников в центре на окраины и новые земли в поисках возможности жить на воле и по правде [11, с. 66].

Основная проблема в этом случае состоит в том, что понятия «воля» и «правда» являются очень многозначными в русском языке. Так, в словаре В.И. Даля, воля определяется и как свобода, простор в поступках, как отсутствие принуждения; и как неподвластность; и как власть или сила, право, хотение [12, с. 238]. Аналогично обстоит дело и с понятием «правда». В.И. Даль приводит следующие определения: «Правда – это истина на деле, истина в образе, во благе; правосудие, справедливость; праведность, законность, безгрешие» [13, с. 378]. В данном случае мы имеем дело с синкретическим единством объективных и субъективных характеристик бытия человека. Иначе говоря, основная задача при выработке философии российской конституции заключается в том, чтобы преодолеть амбивалентность обыденного понимания базовых ценностей русского народа и осуществить их рационализацию, которая должна определять практику государственного строительства. При этом необходимо делать акцент на достоинстве российского гражданина и на любви к стране, где возможно жить в соответствии с фундаментальными русскими ценностями.

Представляется, что наиболее адекватной парадигмой для рационализации онтологических русских ценностей является конституционализм, который дает эффективную методологию реализации человеческого достоинства.

В широком смысле под *конституционализмом* понимается публично-правовая этика, а также реальная практика государственного строительства, которая считает возможным и необходимым строить на рациональной основе систему государственного управления (взаимоотношений между гражданином и властью), а также между гражданами и между суверенными государствами. Эта доктрина исходит из признания равного достоинства за каждым свободно определяющимся (суверенным) субъектом социума (индивид, группа граждан, нация) или международного сообщества (государство). Данное признание достоинства реализуется через предикацию естественных и неотчуждаемых (гарантия свободы разума и воли в рамках правил поведения данного общества) прав (свободы делать / не делать что-либо) гражданина (объединений граждан, наций, государств) при условии признания последним (последними) и честного следования всей совокупности рациональных правил общественной, государственной и межгосударственной жизни.

Говоря современным языком, достойная жизнь по-русски есть не что иное, как непротиворечивое сочетание свободы (воли) и справедливости (правды). При этом свобода понимается как частная и публичная автономия человека. Где частная автономия – это способность гражданина под свой страх и риск реализовывать свой личный жизненный проект. А публичная автономия – это личная ответственность гражданина за реализацию русских ценностей в обществе в целом. Юридически пространство свободы защищено признанием со стороны государства неотъемлемых личных, гражданских, политических и социально-экономических прав человека, в качестве приоритета своей деятельности, что и зафиксировано в ст. 2 и в тексте главы II Конституции РФ.

Справедливость в этой связи может означать только одно - это все то, что способствует частной и публичной автономии граждан в нашем государстве. Из этого также следует, что поиск справедливости бесконечен и нельзя любое исторически конкретное состояние общества рассматривать как идеал, и что только проведение справедливой политики оправдывает пребывание того или иного должностного лица у власти. Мировой опыт показывает, что наиболее целесообразное соединение в теории и на практике права на частную автономию с правом на публичную автономию достигается только в странах, где реализуется принципы конституционной демократии.

Как же тогда понимать демократию? Чтобы выявить её подлинный смысл, необходимо избавиться от заблуждений коммунистического прошлого и постсоветского настоящего. Ведь и коммунистическая партийная номенклатура, и демократ Б.Н. Ельцин, и государственный В.В. Путин пытались и пытаются наполнить этот общечеловеческий идеал своим специфическим содержанием, оправдывающим их неограниченную власть. Суть их идеологических манипуляций можно выразить такими словами: «Демократия – это неограниченная власть демократов. Я – демократ. Следовательно, демократия – это моя неограниченная власть». Можно даже сказать, что термин «демократия» стал фиговым листком, прикрывающим властолюбие современной российской элиты. Ведь трудно на самом деле считать демократией периодические выборы ничем и никем неограниченного президента. И уж точно не имеет ничего общего с идеалами демократии и философией российской Конституции рокировка президента и премьера между собой, их взаимное приемничество.

С точки зрения фундаментальных русских ценностей демократия есть не что иное, как такая совокупность государственных институтов, которые способствуют реализации права граждан на частную и публичную автономию, а также набор определенных процедур приведения к власти таких государственных управленцев, которые способны к реализации

справедливой политики. Идеалы демократии исходят из того, что только российский народ, а не властвующая элита, президенты или вожди, является основой, на которой держится наше государство. И именно поэтому только народ должен наделять властью любого руководителя.

Но как добиться того, чтобы воля народа не была искажена и извращена властью предрержащими? Конституционализм как картина мира исходит из того, что пространство свободы возникает только вне сферы дискреции власти. Для этой формы общественного сознания контрадикторность оппозиции свободы и власти пронизывает всю систему и все уровни общественного разделения труда в любом типе социальности (семье, первичном трудовом коллективе, конфессиональном союзе, племени, современном государстве и т.д.). Именно поэтому власть необходимо ограничивать и разделять, так как этот общественный институт по своей внутренней логике тяготеет к всеобщности.

Прежде всего, надо четко понимать, что любая власть имеет тенденцию к самовозрастанию. Это связано с тем, что по своей сути власть есть не что иное, как всего лишь монополизация некоторым социальным субъектом определенной общественной функции, а именно функции рационального целеполагания, организации и контроля (т.е. управления), которые являются основными характеристиками общественного бытия. Иначе говоря, феномен власти возникает в общественном бытии как функция лидерства, но тяготеет он в силу своих структурных особенностей к господству. И чтобы этого не происходило, необходимо пространство власти ограничивать, а саму власть разделять. История четко учит: чем больше власти, тем меньше территория свободы, и наоборот⁶. Поэтому в современной России необходима система реального разделения власти на исполнительную, законодательную (представительскую) и судебную ветви, а также четкое разделение предметов ведения между федерацией и её субъектами [14].

Задачам ограничения власти и создания ситуации, когда невозможно исказить волю народа служат основные конституционные демократические институты. Представляется, что подлинная воля народа может формироваться только в дискуссиях в рамках представительных (законодательных) органов. Именно там, а не в акте голосования, в том числе и под влиянием

⁶ Крайним выводом из этой теоретической посылки является анархизм, который призывает к полной ликвидации государства как организующего института народной жизни. Но, к сожалению, общество без институционализированного управления в виде органов публичной власти подвергается распаду. И связано это не только с уровнем сознательности отдельных граждан, но и с разделением труда, без которого невозможно многоцветие и развитие такой исторической сущности как народ.

средств массовой информации, личных симпатий или антипатий, за партийные программы, которые, как правило, забываются сразу после выборов, должно происходить рациональное обсуждение ответов на вызовы, с которыми сталкивается государство. Поэтому выбирать надо достойных граждан из своей народной среды, а не из чиновников, которые служат начальству, а не своему народу⁷.

Только достойные и честные народные депутаты, избранные на свободных выборах, а не по разнарядке, спущенной сверху, смогут сформулировать волю российского народа. К сожалению, в сегодняшней России парламент как институт законодательной власти не имеет никакого самостоятельного значения. Его роль, по существу, сведена к приданию силы закона произволу чиновников из министерств и ведомств. Даже концепции и тексты законов рождаются в основном в недрах исполнительной власти, а депутаты только за них голосуют, что в корне противоречит принципу разделения властей. Очевидно, что такой парламент не может выражать чаяния российского народа.

Исполнительная власть в конституционном государстве должна быть подотчетной законодательному органу. Это достигается не только в процессе обсуждения и принятия бюджета один раз в год, а через инструменты парламентского расследования и вотума недоверия конкретному министру. Первый механизм позволяет народным представителям непосредственно и детально разбираться в проблемах государственного управления, игнорируя бюрократические барьеры, а последний позволяет точно влиять через возможную отставку конкретного министра на текущую политику правительства, игнорируя даже медийную популярность президента.

Кроме того, правительство должно не только формироваться, но и возглавляться президентом, который должен нести полную политическую и юридическую ответственность за его работу. В российской Конституции эти механизмы отсутствуют, и президент всеми руководит и при этом ни за что не отвечает, а правительство при этом является якобы самостоятельной силой, хотя оно есть коллегиальный орган без индивидуальной ответственности министров. Очевидно, что в такой системе государственного управления главное не фактический результат работы того или иного

⁷ Именно поэтому В.В. Путин отменил выборы губернаторов и ввел формирование Госдумы по партийным спискам, в которые, как правило, входят так называемые «паровозы» - известные в медийном пространстве чиновники, не собирающиеся покидать своих должностей, и которые после выборов отказываются от своих мандатов в пользу никому не известных личностей. Теперь после массовых выступлений 2011-2012 гг. планируют вернуть выборы в Госдуму по мажоритарным округам. Это приведет к росту числа спортсменов и деятелей культуры среди депутатов, ориентированных на обслуживание интересов элиты, что не повысит качество принимаемых законов.

руководителя, а верность своему патрону, то есть тому, кто его привел на эту должность.

Важную роль в реализации демократических идеалов играет независимый и честный суд, который должен осуществлять правосудие, а не только защищать «интересы» государства или тем более оправдывать неправомерные действия конкретных чиновников. Независимость суда, на самом деле, основана на личной независимости судьи, что может быть достигнуто только через всенародные выборы на эту должность, но никак не через назначение на должность судьи президентом. Высшие же судьи должны выбираться парламентом на альтернативной основе. Сейчас в нашей стране происходит как раз наоборот: все кандидаты на судебские должности проходят сквозь сито администрации президента с непрозрачными критериями отбора. Поэтому российские граждане и даже олигархи не верят в справедливый суд в родном государстве и часто правду ищут в Европейском суде по правам человека (первые) или в Высоком суде Лондона (вторые). И понятно, почему так происходит. Ведь зависимый судья не может защитить право гражданина, неважно простого или олигарха, на частную и публичную автономию, то есть его право на свободу и справедливость.

Занятие основных государственных должностей на основе всенародных выборов и четкое ограничение сроков полномочий также являются важными инструментами ограничения власти чиновников в демократическом обществе. Всем известно, что даже маленькая власть сильно портит человека. Поэтому, чтобы избежать массовой моральной деградации значительной части народа, (а чиновников в России на самом деле много!), необходимо ограничивать круг полномочий чиновника, сокращать срок занятия им должности, проводить ротацию чиновников по ведомствам и регионам. А периодические выборы высших чиновников должны им напоминать, что они идут на государственную службу для народа, а не чтобы властвовать над ним.

К сожалению, всего этого нет, и поэтому мы имеем не только неэффективное управление общими делами русского народа и попрание его права на свободу и справедливость, но и полную моральную деградацию самой вертикали власти⁸. Цинизм и коррумпированность властвующей

⁸ Как показывают последние социологические исследования, в российском массовом сознании за последние десять лет произошла своеобразная ценностная дегенерация, в результате которой пренебрежение элементарными моральными нормами воспринимается как прямой путь к успеху: «В обществе широко распространено ощущение несправедливости – так считают 75% опрошенных, а уверенных в том, что добиться успеха можно без нарушения принятых в обществе правил, всего 29%» [15].

элиты не случайны, они обратно пропорциональны демократичности государства Российского. Ведущие российские социологи подтверждают этот вывод данными своего исследования: «Для преобладающей части россиян сегодняшняя российская власть (данные опроса Левада-Центра в 2005 г.) — «коррупцированная» (62%), «чужая, далекая от народа» (42%), «бюрократичная» (39%), далее идут эпитеты «непоследовательная», «недалновидная», «слабая, беспомощная», с которыми согласились от 30 до 20% опрошенных» [16, с. 122-123].

Таким образом, очевидно, что конституционная демократия нужна российским гражданам как воздух. Без неё невозможно осуществление фундаментальных ценностей русского народа. Также понятно, что современная властвующая элита извращает её смысл в своих корыстных целях, в результате чего мы имеем бесконтрольную власть, с одной стороны, и бесправных граждан, с другой. По меткому определению академика О.Е. Кутафина, такую политическую систему можно назвать мнимым конституционализмом. Данный термин обозначает такую теорию и практику конституционализма, которая «отличается неустойчивостью, возможностью обращения вспять, очевидной вероятностью перехода конституционных по происхождению и политической терминологии феноменов в свою противоположность - авторитаризм» [17, с. 7].

Однако при таком определении мы не можем понять, почему возможно такое извращение принципов конституционализма. Поэтому с юридической точки зрения, мнимый конституционализм можно определить как такую ситуацию, при которой в основных конституционных законах провозглашаются права и свободы граждан (и даже образуются основные конституционные органы государственной власти), но на самом деле права народа не обеспечены никакой реальной гарантией юридической их защиты, и тем самым, низведены до минимума. С политической точки зрения, лжеконституционализм есть не что иное, как попытка продлить властвующей элиты своё пребывание у власти, используя конституционные государственные формы и терминологию. Именно такое понимание природы режима «управляемой демократии» позволяет объяснить потрясающий цинизм и коррумпированность современной властвующей элиты.

Но как добиться реализации философии российской Конституции 1993 г. в государственной жизни? Как реализовать свое право на власть и на жизнь в соответствии с фундаментальными русскими ценностями бесправным гражданам? Добиться этого возможно только на пути модернизации российской политической системы на основе принципов, сформулированных в первой и второй главе российской Конституции, но

последовательно не раскрытых в других главах, а также путем изменения способов и критериев инкорпорации в элиту⁹.

Очевидно, свобода и справедливость требуют не только ограниченного государства, но и подотчетной элиты. Только это заставит власть работать в интересах народа. Ведь подлинная сила государства заключается в создании условий для частной и публичной автономии своих граждан, а не в способности подавлять любые проявления гражданской спонтанности. К сожалению, современное российское государство пошло еще дальше в своей моральной деградации – оно возвело произвол чиновников в ранг закона. Выхолостив политическую жизнь, высшая бюрократия получила возможность, прикрываясь формой законности творить произвол. Внешняя легальность (законность) и безнаказанность порождают цинизм и коррупцию, которые пронизывают снизу доверху всю вертикаль власти. Миф о сильном карающем государстве должен быть отброшен. Новое российское государство должно не подавлять своих граждан, а создавать условия для свободы и справедливости.

Честность – важное моральное качество новой российской элиты. Это означает, что институты свободы и справедливости не должны извращаться, лишаться своего смысла и ставиться на службу корыстным интересам. Правила свободы и справедливости созданы для всех, любое их изменение должно вести к расширению пространства частной и публичной автономии для каждого гражданина. Нельзя создавать преимущества для властвующей элиты, ибо её власть есть мандат народа на исполнение функции управления общими делами. Власть в новом российском государстве должна быть функцией лидерства, а не господства. Никто не имеет права господствовать над народом, но любой достойный может бороться за доверие народа, за право вести его к свободе и справедливости. ореол священности вокруг власти должен быть разрушен. Власть есть всего лишь одна из форм реализации права на публичную автономию гражданина и поэтому она должна быть ответственной и честной.

Новая российская элита в соответствии с традициями православия также должна быть лишена гордыни. Смирение есть моральная основа ответственности. Это не только способность к диалогу, хотя без равноправного участия в дискуссии невозможно достичь согласия по поводу базовых ценностей. Смирение – это не только и не столько готовность признать

⁹ Чтобы эксплицировать философию российской Конституции и прорваться сквозь толщи лжи, надо все действия властей соизмерять с фундаментальными русскими ценностями. И тогда сразу станет понятно, способствуют ли они свободе и справедливости в нашей стране или нет.

правоту другого. Это, прежде всего, способность соизмерять свои действия с высшими русскими ценностями – свободой и справедливостью. Для властвующей же элиты смирение есть не что иное, как готовность подчиниться выбору народа и освободить место у власти другим лидерам, на которых укажет народ. Именно гордыня, а это самый тяжелый грех с христианской точки зрения, мешает современной российской власти прислушаться к голосу народа, заставляет нарушать действующую Конституцию и препятствовать установлению свободы и справедливости.

Патриотизм также должен стать ведущей ценностью новой российской элиты. С точки зрения свободы и справедливости, патриотизм есть любовь к отечеству, где реализуются или должны быть реализованы эти ценности. Но это никак не просто идиллическое чувство к русским странностям и, конечно, не слепая любовь к современной несправедливости, коррупции и безнравственности, которые нашли свое олицетворение во властвующей российской элите.

Патриотизм, исходя из нормативного образа будущей России, есть чувство личной ответственности за создание пространства для частной и публичной автономии для всех граждан нашей страны. Современная же российская элита подменяет патриотизм реализацией своих конкретных интересов внутри страны и за ее пределами. Никто из ее представителей не сможет объяснить, как их действия способствуют утверждению свободы и справедливости для российских граждан. По сути дела, современная элита через пропаганду чванства и шовинизма навязывают народу пассивный патриотизм как некритическое допущение правоты власти, но за этим скрывается всего лишь желание удержать свою власть.

Современное российское государство может существовать и успешно развиваться только как неразрывное единство территории, народа, солидарного по поводу фундаментальных национальных ценностей, а также властных институтов, их реализующих. Просто как некий способ организации власти на определенной территории при вымирающем народе Россия как государство выглядит несостоявшимся. И пассивно любить такое государство нельзя, его надо активно преобразовывать на основе свободы и справедливости.

Таким образом, современная российская элита делегитимизирует себя, прежде всего, тем, что её этос¹⁰ полностью противоречит фундаментальным русским ценностям и публично-правовой этике конституционализма.

¹⁰ В данной статье под этосом социальной группы или класса понимается совокупность ценностных установок, реализующихся в массовом поведении.

При этом в силу своих имманентных характеристик она не способна осуществлять функцию рационального управления общими делами. Ведущие российские социологи на основе своих исследований констатируют: «Представлений о модернизации как социокультурном процессе, о его составляющих, движущих силах и механизмах ... в сегодняшней российской элите нет. Идеи и программы системных, последовательных социально-политических реформ заблокированы у большинства представителей элиты идеологическими представлениями о приоритете и величии страны как «целого», и чаще всего «державного целого». Любые начала дифференциации, стоящие за ней претензии на автономию понимаются как прямая угроза — угроза самим правящим, целому России, величию державы» [16, с. 205].

В этой непростой ситуации экспликация философии российской конституции позволяет осуществить рационализацию фундаментальных русских ценностей – воли и правды, что будет способствовать распространению публично-правовой этики конституционализма, как среди граждан, так и среди властвующей элиты. Представляется, что только таким способом можно разорвать порочную цикличность российских конституционных реформ [18].

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ашин Г.К. Элитология: История, теория, современность. Москва: Изд-во «МГИМО-Университет», 2010. – 600 с.
2. Гудков Л.Д., Дубин Б.В., Левада Ю.А. Проблемы «элиты» в сегодняшней России: Размышления над результатами социологического исследования. Москва: Фонд «Либеральная миссия», 2007. – 372 с.
3. Ильин И.А. О русской идее. В: Русская идея: антология / Сост. М.А. Маслин. Москва: Республика, 1992, с. 433-463.
4. Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. Москва: Зерцало, 2004. – 488 с.
5. Послание Филофея, игумена Елизаровской пустыни, к Государю великому Василию Ивановичу всея Руси. Цит. по: Сеницына Н. В. Третий Рим: Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV—XVI вв.). Москва: Индрик, 1998. – 416 с.
6. Будовниц И.У. Русская публицистика XVI века. Москва: Госполитиздат, 1947. – 311 с.
7. Вернадский В.Г. Монголы и Русь. Москва: АГРАФ, 2004. – 448 с.
8. Скабичевский А.М. Очерки истории русской цензуры (1700–1863 гг.). Санкт-Петербург: Общественная польза, 1892. – 496 с.
9. Уваров С.А. Десятилетие Министерства народного просвещения, 1833–1843 гг. В: Уваров С.А. Избранные труды. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010, с. 333-363.

10. Пастухов В.Б. Реставрация вместо реформации: Двадцать лет, который потрясли Россию. Москва: ОГИ, 2012. – 528 с.
11. Бердяев Н.А. Судьба России. Москва: Мысль, 1990. – 346 с.
12. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. Т. 1. Москва: Русский язык, 1989. – 699 с.
13. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах. Т. 3. Москва: Русский язык, 1990. – 555 с.
14. Подробный анализ этого вопроса см.: Кочетков В.В. Модернизация российской политической системы: конституционный аспект. В: Федерализм, 2010, № 1, с. 97-110.
15. Кувшинова О. Граждане тормозят. В: Ведомости, 7 февраля.2013 г..
16. Гудков Л.Д., Дубин Б.В., Левада Ю.А. Проблемы «элиты» в современной России: Размышления над результатами социологического исследования. Москва: Фонд «Либеральная миссия», 2007. – 372 с.
17. Кутафин О.Е. Российский конституционализм. Москва: Норма, 2008. – 544 с.
18. Подробнее проблемы реализации ценностей Конституции 1993 года рассмотрены в: Кочетков В.В. Российская элита и модернизация политической системы. Москва: ИНФРА-М, 2013. – 79 с.

OPINIILE CETĂȚENILOR REPUBLICII MOLDOVA ÎN AJUNUL SCRUTINULUI PARLAMENTAR DIN 2014

THE REPUBLIC OF MOLDOVA CITIZENS' OPINIONS ON THE EVE OF THE 2014 PARLIAMENTARY ELECTIONS

Victor MOCANU, *doctor în sociologie,*
Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The transition process in the Republic of Moldova is a turbulent one, accompanied by deviations in political course, which are expressions of the division of society into its options. The 2013 was a year of uncertainties, which held in tension an entire society. It was a year of political crisis and of seeking and finding solutions. Significantly the 2013 year reveals a certain transition step and it is natural to ask ourselves: What next? In the early election year of 2014 we propose a multidimensional analysis of data obtained in the field investigations conducted by the Association of Sociologists and Demographers of the Republic of Moldova in the polls "Vox Populi – 2013". The population of the Republic of Moldova briefly knows the risks and advantages of the integration in the E.U. Its information sources on this theme are: mass media (firstly TV), where there aren't special editions on the EU integration topic. Meanwhile, the Republic of Moldova has initialed the Association to EU Agreement. In the next period the government coalition should join its efforts with the civil society to demonstrate in a practical way that they have the capabilities of organizing, persuasion, attraction of the population in the processes of participatory democracy so that the country citizens to know the advantages and eventual disadvantages of an association to EU. All this because population must not be manipulated, misinformed and used in the decisional process only as voting elements.

dată cu adoptarea Declarației de Independență (27.08.1991), Republica Moldova (RM), în calitatea sa de stat suveran și independent, solicită să fie admisă cu drepturi egale la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa și la mecanismele sale. Sunt legiferate, de fapt, aspirațiile europene ale populației. Este lansată reorientarea totală a principiilor și proceselor de la normele comuniste ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) la standardele și valorile occidentale. Demarează un proces tranzitoriu ce durează mai mult de două decenii. Tranziția este o schimbare proiectată, un proces social complet nou – susține membrul Academiei Române Cătălin Zamfir (Zamfir, 2004).

Manifestările tranziției în câmpul social psihologic, impactul trecerii unui sistem social de la un mod la altul asupra procesului decizional individual și colectiv este expus în studii și cercetări sociologice. (Bădescu, 2004; Belli, 2011; Mărginean, 2002; Stiglitz, 2003)

Procesul de tranziție în RM este unul turbulent, însoțit de devieri de curs politic, expresii ale divizării societății în opțiunile ei orientative. Anul 2013 a fost un an de incertitudini, ce au ținut în stare de tensiune întreaga societate. A fost un an de criză politică de căutări și găsiri de soluții. În mod semnificativ, 2013 reliefează o anumită etapă a tranziției și este firesc să ne întrebăm: Ce va urma?

Or, societatea în tranziție înaintea științelor sociale întrebări de ordin tactic și strategic. Nu există un singur răspuns la fel, cum nu există o singură explicație a dificultăților și eșecurilor așteptate și neașteptate.

La începutul anului electoral 2014 ne propunem o analiză multiaspectuală a datelor obținute în investigațiile de teren efectuate de Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova în cadrul sondajelor de opinie "Vox Populi - 2013".

Scopul studiului nostru este de a evidenția relațiile din mediul social, a stabili interdependența proceselor economice, politice și sociale, precum și a influenței caracteristicilor social-demografice și personale asupra orientărilor politice și sociale ale populației.

Contextul social-economic al modului de viață în 2013

Modul de viață influențează comportamentele, atitudinile indivizilor, felul lor de a proceda în anumite situații. Mediul social-economic este determinant pentru modul de viață și formarea opiniilor indivizilor, iar prin urmare și pentru procesul decizional al grupurilor sociale. Anul 2013 s-a dovedit a fi un an al creșterilor economice. Produsul intern brut (PIB) al Republicii Moldova a crescut cu 9% în comparație cu anul 2012. S-a majorat valoarea adăugată brută în sectorul de bunuri. O creștere semnificativă a fost înregistrată în agricultură. A crescut volumul impozitelor pe produse colectat la bugetul public, fapt ce ne dovedește creșterea capacităților de consum al gospodăriilor populației. Schimbările în economie acționează lent asupra schimbărilor sociale. Opțiunile economice, sociale, politice ale populației poartă expresia cumulativ calitativă a schimbărilor economice. În 2013 ele ne dovedesc îmbunătățiri nesemnificative la indicatorii ce țin de asistența medicală, politica externă, știință și învățământ. Cu toate acestea, cercetările efectuate ne dovedesc că circa 30% din populația Republicii Moldova se autoidentifică în stratul social ce duce permanent lipsuri, adică se află la limita sărăciei.

Rezultatele cercetărilor desfășurate în 2013 în cadrul Proiectului instituțional "Evoluția stratificării sociale în condițiile transformării societății și perspec-

tivei de Integrare Europeană a Republicii Moldova” ne dovedesc că populația este derutată de raportul dintre cei bogați și săraci. Au fost studiați factorii care contribuie la diferențierea populației în straturi, aceștia fiind: veniturile, averea, accesul la putere, nivelul de informare, studiile ș.a. După veniturile obținute respondenții se autoidentifică în felul următor: 1% - grupul social alcătuit din oameni foarte bogați (care au tot ce le trebuie, fără restricții de consum), 13% - grupul social de sus (oameni înstăriți, dar care nu-și permit procurarea obiectelor de lux), 48% - grupul social de mijloc (oameni nu prea înstăriți, nevoiți să facă mereu economii), 23% - primul grup social de jos (oameni prost asigurați, care duc lipsa celor necesare), 11% - al doilea grup social de jos (care are un nivel de trai scăzut și se află la limita supraviețuirii), 4% - grupul social alcătuit din oameni foarte săraci (care permanent duce lipsa celor necesare). Oamenii săraci reprezintă cea mai vulnerabilă categorie a societății. Ei sunt expuși subnutriției, depravării, au acces limitat la serviciile de sănătate, sunt dezavantajați în ceea ce privește infrastructura fizică, utilitățile publice, condițiile de locuit. Statusul social al săracilor, așteptările individuale, competența socială a acestor grupuri îi face să fie ușor influențabili, însă tot ei sunt decepționați permanent. Potrivit studiilor efectuate de Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, viața trăită la limita sărăciei presupune dezvoltarea unor moduri de viață particulare, un comportament axat pe reinterpretarea realității într-o manieră proprie. Într-o societate cum este în Republica Moldova, unde straturile sociale sunt în proces de formare, perceperea cetățenilor, opțiunile lor sunt legate direct de starea economică, de accesul la bunurile sociale. În studiul sociologic ”Anul 2013 în opțiunile populației Republicii Moldova” la întrebarea generală ”Cum a fost pentru Dumneavoastră anul 2013 în comparație cu 2012?”, mai mult de 1/3 (36%) au menționat că anul 2013 a fost mai greu decât 2012. Aproape o jumătate (48,5%) n-a sesizat nici un fel de schimbări și doar pentru 15 la sută anul 2013 a fost mai ușor decât cel precedent. În *Tabelul 1* vă prezentăm dinamica schimbărilor care s-au produs în viața societății pe parcursul ultimilor doi ani: 2012-2013.

O analiză sumară a datelor ne dovedește: 66% dintre respondenți apreciază negativ schimbările care s-au produs pe parcursul ultimilor doi ani în soluționarea conflictului transnistrean, 61% – în combaterea corupției, 59% – în domeniul politicii interne. Cele mai vizibile schimbări au fost sesizate în domeniul culturii – 23%, politicii externe și în medicină – 20%. în domeniul științei – 18%, educației – 17%. În anul 2013 îngrijorările populației rămân neschimbate în comparație cu 2012.

Tabelul 1. Schimbările în viața societății pe parcursul anilor 2012-2013

	<i>Foarte bune</i>	<i>Bune</i>	<i>Nici bune, nici rele</i>	<i>Rele</i>	<i>Foarte rele</i>	<i>Nu știu</i>
1. În sfera economică a satului	2,2	13,5	38,7	27,8	3,4	14,4
2. În sfera economică a orașului	0,7	12,7	38,5	15,9	8,2	24,0
3. Politică internă	2,9	9,5	15,1	40,3	18,7	13,4
4. În știință	2,2	15,4	39,3	18,7	4,3	20,2
5. În învățământ	1,2	15,8	37,1	24,8	6,6	14,5
6. În cultură	3,7	18,6	35,2	16,1	5,5	20,9
7. În medicină	3,4	16,9	35,0	17,2	8,0	19,5
8. Politică externă	4,7	15,2	28,1	19,9	10,4	21,7
9. Combaterea corupției	2,3	8,5	23,0	31,0	29,7	5,5
10. În soluționarea conflictului transnistrean	3,4	11,2	11,7	44,9	21,0	7,8

Cel mai mult alarmează populația următoarele probleme: creșterea prețurilor la produsele alimentare și la serviciile comunale – 73%, sărăcia, salariile și pensiile mici – 69%, corupția funcționarilor – 31%. Aceste subiecte s-au plasat pe primele trei poziții, conform răspunsurilor intervievaților noștri. Astfel, 47% dintre ei au semnalat că prețurile mari constituie cea mai gravă problemă a acestora. Pentru încă 17% problema dată se află pe poziția secundă, pentru 9% – pe poziția a treia. Prin urmare, aproape 7 respondenți din 10 au specificat că tema prețurilor este actuală pentru ei (într-o măsură mai mare sau mai mică). Cercetarea noastră demonstrează din nou că oricare ar fi modalitatea de formulare a întrebărilor ce vizează problemele îngrijorătoare pentru populație, mereu în prim-plan iese sărăcia, asigurarea insuficientă materială și corupția funcționarilor de toate nivelurile.

Pe poziția a patra, conform clasificării problemelor alarmante pentru populație, se află șomajul – 27% din cei chestionați au dat anume acest răspuns. Aproape ¼ din persoanele intervievate sunt preocupate, într-o anumită măsură, de dificultățile găsirii unui loc de muncă sau de o eventuală pierdere a acestuia. Problema șomajului este mai actuală în rândul bărbaților decât în cel al femeilor.

Cea mai joasă estimare dată de către cetățeni este mărimea salariului. Doar 23% dintre intervievați sunt satisfăcuți de remunerarea muncii lor. Sunt mici indicii nivelului de satisfacție a populației vizavi de caracterul muncii și a condițiilor de muncă – câte 35%. Respondenții sunt satisfăcuți în cea mai mare măsură de studiile obținute (51%) și de sănătatea proprie (49%).

Circa ½ dintre respondenți (48%) nu sunt satisfăcuți de veniturile pe care le obține familia lor, doar 19% sau fiecare a cincea persoană este într-o măsură mai mică sau mai mare mulțumită de venituri. 1/3 dintre intervievați au spus că nu sunt nici satisfăcuți, nici nesatisfăcuți de veniturile disponibile.

În aceste condiții, un număr considerabil nu este în stare să spună dacă sunt sau nu mulțumiți de modul lor de viață – 29%. Prevalează cei care nu sunt satisfăcuți de viață – 51% și doar 20% din respondenți au opinat că sunt mai mult sau mai puțin mulțumiți de felul cum trăiesc. Persoanele tinere instruite, cele cu o situație materială bună, apreciază mai înalt nivelul propriu de viață.

Respondenților li s-a propus, de asemenea, o întrebare de pronostic cu privire la caracterul modificărilor situației economice a propriei familii peste un an de zile. Aproape fiecare a cincea persoană (19%) consideră că peste un an familia ei va trăi mai bine, 4% – mult mai bine. 20% din cei chestionați sunt de părere că familiile lor o vor duce mai rău, 6% – foarte rău. Deși aproximativ o jumătate dintre respondenți (51 la sută) n-a fost în stare să răspundă clar la întrebarea privind modul în care se va schimba viața familiilor lor peste un an, totuși în rândul celor care au răspuns cu certitudine se observă o parte impunătoare de persoane optimiste. Speranțele unei vieți mai bune a familiilor lor în viitor sunt proprii mai mult bărbaților, persoanelor cu studii superioare, tinerilor și, bineînțeles, celor a căror situație materială este bună deja astăzi. Și totuși respondenții nu sunt îndeajuns de coerenți în gândirea lor: o mare parte dintre aceștia consideră că țara se dezvoltă pe un făgaș greșit, dar speră la un viitor mai bun.

Respondenților li s-a propus, de asemenea, o întrebare de pronostic cu privire la schimbarea vieții în Republica Moldova peste 2 ani de zile. Aproape fiecare a doua persoană (49%) speră la o viață mai bună. Totodată, 32% din cei chestionați sunt de părere că viața în Republica Moldova peste 2 ani de zile va fi puțin mai rea, 19% – foarte rea. În *Tabelul 2* vă prezentăm viziunile populației referitor la componentele succesului în viață.

Tabelul 2. Factorii succesului în viață, 2013

<i>Nr. d/o</i>	<i>Factorii succesului în viață</i>	<i>Total răspunsuri pozitive</i>	<i>Rangul</i>
1.	Să ai studii bune	88,6%	I
2.	Să muncești mult și insistent	86,2%	II
3.	Să ai ambiții (să fii ambițios)	81,0%	III
4.	Să ai relații cu persoane influente (să cunoști persoane influente)	71,6%	IV
5.	Să provii dintr-o familie înstărită	69,6%	V
6.	Să ai părinți cu studii	65,5%	VI
7.	Să ai relații cu oameni din sfera politică (relații politice)	51,5%	VII
8.	Să dai mită (abilitatea de a oferi mită)	27,2%	VIII
9.	Să fii de o anumită religie	21,9%	IX
10.	Sexul persoanei (să te naști bărbat sau femeie)	21,4%	X
11.	Să fii de o anumită naționalitate (importanța naționalității)	20,3%	XI

Constatăm că cei mai importanți factori care contribuie la obținerea succesului în viață și respectiv le permite cetățenilor o mobilitate mai sporită în ierarhia socială sunt: să ai studii calitative - 87%, să muncești mult și insistent - 86%, să fii ambițios - 81%. Acești factori, care s-au plasat pe primele trei poziții conform răspunsurilor intervievaților noștri, ne demonstrează felul de a fi, starea de spirit a indivizilor din grupele sociale. Nu mai puțin important, după cum constatăm din răspunsurile analizate, este: să ai relații cu persoane influente (să cunoști persoane influente) - 72%, e să provii dintr-o familie înstărită - 70%. Respondenții sunt conștienți de faptul că într-o societate de tip patriarhal, cum este societatea actuală din RM, pentru a obține succese nu sunt suficiente numai studiile, este necesar să dovedești și o anumită apartenență, să ai în spate pe cineva, o familie cu situație socială, să poți manifesta relații latente. În aceeași ordine de idei, nominalizăm și alți factori: să ai părinți cu studii (65%), să ai relații cu oameni din sfera politică (relații politice) - 51%, să dai mită (abilitatea de a oferi mită) - 27%, să fii de o anumită religie - 22%, sexul persoanei (să te naști bărbat sau femeie) - 21%, să fii de o anumită naționalitate (importanța naționalității) - 20%. Răspunsurile ne dovedesc orientările respondenților în mediul social, modul cum procedează, factorii pe care mizează pentru a-și atinge speranțele. În concluzie constatăm că pe parcursul anilor 2012-2013 în viața economică a Republicii Moldova s-au produs schimbări pozitive, respondenții consideră că cel mai important sunt rezultatele bune din agricultură. O pătrime dintre moldoveni consideră că anul 2013 este anul redresării economice, a revenirii la starea normală de lucruri. Succesele obținute comunică populației un anumit grad de optimism. Majoritatea respondenților (55%) n-ar părăsi Republica Moldova pentru nimic în lume, 18% - ar pleca să locuiască permanent în una din țările occidentale, 13% - ar pleca în oricare altă țară din lume, și doar 7% - ar prefera să plece în una din țările CSI.

Studierea răspunsurilor ne confirmă că populația pledează univoc pentru crearea a noi locuri de muncă, dezvoltarea economiei și sporirea în baza acesteia a bunăstării cetățenilor; mărirea pensiilor și a salariilor; controlul asupra creșterii prețurilor la mărfuri de primă necesitate; reducerea tarifelor la serviciile comunale; necesitatea consolidării ordinii în țară, menținerea păcii și a bunei înțelegeri între oameni, reducerea nivelului de criminalitate, combaterea corupției, îmbunătățirea situației în domeniul învățământului, științei, culturii și medicinei, îmbunătățirea stării sanitare a localităților, realizarea consensului social-politic, consolidarea cooperării între forțele politice din societate, restabilirea integrității teritoriale a țării, soluționarea conflictului transnistrean.

Încrederea în instituțiile sociale, politice, în lideri și mecanismele electorale

În literatura sociologică, prin instituții se înțelege un sistem de relații sociale, organizat pe baza unor valori comune și în care se utilizează anumite procedee în vederea satisfacerii anumitor valori sociale, fundamentale și ale unei colectivități sociale. (Mihăilescu, 2003, p. 175)

Instituțiile sociale reprezintă un grup de persoane angajate în vederea rezolvării unor probleme importante pentru comunitate, ele elaborează și reprezintă sisteme de comportamente și relații ce reglementează viața și activitatea indivizilor.

Instituțiile politice se ocupă de cucerirea, menținerea și exercitarea puterii. Instituțiile politice asigură funcțiile instituțiilor sociale. În categoria instituțiilor politice intră Parlamentul, guvernele, președinția, partidele politice. Rezultatele cercetărilor noastre ne demonstrează că interesul față de politică în rândul locuitorilor din RM continuă să fie destul de scăzut. Doar 19% din cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 5% – sunt foarte interesați, 19% – puțin se interesează de politică, iar alte 17% – nu se interesează deloc. Prin urmare, numărul persoanelor care nu se interesează de politică este cu mult mai avansat decât a celor interesați. Doar fiecare al zecelea interviuat a fost de părerea că în RM nimănui nu-i este frică să-și exprime deschis convingerile politice, 26% au opinat că majorității îi este frică, 34% – că multora le este frică, 25% – că unora le este frică, 5% din respondenți nu și-au format o opinie în acest sens.

Populația manifestă cea mai mare încredere în biserică, (ca și în anii precedenți), deși numărul respondenților care au dovedit foarte multă încredere și oarecare încredere în biserică în anul 2013 a scăzut în comparație cu anul 2012, când încrederea în biserică, într-o măsură mai mare sau mai mică, era 82%. Motivația poate fi în implicarea bisericii în manifestări politice (vizita la Chișinău a Patriarhului Bisericii Ruse Kiril și declarațiile Preasfinției Sale vizavi de opțiunea europeană a RM, luarea de cuvânt în fața ”poporului transnistrean”). Evaluarea încrederii în instituțiile sociale și politice ale statului pe categorii este prezentată în *Tabelul 3*.

Tabelul 3. Încrederea populației în instituțiile sociale și politice ale RM în anul 2013

<i>Câtă încredere aveți?</i>	<i>Foarte multă încredere</i>	<i>Oarecare încredere</i>	<i>Nu prea am încredere</i>	<i>Nu am deloc încredere</i>	<i>Nu știu</i>
1. Guvern	3,1	25,7	31,8	36,1	3,3
2. Parlament	1,3	17,5	40,3	37,5	3,4
3. Președintele țării	2,2	17,4	38,5	36,7	5,2
4. Justiție	1,2	13,0	42,8	37,4	5,6
5. Armată	6,7	35,4	29,9	23,4	4,6
6. Biserică	25,6	41,2	18,0	11,1	4,1
7. Primărie	4,6	43,1	30,9	19,1	2,3
8. Partide politice	1,7	14,3	39,6	39,7	4,7
9. Mass-media	8,1	43,3	27,6	15,8	5,2
10. Sistemul bancar	3,5	24,1	34,7	21,9	15,8

Cercetarea semnaleză în 2013 un nivel scăzut al încrederii populației în unele instituții sociale și politice. În biserică au încredere, într-o măsură mai mare sau mai mică, 67% din respondenți (respectiv 26% și 41%). Nu au încredere în lăcașele sfinte 11% din cei chestionați (în aprilie 2013 au manifestat încredere în biserică, într-o măsură mai mare sau mai mică, 78%, respectiv 34% și 44%).

Pe locul doi la acest compartiment s-a clasat presa. N-au îndoiială în cuvântul scris 51% din cei intervievați (8% au încredere totală și 43% – într-o anumită măsură). Pe locul trei, conform nivelului de încredere, se află primăria din localitatea natală. Au confirmat acest lucru 48% din respondenți, dintre care 5% au încredere totală, iar ceilalți 43% – într-o anumită măsură.

Pe locul patru se află armata. Susțin acest lucru 42% din respondenți, dintre care doar 7% au încredere totală, iar ceilalți 35% – într-o anumită măsură.

În Guvern au încredere 29% din populație, 28% - în sistemul bancar, 20% – în Președintele țării, 19% - în Parlamentul țării. Cea mai mică încredere a populației îi revine partidelor politice (16%) și justiției (14%). În acest context, vom menționa că partidele politice și justiția inspiră încrederea respondenților doar într-o anumită măsură – aproape nimeni nu și-a exprimat încrederea totală în ele. Situație alarmantă pentru societatea moldovenească.

Referitor la mass-media. Sursa cea mai importantă de informare a populației este televiziunea – 91%, pe locul doi se situează radioul - cu 46% , pe locul trei rețeaua Internet – cu 43%. În continuare, în acest clasament figurează prietenii și vecinii – 31%, presa scrisă – 30%, familia – 22%, zvonurile – 14%, colegii de serviciu – 13%, sondajele de opinie – 5%, biblioteca – 2% .

Majoritatea respondenților (60%) s-au arătat satisfăcuți de posibilitatea de a fi informați corect din presă, 45% – de posibilitatea de a-și exprima liber opiniile, 40% – de accesul la educație și servicii de sănătate, 23% – de securitatea în spațiul public și siguranța domiciliului, 21% – de respectul autorităților publice față de cetățean, 18% – de egalitatea în fața legii și dreptul la justiție corectă, 17% – de condiții egale în activitatea de business, 16% – de drepturi și garanții sociale la nivel suficient, 15% – de încrederea în viitorul copiilor.

Cât privește partidele politice, în RM nu există nici un partid care s-ar bucura de încrederea majorității populației. Cel mai înalt rating pe parcursul anului 2013 l-a dovedit Partidul Comuniștilor – 41% din respondenți. Indicatorii pentru celelalte partide constituie: 25% - pentru Partidul Liberal Democrat, 17% – pentru Partidul Democrat, 13% – pentru Partidul Liberal, 12% – Partidul Socialiștilor, 9% - Mișcarea Populară Anti-mafie, câte 7% – Partidul Liberal Reformat și Partidul Popular din Republica Moldova, câte 6% – Partidul Social-Democrat, Partidul Național Liberal și Partidul Acțiunea Democratică, câte 5% – Partidul Popular Creștin Democrat și Partidul Muncii. Celelalte partide au fost creditate sub 5% de încredere a populației. Gradul de încredere nu este însă decizional pentru a lua decizii la urna de vot, el exprimă doar unele simpatii și opțiuni de

moment și poate să se schimbe sub influența tehnologiilor electorale aplicate în perioada alegerilor de către partidele politice.

Respondenților li s-a propus să estimeze nivelul de încredere față de politicienii incluși în lista din fața lor. Nici unul dintre liderii politici nu se bucură de încrederea majorității populației. Analiza indicatorului respectiv în raport cu liderii politici de cel mai înalt rang a demonstrat că și aici se bucură de cea mai mare simpatie a alegătorilor președintele Partidului Comuniștilor, Vladimir Voronin – 38% din respondenți (respectiv 17% au încredere totală și 21% – într-o anumită măsură). În prim-ministrul Republicii Moldova, Iurie Leancă, au încredere 35% (respectiv 9% și 26%) din cei intervievați. De primarul general al mun. Chișinău, Dorin Chirtoacă, își leagă în continuare speranțele pentru un viitor mai bun 25% din populație (6% au încredere totală, 19% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului Liberal Democrat, Vlad Filat, au încredere 21% (respectiv 2% și 19%). În Președintele Parlamentului Republicii Moldova, Igor Corman, au încredere 18% (3% – totală și 15% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului Socialiștilor, Igor Dodon, au încredere 16% din cei intervievați (2% – totală și 14% – într-o anumită măsură). În președintele Partidului Democrat, Marian Lupu, au încredere 15% (respectiv 3% și 12%). În Președintele Republicii Moldova, Nicolae Timofte, au încredere 14% (3% – totală și 11% – într-o anumită măsură). În raport cu președintele Partidului Liberal Mihai Ghimpu, acest indicator constituie 12% (1% – încredere totală și 11% – într-o anumită măsură). În aceeași ordine de idei, nominalizăm și alte personalități politice din țară: în Iurie Muntean au încredere 11%, în Valeriu Munteanu și Alexandru Tănase au încredere câte 10% din populație, în Ion Hadârcă – 7%, în Mihai Godea, Vlad Plahotniuc, Sergiu Mocanu și Alexandru Oleinic - câte 6%. Alți lideri politici au fost nominalizați de mai puțin de 6% din respondenți.

Sistemele și mecanismele electorale asigură buna funcționare a unei democrații. Există o serie de relații latente între sistemul electoral și dezvoltarea economică, socială, politică care evidențiază calitatea sistemului electoral în raport cu calitatea vieții. În prezent în Republica Moldova avem un sistem electoral proporțional care se organizează pe bază de listă de partid la nivelul unei singure circumscripții electorale ce reprezintă 101 mandate. După cum consideră unii cercetători, acest sistem nu este făcut să avantajeze alegătorii, ci este unul venit să reprezinte cât mai efectiv voința partidelor politice.

Cercetările sociologice ne dovedesc că ”amendarea sistemului electoral actual prin înlocuirea cu unul mixt pentru a asigura, pe de o parte, prezența aleșilor din teritoriu, iar pe de alta, de a consolida partidele, va stimula creșterea potențialului liderilor politici, va dezvolta competența, capacitatea de comunicare, controlul social asupra politicului. (Mocanu I., 2013)

Cercetarea atitudinii populației în 2013 față de alegeri și sistemul electoral ne dovedește că mai mult de jumătate dintre respondenți (51,1%) consideră că

fraudele electorale influențează mult rezultatul final al alegerilor, 19,9% – foarte mult, fiecare a patra persoană interviuată – puțin, și doar 3 la sută consideră că fraudele electorale nu influențează deloc rezultatul final al alegerilor.

Absenteismul populației la alegeri crește de la o campanie electorală la alta. Rezultatele cercetărilor ne demonstrează că gradația cea mai înaltă de răspândire a motivelor de neprezentare la alegeri se referă la pierderea încrederii în partidele politice și în candidați (68%). Pe locul doi s-a situat absența din localitatea unde sunt înregistrați sau, pur și simplu, lipsa dorinței de a vota. Păreră, conform căreia o parte dintre alegători se află în străinătate, au menționat-o 61% dintre chestionați. Răspunsurile arată că absența în momentul alegerilor în legătură cu deplasarea în altă localitate sau peste hotare este o cauză importantă a neprezentării la vot. O parte considerabilă dintre respondenți (56%) au invocat problemele de sănătate și vârsta înaintată ca motiv principal de absentism al alegătorilor. Destul de des sunt întâlnite afirmații ca: „nici un partid nu m-a convins” (53%) sau, pur și simplu, „nu doresc să merg la votare” (51%). Alte 46% consideră că votul lor nu va schimba nimic în rezultatele alegerilor („votul meu nu contează”). Absența de la scrutin a fost calificată de 40% din cei chestionați drept protest contra corupției funcționarilor publici.

Putem conchide, că încrederea în instituțiile sociale este în corelație cu încrederea față de instituțiile politice și liderii lor. Populația consideră că certurile interminabile în sala de ședințe a Parlamentului, blocarea tribunii, violența manifestată de aleșii poporului sunt incompatibile cu cultura politică. Aceste manifestări trezesc apatia politică a alegătorilor. Printre cele mai importante evenimente ale anului 2013 pe locul 7 a fost plasată criza politică din RM din prima jumătate a anului, neînțelegerile din cadrul Alianței pentru Integrare Europeană -2; demisiile Guvernului Fila și a Președintelui Parlamentului – Marian Lupu; oligarhizarea puterii.

Majoritatea respondenților consideră că șansele partidelor de stânga, care au aproximativ aceleași programe politice, vor spori dacă vor forma un bloc electoral comun la următoarele alegeri parlamentare, în timp ce 41 la sută dintre respondenți cred că cea mai bună soluție pentru componentele actualei coaliții Pro-Europene aflată la guvernare este ca fiecare partid să participe de sine stător la următoarele alegeri parlamentare.

Integrarea Europeană sau Euroasiatică

Fiecare al cincilea respondent consideră că dintre evenimente anului 2013 cel mai important este apropierea de Uniunea Europeană, dialogul cu structurile europene, vizitele înalților demnitari europeni în RM, parafarea acordului de asociere cu Uniunea Europeană la Sammitul de la Vilnius.

Conform cercetărilor noastre, 71% din respondenți consideră că ar trebui să fie mai bine informați despre efectele integrării Republica Moldova în Uniunea

Europeană; 70% cred că autoritățile și partidele politice au obligația să discute cu cetățenii despre avantajele și dezavantajele acestei integrări și nu doar să speculeze politic pe aceste teme; 65% doresc să cunoască mai multe date concrete referitoare la proiectele europene realizate până în prezent. Totodată, oamenii sunt interesați să participe la discuții privind avantajele de care vor beneficia în localitatea lor, odată cu apropierea de Uniunea Europeană (63%).

De asemenea, valori mari au rezultat și pentru obținerea cât mai rapidă de facilități la regimul de vize (65%), în timp ce doar 9% s-au pronunțat împotriva, iar circa 25% nu și-au format un punct de vedere față de acest subiect.

Respondenții consideră că intrarea Republicii Moldova în UE va conduce la îmbunătățirea condițiilor de viață (58%), în timp ce o proporție mult mai mică (23%) apreciază că ele se vor înrăutăți, iar 19% nu au format o opinie în acest sens. În cazul în care respondenții ar fi puși în situația de a se pronunța duminică următoare datei efectuării sondajului cu privire la aderarea Republicii Moldova la UE, 46% dintre ei ar vota pentru, în timp ce 21% ar fi împotriva, 20% nu și-au exprimat opțiunea, iar 13% nu ar participa la vot.

De asemenea, respondenții au mai avut o întrebare privind așteptările față de modificările din diferite domenii care se vor produce în viața societății moldovenești, în cazul aderării țării la Uniunea Europeană sau la Uniunea Vamală Rusia – Belarus – Kazahstan. Rezultatele acestor răspunsuri le prezentăm în *Tabelul 4*.

Tabelul 4. Așteptările populației în cazul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană sau la Uniunea Vamală Rusia – Belarus – Kazahstan %

Domeniile de interes prezentate în sondajul din anul 2013	În cazul aderării R. Moldova la Uniunea Europeană s-ar produce schimbări pozitive în următoarele domenii:	În cazul aderării R. Moldova la Uniunea Vamală Rusia – Belarus – Kazahstan s-ar produce schimbări pozitive în următoarele domenii:
1. În dezvoltarea infrastructurii drumuri și altele)	59,3	41,3 (8)
2. În medicină	52,4	46,7 (4)
3. În știință	50,5	44,4 (7)
4. În învățământ	49,6	46,5 (5)
5. În cultură	47,4	46,2 (6)
6. În combaterea corupției	47,2	35,5 (12)
7. În sfera economică a satului	46,9	52,7 (1)
8. În justiție	45,7	38,6 (11)
9. În sfera economică a orașului	43,9	47,7 (3)
10. În sfera politicii externe	42,3	41,1 (9)
11. În sfera politicii interne	40,7	40,0 (10)
12. În soluționarea conflictului transnistrean	29,5	49,5 (2)

Din datele acestui *Tabel* constatăm că așteptările populației privind asocierea Republicii Moldova la UE sunt legate în cea mai mare măsură de: dezvoltarea infrastructurii (drumuri, școli etc.) – 59,3%, dar și în celelalte domenii valorile sunt relativ mari, cu excepția rezolvării conflictului transnistrean.

În cazul aderării Republicii Moldova la Uniunea Vamală Euroasiatică, așteptările pozitive ale populației se referă mai întâi la sfera economică a satului (52,7%), urmată de soluționarea conflictului transnistrean (49,5%). Cea mai mică valoare, de această dată se referă la șansele de combatere a corupției (35,5%).

În accepția populației rurale, Uniunea Vamală Euroasiatică poate să asigure dezvoltarea economică a satelor, pentru că Rusia poate cumpăra producția agricolă din spațiul rural, care ar putea fi vândută de Republica Moldova pe gaze la un preț mai mic. Acesta este un mod de percepție și gândire conservator, țărănesc din originile patriarhale ale satului moldovean. Se remarcă faptul că populația nu cunoaște realitățile social-politice sau economice aflate în raioanele din stânga Nistrului, deși în ultimii doi ani circa 70% din exporturile acestei regiuni au fost orientate către Uniunea Europeană, dar consideră că diferendul transnistrean poate fi soluționat cu participarea atât a Federației Ruse, cât și a Uniunii Europene. Comparând rezultatele studiilor „*Vox populi – noiembrie 2013*” cu cele din „*Vox populi - iunie 2012*”, constatăm că în această perioadă numărul euroscepticilor a crescut cu 4%, concomitent cu creșterea numărului de adepți cu 3% ai Uniunii Vamale Euroasiatice.

Totodată a scăzut și popularitatea partidelor politice aflate în coaliția de guvernare sub denumirea „Alianța pentru Integrare Europeană”. Astfel, în cadrul acestei Alianțe, Partidul Liberal Democrat din Moldova a scăzut cu 10,2%; Partidul Democrat din Moldova - cu 4,1%, iar ponderea Partidului Liberal a înregistrat o scădere de 5,8%.

* * *

Populația Republicii Moldova cunoaște sumar riscurile și avantajele aderării la Uniunea Europeană. Sursele de informare pe această temă sunt: mass-media, în primul rând televiziunea, unde nu există ediții speciale consacrate asocierii la UE. De la caz la caz, alte surse sunt internetul, discuțiile cu prietenii sau cu oamenii apropiați. Populația nu cunoaște proiectele de dezvoltare a infrastructurii, de formare a unor întreprinderi mixte cu statele membre ale UE, realizate cu susținerea ei, unele sub formă de granturi, începând cu anul 2010, de când la guvernare se află coaliția „Alianța pentru Integrare Europeană”. A înțelege ce înseamnă în fapt integrarea europeană cu riscurile și avantajele ei nu este ușor. Pentru un asemenea demers este nevoie de un efort analitic și de informare.

Interesele de grup, disputele guvernanților afișate public, corupția justiției și atragerea ei în scandaluri politice etc. au dus la uzurparea puterii, au eclipsat calea europeană declarată de guvernanți și au minimalizat în perceperea populației eforturile necesare unei asocieri europene. În aceste împrejurări, profitând de situația social economică precară a țării, opoziția comunistă, cu susținere din partea Federației Ruse, ostile interesului național de asociere la Uniunea Europeană, au declanșat acțiuni de dezinformare, manipulare în masă, de prelucrare a populației pentru aderarea țării la Uniunea Vamală Euroasiatică Rusia - Belarus - Kazahstan, practic pentru reconstruirea pe principii neo-liberale a Rusiei Imperialiste.

Între timp, Republica Moldova a parafat Acordul de asociere la Uniunea Europeană. În perioada următoare, coaliția de guvernare urmează să conjuge eforturile și împreună cu societatea civilă, cu ONG-urile din Republica Moldova să demonstreze în mod practic că au capacități de organizare, de convingere, de atragere a populației în procesele democrației participative pentru ca cetățenii țării să cunoască avantajele și eventualele dezavantaje ale unei asocieri la UE. Și toate acestea pentru ca populația să nu fie manipulată, dezinformată și utilizată în procesele decizionale numai ca elemente de vot.

Modificările posibile ale Codului Electoral vor prelungi durata guvernării coaliției ProEuropene. În asemenea condiții, schimbările care se vor produce în viziunile populației după semnarea acordului de asociere și liber schimb cu UE, liberalizarea regimului de vize pentru statele UE vor spori încrederea populației în partidele de orientare proeuropeană. Șansele lor de a participa la guvernarea țării după scrutinul parlamentar sunt reale, dacă în perioada de până la alegeri nu vor interveni factori destabilizatori ai vieții social-politice induși din exterior (neînțelegeri în raioanele de est ale RM; destabilizarea situației în UTA Găgăuzia; excludări extremiste în rândurile minorităților etnice).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Zamfir Cătălin. O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după". Iași: Editura Polirom, 2004.
2. Bădescu Ilie. "Dezvoltare și subdezvoltare. Contribuții la critica sociologiei tranziției". În: Sociologia Românească, 2004, nr.3.
3. Belli Nicolae. Tranziția mai grea decât un război. România 1990-2000. București: Editura Expert, 2001.
4. Mărginean Ioan (coordonator). Analiza comparativă a politicilor sociale din România: țări în tranziție-țări UE. Raport pentru Comisia Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale. București, 2002.
5. Stiglitz Joseph E. Globalizarea. Speranțe și deziluzii. București: Editura Economică, 2003.
6. Mihăilescu Ioan. Sociologie generală concepte fundamentale și studii de caz. Iași: Editura Polirom, 2003.
7. Mocanu Ion. Activismul electoral în Republica Moldova: abordare sociologică. Chișinău: Print-Caro, 2013.

ASPECTE ALE CULTURII DE CONSUM
DIN REPUBLICA MOLDOVA

ASPECTS OF THE CULTURAL CONSUMPTION
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Iurie CARAMAN, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The present article represents the result of a national sociological research conducted in rural locations of the Republic of Moldova and it is also based on the analysis of the statistical yearbooks data, which describe the situation of the cultural consumption by inhabitants of the local rural locations. The results obtained within the sociological research and the confrontation of the statistical data indicate that changes induced during the transition period have radically modified the cultural palette in the Republic of Moldova, free time spending becoming much more individualized compared with the collectivist style offered by the soviet empire. Cultural consumption is also influenced by the individual person and by the attention / care offered to culture both by the family and by the local public administration.

Secolul XX a creat o altă realitate culturală, noi sisteme de gândire, noi forme de exprimare artistică, noi moduri de raportare la lume, o nouă conștiință de sine a omului.

Cultura contemporană este rezultatul cumulat al unor schimbări fundamentale ce au avut loc în epoca modernă în diverse câmpuri ale creației culturale, ale progresului tehnic și ale organizării politice. Cele mai relevante schimbări s-au produs în știința și în spațiul creației estetice, de unde au iradiat în planul tehnic și economic al civilizației. În secolul XX s-au schimbat radical reprezentările științifice asupra naturii, metodologiile științelor și raporturile funcționale dintre știință și tehnică, formele de reprezentare artistică și relația dintre artă și mediul de viață, mijloacele de comunicare socială, calitatea vieții și scenografia vieții cotidiene.

Secolul XX a determinat mutații radicale în câmpul culturii, dintre care se detașează succesele extraordinare obținute de cunoașterea științifică, de unde și predominanța acordată valorilor științei, accelerarea schimbărilor culturale și criza valorilor tradiționale, creșterea în intensitate a creației, căutarea febrilă a unor noi mijloace și forme de expresie, integrarea rapidă a valorilor culturii în sistemul activităților sociale prin mass-media, democratizarea accesului la cultură, extinderea culturii de masă, apariția unor fenomene de pseudocultură[1].

Cultură unei societăți este marcată de o serie de modele, de imagini-ghid, de reprezentări, la care se raportează membrii unei societăți în comportamentele, munca, rolurile și relațiile lor sociale. Astfel, modurile de acțiune socială pot fi tratate drept practici culturale.

De aproape două decenii, Republica Moldova parcurge un proces de modernizare și tranziție de la un sistem social-economic și politic la altul, care aduce cu sine schimbări valorice și tendințe noi. Schimbările și șocurile politice, economice și sociale generate de modernizare au fost amplificate de diverși factori: apariția relațiilor de piață în urma distrugerii imperiului sovietic, survenite la finele secolului XX, conflictul transnistrean, „criza identitară”, influențe semnificative din exterior asupra proceselor interne. Factorii menționați mai sus au contribuit la fragmentarea societății moldovenești în noi grupe sociale și culturale, în segmente etnice, lingvistice, regionale etc.

Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială și de faptul că componentele culturii au devenit factori hotărâtori ai schimbării sociale. În această competiție culturală, ce are loc între societăți, este important să ne sporim forța creatoare, să dezvoltăm un învățământ formativ, care să-i învețe pe oameni să învețe singuri și să se adapteze la complexitatea mediului contemporan [2].

Cultura de masă a apărut pentru a răspunde nevoilor societăților de masă, cu mari aglomerări umane, concentrate în metropole sau centre industriale, cu un nou mod de viață, în care timpul este segmentat în “timp de lucru” și “timp liber”, care trebuia umplut cu produse, servicii și activități culturale și distractive.

Din altă perspectivă, cultura de masă este un nou tip de cultură, diferită atât față de vechea cultură populară (specifică societăților agrare), cât și față de cultura numită “înalță”. Lucian Blaga a făcut o distincție dintre cultura minoră și cultura majoră. Cultura populară și cea “înalță” au coexistat de-a lungul istoriei ca două niveluri distincte de cultură, dar nu izolate, ci influențându-se reciproc. Ceea ce numim cultură specializată (pentru a nu utiliza termeni ce au conotații valorice, precum cel de cultură “înalță” sau de creație “cultă”, opusă celei folclorice) este cultura elaborată de creatori profesioniști, de intelectuali. Acest tip de cultură a apărut odată cu scrisul și s-a dezvoltat în forme foarte variate în decursul secolelor. Ea cuprinde gândirea religioasă, științifică, filosofică și întregul complex al creației artistice. Formele acestei culturi specializate, mai ales ale culturii moderne, nu pot fi înțelese decât dacă receptorul are o anumită pregătire culturală și o educație estetică prealabilă [3].

În prezentul studiu ne vom concentra atenția asupra aspectelor consumului cultural din Republica Moldova, prin intermediul evaluării culturii de la începutul etapei de tranziție și a situației la ziua de astăzi.

Un tablou veridic al consumului cultural ni-l poate oferi gama și spectrul de petrecere și desfășurare a timpului liber de către conaționali noștri din comunitățile rurale [4].

Referindu-ne la felul cum își petrec timpul liber și care este forma desfășurării lui în contextul comunităților rurale, după cum atestă rezultatele cercetării

noastre sociologice, gama de petrecere a timpului liber capătă o tendință spre individualizare, de negare a stereotipurilor colectiviste caracteristice societăților din fostul lagăr socialist de până la trecerea la economia de piață.

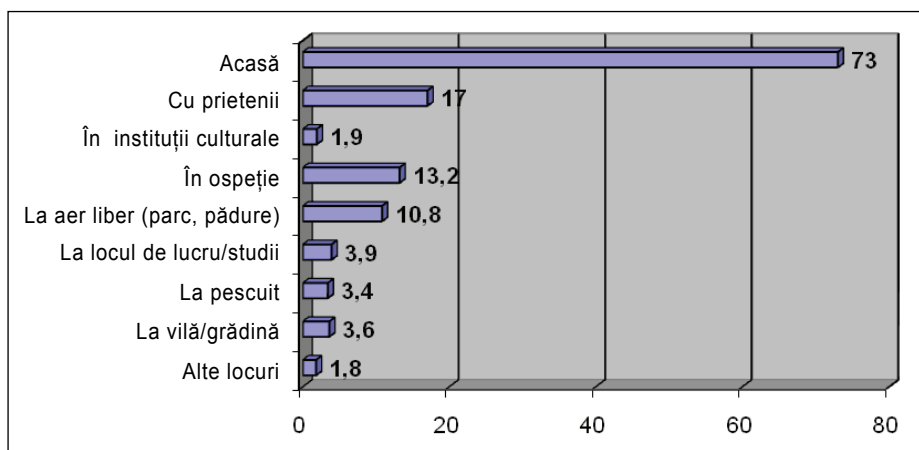

Fig. 1. Frecvențe ale petrecerii timpului liber în comunitățile rurale*

Este cunoscut faptul că formele și diversitatea de petrecere a timpului liber în comunitățile rurale nu este atât de largă ca, spre exemplu, cele din spațiul urban. Pe de o parte, muncile agricole în care este implicat individul nu le oferă o gamă largă a timpului liber, pe de altă parte, structura instituțiilor culturale rurale nu sunt suficient de înzestrate și dotate, pentru a le oferi mai multe posibilități în organizarea agrementului locuitorilor din comunitățile rurale, în satisfacerea necesităților spirituale ce țin de petrecerea timpului liber. Aceasta ne-o demonstrează și rezultatele studiului nostru (Fig. 1) – 73% dintre cei intervievați își petrec timpul liber acasă, 17% - cu prietenii, 13,3% - în ospăție, 10,8% - în aer liber și doar 1,9 % își petrec timpul lor liber în instituțiile culturale [5].

Cultura contemporană este într-un continuu proces de schimbare a structurii sale interioare, a viziunii spirituale și a formelor stilistice. Teoreticienii vorbesc de o schimbare de paradigmă culturală, în care includ atât schimbările generate de noile teorii științifice, cât și de apariția și răspândirea, prin intermediul sistemului mediatic și nu numai, a culturii de consum. Expansiunea culturii de consum reprezintă un câmp problematic major al disciplinelor care studiază fenomenul cultural contemporan. Cultura de consum provoacă mutații negative

*Cercetare sociologică națională a comunităților rurale din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP AȘM, mai-iulie 2012.

în structura valorică a conștiinței și în comportamentul oamenilor. Sub forma divertismentului industrializat, ea alterează personalitatea umană și gândirea critică, reprezentând adesea o formă de manipulare a indivizilor. Amalgamul culturii de consum propus și implementat de perioada de tranziție poate fi numit cea mai vulnerabilă problemă a acestei perioade. [6].

Modalitățile de dezvoltare culturală, precum și serviciile culturale, este una din problemele cele mai importante cu care se confruntă populația din mediul rural, bibliotecile publice, instituțiile religioase și puținele muzee istorice din unele localități. Într-una din dezbaterile din cadrul Congresului oamenilor de cultură din Republica Moldova, care a avut loc în decembrie 2009, s-a menționat faptul că în ultimii douăzeci de ani țara noastră a trecut dintr-o criză în alta, guvernul fiind practic absorbit de problemele politice și economice, lăsând problemele culturii la o parte. Aproape 90% din evenimentele culturale din Republica Moldova au loc la Chișinău, satele fiind scoase în afara circuitului cultural al țării.

Perspectiva aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană ne impune de a ne gândi și a acționa constructiv asupra unei arii mari de fenomene sociale, iar domeniul culturii este anume segmentul prin care are loc schimbul de valori socioculturale, economice și general umanedintre civilizații.

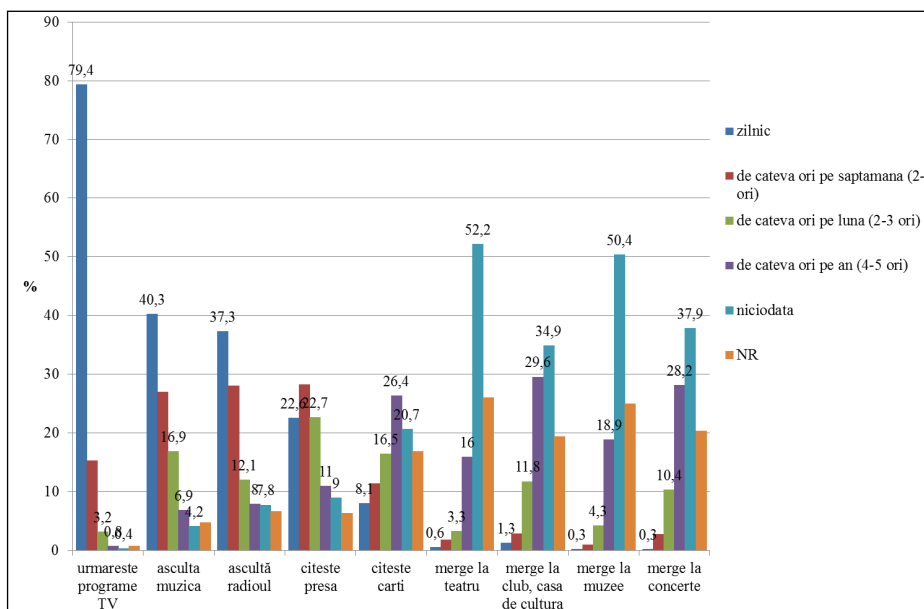

Fig. 2. Consumul cultural în comunitățile rurale*

*Ibidem

Conform aceluiași studiu sociologic efectuat în comunitățile rurale, putem spune că, consumul cultural din aceste localități nu este nici pe departe optimist. Instituțiile abilitate de a furniza programe culturale, de a propaga educația estetică a frumosului, a normelor și valorilor spirituale și umane, a patriotismului față de vatra strămoșească sunt lăsate la discreția administrativ teritorială a consiliilor raionale și a primăriilor comunilor.

Statul nu se mai ocupă la nivel republican de strategii culturale naționale, de implementarea unor programe culturale naționale bine argumentate din perspectiva cerințelor vremii.

Astfel, consumul cultural (*Fig. 2*) din comunitățile rurale este foarte simplist și ține mai mult de gustul și implicarea personală a individului. Doar 1,3% din cei intervievați au indicat că merg în instituțiile abilitate a culturii – case de cultură și cluburi sătești. Pe primele poziții se postează vizionarea programelor TV – 79,4%, urmat de cei ce ascultă muzică – 40,3%, ascultă radioul – 37,3%, citesc presa 22,6% .

E necesar de a sublinia și faptul că lectura în mediul rural (ca și în cel urban) a încetat de a se bucura de primele poziții ale palitrei consumului cultural, adică nu mai este în vogă ca în anii '80 ai secolului trecut. Datele statistice din *Tabelul 1* ne demonstrează care este situația utilizatorilor de cărți din bibliotecile Republicii Moldova. Numărul bibliotecilor existente în anul 1990 a scăzut de la 2079 la 1364, ceea ce constituie cifra de 715 biblioteci date dispariției din patrimoniul cultural al Republicii Moldova, care s-a lăsat simțit și la numărul de cititori de mai târziu. Dacă în anul 1990 numărul cititorilor era de 1.757 mii, atunci în anul 2012 acest număr a scăzut până la 921.400 mii.

Locul lecturii în topul consumului cultural rural a fost luat cu o mare ruptură, practic de trei ori (26,4%) mai mult (*Fig. 2*), de programele televizate (79,4%), care în ultimul timp au devenit tot mai diverse din cauza conectării rețelelor TV la unele posturi străine, propagând emisiuni de o calitate proastă din punctul de vedere al conținutului. Tot mai solicitate devin rețelele sociale ale internetului și ale jocurilor propuse de acestea, clasându-se pe primele locuri în topul necesităților și preferințelor din cadrul consumului cultural.

În momentul destrămării imperiului sovietic și a declanșării etapei de tranziție, de rând cu multe schimbări structurale, economice și politice are loc și o trezire a conștiinței naționale a populației din Republica Moldova. Fenomenul se face simțit mai ales prin intermediul formațiilor folclorice și artistice, care au apărut aproape în toate localitățile din țară. Acest lucru ni-l demonstrează și datele statistice din *Tabelul 1*. Datele statistice din anii '90 nu dețin informații despre eșalonarea formațiilor de copii și adulți, ai numărului de participanți cu astfel de genuri și categorii de formații artistice, catalogând dor numărul total de formații și participanți.

Analizând datele, observăm că numărul formațiilor artistice din anul 1990 este de 7293, iar al formațiilor folclorice și artistice din 2012 – de 7341, adică cu 48 de formații mai mult. Cu totul altul este tabloul numărului de participanți ai acestor formații. Astfel, numărul de participanți (16700) ai formațiilor artistice în anul 2012 se mărește aproape de șapte ori (116253). Aceasta ne vorbește despre trezirea conștiinței naționale, al interesului față de limba strămoșilor, istorie, cultură, datini, obiceiuri și tradiții.

Tabela 1. Dinamica instituțiilor culturale din Republica Moldova (1990-2012)

Instituții culturale	Anul 1990	Anul 2012	1990/2012
1. Cluburi/Case de cultură	1790	1231	-562
2. Formații artistice	7.293	7.341	+48
3. Participanți(mii)	16.700	116.253	+99553
4. Biblioteci	2079	1364	-715
5. Utilizatori (mii)	1.757 mii	921.400 mii	-835.600 mii
6. Muzeu	158	92	-64
7. Instituții de învățământ artistic extrașcolar	138	109	-29
8. Participanți (mii)	31500 elevi	17236 elevi	-14264
9. Librării	Circa 1000	77,5	-982,5

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1990; 2012.

Instituțiile rurale abilitate de a fi preocupate de vitalizarea vieții spirituale și culturale a comunităților rurale sunt cluburile/căminele și casele de cultură, bibliotecile publice, instituțiile religioase și puținele muzeu istorice din unele localități aflate pe deplin în subvenționarea, susținerea și dirijarea administrațiilor publice locale.

Din punctul de vedere al amplasării geografice, raioanele de nord ale Republicii Moldova sunt mai dezvoltate, atât din punct de vedere economic, cât și al bunăstării populației față de raioanele de la centrul și sudul țării. După cum ne relatează aceleași date din *Tabelul 1*, în anul 1990, pe întreg teritoriul Republicii Moldova activau 1790 de cluburi și case de cultură, iar pentru anul 2012 sunt incluse în datele statistice ca existente 1231, ceea ce este mai puțin cu 559 de instituții culturale. De aici apare o tristă concluzie: cca 550 (câteva din ele sunt din mediul urban) de localități rurale au rămas fără principalul edificiu al culturii din spațiul rural.[7]

Până la destrămarea imperiului sovietic, librăriile erau o parte componentă a spectrului cultural din fiecare comunitate rurală. Datele din *Tabelul 1* ne demonstrează acest fapt. Datele statistice din perioada anilor '90 nu relevă catalogarea numărului de librării prezente pe teritoriul Republicii Moldova și ne limităm doar la o cifră aproximativă - cca 1000 de librării. Conform datelor statistice ale anului 2012, au rămas să funcționeze doar 70 de librării, dintre care doar 7,5 librării sunt instituții de stat, iar celelalte peste 60 de librării au devenit instituții private - rezultat al privatizării în masă a patrimoniului cultural din anii '90.[7]

De asemenea e tristă și situația funcționării muzeelor de pe teritoriul Republicii Moldova. Dacă în anul 1990 numărul muzeelor funcționale, de interes național, era de 158 (*Tabelul 1*), atunci în anul 2012 această cifră este de 92, adică se atestă o scădere cu 64 de muzee. Desigur, muzee de interes local sunt cu mult mai multe în localitățile rurale, dar noi vorbim de muzeele care sunt indicate în itinerariile turistice și fac parte din patrimoniul cultural al țării.

Astăzi, „consumatorul de cultură” de pretutindeni trebuie să se adapteze la procesul unei formări continue. În cazul Republicii Moldova, constatăm o tentativă aredirecționării maimultor domenii de activitate culturală spre standarde europene, a ideilor despre globalizarea și informatizarea socială, iar modelele culturale devin o formă de aplicabilitate a culturii, dar care se cere adusă la o realitate contextuală socială, politică, materială, spirituală. Cele trei elemente de bază ale sistemului cultural al societății noastre - tradițiile, obiceiurile și moștenirea culturală - ne-au format ca popor aparte - un popor spiritual, primitiv și bun la inimă. Acestea continuă să ne ghideze și astăzi, însă, cu părere de rău, mai mult în mediul rural, acolo unde tradiția și obiceiul este încă combinat frumos cu moștenirea noastră culturală. Nu putem să susținem această idee și în mediul urban, unde „ampretele europenizării și americanizării” sunt tot mai simțite.

În concluzie, procesele socioculturale derulate în ultimele două decenii ne permit de a spune, că statul nu are o politică de dezvoltare și reorganizare a edificiilor culturale, îndeosebi a celor rurale, iar unele reforme rău administrate și lipsa finanțelor au condus la distrugerea multora dintre ele.

Edificiile culturale din comunitățile rurale au fost scoase de la balanța Guvernului Republicii Moldova și date în subordonarea administrației publice locale, care a redus vădit interesul organelor centrale pentru activitatea culturii rurale. Alocațiile pentru cultură în bază de normativ pe cap de locuitor nu țin cont de necesitățile concrete ale localității, de interesul manifestat față de activitatea culturală de către populație, de realizările culturale ale localității.

Comparativ cu anul 1990, numărul edificiilor culturale s-a redus cu o treime - de la 1790 la 1228, dintre care astăzi continuă să activeze (în condițiile propuse de politica culturală) doar 476 (37%). Fondul de carte al bibliotecilor

scade atât în mediul rural (de la 10,0 la 9,4 mil. ex.), cât și în cel urban (de la 8,4 la 7,7 mil. ex.).

Totuși, trebuie de menționat și partea bună a schimbărilor survenite în cadrul culturii din perioada dată. Astfel, în această perioadă se atestă o creștere a editării de carte, reviste și ziare, s-a mărit considerabil numărul formațiilor artistice - de la 7293 în anul 1990 la 7341 în anul 2012, iar numărul participanților s-a mărit de aproapeșapte ori – de la 16.700 în anul 1990 la 116.253 în anul 2012. Actualmente, în Republica Moldova activează circa 200 de studiouri TV și circa 50 de stații radio, față de cele câteva unități de până la anii '90.

Acești indicatori ne vorbesc despre o dezvoltare a democrației și a creației artistico-culturale din Republica Moldova, despre care au fost și sunt relatate de diverși experți străini și fonduri sociale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Blaga Blaga. Trilogia culturii. București: Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 33.
2. Grigoriu Grigore. Cultură și comunicare. București, 2008, p.131.
3. Connor S. Cultura postmodernă, o introducere în teoriile contemporane, București: Editura Meridiane, 1999.
4. Cercetare sociologică națională a comunităților rurale din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP AȘM , mai-iulie 2012.
5. Apud
6. Călinescu Matei. Cinci fețe ale modernității. Iași: Editura Polirom, 2005.
7. Anuarul statistic al Republicii Moldova, 2012.

STRATIFICAREA SOCIALĂ: EVOLUȚII ALE NIVELULUI DE TRAI SOCIAL STRATIFICATION: LIFE STANDARTS EVOLUTION

Valeriu MÎNDRU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The article presents an analysis of sociological research results reveal the population insight on the evolution of the standard of living of the last five years through the prism of auto evaluation of the family income, the level of satisfaction with their own living. In this article there are also presented the results of a qualitative research on the available resources of different social categories of the population and their usage in livelihood diversification.

In literatura de specialitate, structura, dar și stratificarea socială, sunt abordate în mod diferit, în funcție de criteriile care stau la baza constituirii straturilor sociale. Astfel, pentru determinarea apartenenței individului la un strat sau altul cercetătorii propun diverse criterii, care și constituie divergența de viziuni asupra formării straturilor sociale și respectiv a definirii noțiunii de „stratificare”. De aici rezultă și diversitatea de opinii în aprecierea sau stabilirea straturilor sociale, care sunt „elemente ale structurii sociale de clase a societății, totalitate a indivizilor ocupați în moduri de muncă economic și social aproximativ deopotrivă a remunerării materiale și morale” [1]. Din aceste considerente, aceeași societate în interpretarea mai multor sociologi, dar și altor cercetători, poate avea structuri sociale diferite.

Sociologia empirică vine cu unele abordări specifice în studierea fenomenului de stratificare socială, care de rând cu abordarea obiectivă, ce ia în considerare astfel de criterii cum ar fi nivelul de educație, venitul etc. se mai utilizează și o abordare subiectivă, bazată pe autoaprecieri, estimări subiective ale situației diferitor grupe sociale, care își determină poziția socială sau categoria de populație din care face parte. Ne referim la metoda autoidentificării.

Totodată, experiența cercetărilor empirice ale proceselor de stratificare socială relevă multiple deficiențe metodice și metodologice legate de înțelegerea teoretică a fenomenului în cauză. Măsurările sociologice denotă că fixarea empirică a straturilor sociale, economice este foarte dificilă, deoarece componenta subiectivă (evaluarea nivelului de trai, a situației materiale etc.) nu oferă o imagine reală a diferențierii economice, iar componenta obiectivă (de cele mai multe ori nivelul veniturilor) nu este suficient de exactă și convingătoare, fiindcă unii respondenți evită să răspundă la întrebările legate de veniturile proprii, alții le subestimează, iar o altă parte indică sume la întâmplare.

Așa sau altfel, stratificarea socială este o dispunere ierarhică a unor grupuri, categorii sociale pe o scală constituită în baza unuia sau mai multor criterii. Oamenii care ocupă poziții identice conform acestor criterii de măsurare formează o clasă socială - cel mai important element al stratificării sociale.

În sociologia contemporană se disting, de regulă, următoarele criterii de stratificare socială: veniturile, averea sau bogăția, puterea, studiile sau nivelul de instruire și prestigiul. Integrați, acești indicatori – venitul, puterea, studiile și prestigiul, determină statusul socioeconomic al persoanei, care este totodată și un indiciu al poziției sale în structura, stratificarea socială. Utilizând aceste criterii de stratificare, sociologii identifică preponderent trei clase sociale principale: clasa de sus, clasa de mijloc și clasa de jos. De cele mai multe ori, fiecare dintre aceste clase sunt divizate la rândul lor în straturi.

Un studiu efectuat în 17 țări din Europa și America de Nord arată că clasa de sus constituie circa 5 – 7%, cea de mijloc – 60-80% și clasa de jos – 13-35%. Este vădită poziția dominantă a clasei de mijloc – circa 60%, care, în opinia sociologului român Ioan Mărginean, „societatea modernă este, în mare parte, o proiecție a clasei mijlocii, a valorilor și stilurilor sale de viață” [2]. Sub aspect metodologic, însă, problema rezidă în determinarea clasei mijlocii, criteriile de măsurare a acestui strat, deoarece, după cum menționează în lucrarea sa savantul rus V. Radaev, „după unele criterii „clasa mijlocie” în Rusia există deja de mai multe secole, iar după altele - ea nu va apărea degrabă” [3].

În Republica Moldova, potrivit estimărilor în baza mai multor indicatori, clasa de mijloc este în proces de formare, fără o conturare clară a segmentului în cauză, deși ipotetic am putea estima ponderea acesteia la nivel de 18-25%. Mai lesne este de a releva cota-parte a celor săraci, care, potrivit metodei de auto-identificare, constituie circa 3/4 sau 75 la sută din populația Moldovei. Acest fapt îl denotă ani la rând și datele Barometrului de Opinie Publică, în cadrul căruia cetățenii își estimează veniturile proprii, care reprezintă un indicator important, atât al nivelului de trai, cât și al stratificării sociale. Astfel, dacă e să ne referim numai la ultimii cinci ani, în care unul dintre dezideratele de bază ale activității guvernării actuale în domeniul calității vieții populației este „Moldova fără sărăcie”, constatăm că veniturile majorității cetățenilor în raport cu necesitățile sale au rămas la fel de mici, care în multe cazuri nu acoperă nici strictul necesar (vezi Tabelul1).

Tabelul 1. Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.?

Nr. ord.	Veniturile	Mart. 2009	Mai 2010	Mai 2011	Mai 2012	Apr. 2013	2013/2009
1	Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	34%	34%	34%	28%	34%	0%
2	Ne ajung numai pentru strictul necesar	38%	43%	40%	46%	41%	+ 3%
3	Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne permitem cumpărarea unor bunuri mai scumpe	18%	16%	19%	18%	17%	- 1%
4	Reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii	8%	5%	4%	7%	5%	- 3%
5	Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără să ne limităm la ceva	1%	1%	1%	1%	1%	0%

Sursa: IPP, Barometrul de Opinie Publică pentru anii 2009 – 2013

După cum observăm din analiza datelor din Tabelul 1, doar circa 6-8% din populație se autoidentifică cu cei bogați, care din veniturile obținute reușesc să cumpere toate cele necesare, inclusiv și unele bunuri mai scumpe, chiar dacă cu anumite restrângeri în alte domenii, ori reușesc să cumpere tot ce-și doresc fără a se limita la ceva, iar aproximativ o cincime se consideră mai mult sau mai puțin asigurați, deși nu-și pot permite cumpărarea unor bunuri mai scumpe.

Potrivit datelor studiului, într-o situație mult mai dificilă se află circa 3/4 sau 75% din populație, care declară că veniturile obținute de familie le ajung numai pentru strictul necesar (circa 40%) sau nici pentru aceasta nu le ajung – mai mult de o treime din populație. Din categoria celor mai săraci fac parte peste 40 la sută dintre oamenii de la sate și peste o treime sau 36% din populația urbană, circa 60% dintre persoanele în vârstă de 60 ani și mai mult, precum și cu nivel scăzut de educație.

În condițiile economiei de piață, diferențierea după nivelul veniturilor, proprietăților acumulate, cât și altele specifice bunăstării materiale sunt de înțeles, doar că o importanță deosebită în aceste condiții le revine politicilor sociale, care să fie orientate spre asigurarea unor condiții satisfăcătoare sau standarde de viață diferitor categorii de populație. Or, nu există un pericol mai mare pentru societate decât o populație săracă, apolitică, care vede lumea în categoriile „noi-voi” [4]. Din aceste considerente, în lucrarea sa „Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни”, Н. Тихонова susține că este necesar de a studia inegalitatea, de a identifica cauzele și a găsi căi de depășire, deoarece stratificarea milioanei de oameni după nivelul de trai nicidecum nu poartă un caracter întâmplător. Iată de ce drept reper principal

în analiza unei astfel de situații, autoarea alege cele mai sărace straturi sociale, pe care le contrapune unei simple divizări a societății în săraci și bogați, afirmând că problemele straturilor sărace de populație se rezumă nu atât în nivelul veniturilor, cât în stiluri diferite de viață, ce se caracterizează prin șanse de viață diferite în mai multe sfere: consum, educație, acces la bunuri spirituale sau lucru interesant etc. În asemenea caz, conchide autoarea, situația trebuie studiată și analizată prin prisma resurselor disponibile ale individului, care în unele cazuri au capacitatea de a influența asupra poziției individului în distribuirea bunurilor materiale și sociale [Idem].

Un asemenea scop ne-am propus și noi în cadrul unei cercetări calitative care să pună în evidență gradul de utilizare a resurselor/capitalului (financiar, uman etc.) a diferitor categorii sociale de populație și de a înțelege mai bine de ce schimbările sau transformările social-economice din societate pentru unii creează oportunități, iar pentru alții vulnerabilități, de ce pe unii îi avantajează, iar pe alții îi pune în dificultate. Studiul a fost realizat în lunile noiembrie-decembrie 2013 în mai multe localități din regiunea de Centru a Moldovei, la care au participat diferite categorii de populație: lucrători pe cont propriu în agricultură, salariați în agricultură, șomeri înregistrați, tineri, persoane angajate în sectorul agrar și active din punct de vedere comercial, persoane angajate în sectorul neagrar și active din punct de vedere comercial. Toate cele 13 focus-grupuri au fost organizate în funcție de diferite caracteristici sociodemografice: nivel de instruire, sex și vârstă. Discuțiile au fost întreținute în baza unui ghid de moderare și au inclus următoarele aspecte: active și dotări (resurse financiare, umane, sociale și fizice), opțiunile și planurile de viață, dinamica schimbărilor și diversificării traiului, politici, instituții și procese, precum și întrebări specifice pentru diferite categorii de populație.

Analizând resursele financiare ale participanților la focus-grupuri, constatăm că în cea mai mare parte ele sunt identice pentru toate categoriile de populație. Cele mai principale resurse sunt: venitul din prelucrarea pământului și vânzarea produselor agricole, venitul din afacerile proprii, remitențele de peste hotare, salariul angajaților, veniturile din munca sezonieră în construcție, indemnizațiile pentru șomaj. Astfel, constatăm că sunt și anumite diferențe între resursele diferitor categorii de populație, ca de exemplu, pentru sectorul agrar resursele cele mai importante sunt constituite din venituri din prelucrarea și vânzarea produselor agricole și animaliere, pentru sectorul neagrar principalele surse sunt veniturile din afacerea proprie și salariul.

Principalele resurse umane, indiferent de categoria de populație, sunt sănătatea, nivelul de educație, experiența de muncă. În ceea ce privește diferențele dintre resursele umane ale diferitor participanți în focus - grupuri, putem menționa că angajații din sectorul agrar consideră că ei au nevoie mai mult de

sănătate și mai puțin de studii. Tinerii, dimpotrivă, considera că mai important pentru ei este continuarea studiilor și cariera profesională. Resursele sociale cele mai importante sunt considerate familia, rudele, prietenii, vecinii. Spre deosebire de alte categorii de participanți, șomerii contează mai mult atât pe ajutorul administrației publice locale, cât și pe suportul Oficiului Forței de Muncă. În calitate de resurse fizice, cele mai importante sunt pământul, animalele, tehnica agricolă, echipamentul specializat. Totodată, sunt și unele particularități legate de specificul sectorului în care activează. Astfel, persoanele care își desfășoară activitatea în sectorul agrar acordă mai multă prioritate pământului și tehnicii agricole, în timp ce celelalte categorii acordă mai puțină importanță pământului ca capital fizic. Cele mai frecvente cazuri pentru acumularea de capital, active țin de vânzarea produselor agricole, animaliere și păsărilor pentru a satisface anumite nevoi de bază ale gospodăriei, inclusiv cele legate de sănătate și asigurarea studiilor copiilor. Pentru a pleca la muncă peste hotare, a activa în domeniul agrar sau a prelucra terenul din gospodărie, reprezentanții focus - grupurilor au menționat, nevoia de resurse financiare, tehnică și echipament agricol, cunoștințe în domeniul agrar, piață de desfacere. Comparând localitățile urbane cu cele rurale, constatăm că se înregistrează discrepanțe în ceea ce privește dezvoltarea infrastructurii, accesul la căile de comunicare, gradul de dezvoltare al sectorului economic. Toate acestea influențează într-un fel sau altul posibilitățile de angajare în câmpul muncii, atât a tineretului, cât și a șomerilor, precum și posibilitățile de dezvoltare a afacerilor, calitatea serviciilor prestate. În ceea ce privește locația comunității rurale poate avea un impact nefavorabil, atât social, cât și economic. Procesul de migrație este mai pronunțat în localitățile izolate și slab dezvoltate din punct de vedere socioeconomic.

Analizând profilul activităților desfășurate, veniturile și beneficiile obținute în ultimii cinci ani, în majoritatea cazurilor au rămas neschimbate și nici nu au fost abandonate, cu excepția unor cazuri când unele persoane au fost nevoite să abandoneze munca la oraș și să revină la sat, deoarece sursele de venit nu-i permiteau să închirieze o locuință în oraș, de cele mai multe ori în capitală. Nivelul de trai în ultimii cinci ani pentru majoritatea participanților la focus-grup a rămas același sau s-a înrăutățit. În opinia participanților, scăderea nivelului de trai este determinată de creșterea prețurilor, de aceea unii participanți consideră că în asigurarea bunăstării materiale ar trebui să intervină mai mult statul. Ei menționează că Guvernul, ministerele ar trebui să acorde producătorilor agricoli mai mult sprijin în realizarea producției agricole, încheind diferite contracte de livrare, cât și să reglementeze prețurile pe piață. De asemenea, participanții au indicat o descreștere a veniturilor, a timpului liber, înrăutățirea condițiilor, nivelului de trai și neîncrederea în ziua de mâine.

Referindu-se la profilul activităților desfășurate în sectorul neagrar, participanții la studiu au indicat că veniturile și beneficiile obținute în ultimii cinci ani

în majoritatea cazurilor nu s-au schimbat. Pentru activitățile comerciale pe care le desfășoară participanții au avut nevoie de cunoștințe în domeniul financiar, inclusiv Codul Fiscal, studierea prețurilor la mărfuri, legislația în domeniul comerțului, consultări în prezentarea rapoartelor. Majoritatea participanților au remarcat că deși pentru ei timpul liber s-a redus considerabil, nivelul de trai a rămas același. Pentru tineri profilul activităților desfășurate în ultimii cinci ani în majoritatea cazurilor a rămas neschimbat. O parte dintre participanți, cu câțiva ani în urmă își făceau studiile sau nu erau angajați în câmpul muncii și părinții le asigurau traiul sau cineva din familie, care câștigă suficient fiind plecat la muncă peste hotare și trimite bani. În opinia participanților, scăderea nivelului de trai este determinată cel mai mult de creșterea vertiginoasă a prețurilor, salariile mici pe care le oferă angajatorii, taxele mari pentru contracte la studii. De aceea tinerii sunt nevoiți să renunțe la studii sau alte planuri și să plece la muncă peste hotare.

Studiul denota că în funcție de venituri, gospodăriile se divizează în două categorii: gospodării care reușesc să depășească sărăcia și gospodării care rămân în sărăcie. Pentru primul tip de gospodării, care au reușit să iasă din sărăcie, este caracteristică diversificarea activităților (inițierea unei afaceri proprii, ca, de exemplu, deschiderea unui magazin pentru comercializarea produselor agricole, îngrășămintelor minerale, materialelor de construcție, cultivarea în seră a răsadului etc.), ce contribuie la suplinirea veniturilor gospodăriei și asigurarea creșterii nivelului de trai. În unele cazuri, persoanele care dispun de tehnică agricolă prestează populației din comunitate diverse servicii tehnice, astfel permițând acumularea unor venituri în bugetul gospodăriei. Această categorie se distinge prin-un nivel mai înalt de educație (medii speciale sau superioare), vârstă aptă de muncă și activi din punct de vedere comercial.

Spre deosebire de această categorie de gospodării, mai există și gospodării care nu reușesc să iasă din sărăcie și să acumuleze venituri suficiente pentru asigurarea unor standarde de viață și rămân pentru o perioadă nedeterminată în sărăcie. Caracteristic pentru această categorie de gospodării este faptul că persoanele sunt angajate ca salariați, se limitează la o singură activitate și nu au alte posibilități de angajare în comunitate, nu dispun de resursele necesare pentru desfășurarea unor genuri noi de activitate. Pentru această categorie este caracteristic un nivel mai redus de educație (de obicei studii medii sau medii incomplete), peste vârsta aptă de muncă și inactivi din punct de vedere comercial. Pentru sectorul neagrar este caracteristic că sursele principale de venit sunt veniturile din afacerea proprie, salariile, veniturile din realizarea producției agricole și animaliere.

Pentru primul tip de gospodării care au reușit să iasă din sărăcie, este caracteristică orientarea spre extinderea afacerii proprii, alocarea investițiilor în asigurarea durabilității afacerilor, stabilirea relațiilor personale și identificarea noilor piețe de desfacere, implementarea și utilizarea noilor tehnici și tehnologii,

orientarea spre serviciile solicitate mai mult de populație, efectuarea unor calcule privind avantajele genului de activitate. Această categorie se distinge, de obicei, printr-un nivel mai înalt de instruire, cunoștințe și abilități în domeniu, nivel sporit de informare, spirit de întreprinzător mai dezvoltat, orientarea pentru obținerea unor credite pentru inițierea și dezvoltarea afacerii. De obicei, acestea sunt persoane care își construiesc niște planuri pe o perioadă mai îndelungată și în cele mai multe cazuri speră că afacerea ar putea fi preluată de copiii lor. În cazul gospodăriilor care nu reușesc să iasă din sărăcie este caracteristică mai mult limitarea la un singur gen de activitate, angajarea la un singur loc de muncă, venituri mici din vânzarea produselor agricole și animaliere, salarii mici, surse insuficiente și nici nu doresc să apeleze la credite bancare pentru activitatea care o desfășoară. De regulă, aceste persoane posedă un nivel mai redus de instruire, sunt de vârstă mai înaintată, nu dispun de suficiente abilități și informație necesară pentru activitatea pe care o desfășoară. Pentru tineri sursele principale de venit sunt salariile, remitențele de peste hotare, ajutorul părinților, venituri din prelucrarea pământului și din realizarea producției agricole și animaliere.

Pentru primul tip de gospodării care au reușit să iasă din sărăcie, continuarea studiilor, obținerea unor noi abilități și capacități în domeniu, acumularea stagiului de muncă, găsirea unui loc de muncă în corespundere cu studiile obținute, perfecționare și calificarea în domeniu, obținerea unui loc de muncă peste hotare, dorința de a deschide o afacere proprie ar fi o oportunitate. Această categorie este determinată de un nivel mai înalt de instruire (medii speciale, superioare), de asemenea, se caracterizează prin dorința de a avea o locuință, de a crea și asigura bunăstarea familiei.

În cazul gospodăriilor care nu reușesc să iasă din sărăcie sunt mai mult orientate spre obținerea unui loc de muncă în comunitate și stabilirea cu traiul în localitatea de baștină. Această categorie socială consideră că studiile și abilitățile obținute sunt suficiente pentru activitatea pe care o desfășoară, posedă un grad redus de informare în domeniu, dispune de posibilități minime de angajare în câmpul muncii. Pentru familiile de șomeri care nu reușesc să iasă din sărăcie, sursele principale de venit sunt indemnizațiile pentru șomaj, salariile și pensiile membrilor familiei, remitențele de peste hotare, veniturile din prelucrarea pământului și din realizarea producției agricole și animaliere. În cazul șomerilor care nu reușesc să iasă din sărăcie este caracteristică de asemenea orientarea spre obținerea unui loc de muncă în comunitate și stabilirea cu traiul în localitatea de baștină, lipsa necesității de a-și spori nivelul de studii și obținerea unor noi abilități, grad redus de informare, posibilități minime de angajare în câmpul muncii.

Pentru șomerii care reușesc să iasă din sărăcie specific ar fi identificarea de noi surse de venit: prestarea serviciilor de reparație a locuințelor, în construcție, angajarea cu ziua la diferite activități solicitate de membrii comunității, venitu-

rile din prelucrarea pământului și din realizarea producției agricole și animale, indemnizațiile de șomaj, obținerea unui loc de muncă temporar, angajarea permanentă a unui membru al familiei, remitențele de peste hotare a unor membri ai familiei, meșteșugul popular și realizarea producției confecționate. Această categorie de șomeri are vârstă preponderent tânără, studii medii, iar în unele cazuri - superioare. În mediul urban ei, de asemenea, se caracterizează prin dorința de a avea un loc stabil de lucru, de a avea o locuință, un venit care să asigure un nivel de trai decent al familiei.

Analizând toate tipurile de gospodării care au participat în focus-grupuri, conchidem că pentru gospodăriile care reușesc să iasă din sărăcie sunt caracteristice următoarele puncte forte: nivel mai înalt de studii, orientarea spre diversificarea activităților și dezvoltarea gospodăriei / afacerii, conștientizează necesitatea de a-și spori nivelul de informare în domeniu, obținerea unor noi abilități, stabilirea și extinderea relațiilor pentru desfășurarea activităților, identificarea de noi piețe de desfacere, găsirea unui loc permanent de lucru (în cazul șomerilor), creșterea bunăstării familiei. Pentru gospodăriile care nu reușesc să iasă din sărăcie sunt caracteristice: orientarea spre o singură activitate, nivelul redus de studii, considerarea suficientă a nivelului de informare și abilităților în domeniu, posibilități minime de angajare în câmpul muncii.

De menționat în acest context, că evoluția nivelului de trai a populației, sărăcia tot mai pronunțată din mediul rural prezintă îngrijorare. Dacă în orașele mari rata sărăciei absolute a scăzut între anii 2008 și 2012 de mai bine de două ori (de la 10,9% la 4,3%), atunci în sate aceasta s-a redus mai lent (de la 34,6% la 22,8%). Prin urmare, se observă o creștere a discrepanțelor dintre nivelul de trai de la sate și orașe: dacă în 2006 circa 75% din populația săracă locuia la sate, în 2012 această pondere a fost de 79% [5]. Cauzele principale ale sărăciei rurale sunt vulnerabilitatea sectorului agrar, insuficiența de alternative ocupaționale în alte sectoare ale economiei.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Timuș A. Dicționar enciclopedic de sociologie. Chișinău, 2013, p. 535.
2. Mărginean I., Larionescu M., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006, p. 89.
3. Радаев В., Шкаратан О. Социальная стратификация. Москва, 1995, p. 5.
4. Тихонова Н. Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни. În: Социсс, 2009, nr. 5, p. 39.
5. Raport Național privind Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului în Republica Moldova: emigrarea – un fenomen cu fațetă pozitivă și negativă. Chișinău, 2013, p. 29.
6. Barometrul de Opinie Publică pentru anii 2009 – 2013.

ÎMBĂTRÂNIREA FORȚEI DE MUNCĂ ȘI REZERVELE DE CONSOLIDARE A EFECTIVULUI BRAȚELOR DE MUNCĂ

LABOUR FORCE AGEING AND RESOURCES FOR WORKFORCE CONSOLIDATION

Marina PISCENCO, *doctor în economie,*
Olga GAGAUZ, *doctor habilitat în sociologie,*

Olga PENINA, *doctor în medicină,*
Centrul de Cercetări Demografice al
Institutului Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

In the article, the changes in working age population structure are analysed in the context of the population ageing process based on the retrospective and projected data. The losses of the work force caused by high mortality level at adult ages are determined, the possible sources for reducing the negative effect of the population ageing process on the working age population size are considered.

În numeroase lucrări și rapoarte se manifestă îngrijorarea cu privire la îmbătrânirea populației și majorarea sarcinii economice asupra populației active, creșterii presiunii asupra fondurilor de pensionare, sistemului de sănătate și protecție socială [1, 2, 7, 8]. Prognozele demografice demonstrează reducerea efectivului populației în vârstă aptă de muncă, precum și schimbări structurale semnificative în cadrul acesteia [3]. Situația Republicii Moldova în acest aspect se agravează prin refluxul migrațional al forței de muncă, acest fenomen provocând aprofundarea proceselor menționate, ceea ce înaintea problema determinării pierderilor timpului de muncă din perspectiva găsirii soluțiilor eficiente de suplinire a brațelor de muncă.

Îmbătrânirea demografică a populației se asociază și cu îmbătrânirea populației în vârstă aptă de muncă. Vârsta medie a populației aptă de muncă în anul 2012 era de 35,9 ani, iar, către anul 2035, potrivit prognozei demografice, aceasta se va majora până la 39,1 ani (Fig. 1).

Majorarea vârstei medii a populației apte de muncă semnifică modificări structurale în cadrul acestei categorii ale populației, în special reducerea proporției tinerilor (până la 40 de ani). După anul 2012, când în vârstă aptă de muncă vor intra generațiile puțin numeroase născute în anii '90 ai sec. XX, se va modifica esențial raportul dintre brațele de muncă tinere și cele mai în vârstă. Astfel, proporția grupului de vârstă 45 de ani și mai mult se va majora până la 41%, pe când a celor de 16-29 și 30-44 de ani se va micșora, respectiv cu 27% și 32% (Fig. 2).

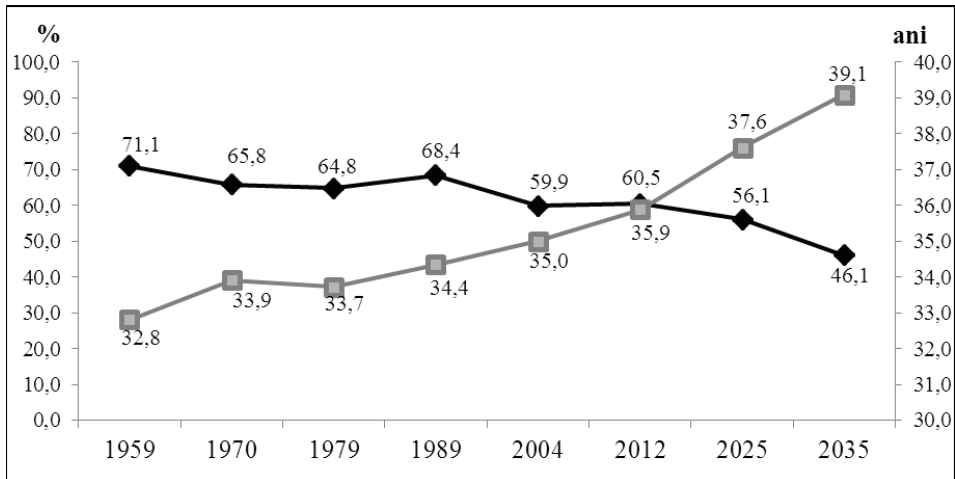

Fig. 1. Vârsta medie a populației apte de muncă și ponderea populației tinere apte de muncă în structura populației în vârstă aptă de muncă

Sursa: Recensămintele populației URSS (1959, 1970, 1979, 1989), datele BNS (2004, 2012), estimările Centrului de Cercetări Demografice (2025, 2035).

* Din anul 1998 fără populația Transnistriei și a mun. Bender.

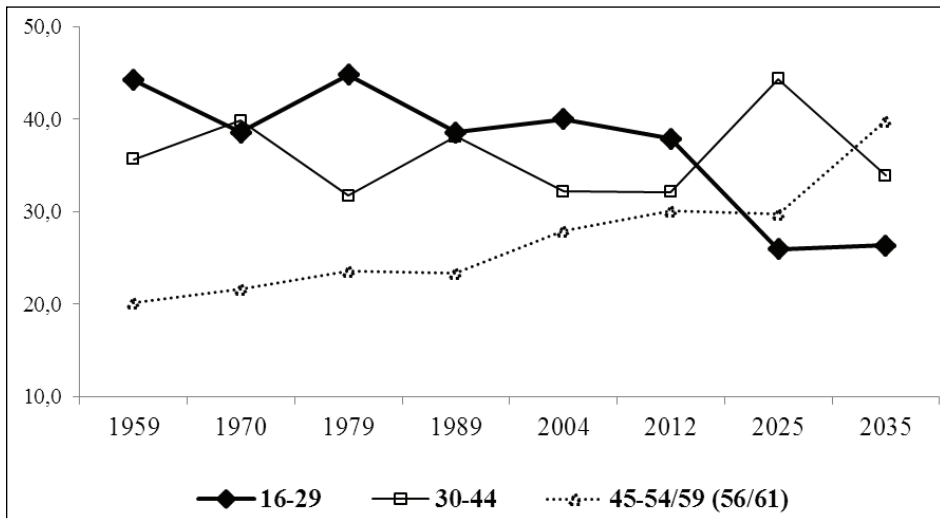

Fig. 2. Raportul dintre trei grupuri de vârstă în vârstă aptă de muncă, și %

Sursa: Recensămintele populației (1959, 1970, 1979, 1989), datele BNS (2004, 2012), estimările CCD (2025, 2035).

* Din anul 1998 fără populația Transnistriei și a mun. Bender.

Creșterea efectivului grupului de vârstă de 50–64 de ani ridică problema îmbătrânirii active. Acest segment de vârstă implică aspecte legate de politicile de ocupare și reforma pensionării, crearea oportunităților pentru prelungirea activității economice, astfel contribuind la reducerea raportului de dependență.

Pentru analiza situației economico-demografice și pentru soluționarea problemelor administrative ce țin de ocuparea forței de muncă, o importanță majoră o are studiul schimburilor de generații ale populației apte de muncă și pentru ilustrarea acestui proces se calculează *coeficientul de substituire a muncii (CSM)* [6]. Coeficientul de substituire a muncii, din punct de vedere demografic, caracterizează gradul de substituție a populației apte de muncă și indică cu cât va fi substituită fiecare sută de persoane care se pensionează. Pentru calcularea acestui indicator s-a luat în considerare schimbarea vârstei de pensionare. Rezultatele obținute demonstrează tendința generală de scădere a tuturor coeficienților de substituire a muncii (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. Coeficientul de substituire a populației în vârstă aptă de muncă, în %

Indicatori	Anii					
	1959	1970	1979	1989	2004	2012
Completarea curentă a populației: $S_{16} / (S_{m62} + S_{ж57}) \times 100$	195,2	204,4	199,4	174,6	257,4	115,7
Substituirea viitoare în curs de 1 an: $S_{15} / (S_{m61} + S_{ж56}) \times 100$ <i>- cu calcularea probabilității de supraviețuire</i>	210,8	277,5	207,9	172,5	268,7	106,6 108,4
Substituirea viitoare în curs de o generație: $\frac{\sum_0^{15} S}{\sum_{46}^{61} S_M + \sum_{41}^{56} S_{ж}} \times 100$ <i>- cu calcularea probabilității de supraviețuire</i>	232,9	207,5	156,5	179,3	106,5	79,7 80,5

Sursa: Recensămintele populației (1959, 1970, 1979, 1989), datele BNS (2004, 2012)

* Din anul 1998 fără populația Transnistriei și a mun. Bender.

Cel mai înalt nivel de substituire a populației în vârstă aptă de muncă a fost înregistrat în anul 2004, acest fapt fiind determinat de intrarea în vârstă aptă de muncă a generațiilor numeroase născute în anii '80 ai secolului trecut și de ieșirea de pe piața muncii a generațiilor mai puțin numeroase născute în anii de după război. Astfel, "intrările" și "ieșirile" anuale determină semnificativ fluctu-

ațiile efectivului populației în vârstă aptă de muncă, precum și indicatorii structurali ai acestui contingent.

Pentru estimarea prospectivă a situației se recurge la calcularea raportului dintre numărul populației care va intra în vârstă aptă de muncă și numărul celor care vor ajunge la vârsta de pensionare. Indicatorii ce caracterizează substituția viitoare în limita unui an și a unei generații de asemenea au scăzut în dinamică. În anul 1959, valorile acestor indicatori au fost de 210% și 233%, iar către anul 2012 au scăzut până la 106,7% și 79,7%.

Principalul dezavantaj al metodelor anterioare de calcul al coeficientului de substituție a muncii constituie omiterea impactului mortalității pe grupe de vârstă, care este destul de ridicată în condițiile mortalității excesive a populației în vârstă aptă de muncă. Reieșind din acestea, este foarte important de a calcula rata de substituție a muncii în raport cu indicatorii specifici de mortalitate a populației. Pentru precizarea situației au fost utilizați indicatorii de mortalitate P_i - probabilitatea de supraviețuire la vârsta i . Ultima formulă caracterizează înlocuirea viitoare a populației dintr-o generație, luând în considerare probabilitatea de supraviețuire:

$$CSM = \frac{\sum_0^{15}(S_{Mi} P_{Mi}) + \sum_0^{15}(S_{Жi} P_{Жi})}{\sum_{46}^{61}(S_{Mi} P_{Mi}) + \sum_{41}^{56}(S_{Жi} P_{Жi})} \times 100,$$

unde: CSM – coeficientul de substituție a muncii

$\sum_0^{15} S_i$ – numărul populației masculine/feminine în vârstă de 0-15 ani;

$\sum_{46}^{61} S_M$ – numărul bărbaților în vârstele 46-61 de ani;

$\sum_{41}^{56} S_{Ж}$ – numărul femeilor în vârstele 41-56 de ani;

P_i – probabilitatea de supraviețuire a bărbaților/femeilor în vârsta i .

Prognoza coeficientului de substituție a muncii în limita unei generații până în anul 2035 demonstrează tendința constantă de reducere a coeficientului de substituție a populației apte de muncă. După anul 2020 va începe reducerea rapidă a coeficientului de substituție a muncii - până la 50% către anul 2035. Această dinamică negativă se datorează scăderii drastice a natalității în perioada după 1990 și reducerea proporției persoanelor tinere în structura generală a populației, precum și intrarea în vârstă de pensionare a generațiilor numeroase născute după anii '70 (Fig. 3).

Reducerea efectivului populației în vârstă aptă de muncă și îmbătrânirea acestora în mare măsură sunt determinate de evenimentele demografice din trecut și de structura populației, care nu pot fi modificate. Cu toate acestea sunt și factorii negativi ce pot influența dinamica acestui contingent al populației, însă în prezent nu sunt controlați eficient. Pe parcursul a mai multor decenii,

în Republica Moldova sunt înregistrate pierderi demografice mari, condiționate de mortalitatea prematură înaltă a populației în vârstă aptă de muncă. Spre deosebire de alte influențe negative, mortalitatea nu provoacă distorsiuni în structura pe vârste a populației, însă are un impact asupra evoluției acesteia, împiedicând îmbătrânirea populației pe contul creșterii speranței de viață.

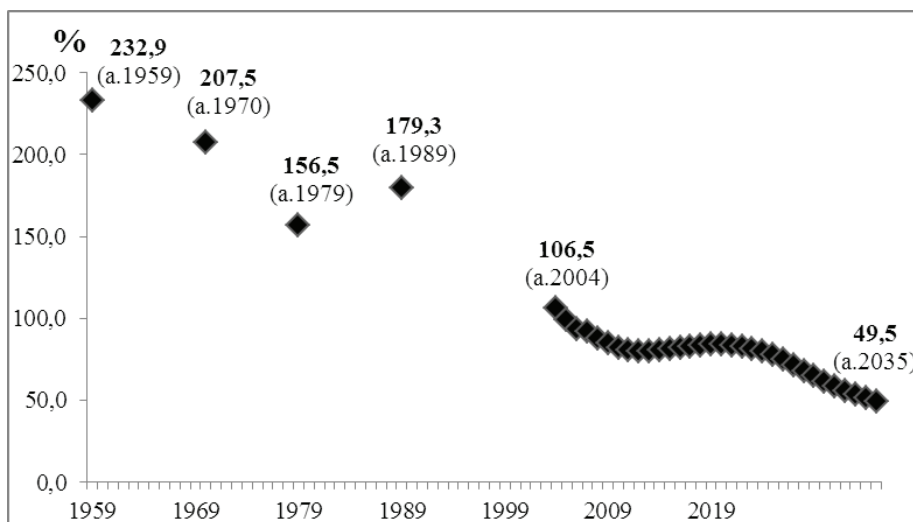

Fig. 3. Coeficientul de substituire a muncii în limita unei generații pentru anii 1959-2012 și 2012-2035 (prognostic)

Sursa: Recensămintele populației (1959, 1970, 1979, 1989), datele BNS (2004, 2012), estimările CCD (2025, 2035).

* Din anul 1998 fără populația Transnistriei și a mun. Bender

Republica Moldova, ca și Rusia, Ucraina, a rămas cu mult în urma țărilor europene economic dezvoltate în ceea ce privește reducerea mortalității și creșterea speranței de viață la naștere. Sporul natural negativ se datorează nu numai reducerii fertilității, ci și nivelului înalt al mortalității, în special în vârstele tinere și adulte. În condițiile unor tendințe mai favorabile ale ratelor specifice de mortalitate ar fi fost posibil de a reduce sporul negativ la zero.

În afară de acestea, mortalitatea extrem de înaltă a bărbaților în vârstă aptă de muncă implică disproporții semnificative pe sexe, provocând astfel îmbătrânirea diferită a populației masculine și feminine. Ratele specifice de mortalitate pe grupe de vârstă pentru bărbați depășesc de câteva ori aceiași indicatori ai mortalității în cazul populației feminine, mai ales că această diferență este destul de impunătoare – de 3,2 ori pentru intervalele de vârstă de 30-35 de ani și 45-49 de ani. În vârstele apropiate de pensionare, diferența scade puțin, însă rămâne destul de ridicată – de 2,1-2,4 ori (Fig. 4).

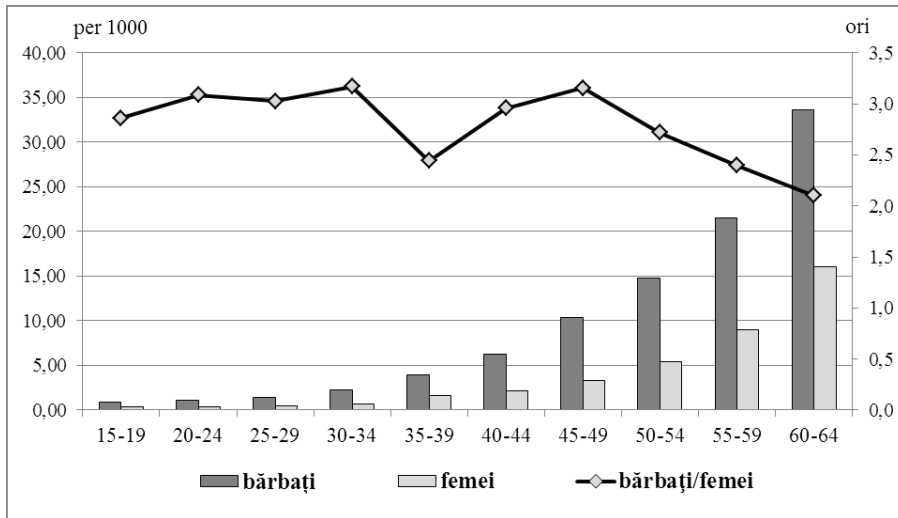

Fig. 4. Ratele specifice de mortalitate pe grupe de vârstă și sexe pentru anul 2012 (axa din stânga) Raportul dintre ratele specifice de mortalitate bărbați/femei (axa din dreapta)

Sursa: calcule efectuate în baza datelor BNS

Cel mai mare număr al deceselor excesive revine populației în vârstă aptă de muncă, în special grupului de vârstă 40-59 de ani, constituind 15,7 cazuri la 100 de bărbați și 7,4 la femei (Fig. 5). În anii 2011-2012, numărul cumulativ de decese în acest grup de vârstă a constituit peste 17 mii, raportul cu numărul total de decese înregistrate pe parcursul anului fiind de 22%. În cel mai tânăr grup de vârstă (20-39 de ani) numărul deceselor excesive constituie 3,3 cazuri la 100 de bărbați și 1,1 la femei, ceea ce de asemenea constituie o rezervă importantă pentru menținerea efectivului brațelor de muncă tinere. Nu poate fi omisă nici posibilitatea de reducere a numărului deceselor excesive a persoanelor de 60-69 de ani (11,0 cazuri la 100 de bărbați și 11,6 cazuri la femei), în special din perspectiva prelungirii vârstei de pensionare.

Reducerea nivelului de mortalitate și învigorarea sănătății populației poate constitui sursa principală pentru creșterea cantitativă a potențialului de muncă. Decesul prematur al persoanei apte de muncă, ca și retragerea timpurie de pe piața forței de muncă în urma invalidității sau stării de sănătate precare, prezintă și pierderea nerecuperabilă a cunoștințelor și competențelor acesteia dobândite pe parcursul a mai multor ani, inclusiv prin investiții financiare importante. Acest fenomen provoacă reducerea semnificativă a beneficiilor de la investiții în capitalul uman, prezintă o sursă importantă a pierderilor economice. În mare parte, situația se datorează finanțării insuficiente a programelor sociale, inclusiv a celor ce țin de asigurarea calității și accesibilității serviciilor medicale.

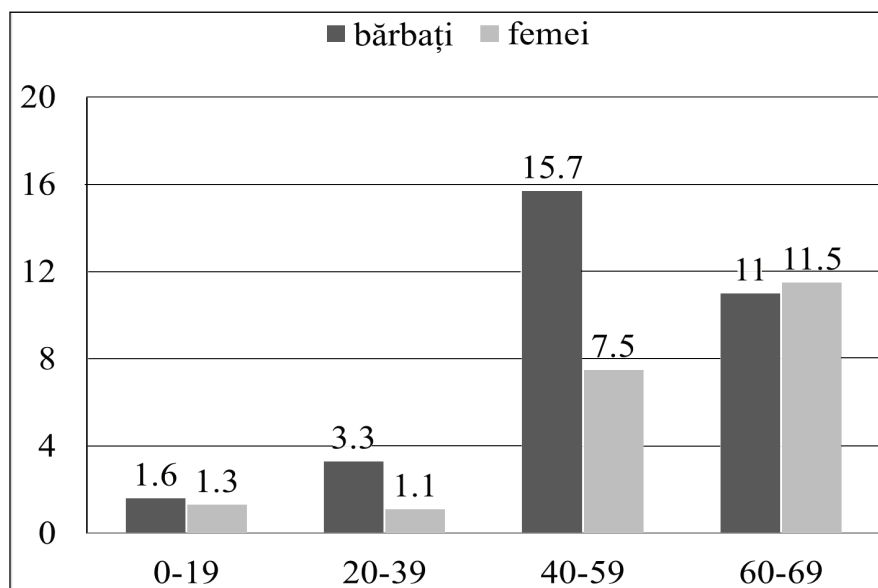

Fig. 5. Numerele excesive ale deceselor în diferite grupuri de vârstă din tabelele de mortalitate. Republica Moldova în comparație cu standardele europene, anul 2012 (la 100 persoane)

Sursa: Penina O., 2012 [5].

Mortalitatea înaltă a populației apte de muncă duce la scăderea semnificativă a *perioadei (fondul de timp) de muncă*, întrucât o bună parte a populației, care a intrat în vârsta aptă de muncă, nu ajunge la limita superioară a acestei vârste. Dacă presupunem că persoana începe să lucreze la 20 de ani și ajunge la pensionare la vârsta de 60 de ani, atunci perioada de muncă (fondul de timp) este de 40 de ani. Însă fondul de timp de muncă nu este folosit integral, deoarece o parte din populația în vârstă de 20 de ani nu supraviețuiesc până la 60 de ani.

Nivelul înalt al mortalității premature înregistrat în Republica Moldova la populația adultă reduce speranța de viață pentru vârstele apte de muncă. Numărul așteptat de ani, care urmează să fie trăit în intervalul de vârstă de la 20 la 60 de ani bărbaților și femeilor care au împlinit 20 de ani pentru perioada anilor 2000-2012, nu s-a modificat semnificativ, înregistrând valori scăzute – 33 de ani pentru bărbați și 36,6 ani pentru femei (Fig. 6).

În anii 2000-2012 pierderea fondului de timp înregistrează valori extrem de înalte, da fără schimbări semnificative pentru ambele sexe. Mortalitatea prematură a populației masculine reduce continuitatea vârstei de muncă pentru perioada menționată în mediu cu 7,9 ani, ceea ce corespunde cu 19,8% din fondul de timp de muncă. Pentru femei, acești indicatori sunt de două ori mai mici și reprezintă 3,9 ani (9,7%).

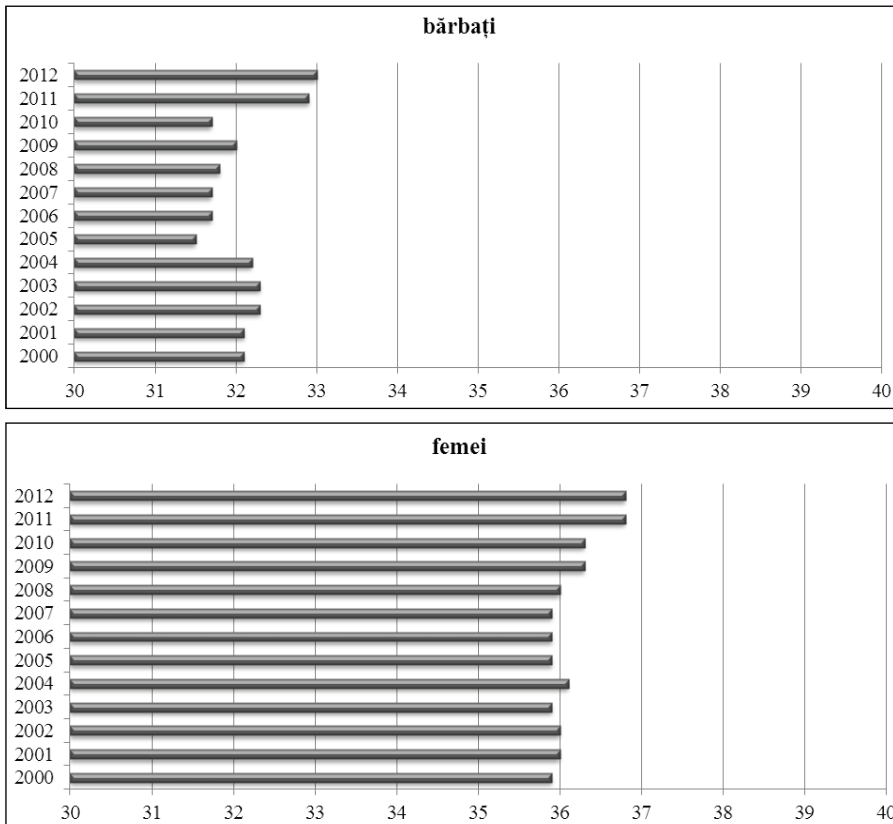

Fig. 6. Numărul așteptat de ani care urmează a fi trăit în vârstă de la 20 până la 60 de ani de către persoanele cu vârsta de 20 de ani, anii 2000-2012

Sursa: Calculat de autori în baza tabelor de mortalitate.

Specificul Republicii Moldova în ceea ce privește pierderile din fondul timpului de muncă prezintă starea de sănătate nesatisfăcătoare a populației. În toate țările, odată cu înaintarea în vârstă se mărește numărul persoanelor cu boli cronice și al invalizilor, activitatea economică a cărora este limitată sau imposibilă. De aceea este important să fie evaluată nu numai speranța de viață pentru diferite categorii ale populației, ci și speranța de viață sănătoasă, neafectată de maladii și invaliditate. Conform evaluărilor OMS, la capitolul speranța de viață sănătoasă Republica Moldova ocupă unul din ultimele locuri printre țările europene. Astfel, pentru bărbați, speranța de viață sănătoasă constituie 58 de ani, fiind mai scăzută decât vârsta de pensionare, pe când pentru femei acest indicator este mai favorabil - 62 de ani [2].

Posibilitățile de a mări fondul cumulativ al timpului de muncă sunt minime, chiar se constată încălcarea normelor legislative în acest domeniu. Conform

unor studii naționale [4], durata medie a săptămânii de lucru la bărbați în mediu constituie 41 ore. În ramurile industriei și construcției durata medie a săptămânii de lucru constituie 40-41 ore; în transporturi și comunicații, agricultură, economia vânătorului, piscicultură, comerț cu ridicata și amănuntul, hoteluri și restaurante - 42-43 ore (Fig. 7). Astfel, în unele domenii ale economiei naționale se constată prelungirea duratei normale a timpului de muncă, așa cum este stipulat în art.95(2) din Codul Muncii al RM: "Durata normală a timpului de muncă al salariaților din unități nu poate depăși 40 de ore pe săptămână".

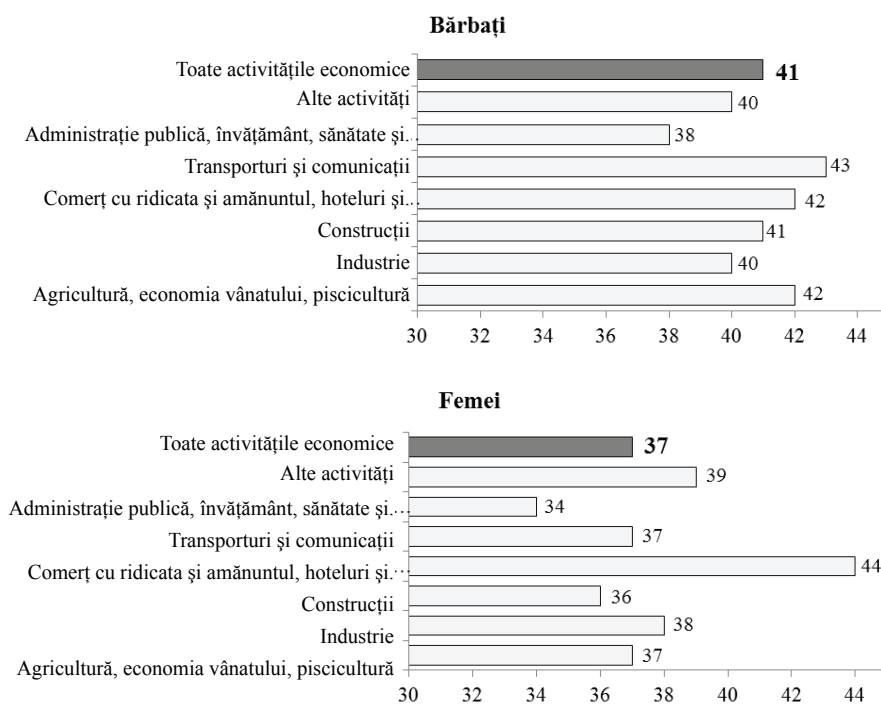

Fig. 7. Durata medie a săptămânii de lucru pe activități economice, pe sexe, ore

Sursa: BNS. Organizarea muncii și tipologia programului de lucru, 2008.

Durata săptămânii de lucru la femei în mediu este mai scăzută decât la bărbați, constituind 37 de ore. Excesul duratei normale a săptămânii de lucru este specific numai pentru ramura comerț cu ridicata și amănuntul, hoteluri și restaurante, în care acest indicator constituie 44 de ore. În celelalte ramuri economice femeile muncesc în mediu 34-39 de ore pe săptămână.

Cea mai scurtă săptămână de lucru se înregistrează în sectoarele economice: administrația publică, învățământ, sănătate și asistență socială - pentru bărbați 38 de ore și pentru femei 34 de ore.

Cu toate acestea, durată reală a săptămânii de muncă atât la bărbați, cât și la femei este mai mare în contul orelor suplimentare lucrate¹, care măresc durata medie a săptămânii la bărbați cu 9 ore și la femei cu 7 (Fig. 8).

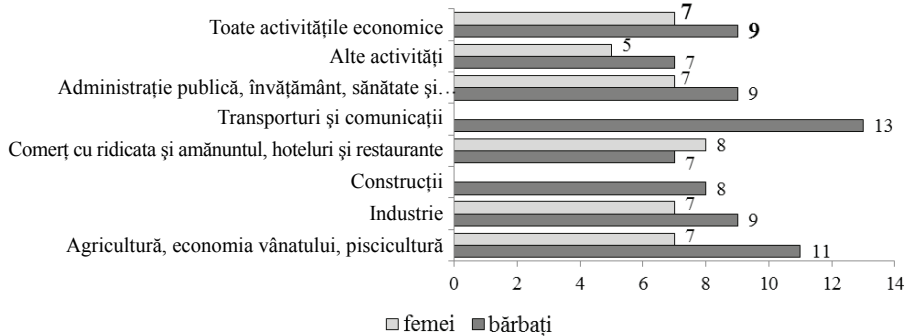

Fig. 8. Numărul mediu de ore suplimentare lucrate pe activități economice, pe sexe

Sursa: BNS. Organizarea muncii și tipologia programului de lucru, 2008.

Creșterea duratei timpului de lucru are limitele sale și este puțin probabil ca volumul acestuia în deceniile care vin să se mărească. În primul rând, aceasta va împiedica majorarea perioadei de studii, precum și restricțiile legale cu privire la orele suplimentare ale fondului anual de muncă (nu mai mult de 120 de ore). În al doilea rând, un obstacol real în majorarea duratei timpului de lucru ar fi structura de vârstă a populației. Îmbătrânirea populației în vârstă de muncă, creșterea vârstei medii a populației în vârstă aptă de muncă vor determina scăderea numărului de ore per lucrător, în special se va reduce numărul persoanelor care muncesc peste 41 de ore în timp de o săptămână. Această reducere, de regulă, este specifică pentru persoanele în vârstă pre pensionară și pensionară, dat fiind faptul că această categorie de lucrători preferă săptămâna de lucru mai scurtă.

Raportul dintre categoriile ”populația în vârstă aptă de muncă” și ”populația economic activă” caracterizează ratele de participare economică pe grupe de vârstă și sexe, care, la rândul său, sunt influențate de conjunctura economică, mediul instituțional, normele de comportament pe piața muncii etc. În condițiile reducerii potențialului resurselor de muncă, un rol important revine nivelului de participare economică, atât în principalele grupe de vârstă, cât și cele de pre pensionare și tinere. În prezent, în Republica Moldova, în comparație cu alte țări europene, rata de participare economică, în vârstele tinere și avansate

¹Ore suplimentare – numărul total de ore (plătite și neplătite) lucrate de o persoană în activitatea principală, peste programul obișnuit de lucru, în săptămâna de referință.

este cu mult mai scăzută, în plus, se constată o tendință de reducere a acesteia. Acest fapt semnifică existența unor rezerve importante pentru creșterea ofertei de muncă în condițiile demografice actuale. Evident că este un obiectiv dificil de realizat, având în vedere că până în prezent vectorul acestei tendințe a fost contrar opus.

Constatăm, activitatea economică a contingentului pre pensionar este sensibilă la raportul dintre mărimea salariului și pensiei. Creșterea cuantumului pensiilor poate provoca refluxul pensionarilor din piața forței de muncă, pe când creșterea mai semnificativă a cuantumului salariului mediu în raport cu mărimea medie a pensiei motivează oamenii să rămână pe piața muncii cât mai mult timp. Astfel, reglementarea vârstei reale de pensionare poate fi realizată nu numai prin modificarea legislativă a vârstei de pensionare, ci și prin alte metode flexibile.

Pentru atenuarea efectelor nefavorabile ale îmbătrânirii populației în vârstă aptă de muncă din perspectiva fondului timpului de muncă, printre cele mai principale măsuri de ameliorare a situației sunt creșterea eficienței economiei, în special asigurarea creșterii productivității muncii prin implementarea tehnologiilor avansate, reducerea volumului muncii fizice (fenomen specific sectorului agrar), precum și extinderea fondului de timp actual prin majorarea limitelor de vârstă și a ratei de ocupare economică, ameliorarea sănătății și reducerea mortalității.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. De la roșu la gri: "A treia tranziție" a populațiilor în curs de îmbătrânire din Europa de Est și din fosta URSS. http://www.unfpa.md/images/stories/pdf/De_la_rosu_la_gri.pdf
2. Gagauz O. Monitorul social. Îmbătrânirea populației: de la provocări la beneficii. Chișinău, 2012, p.17.
3. Gagauz O., Penina O. Dezvoltarea demografică a Republicii Moldova: situația actuală și tendințele viitoare. În: Procesele socio-demografice în societatea contemporană: de la meditații la acțiuni (Mat. Conf. științifice internaționale). Chișinău, 2009. p.48-56
4. Organizarea muncii și tipologia programului de lucru / BNS. Chișinău, 2008.
5. Penina O. Tendințele mortalității după cauze de deces în Republica Moldova, anii 1965-2010. Autoreferatul tezei de doctor în medicină. Chișinău, 2012, p.16.
6. Бойко А.И. Карманов М.В. Экономическая демография. Москва, 2003, 64 с.
7. Васин С., Вишнеvский А., Денисенко М., Демографические изменения и экономика <http://demoscope.ru/weekly/2010/0429/tema02.php>
8. Пищенко М., Пенина О. Трудовые ресурсы населения Республики Молдова в условиях демографического старения. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Ediția a VIII-a. Conf. Intern. Științifico-Practică din 17-18 octombrie 2013. Chișinău, 2013, p.156-163.

PREGĂTIREA PROFESIONALĂ A POTENȚIALULUI UMAN ȘI ECHITABILITATE DE GEN PE PIAȚA MUNCII

THE PROFESSIONAL TRAINING OF HUMAN RESOURCES AND GENDER EQUITY ON THE LABOR MARKET

Mariana BUCIUCEANU-VRABIE, *doctor în sociologie,*
Centrul de Cercetări Demografice al
Institutului Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

The article presents a comparative analysis on the equitability of the professional training of women and their opportunities in the labor market compared to men. Educational attainment is an important indicator of the qualitative development of the nation. Besides, it represents one of the three components that are used in calculating Human Development Index (HDI). In 2012, Moldova ranked on 113 of 186 countries in the world included in the classification, but reported on Gender Development Index she lost 18 positions of HDI ranking. In recent years, the Republic of Moldova recorded a steady decline in the Gender Gap Index, which is determined mainly by losses in economic participation and political empowerment of women. Among people with higher education in our country, women are over 56% and among those with specialized secondary education, about 64%. This is a huge potential for human development and personal development of women as a social group. Meanwhile, women's educational resources aren't use to maximum efficiency.

Studiile din domeniu demonstrează că nu există nici o strategie eficientă de dezvoltare în care femeile nu ar juca un rol central. Integrarea socială completă a femeilor aduce beneficii imediate: familiile sunt mai sănătoase și mai bine alimentate; veniturile, economiile și reinvestirile lor sunt în creștere. În această ordine de idei, ceea ce este benefic familiei este benefic pentru comunitate, ulterior și pentru toată țara.

Republica Moldova rămâne a fi una din țările cele mai puțin dezvoltate din regiunea Europei și Comunitatea Statelor Independente, plasându-se, alături de Turkmenistan Uzbekistan, Kârgâzstan și Tadjikistan, în categoria țărilor cu nivel mediu de dezvoltare. De-a lungul ultimelor două decenii, valoarea Indicelui Dezvoltării Umane al țării (IDU) s-a menținut relativ constant, cu o scădere evidentă către anul 2000, de la 0,65 înregistrat în 1990 la 0,59, și restabilire a valorii în următorii ani. În anul 2012, conform estimărilor internaționale¹, acesta constituia 0,66, plasându-se sub nivelurile atinse de țările vecine – Ucraina (0,74) și România (0,79), dar și a mediilor pentru țările CSI (0,76) și a țărilor

¹ Human Development Report 2013 The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. UNDP, 2013.

Europei (0,69) (Fig.1). În anul 2012, Republica Moldova se plasa pe locul 113 din 186 de țări ale lumii incluse în clasament. Menționăm că, spre deosebire de țara noastră, statele din regiune au cunoscut o ascensiune mai pronunțată a Indicelui Dezvoltării Umane în intervalul anilor 1980-2012.

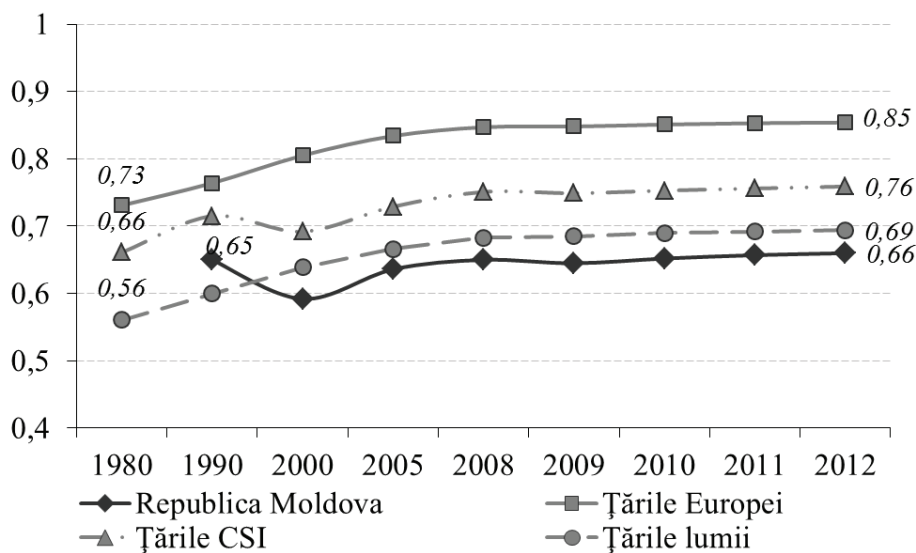

Fig.1. Indicele dezvoltării umane: trendul 1980-2012

Sursa: <http://hdr.undp.org>

Prejudecățile împotriva femeilor în sensul posibilităților economice, sociale și politice ale acestora influențează negativ și situația generală a dezvoltării umane. Reflectat în bază de gen IDU în Republica Moldova este și mai jos, atingând nivelul de 0,58 în 2012, în raport cu nivelul indicat pentru întreaga populație (0,66) [1]. Decalajul reflectă pierderea în dezvoltarea umană în funcție de diferențele dintre statutul bărbaților și cel al femeilor. Cu cât este mai mare diferența între sexe în dezvoltarea umană, cu atât este mai mic Indicele Dezvoltării de Gen (IDG) al unei țări, în comparație cu IDU. Astfel, raportat la Indicele Dezvoltării de Gen, Moldova pierde circa 12% în IDU și 18 poziții în clasamentul țărilor.

**Tabelul 1. Indicele Decalajului de Gen (Gender Gap Index GGI)²
în anii 2006-2013**

Gender Gap Index (GGI)	Total		Participarea economică		Nivelul educațional		Sănătatea și supraviețuirea		Emanciparea politică	
	Locul (L)	Valoarea (V)	L	V	L	V	L	V	L	V
GGI 2013 (din 136 țări)	52	0,704	32	0,741	74	0,991	34	0,979	87	0,104
GGI 2012 (din 135 țări)	45	0,710	21	0,761	42	0,996	34	0,979	85	0,104
GGI 2011 (din 135 țări)	39	0,708	14	0,764	64	0,991	1	0,980	88	0,099
GGI 2010 (din 134 țări)	34	0,716	10	0,771	66	0,990	1	0,980	69	0,124
GGI 2009 (din 134 țări)	36	0,710	26	0,732	63	0,993	41	0,979	64	0,137
GGI 2008 (din 130 țări)	20	0,724	2	0,802	35	0,998	38	0,979	68	0,118
GGI 2007 (din 128 țări)	21	0,717	5	0,778	41	0,994	37	0,979	56	0,117
GGI 2006 (din 115 țări)	17	0,713	2	0,760	37	0,994	1	0,980	50	0,117

Sursa: The Global Gender Gap Report 2013.

Trebuie să menționăm că în ultimii ani Republica Moldova înregistrează o diminuare constantă a Indicelui Decalajului de Gen (GGI), fapt determinat în special de pierderile în participarea economică și emanciparea politică a femeilor (Tabelul 1). Astfel, acest indice a oscilat de la cea mai înaltă valoare (0,724) înregistrată în anul 2008 la cea mai mică (0,704) în anul 2013.

Studiile³ arată că diferențele de gen în Republica Moldova sunt prezente în toate cele trei dimensiuni majore de dezvoltare, cele mai mari discrepanțe fiind înregistrate în speranța de viață la naștere (74,99 ani pentru femei și 67,24 ani pentru bărbați în 2012), rata brută de înmatriculare în învățământ de toate nivelurile (70% pentru femei și 66,3% pentru bărbați în 2013) și PIB-ul pe cap de locuitor (2748 dolari la PPC pentru femei și 4174 dolari la PPC pentru bărbați).

² GGI (Gender Gap Index) - un indice standard ce stabilește pentru fiecare țară diferența de gen raportată la domeniul economic, politic, educație și sănătate, oferind un clasament al țărilor care să permită o comparație eficientă între regiuni.

³ Raportul Național de Dezvoltare Umană. Republica Moldova de la Excluziunea Socială spre o Dezvoltare Umană Incluzivă. Chișinău, 2011, p.19-25.

Tabelul 2. Unii subindicatori ai Indicelui Decalajului de Gen (GGI) în Republica Moldova, anul 2013

	Poziția RM (în clasamen- tul a 136 țări)	Valoarea medie a indicato- rului	Femei	Bărbați	Raportul dintre Femei/Bărbați*
Participarea pe piața muncii	23	0,68	44	49	0,91
Egalitatea între salarii pentru o muncă similară	58	0,64			0,67
Valoarea venitului estimat per persoană (PPP US \$)	43	0,53	2748	4174	0,66
Legislatori, înalți funcți- onari și manageri	26	0,26	36	64	0,57
Lucrători profesionali și tehnici	1	0,64	68	32	2,16
Rata alfabetizării	63	0,87	98	100	0,99
Gradul de cuprindere în educația primară	97	0,92	87	88	0,98
Gradul de cuprindere în educația secundară	1	0,60	78	77	1,02
Gradul de cuprindere în educația terțiară	1	0,87	45	34	1,35
Emanciparea politică	87	0,21			
Femei în parlament	67	0,24	20	80	0,25
Femei pe poziția de mi- nistru	118	0,19	6	94	0,06

*potrivit scalei de la 0 la 1, unde 0,00 = inegalitate, iar 1,00 = egalitate

Sursa: The Global Gender Gap Report 2013.

Nivelul de studii constituie un important indicator al dezvoltării calitative a populației unei țări. De altfel, acesta reprezintă unul din cele trei componente utilizate de către ONU în calcularea Indicelui Dezvoltării Umane (IDU). Un prim indicator ce reflectă nivelul de studii al populației este gradul de alfabetizare al acesteia.

Alfabetizarea femeilor a devenit un obiectiv din ce în ce mai important al agendelor politice din ultimul deceniu odată cu Forumul Mondial pentru Educație din Dakar (aprilie 2000), în cadrul căruia guvernele au stabilit ca obiectiv reducerea analfabetismului în rândul adulților la jumătate până în 2015. Deceniul ONU pentru Alfabetizare (2003-2012) a oferit un impuls suplimentar

pentru reducerea analfabetismului, inclusiv în rândul femeilor. În ciuda progresului, problema analfabetismului continuă să afecteze milioane de persoane, în special femei și fete. Statisticile internaționale indică că în lume, în prezent, femeile reprezintă două treimi din populația analfabetă, estimată la 774 milioane de adulți [2, p. 70-75].

Republica Moldova se afla pe poziția 63 din 135 de țări după rata alfabetizării (99%) în clasamentul mondial înregistrat în anul 2013 [3]. Totuși, conform surselor de specialitate, comparațiile la nivel global trebuie făcute cu precauție, având în vedere că metodologiile de calculare a acestui indice diferă de la o țară la alta. Nivelul ridicat de știință de carte în rândul adulților dintr-o țară poate fi considerat și un rezultat al politicilor educaționale din perioada anterioară, fără a fi direct legat de politicile actuale de învățământ. În raport cu țările din regiune [4], Moldova este depășită după rata de alfabetizare de către țările ex-sovietice, dar se află în fața unor state din Uniunea Europeană precum Bulgaria și România.

Modificări esențiale în structura nivelului de instruire și gradul de alfabetizare al populației în vârstă de 15 ani și peste în țara noastră se evidențiază în urma rezultatelor Recensământului din 2004. Astfel, conform datelor recensămintelor din ultimele cinci decenii, numărul persoanelor cu nivelul de instruire superior și general (secundar și obligatoriu) a crescut considerabil, reprezentând 86,6% din totalul persoanelor în vârstă de 15 ani și peste în 2004 față de 28,6% în 1959. La Recensământul din 2004, persoanele cu nivelul de instruire primar dețineau 10,1% și cei fără studii primare - 2,2%, în comparație cu 30,4% și 41% înregistrate la Recensământul din 1959 (*Fig.2*).

Creșterea ratei de alfabetizare în intervalul anilor 1990-2013 (de la 96,4% la 99%) a fost rezultatul unor schimbări demografice ce nu au legătură directă cu accesul la educația primară. A fost observată o descreștere continuă a cotei populației fără studii în totalul populației în vârstă peste 65 de ani (de la 14,7% în 1999 până la 5,7% în 2008), în timp ce același indicator pentru populația cu vârsta cuprinsă între 25-64 ani a scăzut nesemnificativ (de la 0,4% la 0,3%). Prin urmare, majorarea ratei de alfabetizare este rezultatul reducerii numerice a generațiilor puțin numeroase care s-au născut înaintea perioadei sovietice, când educația primară nu era obligatorie și foarte mulți copii nu obțineau cel puțin studii primare.

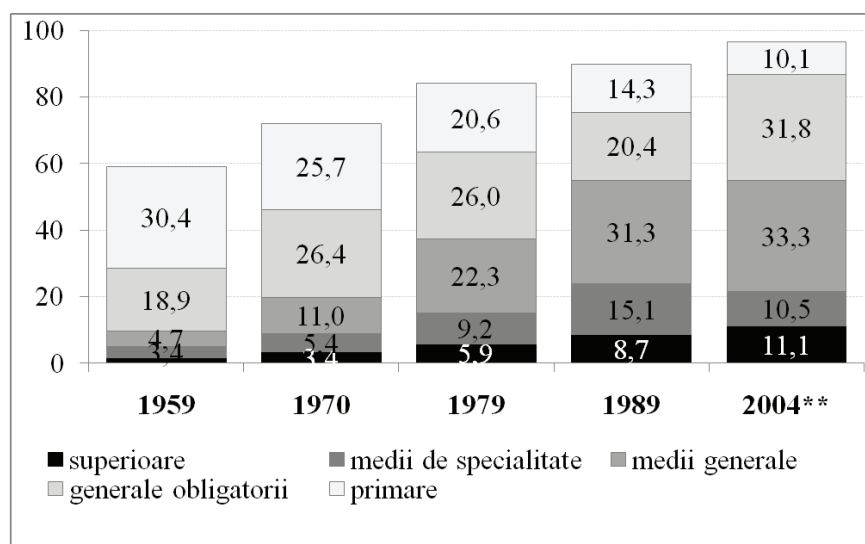

Fig. 2. Populația (în vârstă de 15 ani și peste) după nivelul de instruire, recensămintele din anii 1959, 1970, 1979, 1989, 2004 (în %)

Sursa: Calculat în baza datelor preluate din recensămintele populației din anii 1959, 1970, 1979, 1989, 2004.

** Fără populația raioanelor de est și a mun. Bender.

Notă: Diferența de 100% prezintă populația analfabetă și cei care nu au declarat.

Raportat la mediul de reședință, numărul neștiutorilor de carte a scăzut cu 1,3% în orașe și cu 3,9% în sate. Indiferent de mediul de reședință însă, femeii analfabete sunt de 4 ori mai multe decât bărbații analfabeți (*Fig.3*). Conform statisticii curente, în anul 2013 rata alfabetizării constituia 100% pentru bărbați și 98% pentru femei, prezentând oscilații modeste spre creștere față de situația din anul 2004.

Potrivit ultimului Recensământ (2004), se atestă că în mediul urban ponderea persoanelor (în vârstă de 15 ani și peste) care au cel puțin nivel general de studii (93,9%) depășește cu 12,2% valoarea înregistrată pentru populația din mediul rural (81,7%). Asemenea discrepanțe se evidențiază și între sexe. Bărbații și femeile din urbe aveau nivel superior și general de instruire cu 9,3% și respectiv 15,1% mai mult decât bărbații și femeile din sate. Analiza retrospectivă evidențiază că în anul 1989 decalajele erau mult mai mari: la nivel de mediu de reședință - de 24,9% în favoarea mediului urban (21,6% în cazul bărbaților și 27,6% în cazul femeilor).

În intervalul ultimelor trei recensăminte, dinamica performanțelor în educație a femeilor este mai intensă în raport cu cea a bărbaților (*Fig.3*). În acești ani, numărul femeilor cu nivel înalt al studiilor (superioare și medii speciale) la 1000 persoane este în ascensiune constantă, la ultimul Recensământ (2004) femeile înregistrând performanțe semnificative, depășind cu 6,3% bărbații cu același nivel de instruire.

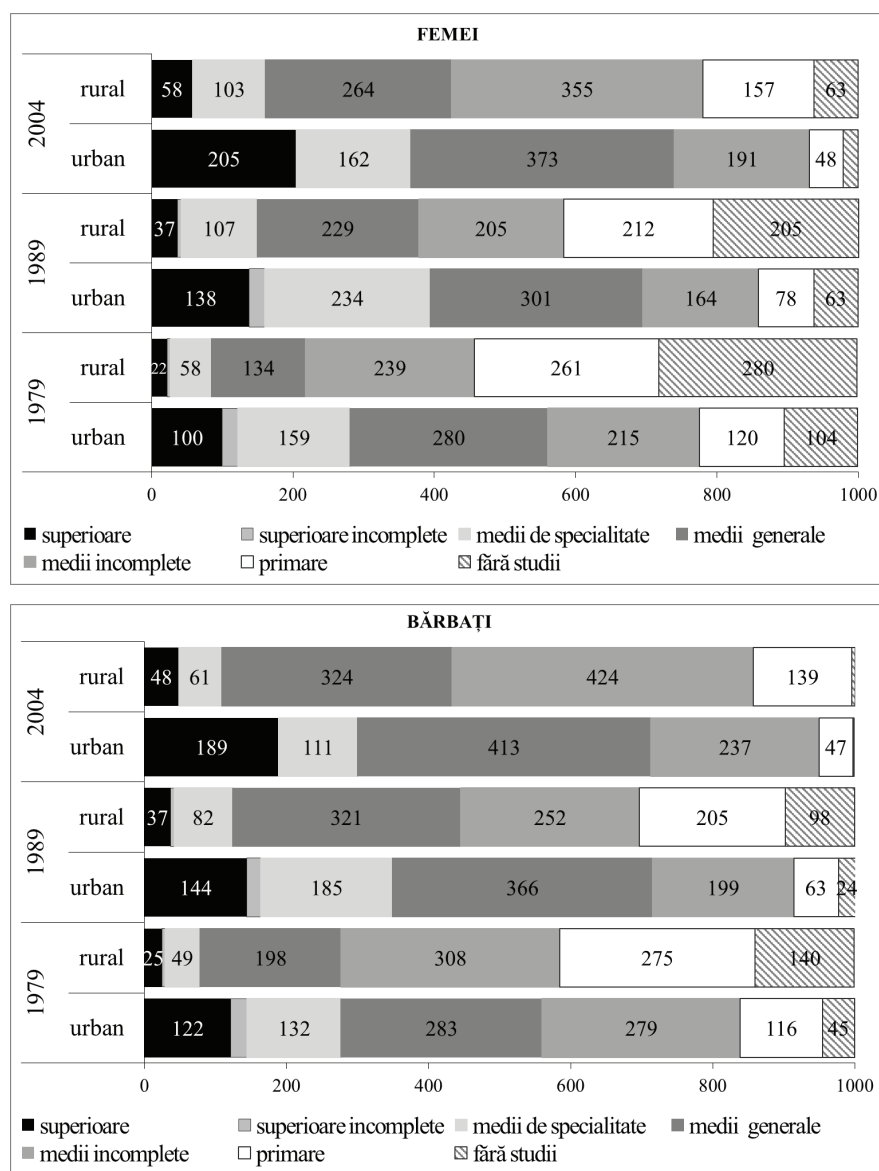

Fig.3. Populația după nivelul de instruire la 1000 persoane în vârstă de 15 ani și peste, repartizare pe sexe și medii

Sursa: Calculat în baza datelor preluate din recensămintele populației din anii 1979, 1989, 2004.

Pentru anul 2004 fără populația raioanelor de est și a mun. Bender.

Asistăm la o creștere vădită a importanței capitalului uman, în majoritatea țărilor dezvoltate constituind 70-80% din bogăția națională, ceea ce condiționează dezvoltarea intensă și accelerată a învățământului atât pentru generația tânără, cât

și pentru cea adultă. Drepturile egale la studii pentru bărbați și femei sunt întărite prin Constituția Republicii Moldova și alte acte legislative, statul angajându-se să ofere oportunități egale fiecărui cetățean, indiferent de sex, de a obține studii superioare. Potrivit raportului global de monitorizare a educației UNESCO [2], Republica Moldova intră în categoria țărilor cu un indice al educației înalt (0,959) și a depășit majoritatea țărilor din zonă la acest capitol. Țara noastră se plasează pe locul 56 din cele 128 de țări evaluate privind *indicele educației*⁴.

În Republica Moldova, femeile reprezintă mai mult de jumătate din totalul populației (circa 52%), având în medie un nivel mai superior de educație decât bărbații. Potrivit datelor Recensământului din 2004, între persoanele cu studii superioare femeile reprezintă peste 56%, iar a celor cu studii medii de specialitate – circa 64%. În intervalul ultimului deceniu, tendința de creștere a nivelului de pregătire în rândul femeilor a continuat cu aceeași intensitate superioară bărbaților (Fig.4). Valorile înregistrate pentru anul 2012 privind nivelul superior de instruire a femeilor (22,1%) depășesc semnificativ performanțele educative ale bărbaților la acest nivel (17,8%).

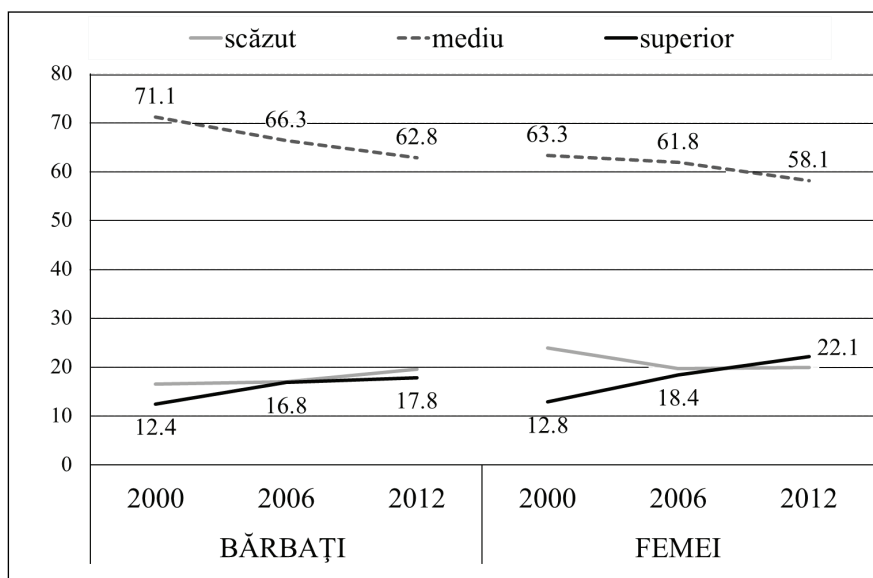

Fig. 4. Nivelul de instruire al persoanelor adulte*, 2000-2012

*Structura populației de 25-64 ani după nivelul de educație absolvit: *scăzut* (gimnazial, primar, fără școală primară); *mediu* (liceal, mediu general, secundar profesional, mediu de specialitate); *superior* (universitar, postuniversitar).

Sursa: Forța de muncă în Republica Moldova. Ocupare și șomaj. BNS, Chișinău, 2013.

⁴ *Indicele educației* cuprinde rata de instituționalizare a copiilor în școlile primare, rata de alfabetizare a adulților și rata de supraviețuire a copiilor până la cinci ani.

În ceea ce privește accesul egal la educație, se poate observa că rata de înmatriculare a femeilor în învățământ de toate nivelurile (71,3%) este mai mare decât cea a bărbaților (66,5%). Inclusiv și ceilalți indicatori ai educației, precum gradul de instruire al tinerilor, dar și participarea la educația permanentă a adulților, sunt superioare în cazul femeilor (80,8% și respectiv 1,19%) comparativ cu bărbații (70,6% și 0,85%). Desigur, această diferență se explică, într-o oarecare măsură, prin rata mai mare a femeilor angajate în sectoare, care necesită investiții în capital uman – învățământ, cultură, sănătate etc. – comparativ cu bărbații, care tind mai des să obțină locuri de muncă, care solicită un nivel redus de abilități, dar sunt mai bine plătite.

Astfel, este evident că femeile constituie un potențial enorm de dezvoltare umană, precum și dezvoltare personală ca un grup social. Or, studiile realizate la nivel global unanim arată că există o corelare foarte puternică între statutul educativ al femeilor și toți indicatorii sociali. Atât în țările dezvoltate, cât și în regiunile în curs de dezvoltare participarea totală a femeilor în domeniile vieții active constituie o garanție de creștere durabilă și echilibru social. Pe lângă beneficiile ce se reflectă asupra familiei, creșterii și educării copiilor, femeile instruite participă mai intens decât celelalte la activități economice și au perspective sporite.

Studiile sunt, de fapt, singura posibilitate pentru femei de a-și ridica competitivitatea pe piața muncii. Totodată, resursele educaționale ale femeilor în țara noastră nu sunt utilizate la maximă eficiență. În realizarea potențialului uman, femeile deseori se confruntă cu multe bariere, alimentate de diverse motive. Pe lângă diferențele de gen atestate la capitolul participării în procesul decizional, femeile sunt vădit dezavantajate și pe piața muncii. De altfel, rata de ocupare a femeilor (36,5% în anul 2013) înregistrează, în mod constant, valori inferioare în comparație cu bărbații (circa 41%), fapt ce denotă că în Republica Moldova femeia se află încă în tranziție de la bucatărie și educația copiilor la statutul de participant la viața publică și partener în luarea deciziilor. Această tranziție, prelungindu-se prea mult, prejudiciază șansele femeilor de a avea o salarizare egală cu cea a bărbaților sau locuri de muncă ce le-ar permite să îmbine cariera cu grijile casnice. Chiar și cu nivel superior de studii, femeile au un salariu mediu lunar, în medie, mai mic cu circa 13% (sau cu peste 470 lei) decât salariul bărbaților (*Tabelul 3*). Raportat la activități economice, discrepanța salarială este evidentă în majoritatea acestora, oscilând de la 4% în învățământ până la circa 26% în activități financiare.

Tabelul 3. Ponderea femeilor în totalul salariaților și diferența de salarizare, inclusiv după domeniul de activitate, anul 2013

	ponderea femeilor în totalul salariaților (%)	diferența de salarizare a femeilor din salariul bărbaților (%)
Activități economice - total	53.6	-12.9
Sănătate și asistență socială	80.6	-8.6
Învățământ	75.9	-4.0
Hoteluri și restaurante	70.1	-4.9
Activități financiare	64.6	-25.5
Alte activități de servicii	55.3	-22.8
Comerț; serv.de reparație	52.1	-14.2
Industrie	48.3	-15.3
Tranzacții imobiliare	44.1	-7.9
Administrație publică	42.1	-15.0
Transporturi și comunicații	32.0	2.4
Agricultură, econ.vânat.și silvicult.	31.5	-12.6
Construcții	16.3	-14.3
Pescuit, piscicultură	15.5	31.1

Sursa: Calculat în baza Băncii de date BNS, www.statistica.md

În pofida calificării profesionale mai înalte în rândul ocupațiilor pe piața muncii (femeile constituind 2/3 atât în rândul specialiștilor cu nivel superior, cât și cu nivel mediu de calificare⁵), aproape toate se confruntă cu efectul „capacului de sticlă”. Statistic se atestă că, în rândul conducătorilor de toate nivelurile bărbații dețin ponderi superioare (56%), diferențele în aspect de gen fiind și mai pronunțate în cazul primilor conducători⁶ de unități economico-sociale (75% bărbați și 25% femei). Desigur, cadrul legal-normativ național stipulează prevederi de asigurare a unei plăți egale pentru o muncă de valoare egală, cu toate acestea, în clasamentul internațional al Indicelui de Decalajului de Gen (GGI) țara noastră ocupă a 58-a poziție (Tabelul 2) în ce privește *egalitatea între salarii pentru o muncă similară*, cu o valoare ce nu depășește 67%, în defavoarea femeilor.

Însăși structura de gen a treptei superioare de învățământ reproduce și segregarea de gen pe piața muncii. Femeile, de regulă, sunt supra-reprezentate în

⁵ În conformitate cu Clasificatorul Ocupațiilor din Republica Moldova (CORM).

⁶ Conform CORM, grupa majoră 1: conducătorii unităților economico-sociale și ai subdiviziunilor lor structurale (secții, direcții etc.)

funcții mai joase și mai puțin plătite, atât în sectoarele bugetare, cât și alte sectoare ale pieței muncii mai puțin prestigioase, fenomen ce poate fi determinat ca discriminare instituțională de gen.

Studiile transnaționale denotă că contribuția femeilor la activitatea economică, creșterea economică și bunăstarea este mult sub potențialul său și cu profunde consecințe macroeconomice. În ciuda progreselor din ultimele decenii, piața forței de muncă din țară, dar și din multe alte țări, rămâne divizată de-a lungul hotarelor de gen, iar ascensiunea către egalitatea de gen pare să fi stagnat. Distorsiunile și discriminarea latentă din câmpul muncii, alimentată prioritar de stereotipuri, restrânge opțiunile femeilor pentru o muncă bine plătită, iar reprezentarea femeilor în funcții de conducere și a spiritului antreprenorial rămâne scăzut.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. <https://data.undp.org/dataset/Table-4-Gender-Inequality-Index/pq34-nwq7>
2. Teaching and learning: achieving quality for all. EFA Global Monitoring Report 2013/4. UNESCO, 2014.
3. The Global Gender Gap Report 2013. World Economic Forum, Geneva 2013. The Global Gender Gap Report 2013. World Economic Forum, Geneva 2013.
4. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?page=4>
5. Barro R.J and J.-W.Lee. Population with at least secondary education, female/male ratio. In: A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010. NBER Working Paper No. 15902.
6. Равные права и равные возможности женщин и мужчин в сфере высшего образования. Гендерное образование в России. Сборник материалов / Составители Е.А.Баллаева, О.А.Воронина, Л.Г.Луныкова. — М.: МАКС Пресс, 2008. — 250 с.

CONFLICTUL DUBLU AL VALORILOR: ÎNTRE GLOBALIZARE ȘI TRADIȚIE

THE DOUBLE CONFLICT OF VALUES: BETWEEN GLOBALIZATION AND TRADITIONC

Lidia Troianowski, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

The article mentions that the contemporary cultural conjuncture emphasizes the valence conflict of the two systems – the traditional and the contemporary. The values conflict, in whose dimensional specter one can attest anarchy and pluralism, an animosity which presents itself not as a contradiction between new and old, but exclusively as a discord between traditional and contemporary, a situations which obstructs both the acceptance and assimilation of global valences and the non-marginalization of traditional ones.

Proces complementar și imanent al contemporaneității, globalizarea devine din ce în ce mai familială și prin tendințele de segregare, divizare și înstrăinare spirituală de valorile tradiționale și cele fundamentale. Interpretată și acceptată ca o ” fatalitate ireversibilă” [1] a lumii Mileniului III, sau ca ” un proces inevitabil” [2], astfel, pe acest temei veritabilitatea etichetelor devine indiscutabilă, mai ales din considerentul că prin transformările sale manifeste afectează orice om, indiferent de spațiul etno-geografic, apartenența de religie sau interesele social politice, or, ea rămâne a fi aceea ce este ” necesar pentru fericirea unora și insuccesul altora” [3].

În pofida disensiunilor și provocărilor pe care globalizarea cu generozitate și nonșalanță ni le oferă pentru orice domeniu de activitate sau situație ordinară, subliniem că aspectul spiritual - cultural al fenomenului la care replicăm nu este cu nimic mai puțin remarcabil decât cele de ordin politic sau economic, moment care scoate în prim- plan un spectru complex și pluridimensional de probleme ce reliefează aspectele *pro și contra* ale procesului de modernizare a vieții contemporane, și, în special, contradicțiile ce apar pe segmentul apropierei culturilor autohtone, național - tradiționale de unitatea globală. Suficient de concludentă devine în acest sens prestația tehnologiilor informaționale, înrădăcinate în mentalitatea oamenilor ca o latură proprie a procesului de mondializare, care facilitează procesul de generalizare a experienței universale, astfel valențele culturale a diferitor popoare devin accesibile în cele mai îndepărtate colțuri ale globului, lucru care se precipită absolut pe cale pașnică.

Demn de consemnat că globalizarea în cultură devine din ce în ce mai manifestă prin procesul de standardizare, interpretat de cele mai multe ori ca cel de unificare, moment determinat în special de așa forme de cultură ca cea de masă, media sau comercială, care în întreaga gamă de manifestări sunt, de fapt, lucru peremptoriu de origine occidentală, bineînțeles, americană. În acest context de premise înregistrăm tendința care, odată cu trecerea anilor, devine din ce în ce mai palpabilă, și anume, cea de marginalizare a culturii de elită, soartă pe care ultima o împarte cu a celei tradiționale. Pe acest temei, necesar să atenționăm că în calitate de moment particular contemporaneității, materializată sub genericul de industrie culturală, fenomen chemat să elucideze, simultan să valorifice și să poziționeze în spațiul comercial ceea ce se ascunde în spatele producției culturale de masă, aceasta, în primul rând, este orientată spre un număr maximal de consumatori și, în al doilea rând, implică realitățile amintite deja, în speță de uniformizare și unificare în acele spații care nu mizează pe adevăratele valori naționale și universale. Un element important pe care ni-l furnizează realitatea este faptul că în contextul globalizării se ciocnesc două sisteme valorice - tradiționalul și contemporanul. Intențiile noastre de clarificare a situației se referă doar la dimensiunea cultural-valorică, angajată în conformitate cu evoluția istorică la procesul de succesiune, fenomen în cadrul căruia valorile clasice, înrădăcinate și acceptate datorită practicii de veacuri, sunt modificate sau înlocuite cu altele noi. Continuitatea valorică ca fenomen natural, propriu culturilor și civilizațiilor, constant are un impact de metamorfoză asupra tezaurului tradițional, indiferent de formatul acestuia, fie endogen sau exogen. *In summa*, să nu facem abstracție de faptul că anume tradițiile favorizează orientarea individului, adaptarea lui la noile modele vitale ale contemporaneității.

Conjunctura culturală contemporană pune în evidență conflictul valențial al celor două sisteme - tradițional și contemporan, situație care este determinată în special de următoarele circumstanțe: *prima* - fluxul informațional, tehnogen îl plasează pe *homo globalis* într-o stare de incertitudine, de rătăcire în incapacitatea de a face față standardelor, stereotipurilor valorice oferite cu insistență de cultura media: *secunda* - același individ, în ipostaza sa permanentă de consumator al întregii diversități de mărfuri plasate cu aceeași generozitate nonșalantă de către cultura de masă, devine din ce în ce mai relaxat, degajat, adică corespunde, mai precis se străduie să nu dezamăgească lozinca culturii consumeriste: *Totul pentru om, totul pentru binele omului*. Cât privește tradiționalul manifest prin valorile testate de-a lungul veacurilor, care au servit omului fundament pentru dezvoltarea moral-spirituală și social-politică, călăuzindu-l în stabilirea idealurilor și făurirea succeselor, azi constatăm că nu posedă potențialul necesar pentru a proteja de ambiguitatea și incapacitatea de a se manifesta cu siguranță și încredere într-o lume aptă să îmbine aceste două tipuri de valori, evitând peremptoriu disensiu-

nea dintre ele. Conflictul valoric în spectrul dimensional al căruia cu simplitate atestăm anarhia și pluralismul, animozitate care se reliefează nu ca contradicțiile dintre nou și vechi, ci în exclusivitate ca discordie dintre tradițional și contemporan, situație care în egală măsură creează obstacole în fața celor moderne de a fi înglobate, cât și a celor tradiționale de a nu fi marginalizate.

Firească faptul că atât producerea, cât și consumul cultural de mult au devenit elemente ale mass-mediei. În societatea contemporană, „producerea, comercializarea și consumul mărfurilor culturale tot mai mult depășesc limitele hotarelor naționale... cerinței globale îi corespunde oferta globală... firma producător se orientează și la consumatorul care-i departe de hotarele țării unde se află sediul oficiului central” [4]. Succesul sau eșecul anumitor produse culturale, or în epoca consumerismului totul are un preț, indiferent de valoarea adevărată, toate cad sub incidența tehnologiilor informaționale și întotdeauna depind de strategiile PR-arului, adică de promovarea în cadrul acelui spațiu mediatic. Mai rămân vii amintirile consumatorului despre succesul fulminant al romanului semnat de David Brown, ulterior și ecranizat *Codul lui Da Vinci*. Se constată că acestui roman, prin nimic excepțional, chiar dimpotrivă, boom-ul de casă i-a fost favorizată de țintite strategii de promovare și PR, bine chibzuite, însă prin nimic originale, menite din start să scandalizeze și să suscite interesul consumatorului, astfel să asigure venituri colosale din comercializarea tirajelor, care depășeau cifre de milioane. Exemple similare cotidianul dezinvolt ne oferă cu o invariabilitate de invidiat.

Dincolo de aceste inadvertențe, subliniem, impactul globalizării asupra domeniului spiritual-cultural ar trebui azi să ne îngrijoreze la fel de mult ca și cel din domeniul economic sau politic. *Ad notanda*, globalizarea supune transformărilor radicale toate domeniile vieții. Astfel, o particularitate ce devine comună pentru toate rămâne a fi universalizarea pieței, moment care, la rândul său, devine sesizabil mai ales prin marginalizarea naționalului, etnicului, individualului, mai mult ca atât, și prin sucombarea lor ca particularități definitorii. Prinse în devastatoarea capcană a globalizării, culturile tradiționale alunecă spre o primitivizare transparentă, or tendințele de unificare, standardizare implică ascendența procesului de abandon nemotivat de valorile original-naționale, care sunt substituite de mărfuri de larg consum, tipizate, vitregite de orice însemne naționale sau entice. Cât privește “omogenizarea culturilor naționale, poate avea și efecte negative, de aglutinare a diferențelor ce sunt în fond elemente definitorii ale identității culturale și naționale” [5].

Punctul culminant al situației elucidate constituie momentul că, în linii mari, schemele la care replicăm și care devin o realitate a vieții individului contemporan îi dictează și manipulează gândurile, valorile, gusturile, impun stereotipuri de comportament, deoarece anume sfera mediatică este cea ce, în mod principal,

hotărăște ce trebuie produs, în ce măsură așa-numita marfă se va bucura de accepția și atenția consumatorului sau, dimpotrivă, va fi marginalizată și etichetată ca lipsită de gust sau, pur și simplu, va fi ignorată. Se poate demonstra implicit că mediatizarea culturii poartă cu preponderență un caracter ambiguu, dacă, pe de o parte, mass-media își rezervă dreptul de a propaga, în afară de orice condiții și excepții, valorile, de pe altă parte, intenția de a include valențele culturii tradiționale în spațiul mediatic o absolvește de calitatea și valoarea adevărată.

Globalizarea, pe lângă multiplele trăsături prin care devine proprie în zona culturală în general și cele naționale și tradiționale în particular, mai deconspiră o însușire eminentă, și anume defectuoșitatea hotarelor dintre politic și cultural. Acest algoritm este alimentat de sfera mediatică sau internet, datorită perspectivelor complexe oferite cu generozitate de tehnologiile informaționale omului global, ultimul poate beneficia de orice produs străin, astfel acesta nu mai are nevoie ca altădată de un intermediar. Până recent acest rol în modelul clasic producător-consumator îi revenea statului, care-și rezerva dreptul de cenzor și arbitru de valori.

Un detaliu relevant, dacă acum jumătate de secol statul poseda un arsenal impunător de mecanisme și mijloace menite a facilita controlul sferei culturale (se înțelege că în limitele propriului teritoriu), atunci azi, în epoca globalizării, pluralismului, multiculturalismului, imperialismului și diversității culturale, instrumentele de control clasice nu sunt nici valabile, nici aplicabile. Evenimentele se precipită astfel încât aserțiunile lui T. Eagleton devin o realitate iminentă: „...cultura a fost aceea ce în trecut a dat statului național fundament propriu; cultura va deveni aceea care-l va distruge”[6].

Acceptarea onestă a realității ne provoacă să subliniem că tezaurul specific al unei culturi, lucru care de altfel rămâne valabil, fără excepție pentru toate, reprezintă rezultatul interacțiunii, schimbului, asimilării și acceptării de valori, norme, principii parvenite din alte segmente gen similar, deoarece pentru prosperarea proprie ea are nevoie de colaborare prodigioasă și dialog cu celelalte culturi. Polemicile, pe cât de contradictorii, pe atât și de incitante vizavi de problema dispozițiilor de unificare ca efect al globalizării, care se încearcă a fi remediate și prin proiecte de izolare culturală, remarcăm că mai devreme sau mai târziu vor suferi eșec. Azi segregarea, în special cea culturală, devine un fapt imposibil, deoarece „nici o țară, nici o grupă de țări nu se poate îngrădi de ceilalți”[7]. Nu mai puțin relevante se profilează și acele idei că strategiile de securitate ale tradițiilor și identității culturale și naționale, alături de caracterul pozitiv, progresiv pentru o existență normală ca și în situația individului, au nevoie de colaborare, comunicare, interacțiune pentru o existență normală. Conservarea sau autonomizarea pentru cultură înseamnă un singur lucru – stagnare sau chiar pieire. O cultură nu poate fi omogenă, statică, inertă, esența ei este dialogică, or anume fenomenul

dat creează perspective pluridimensionale de dezvoltare și prosperare a întregului tezaur spiritual-universal. Notabil în acest sens așa factori ca autocratismul, autismul, etnocentrismul, monismul cultural, toate împreună și fiecare în parte produc impedimente serioase pentru evoluția de succes a culturii universale fundamentată pe relații și principii echitabile, bilateral avantajoase, absolvite de mult prea evidente tendințe de omogenizare, westernizare, uniformizare/americanizare, care la rândul lor, provoacă nu numai nemulțumirea reprezentanților anumitor culturi, ci creează premise pentru înflorirea rasismului, xenofobiei și egoismului cultural.

Un copios tur de orizont asupra istoriei universale vine să ne demonstreze implicit că încă niciuna din culturile proprii umanității n-a cunoscut o dezvoltare în exclusivitate consecventă, progresivă, ”deși [cultura - n.n.] se mișcă mereu înainte, dar mai perfectă nu devine într-un spațiu nou, se dezvoltă noi particularități, iar cele vechi, proprii trecutului, dispar fără urmă” [8], ” nu este ceva rigid dar se formează de-a lungul anilor, nu apare ca o integritate cu hotare bine definite , ea reprezintă o rețea de sensuri care se reglează iar și iar prin intermediul ideilor și faptelor purtătorilor”[9].

Integrat cu desăvârșire în atmosfera oferită de tehnologiile media, individul poate cu un singur click să șteargă distanța dintre continente, diferențele culturale și naționale, astfel ajungând să se convingă tot mai mult că trăim în condițiile interacțiunii globale din care nimeni nu poate dezerta. Pe acest temei, să nu uităm că ”omul nu poate exista decât în și prin intermediul culturii...ea este rezultatul creației umane, creație desfășurată pe toate registrele existenței și ale raporturilor posibile dintre om și lume”[10].

Plauzibil să decelăm că, deși atunci când se discută despre efectele globalizării mulți se referă la rezultatele afirmării acesteia în economie, totuși, cât privește cultura, aceasta este privită doar ca un satelit al tuturor acestor schimbări. Subliniem, anume în acest domeniu impactul globalizării devine cel mai sensibil. Oricât de mult s-ar milita despre consecințele defavorabile ale fenomenului la care replicăm asupra valorilor tradiționale și simultan pentru proiecte menite să susțină resusciteze vitalitatea întregului spectru al diversității tradiționale, constatăm că toate acestea se ciocnesc de situații care, se pare, că deja au ieșit de sub control. Unificarea și uniformizarea culturală devine un final în egală măsură inevitabil și natural.

Cultura contemporană nu este o masă omogenă, deși prin tendințele de unificare alunecă vertiginos spre această gaură neagră spirituală, în spatele căreia înregistrăm garantat primitivizarea și degradarea ireversibilă, de aceea, chiar și riscând a fi prea patetici, susținem că una dintre valorile cele mai de seamă pe care le are în activul său umanitatea contemporană este diversitatea culturală și civilizațională, progresul cărora dintotdeauna ar putea fi asigurat și fundamentat

pe dialogul cultural echitabil și neforțat. În contextul actual, diversitatea, care “se află înapoia noastră, în jurul nostru și în fața noastră”[11], este amenințată de unificarea culturală, conceptuală, cotidiană, iar acest proces este purtat și animat de globalizare. Fenomenul, care la prima vedere pare unul inevitabil și cu o putere de absorbție imensă, poate fi contracarat cu succese evidente de dialogul cultural, unicul apt să nu admită nivelarea, asimilarea culturilor naționale tradiționale mici de către „rechinii tehnogeni”.

Captivi ai acestei situații de criză culturală și identitară cu care se confruntă societatea autohtonă, în particular, și cea universală, în general, încercăm să evităm intenția unei lansări într-o temerară anticipare vizavi de faptul ce se va întâmpla cu tezaurul spiritual național în următoarele cel puțin două decenii. Vom fi oare apti să depășim acele provocări care deja devin o realitate indispensabilă a spațiului nostru? Un lucru rămâne cert, pentru o cultură situația de criză funcționează ca o pernă de aer, deoarece un eventual puseu de regres poate și este urmat, într-un număr covârșitor de cazuri, de o etapă cu diagnostic optimist, de ascensiune. Este o schemă testată de istoria umanității de multiple ori.

Obiectivitatea evaluării situației culturilor tradiționale cere să constatăm că, azi, ”modelele culturale naționale sunt privite ca niște simple artefacte ale unei lumi iluzorii”[12], moment ce implică prin excelență convingerea că securitatea tradițiilor și particularităților naționale trebuie să devină *sine qua non* un fenomen global. Prin urmare, rămâne valabilă și viabilă necesitatea unei etici sau, cel puțin, a unor strategii menite să reglementeze aceste colaborări, care, deși la prima vedere ai impresia că se concentrează doar pe segmentul cultural-spiritual, totuși nu sunt absolvite de elementul economic, politic și social, astfel să asigure pentru toți participanții la această colaborare de mărime globală șanse egale, totodată se îngăduie evitarea, depășirea disensiunilor, ce, în mod inevitabil, apar la ciocnirea dintre culturile cu diferită capacitate de influență, deoarece „fiecare popor reprezintă o valoare unică în lume, adică nici unul nu poate fi înlocuit cu altul...toate națiunile sunt egale, în acest context fiind vorba de o egalitate care nu înlătură inegalitățile de putere și însușire”[13].

Din unghiul ancorat teoretic, elucidăm trei poziții materializate prin concepții argumentate cu privire la ideea general acceptată că azi Internetul și Hollywood-ul dictează victorios politica culturală pentru întreaga lume, astfel atestând impactul proceselor de globalizare și comercializare a tezaurului spiritual propriu fiecărui popor, națiuni, stat. Cercetătorii ne oferă aserțiuni care, în egală măsură, sunt convingătoare, dar și contradictorii, așa de exemplu, J. Molino susține că globalizarea culturală rămâne în exclusivitate un fenomen pozitiv, iar discuțiile, polemicile ce au în calitate de măr al discordiei aceleași probleme sunt provocate de statele europene, care de-a lungul secolelor au posedat și menținut primatul cultural, iar actualmente le este dificil să renunțe la dictatul eurocentrist. O concepție

gen apocaliptic, prin detalii și argumente bine instrumentate, despre fenomenul culturii industriale, care este identificată cu degradarea spirituală, o atestăm în lucrările reprezentanților școlii din Frankfurt – M. Adorno, M. Horkheimer. În sfârșit, cea de-a treia poziție, reliefată mai mult dintr-o perspectivă neutră, evidențiază că ciocnirea consumatorului cu produsele culturii comerciale devine o inevitabilitate, mai mult ca atât, sociologul R. Hoggart și istoricul M. Serteau susțin că omul de masă este apt să se contrapună prin anumite strategii fluxului comercial. Menținându-ne în logica ideatică respectivă, subliniem că este inadmisibil luxul de a face abstracție atunci când vorbim despre efectele culturii globale asupra tezaurului tradițional și etnic, de atitudinile și concepțiile unor eminente cercetători, intelectuali de elită ai cadrului problematic respectiv care fără excepții își înscriu convingerile în perimetrul critic: M. Foucault, G. Debord, J. F. Lyotard, J. Baudrillard. Fără a împărtăși elogiul situației create cu privire la dispozițiile de uniformizare, ce devin indispensabile, practice pentru întreaga lume, inclusiv și pentru spațiul autohton, unificare ce vine să afecteze și să conducă, proces care devine din ce în ce mai ascendent la dispariția/ sucombarea elementelor tradițional etnice, astfel alunecând spre vitregirea omului de tezaurul spiritual acumulat de veacuri și manifest prin obiceiuri, ritualuri, stereotipuri culturale, și, nu în ultimul rând, de limbă, de tot ce vine să-i configureze și fundamenteze identitatea. Nu putem accepta nicio undă de dubiu și în privința faptului că, prin difuzarea modelelor standard și stereotipurilor culturale, create și poziționate cu suportul spațiului mediatic, se deteriorează simbolurile identitare, deși valorile împrumutate, ulterior implementate în mod normal, nu întotdeauna atestă tangențialitate cu cele din câmpul tradițional spiritual. Totuși, observăm că ele, cu ușurință, sunt asimilate, grație strategiilor globale în calitate de valențe, stiluri, modele de alternative care, cu certitudine, poartă amprenta unor culturi străine.

Ad notanda, în aceeași ordine de idei, elementele tradiționale actualmente sunt marginalizate nu numai datorită globalizării și mass-mediei, ci și, dacă luăm în calitate de reper cultura proprie de un fenomen care poartă în sine un potențial mult mai puternic, eficace și consecvent, migrației. Pe acest temei, fără a ne implica structural, să trecem în revistă doar pentru o singură clipă acele transformări pe care le identificăm la nivel de tradiții, care, la rândul lor, nu pot să nu lase amprente și la *standing* identitar, creditate și înrădăcinate sub influențele altor stereotipuri culturale și civilizaționale, ce devin familiare datorită migrației, modificând chiar codul valoric al persoanelor. În mod cert, sucombarea, cât și imixtiunea elementului național-tradițional, rămâne în/pe seama celor trei factori care prin introducerea de modele, imagini și stereotipuri străine determină modificări de mentalitate, comportament și preferințe nu numai a anumitor grupuri sociale, dar și a întregii culturi. Observăm că însăși societatea se divizează în dependență de criteriul acceptării și asimilării anumitor valori, în rezultat înregistrăm o

multitudine de grupuri și subculturi, reprezentanții cărora împărtășesc criterii valențiale singular distincte de cele tradiționale.

Interacțiunea dintre două culturi din diverse categorii de greutate devine iminent palpabilă și constantă - cea tehnogenă datorită resurselor, capacităților de a-și infiltra și promova rigid, perseverent propriile valori și standarde, accelerează procesul de asimilare, acceptare de către culturile mici, tradiționale, o trăsătură esențială pentru cele din urmă rămânând tendința de imitare. Superioritatea indulgentă, suplimentată de lipsa de capacitate critică bine condimentată cu suspiciuni și nehotărârea pentru încadrarea într-o colaborare bilateral avantajoasă, constituie, per ansamblu, circumstanțele ce declanșează și arimează criza atestată în cadrul culturii globale, situație care, subliniem o dată în plus, poate fi depășită numai prin tendințe materializate în proiecte durabile ce ar fi potente să substituie reticența față de valorile străine, prin intenția de a le cunoaște, accepta, tolera, chiar și cu condiția anumitor diferențe sau analogii. Rămâne ineluctabil că toleranța, empatia față de valențele altei culturi, fără excepție poate aduce doar avantaje.

Frecventarea codurilor culturii media, tehnogene contemporane, vine să ne convingă o dată în plus că ea se reliefează ca un ”proces de slăbire a barierelor teritorial-tradiționale și a celor statal-politice, care înainte izolau popoarele unul de altul, dar, în același timp, le asigurau de influențe externe întâmplătoare”[14], iar azi devine plauzibilă prin eforturile orientate spre afirmarea ”sistemului protecționist al influențelor internaționale și interacțiuni”[15]. Inițiativa de a plăsmui importanța și valoarea culturii tradiționale pentru un popor și identitatea lui spirituală cere mai întâi de toate să subliniem că aceasta a fost și rămâne o verigă iminentă și eminentă menită să cimenteze memoria culturală a acestuia, ori, distrugerea, negarea, deplasarea de la acest format derivă în mod inevitabil în procese legate de disiparea identitară și lucru care nu mizează pe niciun fel de demonstrații sau argumentare în plus la degradarea individului.

Cele două tipuri de culturi – tradițională și tehnogenă, se prezintă frapant diferențiate anume prin sistemele de valori și modele conceptuale, moment care în mod natural creează cu generozitate impedimente pentru o interacțiune echitabilă și colaborare bilateral-avantajoasă, deoarece în contextul celei tehnogene vectorul activității este orientat spre exterior, având în calitate de scop final transformarea lumii, pe când, dimpotrivă, cultura tradițională își orientează interesele în interior, adică asupra orizontului spiritual-social al omului, ultimul -parte componentă a lumii și naturii. Pe acest temei, pentru a evita anumite inconsecvențe care apar în procesul de comunicare între culturi diferite sau de același gen, considerăm, e necesar să găsim și să promovăm ceea ce ar satisface ambele părți antrenate în proces, adică să surprindem mijlocul de aur dintre vectorii ambelor tipuri civilizaționale, să descoperim modalități și metode nu de a schimba cultura cu care se interacționează, dar de a-i pătrunde valorile, aspirațiile, idealurile, pe

lângă diferențele și asemănările de ordin valoric să se elucideze o sumă de norme și principii ce trebuie respectate în afară de orice condiții; să nu se încurajeze tendințele de asimilare a particularității naționale într-un model general; să se susțină ideea despre diversitatea culturală, politică și religioasă prin depășirea iluziei necesității păstrării autonomiei naționale și a celei etnice.

Pe acest fond de agitație cu privire la problema abordată se înscriu și preocupările lui I. Walerstein, care încearcă să rezolve ecuația ce are în calitate de necunoscută viitorul culturilor tradiționale, problemă pe care, cu insistență, ne-o plasează contemporaneitatea, solicitând de la noi eforturi serioase în elaborarea unor strategii menite să remedieze această situație, ce riscă să se declanșeze într-o criză spirituală universală. Intențiile unora de a păstra în mod imperativ factura național-tradițională a culturii, Walerstein le privește rezervat: ”Am o atitudine sceptică față de posibilitatea că vom putea depista calea spre o cultură universal pură... , sunt la fel de sceptic și față de intențiile de a vedea în atașamentul național, etnic sau oricărei alte culturi particularizate mai mult decât o cărjă. Cârjele nu sunt o prostie. Ele foarte des ne sunt utile, pentru a ne restabili integritatea, cărjele, prin definiție, sunt fenomen de tranziție” [16].

Oricât de mult s-ar discuta despre impunerea, altoirea forțată a anumitor idei, valențe, forme, principii străine, nu trebuie să uităm că din perspectiva dată nu toate valorile sunt compatibile cu condiția ulterioarei asimilări și acceptări, la nivel de orice cultură națională, tradițională, are loc o selectare destul de complexă. Prin urmare, în cazuri aparte, anumite valori nu sunt acceptate și asimilate, în altele ele sunt actualizate în baza elementelor naționale, astfel, ele mai mult sau mai puțin devin comune orizontului conștiinței naționale a indivizilor proprii acestei culturi. Nu ni se pare discutabil nici faptul că, cu cât este mai avansată plurivalența culturală, cu atât ea este mai deschisă la integrarea și admiterea în propriul corp al țesuturilor străine, care au menirea de a întregi spiritualitatea spațiului concret, simultan, capacitatea ei de a promova realizările altele constituie unul din izvoarele nu numai a vitalității, dar și a existenței ei, „interferența și cooperarea culturilor nu înseamnă deznaționalizarea lor, negarea specificului național, ci, dimpotrivă, dezvoltarea și îmbogățirea acesteia, deoarece tocmai specificul național este condiția esențială, organică a procesului de universalizare” [17].

Conflictul dintre tradițional și inovațional a fost dintotdeauna într-o confruntare perpetuă, pe o altă dimensiune cele două tipuri valorico-culturale configurează o unitate indivizibilă. Rămâne incontestabil și faptul că pentru o viață și un viitor spiritual prosper omul trebuie să-si axeze activitatea pe valorile fundamentale morale și tradiționale ale neamului, să nu rupă relația sa cu trecutul, dar să aibă întreaga libertate a alegerii și deciziei pentru a conștientiza ca dominarea tradiționalului într-o cultură conduce la stagnare, pe când dominarea inovațiilor conduce la pierrea culturii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Браун З. Глобализация последствия для человека и общества. Москва: Издательство Весь мир, 2004, p.7.
2. Idem.
3. Ibidem, p.6.
4. Малахов В. Государство в условиях глобализации. Москва: Издательство Книжный Дом Университет, 2007, p. 200.
5. Solcanu I . Globalizare și cultură națională – o dilemă reală. In: Convorbiri literare, 2006, nr. 62, p.4.
6. Иглтон Т. Идея культуры. Москва:Издательство Дом Высшей школы экономики, 2012, p. 95.
7. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию. Москва, 2001, p. 25.
8. Гердер И. Идеи к философии истории человечества. Москва: Издательство Наука. 1977, p. 427.
9. Бенхабиб С. Притязания культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру. Москва: Издательство *Логос*, 2003, p.34.
10. Blaga L. Trilogia valorilor. În: Opere. București :Editura Minerva, 1987. vol. 10, p. 510.
11. Strauss C.L. Rasă și isterie. În: Rasismul în fața științei. București: Editura Științifică, 1992, p.46.
12. Roșca D. Temeiuri filosofice ale ideii naționale. În: Studii și eseuri filosofice. București: Editura Științifică, 1970, p.200-201.
13. Бирюкова М.А. Глобализация: интеграция и дифференциация культур. In Философские науки. Москва: Институт философии РАН. 2000, Nr. 4, p. 37.
14. Панарин С . Политология. Москва: Издательство Гардарика, 2000, p. 394.
15. Idem.
16. Валлерстайн И. Национальное и универсальное: возможна ли всемирная культура? În: Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Москва: Издательство Университетская книга, 2001, p. 42.
17. Tănase A. Umanismul și condiția umană în civilizația contemporană. București: Editura Politică, 1985, p.44.

EXPERIENȚA TRĂITĂ A DISTRAGERII:
O ANALIZĂ FENOMENOLOGICĂ

THE LIVED-THROUGH EXPERIENCE OF BEING DISTRACTED

Alexandru COSMESCU, *doctor în filologie,*
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

The present article offers a phenomenological clarification ('reflective analysis') of the lived-through experience of being distracted. After a review of recent literature in phenomenology, which advocates a 'return to the things themselves' in order to avoid phenomenology's becoming just scholarship on 'phenomenological' texts, I offer a reflective analysis of the experience of being distracted. According to the result of the analysis, distraction occurs on the background of a preoccupation with 'something that should be done' and whose accomplishing is positively valued, either intrinsically or extrinsically. Distraction, as 'distracting from...', is extrinsically negatively valued. The experience of being distracted from... and coming back to the object of our preoccupation emphasizes another structure of the self: realizing that one is distracted is made possible by an 'inner transcendental experience', in which one 'knows' what is happening right now in the field of one's consciousness.

Odată cu turnura hermeneutică a fenomenologiei, s-a remarcat o tot mai mare omogenizare a discursului fenomenologic cu alte tipuri de discurs filosofic. De la o examinare a „lucrurilor însele” s-a trecut la o examinare a „ce spune filosoful X despre tema Y” – deseori cu scopul, onorabil și justificabil, al înțelegerii unui text dificil sau al aducerii ideilor cuiva la cunoștința unui public nou. Însă problema unei asemenea abordări constă în pierderea caracterului distinct al fenomenologiei în raport cu alte abordări filosofice. În mare măsură, a face fenomenologie a ajuns să însemne, astăzi, a interpreta textele fenomenologilor, cu aceleași instrumente cu care ar fi interpretate textele reprezentanților altor tradiții filosofice, cu singura distincție că, de exemplu, se încearcă examinarea conceptului de sinteză pasivă la Husserl și nu a conceptului de alienare la Marx sau a celui de virtute la Platon.

Însă „strigătul de luptă” al fenomenologiei husserliene a fost „înapoi la lucrurile însele”; în acest context, mai mult decât o depășire a lui Husserl, acest tip de a face fenomenologie pare, mai curând, o trădare a lui, în cazul în care o abordare strict interpretativă a unui text este prezentată *deja drept fenomenologie*, de exemplu când o disertație doctă despre mutația conceptului de *intenționalitate* la Husserl în *grijă* la Heidegger este prezentată drept o analiză a intenționalității sau a griii. Fără îndoială, abordările interpretative, bazate pe lectura atentă a unui text, au un loc extrem de important în producția discursivă filosofică, dar critica / interpretarea textuală și fenomenologia nu trebuie confundate. În plus,

textele însele pot fi luate ca obiect al unei investigații de tip fenomenologic sau rezultatele unei analize critic-interpretativ-textuale pot fi combinate cu cele ale unei priviri fenomenologice asupra lucrurilor însele. Însă faptul că un cercetător scrie despre fenomenologi sau despre teme consacrate de aceștia nu-l face, *ipso facto*, fenomenolog.

În ultimul timp, tot mai mulți cercetători, din diferite spații, devin conștienți de situația prezentă a fenomenologiei și de riscul ca ea să-și piardă caracterul de abordare distinctă. Cel mai vizibil și mai consecvent în acest sens pare a fi cercetătorul american Lester Embree, care a elaborat, recent, o introducere în fenomenologie privită ca abordare mai curând decât ca un corpus doctrinar [3], în care pune foarte mare accent pe descrieri procedurale ale modului în care poate fi efectuată o „analiză reflexivă” (termenul pe care îl rezervă el unei descrieri fenomenologice). Este un mod de a rămâne fideli intențiilor fenomenologilor din prima și a doua generație, care concepeau fenomenologia nu ca un set de doctrine ce ar trebui asimilate, ci ca o abordare ce face posibilă o cercetare de un anumit tip, „deschizând” un domeniu, sau chiar ca un *stil* de a face filosofie care nu trebuie restrâns doar la reprezentanții „școlii fenomenologice” ci poate fi atribuit și lui Hegel, Kierkegaard, Marx, Nietzsche sau Freud [6, p. viii]. Merită menționată și o altă lucrare a lui Embree, concepută ca o serie de ilustrații ale metodei de investigare a fenomenelor pe care o propune acesta. Conform lui, „ceea de ce fenomenologia are cea mai mare nevoie astăzi sunt modeste analize reflexive care pot arăta, prin exemplul lor, ce poate face fenomenologia” [2, p. 163].

Acesta este și demersul meu în articolul de față. Dar, înainte de o analiză reflexivă propriu-zisă a temei anunțate în titlu, aș dori să identific câteva trăsături ale fenomenologiei ca abordare, care ar sugera contextul în care ar trebui privită analiza ce urmează.

În primul rând, fenomenologia se prezintă ca cercetare *reflexivă* a experienței. Reflecția, în sensul fenomenologic al acestui termen, poate fi înțeleasă prin contrast cu ceea ce se numește „atitudine naturală”. În mod obișnuit, conștiința noastră este preocupată de ceea ce vizează aceasta: troleibuzul în care urmează să ne urcăm, omul cu care vorbim, mâncarea pe care o consumăm etc. Lucrurile sunt considerate ca „existente” în spațiu și în timp, iar ființele umane, inclusiv noi înșine, ca fiind „în lume”, în același mod în care sunt lucrurile. Reflecția fenomenologică înseamnă un pas înapoi de la această atitudine și o reorientare a atenției de la *lucrul* real sau ideal care ne este dat spre *modul* în care ne este dat acesta. În urma acestei reorientări, observăm o corelație între *lucrurile care ne sunt date* și *modurile în care ne raportăm la ele* – ceea ce, în termenii tehnici ai lui Husserl, se numește *noemă* și *noeză*. În urma reflecției, fenomenologul nu mai ia lucrurile ca „de la sine înțelese” și se concentrează asupra corelației dintre variatele moduri ale corelației dintre aceste două aspecte. Relația de *vizare a...*

concepută ca o structură invariantă a conștiinței poartă numele de *intenționalitate* sau, pentru a evita asocierea cu sensul comun al cuvântului „intenție”, *intentivitate*. Astfel, conștiința este interpretată ca orientare spre..., vizare a..., iar reflecția este cea care scoate la iveală lucrul, așa cum este el vizat, și procesul însuși de vizare, accesibil subiectului reflecției.

În acest sens, cercetarea fenomenologică face parte din categoria „metodelor de persoana întâi”: cercetarea acelor procese care îi sunt accesibile cercetătorului ca *trăite* de acesta în mod nemijlocit [pentru o analiză comparativă a diferitor abordări ce aparțin acestei metodologii, cf. 7]. Experiența trăită de subiect este descrisă *așa cum apare ea*, încercând să se evite construcțiile teoretice excesive care pot denatura sensul experienței trăite. Aceasta este una dintre explicațiile posibile pentru frecvența cu care fenomenologii utilizează persoana întâi singular în discursul lor teoretic: este vorba de descrierea unei experiențe la care subiectul are acces direct, care i se manifestă anume în calitate de subiect (deși fenomenologia poate fi aplicată cu succes și asupra experiențelor unui subiect colectiv, cum ar fi grupurile sociale). Aceste experiențe sunt accesibile atât în timp ce sunt trăite, cât și în retenție sau în memorie [cf. 5, p. 34].

Aici intervine un al doilea aspect al cercetării de tip fenomenologic, care o face să fie cu totul altceva decât o simplă introspecție, relatare a trăirilor sau cercetare psihologică. Interesul fenomenologului nu este de a descrie un simplu fapt, fără a trece dincolo de limitele a ceea ce se dă efectiv în experiența cotidiană. Ceea ce îl interesează în primul rând sunt *structurile invariante* ale obiectului examinat; în timpul cercetării, fenomenologul *variază în fantezie* trăsăturile obiectului examinat (care poate fi noema, noeza sau corelația dintre acestea) determinând caracteristicile lui *necesare și constitutive*, cele care îl fac să fie ceea ce este. Astfel, dintr-o multitudine de cazuri particulare – care pot fi date în experiența „deja trăită” sau fantazate ca simple posibilități – fenomenologul detașează *eid*-ul, structura invariantă a obiectului sau a experienței de un anumit tip. În acest sens, nu este vorba de o cercetare psihologică sau psihologistă a „trăirilor subiective”, ci de o examinare a caracteristicilor care fac ca un fenomen donabil în experiență să *fie* ceea ce este și nu altceva, o înțelegere a trăsăturilor necesare ale acestui fenomen. Sub acest aspect, cercetarea de tip eidetic-fenomenologic ni se prezintă ca o *scoatere la iveală* a lucrurilor pe care le vedem ca fiind de la sine înțelese [cf., de ex, 1, pp. 55-57; 3, loc. 2805-2970].

Astfel, în abordarea de tip fenomenologic, valoarea aparentă a „temelor mari” este chestionată; se poate ajunge la rezultate extrem de interesante pornind de la cele mai „banale” sau mai mărunte experiențe cotidiene, pentru că cercetarea nu se *oprește* la ele, ci *pornește* de la ele. Și, pentru că pornește de la ele, își asigură *priza realului*, evită riscul pierderii în abstracțiuni irelevante; *eid*-ul nu este produsul unei abstractizări, ci al unei *varieri* și poate fi dat, nemijlocit, într-o intuiție eidetică.

Un alt aspect ce ar merita menționat în acest context este faptul că o analiză fenomenologică este prezentată în limbaj (în formă scrisă sau orală) și destinată altora. E ceea ce ar putea fi numit caracterul de „mărturisire” al discursului fenomenologic: un raport despre „cum mi se prezintă mie” fenomenul studiat, și care este destinat celuilalt, pentru a-i facilita accesul la fenomen, așa cum mi se prezintă el mie. În acest sens, validarea unei descripții fenomenologice are o dimensiune subiectivă; descripția sau analiza funcționează în cazul în care reușește să-l „conducă” pe celălalt spre fenomenul examinat și celălalt este de acord că lucrurile „stau într-adevăr” în felul în care sunt ele prezentate în textul analizei. Acesta este motivul din care atât Husserl, cât și Heidegger, dar și fenomenologii practicieni contemporani insistă asupra faptului că cititorul de descripții fenomenologice trebuie să „vadă” el însuși lucrurile despre care este vorba în text și, de fapt, să reia pe cont propriu analiza făcută de autor. Doar în acest fel poate fi înțeles un text fenomenologic, orientat spre „lucrurile însele”; dacă intuirea reflexivă a fenomenului este ratată sau evitată, textul însuși nu este înțeles, deoarece el funcționează ca un mecanism, *orientat spre...* În schimb, dacă cititorul este condus de text spre fenomenul însuși și „vede”, într-o intuire originară a fenomenului tratat, că „lucrurile stau altfel”, el nu are decât să corecteze respectiva analiză, eventual scriindu-i direct autorului sau publicând, la rândul lui, un studiu. Aceasta este făcut posibil de faptul că fenomenologia tratează despre „lucruri, în măsura în care ele ni se prezintă sau ni se pot prezenta”. Este vorba de fenomene pe care le putem intui direct cu toții, în măsura în care decidem să adoptăm o atitudine reflexivă și să le examinăm noi înșine, atent, pas cu pas, până ajungem la o evidență a lor, care poate confirma sau infirma descrierea altcuiva. Desigur, acest lucru este posibil doar dacă fenomenologia își păstrează caracterul ei eidetic, nemaifiind vorba de o descriere legată de un fapt particular, o trăire personală și inaccesibilă celuilalt, ci un *eidōs* invariant, *același* indiferent cine examinează fenomenul în care se întruchipează acesta, și anume pentru că, în calitate de *eidōs*, el este cel care face ca fenomenul studiat să fie anume *acest tip* de fenomen.

În cele ce urmează, pentru a ilustra abordarea de tip eidetic-fenomenologic prezentată în rândurile de mai sus, voi examina din această perspectivă condițiile în care ceva „devine deranjant” sau „distrage”.

Un exemplu care ar putea clarifica ce am în vedere este muzica dintr-un local, percepută direct de cineva aflat acolo. Ea funcționează, de obicei, ca fundal pentru alte activități pe care le putem desfășura fiind acolo – conversația, lectura, așteptarea momentului în care trebuie să facem altceva etc. În același timp, ne putem concentra asupra ei, și atunci ea trece în prim-plan.

Nu mă voi concentra aici pe ceea ce poate fi numit „utilizare a muzicii” de către cei care sunt direct responsabili de funcționarea localului respectiv; utilizările

de acest gen pot fi multiple: mascarea unor sunete (ale bucătăriei, de exemplu), atragerea unui anumit gen de clienți (priviți ca amatori ai acestui gen de muzică sau, cel puțin, ca dispuși neutru față de ea), obiect al plăcerii chelnerilor (care pot să pună muzica ce le place – adică cea pe care o valorizează intrinsec pozitiv, fără să aibă deloc în minte plăcerea clienților).

Oricum, ceea ce clarifică aceste observații preliminare este că experimentarea muzicii într-un local apare în contextul complex al unor relații intersubiective, care presupun, pe de o parte, valorizarea muzicii respective și anumite așteptări cu privire la valorizarea ei de către alții – cel puțin o raportare neutră la ea. Deși cazul în care cineva pune muzica pentru a-și alunga clienții pare interesant, nu aceasta pare să fie utilizarea ei primară.

În orice caz, atunci când merg într-un local, merg acolo ca să fac ceva; activitatea respectivă este valoroasă pentru mine și, deseori, planific să-i acord maximum de atenție, restul activităților conexe cu ea desfășurându-se la modul habitual, care nu solicită o atenție specială. Majoritatea experiențelor care nu au o tangență directă cu „ceea-ce-am-venit-să-fac” sunt neglijate, reduse la rolul de fundal sau chiar nu sunt deloc „băgate în seamă” (așa cum, în general, nu suntem atenți la alte persoane care mai sunt în local atunci când suntem preocupați de o conversație importantă sau plăcută; observarea oamenilor, a elementelor de decor, uneori ascultarea muzicii nesubordonată altui scop survin, de obicei, atunci când nu avem „ceva-anume-de-făcut” sau nu acordăm atenție activităților respective).

Muzica devine deranjantă (=începe să distragă), pe de o parte, atunci când „vreau” să fac „ceea ce am venit să fac aici” – să citesc o carte de fenomenologie, de exemplu – și „ducerea până la capăt a acestui lucru”, fără pauze și fără distrajeri, este valorizată pozitiv. Muzica este privită, în acest caz (atunci când „devine deranjantă”) ca „distrăgând de la...” – atunci când este prea tare, de exemplu (și sunetele tari par să „cheme” atenția) sau când unele elemente ale ei sunt valorizate negativ (un text privit ca „prostesc”, dar pe care „nu te poți abține” să-l ascuți) și conștientizarea acestei valorizări pur și simplu „survine” când suntem preocupați de ceva, fără să fi avut de gând să luăm în mod explicit drept temă muzica în cauză.

Diferența fundamentală față de alte lucruri care ne deranjează – clinchetul tacâmurilor sau râsul cuiva – este că aceste lucruri sunt percepute ca „trecătoare”, „nu durează prea mult”, în timp ce muzica sună în mod continuu cât suntem în localul respectiv și e privită ca ceva care „va continua” (și sperăm „să se termine odată”, anticipăm că în curând s-ar putea pune alt cântec, care ne va place sau, cel puțin, nu ne va deranja).

Aici muzica funcționează într-un mod similar cu, de exemplu, conversațiile cu voce tare la telefonul mobil în microbuz: e ceva ce survine fără intenția noastră ca acel lucru să survină și fără să avem control asupra lui, chiar dacă putem ruga chelnerul s-o dea mai încet sau putem să facem o observație persoanei care

„vorbește prea tare”. Acest lucru poate evidenția multe dintre așteptările noastre intersubiective implicite, inclusiv cu privire la „respectarea normelor de politețe”: atunci când rugăm pe cineva să înceteze ceva care ne displace, ne așteptăm ca el să ne asculte (un fel de „egocentrism implicit”).

În acest sens, și muzica, și conversațiile pe care „nu ne putem opri să le ascultăm” sunt întâlnite ca ceva ce poate înceta în orice moment, ceva care a survenit fără controlul și fără dorința noastră, ceva care suntem „impuși” să „suportăm” și am prefera să n-o facem. Astfel, „fuga atenției” spre ceea ce ne distrage este privită ca ceva involuntar, o „atragere” a atenției noastre de către obiectul asupra căruia ne orientăm, fiind „distrasi” de la obiectul preocupării noastre imediate.

Faptul că interpretarea a ceva drept deranjant survine pe fundalul unei activități în care suntem implicați *deja* și pe care o valorizăm pozitiv, pe care „vrem” să o facem arată că „deranjul” este, în acest caz, „relativ la...” – la activitatea noastră curentă, în primul rând, și la *persoana* noastră (pentru că putem doar să presupunem că ceva este deranjant pentru altcineva – și anticipăm că oricând s-ar putea să ne înșelăm, chiar dacă credem că acest lucru „ar trebui” să-l deranjeze și pe celălalt și, implicit, ne simțim „justificați” în faptul că ne deranjează acest lucru).

În acest sens, „a ne simți deranjați de ceva” nu presupune valorizarea intrinsec negativă a fenomenului în cauză. Putem să ne simțim deranjați chiar și de ceva care ne oferă plăcere (atunci când nu obținerea de plăcere este preocuparea noastră imediată și am prefera să ne ocupăm în continuare de ceea ce făceam, iar plăcerea sau, mai bine-zis, focusarea pe plăcere ne distrage de la acea activitate). Respectiv, atunci când nu avem „ceva anume de făcut” sau când lucrul în cauză nu se impune ca „trebuind să-l facem repede” sau ca „solicitând multă atenție” putem chiar să ascultăm cu plăcere muzica ce ne-ar putea deranja dacă am fi implicați într-o activitate pe care o putem realiza „bine” doar dacă suntem „absorbiți” de ea.

Ceva care ar trebui menționat în acest context este „senzația de ușurare” care survine după ce lucrul privit ca deranjant a încetat să ne afecteze. Este vorba de o senzație de plăcere, o valorizare intrinsecă a stării de „a nu te simți deranjat de ceva”, „a fi capabil să te dedici din plin lucrului care te preocupă” – ceva care poate fi comparat cu valorizarea pozitivă a sănătății după o boală îndelungată și care nu intervine la modul explicit în experiența cotidiană a sănătății, luată ca ceva de la sine înțeles, condiție firească etc. Are loc aici o sinteză de diferențiere a stării prezente cu cea anterioară (prezentă nu în retenție, ci în amintire: primele momente ale noii stări sunt unele de „savurare pură”) și o evaluare comparativă a lor, eventual chiar o opunere; absența lucrului deranjant (deci căruia i se conferă o valoare negativă) capătă, implicit, o valoare pozitivă: în acest caz, liniștea

care oferă plăcere, absența iritării etc. Uneori, aceasta poate motiva o valorizare *intrinsec* pozitivă a stării de „ne-deranjare”: ea nu mai este privită ca ceva „bun” doar pentru că îți permite să te ocupi de ceea ce trebuie să faci la moment, dar ca ceva „bun pur și simplu”, ceva analog cu o homeostază, o circumstanță în care „te simți bine în pielea tă” și nu intervin stimuli care să te deranjeze sau să te irite.

Încă ceva care ar putea fi menționat aici ar fi „deprinderea” progresivă cu ceea ce ne deranjează, dacă suntem puși în situația de a ne confrunța sistematic cu acel lucru, fără a putea face nimic pentru ca el să înceteze. Deseori, acest fenomen poate fi remarcat în relația noastră cu oamenii alături de care trăim – colegi de cameră, rude, iubiți etc. – sau alături de care petrecem mult timp – colegi de lucru. Oricum, aceasta trebuie diferențiată de „resemnare”, care poate surveni și ea în acest caz, și care motivează încetarea activității noastre primare, cea „de la care suntem deranjați / distrași”.

Cazul în care distragerea devine enervantă e cel în care lucrul care ne distrage are o valoare negativă nu doar în mod extrinsec, relativ la activitatea în care suntem implicați, dar este valorizat negativ și în mod intrinsec – și aici totul este corelat cu „imposibilitatea de a evita” această situație neplăcută. Exemplul tipic ar fi o durere de cap care apare în momentul în care vrem să citim ceva care ne interesează; această durere de cap nu doar ne împiedică să ne concentrăm asupra derulării activității în care vrem să ne implicăm (sau ne implicăm deja), dar e ceva care *pur și simplu* e valorizat negativ și, în consecință, nedorit.

Continuând această linie investigativă, observăm că, în acest caz, persistența procesului care ne distrage motivează abandonarea proiectului nostru inițial, care este pus în imposibilitate de a fi continuat. În cazul la care mă refer, încetăm să citim și, de exemplu, ne întindem. În acest moment, nemaifiind implicați într-o acțiune care ne solicită atenția, durerea încetează să se mai prezinte drept „ceva care ne distrage”, devenind doar „ceva care ne displace”, „ceva care am vrea să înceteze”, dar care este valorizat intrinsec negativ, nu neapărat „să înceteze odată ca să ne putem apuca de lucru”, ci pur și simplu să înceteze pentru că nu ne simțim bine. Atunci când ne doare capul și ne-am întins, așteptând să ne treacă, durerea poate să devină obiect primar al experienței noastre – spre care suntem orientați mai mult sau mai puțin stabil, la modul lui „a suporta”, „a dori să înceteze”, „a ne simți incapabili s-o mai suportăm” – sau poate rămâne doar în fundal, câmpul conștiinței noastre fiind ocupat cu altceva – șirul obișnuit al gândurilor, planuri, amintiri, fantezii etc. În ambele cazuri, durerea nu se mai prezintă ca ceva care ne distrage, chiar dacă rămâne ceva ce ne-am dori să înceteze.

Un alt lucru pe care îl remarcăm în contextul distragerilor sunt – în cazul în care ele continuă – eforturile noastre repetate de a reveni la obiectul / activitatea asupra căreia ne concentrăm anterior. Acest fenomen poate fi clarificat luând ca exemplu practicile meditative [pentru o abordare extrem de instructivă a

practicilor meditative ca practici ale reflecției de sine, cf. 1, pp. 205-232]. De exemplu, în practica buddhistă numită *anapanasati*, „conștientizarea inspirației și a expirației”, activitatea primară este – în unul dintre modurile în care este practicat acest tip de meditație – observarea senzațiilor corelate cu respirația și expirația în zona nărilor și a buzei superioare: „atingerea aerului”, senzația de răcoare / căldură etc. Observarea acestor senzații reprezintă activitatea primară a meditatorului. Una dintre instrucțiunile care i se dau este ca, atunci când conștiința se orientează asupra oricărui alt obiect, să-și aducă „atenția” înapoi la respirație, neglijând „gândul”, „durerea”, „dorința de a se mișca” și revenind, stabil, la conștientizarea senzațiilor legate de respirație, ori de câte ori observă, reflexiv, că este distras de la observare.

Remarcăm aici două niveluri ale observării: o observare „directă” a senzațiilor legate de respirație și un nivel „reflexiv”, al urmării faptului dacă suntem atenți la ea, totul subordonat voinței de „a sta cât mai mult timp” observând respirația fără a fi distrași – circumstanță care este valorizată pozitiv datorită credinței că ea poate conduce la anumite stări modificate de conștiință spre care tinde meditatorul. Vedem aici tot acest set complex de scopuri / activități orientate teleologic / activități și stări valorizate pozitiv în credința că ele conduc spre scopul respectiv.

Acest exemplu explicitează structura duală a observației – primul nivel fiind observarea „directă” a respirației, dar care este însoțită de un al doilea strat, cel „reflexiv”, mult mai fundamental, al „observării de sine” / „conștientizării de sine”, care îi permite meditatorului să-și „dea seama” dacă, în momentul de față, își observă într-adevăr respirația sau se orientează spre alt obiect. Acest al doilea nivel poate fi identificat cu ceea ce Michel Henry numește „experiență transcendentă internă” – transparența radicală față de sine a subiectului, care își simte, moment cu moment, actele și pasivitățile [cf. 4] și, respectiv, în cazul la care mă refer, își dă seama dacă face ceea ce și-a propus să facă sau nu.

Astfel, conștientizarea distragerii ca distragere este fundată pe conștientizarea actului însuși al subiectului ca act; respectiv, suntem acum în măsură să identificăm cele câteva straturi ale experienței trăite ale distragerii. Baza oricărei experiențe este transparența subiectului față de sine, faptul că în fiecare moment simt ceea ce trăiesc. În contextul în care sunt implicat într-o activitate, îmi dau seama dacă îi acord atenție sau nu; respectiv, atunci când încep să mă preocup de altceva decât ceea ce mă preocupă până acum, îmi dau seama de acest lucru. Această „fugă” a conștiinței spre un alt obiect este identificată ca distragere în cazul în care activitatea mea curentă este valorizată pozitiv, este privită ca „ceva de care vreau să mă ocup în continuare” și ca „ceva care îmi solicită atenția”; respectiv, în cazul în care, involuntar, acord atenție altui obiect, acest al doilea obiect este „ceva care mă distrage” – și îl valorizez negativ, pentru că „mă împiedică să mă concentrez la ceea ce se impune făcut acum”.

O ultimă remarcă, în acest context, ar ține de diferențierea dintre „distragere” și „distracție”. În ambele cazuri, există ceva care „se impune făcut” și ceva ce facem „în loc să facem lucrul care trebuie făcut”. Diferența e că, în cazul distracției, am prefera să nu facem lucrul care „trebuie făcut” (și pe care, în mai multe cazuri, îl valorizăm negativ) și ne angajăm în mod voluntar în activitatea privită ca distracție și care, de obicei, este valorizată pozitiv (ceva care ne oferă plăcere) sau cel puțin neutru.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Depraz, N., Varela, F., Vermersch, P. *On Becoming Aware: A pragmatics of experiencing*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003.
2. Embree, L. *Environment, Technology, Justification. Reflective Analyses*. Bucharest: Zeta Books, 2008.
3. Embree, L. *Reflective Analysis: A first introduction into phenomenological investigation* (ediția a doua, e-book). Bucharest: Zeta Books, 2011.
4. Henry, M. *Philosophy and Phenomenology of the Body*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1975.
5. Husserl, E. *The Idea of Phenomenology*. Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers, 1999.
6. Merleau-Ponty, M. *Phenomenology of Perception*. London and New York: Routledge, 2005.
7. Varela, F., Shear, J. (ed.) *The View from Within: First-person approaches to the study of consciousness*. Imprint Academic, 2002.

СОЦИАЛЬНО-НОРМАТИВНОЕ ЗНАЧЕНИЕ КУЛЬТУРЫ ДЛЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

THE SOCIO-NORMATIVE VALUE OF CULTURE FOR HUMAN COMMUNICATION

Николай ПОПОВИЧ, кандидат философских наук,
Подольский государственный аграрно-технический университет,
г. Каменец-Подольский, Украина

Summary

The paper analyzes the main social aspects of cultural-anthropological value of communication normativity in society. The research was conducted on the social-philosophical foundations of the study of culture. Human influence reveals the causes of both positive and negative impacts on the normative development of communication in society.

Социальные нормы традиционно рассматриваются либо как позитивное начало в осуществлении коммуникации (как это свойственно немецкой коммуникативной философии – для Юргена Хабермаса и Карла-Отто Апеля), либо как негативное начало ограничения действий личности в коммуникации и коммуникацией (начиная от Эмиля Дюркгейма и Зигмунда Фрейда). В первом случае социальные нормы рассматриваются как что-то внутренне присущее самой человеческой природе, во втором – напротив как нечто навязанное извне. В каждом случае имеем дело с разными теориями культуры – либо как сущности человеческого творчества, либо как основного канала влияния общества на человека – что и порождает, на наш взгляд, столь различное понимание социальных норм. Ключом к разрешению этого противоречия, которое скорее является порождением теории, нежели практики общественной жизни, является, по нашему убеждению, обращение к теме социальной коммуникации.

Нельзя не согласиться с Карлом Ясперсом в том, что в наше время открыты безграничные возможности для коммуникации, общения людей друг с другом [1]. Но нередко в истории наблюдалась «принудительная коммуникация», внедрение в сознание людей с помощью внушения тех или иных положений. Впервые эту проблему сформулировали Г. Лебон и Г. Тард в последней трети XIX в. Значительно позже, уже в 60-х годах XX в., Б.Ф. Поршнев создал концепцию роли внушения (суггестии) в коммуникативных процессах в культуре [2]. Важные антропологические аспекты роли культуры в осуществлении коммуникации выявляет также А.А. Белик [3].

В этой статье будет осуществлена попытка прояснить некоторые существенные культурно-антропологические зависимости позитивной и негативной функций (как стимулирующей и сдерживающей) социальных норм относительно осуществления коммуникации.

Главной темой философских исследований К. Ясперса является экзистенция, а точнее опыт экзистенции. Только в экзистенции человек приобретает опыт своей собственной самости, своего внутреннего естества [4, с. 38]. Это возможно только через опыт потрясения в пограничных ситуациях [5]. Здесь человек оказывается в положении, в котором он уединяется, а точнее остается один, не желая этого, собственно, оказываясь в ситуации угрозы своему существованию. Поэтому немецкий философ подчеркивает, что опыт пограничных ситуаций и экзистенция – это одно и то же.

Ясперс был уверен, что экзистенция осуществляется только в коммуникации, хотя и не на любом ее уровне. Философ выделяет следующие уровни коммуникации: «наивное сосуществование», «сознательное противостояние», «сообщество на основании идеи целого» и «экзистенциальная коммуникация».

Только настоящая, то есть экзистенциальная коммуникация включает в себя готовность воспринимать. Другого без какой-либо прагматики или догматизма. Здесь самостоятельное Я-бытие и бытие-с-другим плотно связаны между собой – это абсолютная близость с другим. Другим является только этот. Другой, а потому такая коммуникация существует в своей абсолютной уникальности – между двумя самостями. И через эту самость коммуникация получает свою достоверность. Именно здесь обнаруживается настоящая Истина, открывающаяся через философствование – коммуникацию. Такая коммуникация является настоящей опорой или «почвой», на которой держится истина-о-бытии.

Наиболее последовательно Б.Ф. Поршнев изложил свою концепцию роли внушения (суггестии) в коммуникативных процессах в культуре в статье «Контрсуггестия и история» (1971 г.). Теория Поршнева содержит ряд интересных и продуктивных положений, касающихся функционирования коммуникативных процессов в обществе. Решающую роль в суггестии Б. Поршнев отводит словам, речи: «Внушение (суггестия) ... характеризует лишь совершенно определенную работу слова» [2, с. 11]. Функциональная направленность слова заключается в способности торможения или, наоборот, побуждения индивида к действию. Поршнев выделяет фундаментальную роль во взаимодействии людей друг с другом в процессе общения. Российский ученый, так же как и его предшественники, анализирует массовые процессы коммуникации, но значительно больше внимания он уделяет взаимодействия личности, отдельного человека с другими людьми и общностью в целом. Он не изучает достаточно статическую оппозицию – «эгоцентричное Я – Мы», а пытается показать динамическое взаимодействие личности с этнокультурным сообществом.

Безусловно, индивиды по-разному реагируют на внушение в процессе коммуникации. Для характеристики коммуникации ученый вводит новые параметры. Наряду с пониманием/непониманием как характеристикой об-

щения он использует понятие доверия/недоверия как фильтров получаемой информации. При этом доверие/недоверие к чему-то или кого-то основаны не столько на рациональных показателях (нередко отклоненная информация является истинной или может быть полезной для человека), сколько на эмоционально-чувственных ощущениях, симпатии или неприятии и т.п.

Это явление избирательного восприятия информации Поршневу назвал контрсуггестией. Основная ее особенность – недоверие, форма защиты от целенаправленной коммуникации. Контрсуггестия аналогична непониманию в процессе общения, она обнаруживает возможность свободы выбора человеком и самостоятельной постановки им целей деятельности, неприятие чужих установок. Поскольку человек существует в сообществе, свои стремления ему необходимо координировать с другими людьми, поэтому появляется суггестия второго порядка или контрконтрсуггестия, направленная на улучшение коммуникабельности общности, усиление чувства «мы», культурной идентичности. Контрконтрсуггестия обеспечивает огромный арсенал средств, которые служат активизации ощущения контакта и общности. Здесь и общая эмоциональная атмосфера в сообществе (мобилизация или, наоборот, ослабление, веселье), и коллективные ритуалы, и массовые праздники. Одним из средств контрконтрсуггестии является угроза отчуждения от общества, вплоть до изгнания. В традиционном обществе контрконтрсуггестия выполняет существенную интегративную функцию, способствует общению людей, а самое главное, обеспечивает усвоение культуры в процессе энкультурации.

В традиционном обществе контрконтрсуггестия ведет к росту доверия в общности, подчеркивает единство с родной культурой. Таким образом, достигается определенный баланс между устремлениями личности и интересами общности, снижается уровень конфликтности и напряженности, уменьшаются помехи для общения и понимания. Правда, существует и обратная сторона этого процесса: в результате повышения изоляции общества (и современного, и традиционного) или сообщества, группы людей (например, религиозной секты) резко увеличивается внушаемость ее членов, что ведет к уменьшению самостоятельности «я» отдельного человека.

Поршневу особо выделяет огромную силу воздействия печатного слова на массы людей. Средства массовой информации уже в конце XIX в. стали одним из самых мощных средств контр – контрсуггестии, а к началу XXI в. их возможности в насильственном внушении, навязывании информации стали, к сожалению, почти безграничными. В традиционном обществе контрконтрсуггестия производит двойственное влияние на человека: с одной стороны, она улучшает условия общения, обеспечивает более спокойную эмоциональную атмосферу, с другой – ограничивает традицией свободу выбора индивида. В современном же обществе тотальность СМИ превращает человека в марионетку и делает его выбор прямо зависимым в соответствии

с текущими запросами индустриальной системы. Иметь свое «я» – роскошь, доступная немногим. Далеко не со всем можно согласиться с Поршневым, он несколько упростил перспективу развития форм контрконтрсуггестии, поддавшись просветительским идеалам (согласно которым наука и прогресс освободят нас от невежества и насилия). Очень трудно представить, что будущее – за «убеждением, основанным на научном мышлении», что насильственное внушение и вера отойдут в прошлое [2, с. 41]. И дело здесь не в корыстных интересах корпораций, которым выгодно манипулировать людьми, а в сложном устройстве самого общества и в более значительной роли в нем феномена веры и чуда, чем кажется на первый взгляд. Однако нельзя не признать оригинальность концепции Поршнева, в том числе и в аспекте понимания процессов коммуникации. Его теория контрсуггестии имеет особенность, важную для антропологического исследования коммуникации: в ней тесно связываются феномены внушения и общения с психофизиологическими процессами в организме. Поэтому коммуникация для Поршнева имеет культурный и органический смыслы. Особенно интересен факт принудительной силы членораздельной речи, особенно, если принять во внимание то, что во многом именно такая речь определяет развитие человека в раннем детстве. Таким образом, ряд положений теории Б.Ф. Поршнева имеет перспективы развития в комплексе антропологических дисциплин.

Учитывая расширение возможностей СМИ в насильственном внушении (индоктринации), коммуникация стала предметом исследования этологов. Данная проблема находилась в центре внимания К. Лоренца в 70-х годах XX в. [6]. Индоктринация – важнейший предмет анализа И. Эйбл-Эйбесфельдта протяжении 80 – 90-х годов XX в. [7]. В сфере внимания ученых-биологов – средства достижения внушения, механизмы его осуществления и, вероятно самое важное, органические изменения, которые происходят с человеком во время этого процесса. Именно благодаря усилиям ученых, работающих в поведенческой биологии, стали более ясными механизмы и органические основы общения. Это позволяет совершенно по-другому оценивать гипотезу Эмиля Дюркгейма о солидарности как о самом важном чувстве, которое объединяет людей, о значении массовых коллективных ритуалов и чередовании «рассеянных» и «концентрированных» периодов жизнедеятельности сообщества, как способов регуляции общения / уединения [8, с. 5].

Отношение «я – другие» стало предметом анализа Дюркгейма в его классическом произведении «Самоубийство». В случае «аномии» и «аномического самоубийства» у индивида нарушается коммуникация с его социокультурным окружением, распадаются социальные связи и связи солидарности. Именно такой случай наблюдают и современные ученые при нарушении связи «я – другие». В результате десинхронизации отношений индивида с внешним физическим и культурным миром возможны самые различные

формы девиантного поведения, вплоть до самоубийства. В этом отношении показателен исторический опыт постсоветских стран 90-х годов XX в., когда социальный хаос привел к резкому росту уровня самоубийств.

Таким образом, и положения теории Дюркгейма, и исследования регуляции (уединения/общения) в конце XX в. показали фундаментальность для жизнедеятельности индивидов как коммуникации с массами людей, так и взаимодействие «я» (личности) с другими людьми в социокультурном и природном окружении.

Эмиль Дюркгейм одним из первых сделал процесс регуляции общения людей в культуре предметом теоретического анализа. Разнообразные исследования конца XX в. подтвердили существование культурно обусловленных способов регуляции человеческого взаимодействия (уединения/общения). Дюркгейм, как и исследователи проблемы удовлетворения потребностей уединения/общения, изучал общие механизмы регуляции коммуникации и показал, с одной стороны, их всеобщность, а с другой – их культурную обусловленность. Более подробные и конкретные исследования культурных особенностей целостного процесса коммуникации были осуществлены также при анализе этикета и стилей общения.

Как верно подмечает А.А. Белик, игнорирование чувственного аспекта коммуникации, а также эмоционально-психологических состояний лишает исследователя возможности получить полноценное представление об этом феномене и соответственно ответить на многие вопросы, касающиеся жизнедеятельности человека и общества в современном и традиционном обществах [3]. В то же время, мы хотели бы заметить, что лишь философский подход к изучению эмоциональной сферы общественной жизни, в частности социально-философские исследования антропологических оснований коммуникации могут выявить существенные связи и характеристики этого измерения социальной нормативности. Ведь было бы крайне опасно и некорректно сводить функционирование социальных норм к эмоционально-мотивационной сфере, взятой под психологическим или социологическим углом рассмотрения. Предполагаем, что именно по этой причине многие из повседневных феноменов коммуникации до сих пор не получили исчерпывающего научного объяснения. Среди таких феноменов – «эффект присутствия» и относительно новый комплекс взаимодействия – «шопинг». Так, в простейших случаях покупки (продажи) в современном обществе, и в более сложных церемониях обмена или дара в традиционном, присутствует опосредованное общение и психологические трансформации. В развитых странах процесс покупки (*шопинг*) нередко превращается для многих индивидов в своеобразное увлечение, перерастает через некоторое время в невротическую и практически наркотическую зависимость. Лозунг «покупай

лучше, продавай больше» становится единственным ориентиром в жизни, а «походы» за покупками – важнейшим развлечением.

Процесс коммуникации в человеческом обществе имеет многоуровневую структуру осуществления и выполняет разнообразные функции, в том числе влияет на нашу органическую основу. Подводя итоги изложенному, выделим наряду с А.А. Беликом уровни (или виды) процесса общения и критерии его успешности, результативности: рациональный уровень коммуникации, (понимание/непонимание); уровень чувственного сопереживания, (симпатия / эмпатия); рационально-эмоциональный фильтр доверия/недоверия (вера – убеждения); коммуникация, вызвана потребностью в общении; культурно обусловленные особенности межличностного и коллективного общения, особенности психотерапии в различных культурах; биолого-органические основания и нейрохимические последствия коммуникации [3, с. 62].

Согласно результативности коммуникации, «нормальность» ее осуществления можно выразить следующими показателями: понимание/непонимание на межличностном уровне или на уровне «личность – коллектив»; эмоционально-чувственное приятие или неприятие, сопереживание или отчужденность (тревожность, враждебность и т. д.); доверие/недоверие, которые приводят к определенным действиям (бездействию); послушания/непослушания; удовлетворение потребности в общении (особенно у детей); общения в соответствии с «нормами» культуры; субъективные изменения в настроении личности или коллектива и соответствующие органические изменения.

Данные показатели можно дополнить некоторыми характеристиками коллективного поведения людей, которые также являются существенными результатами «успешности» коммуникации. Речь идет о согласованных действиях, что снижают конфликтность (агрессивность) и создают относительно доброжелательную атмосферу в сообществе, развивают чувство солидарности. Особую роль в достижении перечисленных результатов играют массовые коллективные ритуалы, в которых происходит согласование активности, эмоционально чувственных состояний и стремлений индивидов. В данных ритуалах нередко присутствует элемент экзотичности, в той или иной степени достигаются измененные состояния сознания, что, в свою очередь, приводит к изменению в функционировании всей телесной организации индивида. Речь здесь идет не только об экзотических ритуалах в традиционном обществе. Это может быть рок-концерт, футбольный матч или даже концерт классической музыки.

Вполне возможно, что результаты «нормальной», успешной коммуникации на всех уровнях можно описать словами, «согласовать» (в смысле чувств и т.п.) и «синхронизировать» понятия, образы и т.д.

Таким образом, обобщая все аспекты коммуникации (общения), можно считать ее итогом понимания/согласования на рациональном и чувственном

уровнях взаимодействия и во внутренних процессах индивида. Новая информация – знания – может рассматриваться как средство понимания тех или иных проблем, явлений и конкретных жизненных ситуаций повседневности. Одной из важнейших причин потребности в общении является желание людей получить новое знание, необходимое для понимания и преодоления несоответствия (рассогласования) между достигнутым и возможным (желательным) в обществе. Все виды коммуникации и потребности в них можно свести к наличию несогласованности на различных уровнях взаимодействия человека и необходимости преодолеть эту дисгармонию, или поддерживать согласованность в различных сферах.

Формами дисгармонии могут быть асинхронность во внутренних процессах, психологический дисбаланс личности со своим «я» или с окружающим миром, конфликты внутри и между сообществами людей. Результатом же общения является синхронизация (согласование), понимание идей, образов, символов (в том числе их интерпретация, «распредмечивания»), сопереживание чувств, согласованность в осуществлении действий на межличностном уровне, достижения некоторого гармонического баланса (или движение к нему) в отношениях «я – мы», «я – другие», «мы – они».

Таким образом, выявление антропологических аспектов социальной коммуникации позволяет не только конкретизировать тему социальных норм, избавиться от избыточной метафизичности и абстрактности в ее рассмотрении, но и операционализировать проблематику социальных норм, сделать ее конкретно-научной – но на широком общем теоретико-методологическом базисе, который обеспечивает социальная философия.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Белик А. А. Культурная (социальная) антропология: Учебное пособие. Москва: РГГУ, 2009. – 613 с.
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва: Наука, 1991. – 380 с.
3. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»). Москва: Изд-ская гр. «Прогресс», 1994. – 272 с.
4. Поршнев Б. Ф. Контрсуггестия и история (Элементарное социально-психологическое явление и его трансформации в развитии человечества). В: Поршнев Б. Ф. История и психология. Москва: Мысль, 1971, с. 4-45.
5. Ясперс К. Общая психопатология. Москва: Практика, 1997. – 1056 с.
6. Ясперс К. Философия. Книга вторая. Просветление экзистенции. Москва: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 448 с.
7. Ясперс К. Философская вера. В: Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Политиздат, 1991, с. 273-365.
8. Eibl-Eibesfeldt J. Ritual and Ritualization from Biological Perspective. В: Human Ethology, ed. M. von Cranach, K. Foppa, W. Lepenies, and D. Ploog. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, с. 3-55.

ПОСТРЕЛИГИЯ КАК ФЕНОМЕН ПОСТМОДЕРНА POST-RELIGION AS PHENOMENON OF POST-MODERNITY

Кирилл ТОВБИН, кандидат философских наук,
Российский Новый университет, филиал в г. Гагарин,
Российская Федерация

Summary

In article the concept of post-religion designed, proceeding from methodology of Traditionalist school. The post-religion which has departed from a rectilinear secularization of Modernity, is shown in various cuts; the post-religion consistently reduces traditional spirituality to the plane imitation which is not allowing the modern adherent of traditional belief to open vertical measurement of Tradition, erecting to Sacred. The post-religion - as the spiritual sphere of the Postmodernity - is a deviation from the secular program to Tradition to which the Modernity consistently opposed itself. However, the post-religion instead of Tradition creates a set of various imitations and the simulations, quite successfully applying for a role of traditional spirituality in the modern globally secularized world.

Пострелигия как специфическая духовная сфера Постмодерна уникальна и интересна своей якобы-новизной. Модерн, прежде всего, представлял собой тотальное секулярное и секуляризационное движение, и сегодняшняя ошеломительная религиозная гальванизация выглядит зачастую как преодоление гуманизма Модерна, как возврат к традиционным духовным устоям в некоем новом формате. Однако при внимательном рассмотрении можно увидеть, что духовность Постмодерна закономерна, программна и направлена не только на преодоление антирелигиозности Нового времени, но и на невозвращение к традиции.

Однако при подступе к исследованию современной религиозности возникают методологические проблемы: с какой точки зрения нам осмотреть пострелигиозность: с позиции классического религиоведения, с позиции традиции или с позиции Постмодерна, если в нём имеется собственное религиоведение?

1. Религиоведение Модерна рассматривало религию либо как пережиток интеллектуального прогресса, либо как его несамостоятельный спутник. Маргинальным следствием такого отношения является утверждение об отрицании религии в обществе будущего. Умеренное следствие представления об устарелости религии в рамках Нового времени – это стремление внести в религию гуманистические принципы (стремление к осуществлению свободы совести и утверждение конфессиональности как частного выбора) и «освобождение» религии изнутри – либерализация и модернизация

богословия. Суммируя общее в маргинальных и либеральных тенденциях, можно обобщить: религиоведение Модерна считает, что религия есть продукт общественного развития. Следовательно, на высотах развития общества мы должны увидеть религиозные системы иссякнущими либо превратившимися во что-то иное, нерелигиозное. Бытования домодерновой духовности, тем паче – натиска её на образ жизни современного человека – попросту не может быть. Однако, сохранение не только религиозных систем, но и самой традиционной духовности в модернизирующихся обществах опровергает все основания модернистского религиоведения. Именно Запад и наиболее «развитые» страны остального мира дают нам примеры как возрождения даже самых архаичных культов, так и рождения и массового распространения культов совершенно новых.

2. С позиции традиции мы не можем судить не только о феномене пострелигии, но и о самом явлении под именем «религия». Прежде всего, потому что религия в западном смысле слова изначально позиционировала себя как преодоление традиции. Разросшаяся дистанция заставила внутри религиозных систем выработать как собственную понятийную основу, так и совокупность собственных феноменологических измерений духовности [1: 102]. И то, и другое не может быть зафиксировано мышлением, находящимся в рамках традиционного общества: оно работает совершенно по другим законам, существует в иной атмосфере, выражает себя в иных понятиях. Мышление традиции настолько закрыто от Модерна, что либо нежизнеспособным осколком древности (например, шаманские культы северных народов или дремучее беспоповское старообрядчество), либо экзотичным довеском к современному мышлению (к примеру, синтоизм или буддизм махаяна). Для человека традиции религиозная система уже сама по себе является признаком дефицита Священного, а потому не имеет никакой сакральной ценности. Пострелигия же вообще не может быть замечена традиционным мышлением, если только способом самоопределения постверующего не является имитация традиционной духовности.

3. Возможно ли обнаружение пострелигии с третьей точки зрения – постмодернистской? Только в той мере, насколько Постмодерн является преодолением Модерна. Сами «классики» постмодернизма всегда подчёркивали, что Постмодерн является не столько критическим преодолением Модерна, сколько осуществлением его изначальной программы. В связи с этим обращает на себя внимание учение Дугина о Постмодерне как Ультрамодерне [2: 469]. Именно с философии и фигуры Дугина можно обратиться к другой, неклассической версии постмодернизма – традиционализму. Традиционалистская школа (Р. Генон, Ю. Эвола, Т. Буркхардт, Ф. Шуон, Дж. Катсингер, Ж. Борелля,

А.Г. Дугин и пр.) не только в негативном ключе изыскивала корни Модерна, но и стремилась к внефилософскому выходу за пределы Современности посредством сохранившихся инструментов традиции: ритуала, символа, образа жизни [3: 585]. Традиционализм, возникший на изломе Модерна именно благодаря ментальным брешам в Модерне, может проследить все трансформации религиозности. «Классическая» постмодернистская философия обнаруживает пострелигиозность ровно настолько, насколько современная религиозность верна приставке «пост-», т.е. служит рычагом осуществления маргинально-модернистической программы постмодернистов. Для постмодерниста в пострелигии важен коэффициент перевёртыша, осуществлённого с момента возникновения религии: изначальная религиозная система видится как приглашение к действию, как набор приёмов отгорожения от Традиции, которые нужно осуществить до конца. Чем сильнее и наблюдаемое отличие от изначальных посылок – тем эффективнее пострелигия. Причём эта эффективность воспринимается положительно как постмодернистами, находящимися вне религиозных систем (и действующих вопреки им), так и постмодернистами от религии (чему яркий пример – позитивное сближение позиций в знаменитом диспуте Дерриды и Капуто [4]).

Традиционализм включает те же признаки пострелигиозности, но даёт им совершенно иную оценку. Схоже с постмодернистом, традиционалист видит пострелигию не преодолением религии, а преодолением традиции. Религия же представляется накоплением тех предпосылок, которые по мере своего развития могут создать полный противовес Традиции – абсолютно (в)несакральное мышление.

Традиционалистическое религиоведение, подобно постмодернистскому, привлекает символы и понятия несовременного звучания и наполнения, однако такое религиоведение продолжает основываться на рационалистической гносеологии Модерна. На феноменологическом и – в идеале – онтологическом уровнях традиционализм должен совершенно порвать с Модерном, ибо в этом его прямое назначение. Однако, остающаяся связка на понятийном уровне служит мостом, позволяющим транслировать принципы перенниализма вовне, в пространство Современности. Это позволяет традиционализму не замыкаться в символическое гетто (сеять которые – назначение Постмодерна [5: 20]), но противостоять и Модерну, и Постмодерну, видя их лишь разными отрезками длинной цепи десакрализации.

Отличительными чертами религиозности Постмодерна являются копирование и подражание, что делает её псевдорелигией (якобы религией). На этом понятии надлежит остановиться подробнее. Длительная и планомерная борьба Модерна с религией привела не к «отмиранию» религии, но к её

сущностной трансформации. Эпоха Модерна, сделавшая посюсторонность и «расколдовывание» своими ценностными основаниями, в итоге пришла к созданию и тотальному тиражированию антирелигии, представлявшей собой банальный перевёртыш традиции – набор изначально одухотворённых, но секулярно выхолощенных положений (гуманизм, сциентизм, глобализм, прагматизм и пр.). Эти положения преподносились как всеобщая религия, лишённая Бога, как здравый смысл и естественное положение вещей. Подчеркнём: антирелигия – не «противо-религия», но «вместо-религия», так как не отрицает таких аспектов религии как вера, поклонение, благочестие, проповедь, служение. Но на центральное место в обосновании этих принципов ставится нечто новое – абстрактный человек.

Постмодерн, воспринимая себя критическим преодолением Модерна, отвернулся также и от антирелигии Модерна. Понятия Бога и Священного вновь эксплуатируются, вкупе с понятием традиции. Более того, заявляемая традиционность стала модой – огромное количество самых разнообразных новых религиозных движений, претендующих на духовное оздоровление «бездуховного Запада», используют внешние детали Традиции как значимые элементы своего облика. Но возвращения к традиционной религиозности не произошло, так как Традиция не создаётся человеческими стараниями и является непрерывной цепью духовного самосовершенствования [6: 188]. Посему Постмодерн создаёт не религию, не антирелигию, но псевдорелигию, в которой «указатель сменяет указуемое как центр ориентации и ценности» [7: 12].

Для псевдорелигии характерна установка на стилизацию (прекрасно осознаваемая адептами самой псевдорелигии [8: 43]), произвольная связанность внутренних религиозных элементов, отсутствие центра, множественность опорно-смысловых точек, тяга к фантасмагоричности и множественности нескомпонованных интерпретаций. Псевдорелигиозность является особым планетарным сдвигом мышления человечества, живущего в информационном мире, пользующегося смысловыми парадигмами западной цивилизации. Отличительная черта пострелигии – отнесённость не к Горнему (трансцендентному), но трансцендирование верующим себя самого. Центр пострелигии не сакрален и его вообще нельзя представить как центр – это сфера ощущений и предпочтений современного верующего. Постмодерн не строится на центрирующих разумных основаниях – он вообще отрицает возможность что-либо строить на каких-либо основаниях, кроме сферы чувств (являющейся не фундаментом, но облаком предпочтений). Пострелигия отличается от иных мозаик Постмодерна лишь тем, что имеет дело с наиболее глубокими и сильными человеческими чувствами – религиозными. Прочее

же не отличает пострелигию от движений, возникших на основе привязанности определённому стилю музыки, поведению или ролевым играм – та же комбинаторика, игровая увлечённость деятельностью как самоценностью, отсутствие внешних неоспоримых инстанций [9: 302]. С традиционалистической точки зрения, пострелигия есть наиболее опасное детище секуляризации. Секуляризация выхолостила трепет священного настолько, что перестала восприниматься как секуляризация, как протест и превратилась в фундаментальную несерьёзность, имеющую несколько форматов, которые, исходя из всё ещё не затёртой склонности человека к схематизации, можно распределить на группы «деконструкция», «расщепление», «виртуализация», «коллажирование».

Существует определение деконструкции, данное самими деконструктивистами – как освобождение от изначальной данности от напластований контекста, условий, ситуации [10: 165]. При таком понимании Истина – это результат человеческого творчества, над которым не властвуют более никакие концепты и консенсусы [11]. По замечанию традиционалиста Катсингера, Истина становится биржевой [12].

Особенностью постмодернистской религиозности является некритическое использование деконструкции как способа отделения суждения от историко-культурного контекста. Тема деконструктивной религиозности, вынесенная Дерридой и Капуто из богословия в публицистику [13], теперь привела к тому, что даже обыватель не чужд деконструктивизма в выборе религии и подборе для себя элементов избранной религиозности. Более того, сегодня сама такая избирательность даже подаётся как признак религиозности [14: 60]. Восприятие мира как текста, а верующего как читателя, писателя и редактора этого текста, даёт подступ к оперированию языковыми играми, к конструированию собственных «микрорассказов» из обломков традиции и модернистских наработок противостояния ей. В обожествляющей властность постдуховности главное – добиться роли «верховного интерпретатора», чтобы твоя деятельность по конструированию воспринималась как «откровение», «воссоздание», «продолжение», «примыкание» к Священному (которое в Современности является идеологическим и/или игровым конструктом).

Следовательно, конструирование смысла напрямую ведёт к конструированию социальности [15: 121] – так возникают симулякры церкви, общины, нации, класса, прикрывающие свою виртуальность лоскутами традиции. Опять же: если автор «умирает», а движение, активированное им, находит иного продолжателя/ изменителя/ нарушителя, то при взгляде со стороны

может возникнуть иллюзия самовоспроизводства социального, что в традиции всегда намекало на неизменное присутствие священного.

В деконструкции особое внимание уделяется динамике, заложенной деконструктором (автором/редактором). Поскольку же автор – этот модернистский Богозаменитель – согласно заверениям самих постмодернистов, существовать продолжительно не может, его авторизованная власть расплывается, становясь уделом социальных институтов (современных форматов), автономизировавшихся сетей и неуправляемого, но подправляемого безличного Действа. Это чрезвычайно похоже на всесакральность Древности, однако является её симулякрот, поскольку отобразилась не с традиции, а с Модерна посредством отрицания отрицания. Всесмещение вместо иерархии, стохастичное шевеление вместо программного хода, непостижимость вместо рационализма, тотальная социальность, вместо индивидуализма и личности – эти новые дихотомии имеют внешнее сходство с дихотомиями, поставленными в обратном порядке «просветителями» Нового Времени.

Постмодерн больше не отрицает противоположных ценностных систем – он стремится инкорпорировать их в себя [16], а для этого нужно отторгнуть от Сакрального центра религиозные системы, претендующие на традиционность. В этих условиях создаётся уникальный мировоззренческий стиль – «постмодернистским богословием» его назвать нельзя, ибо его он представлен в современной догматической методике совершенно различных религий. Скорее, его обозначение – «постмодернистское богословствование», сводящееся к самоценным диалогу и сопоставлению/противопоставлению. Диалог привлекает в себя условия: контекст, историческая, личностная ситуация; исходя из контекста, выстраивается виртуальное представление, внешне имитирующее традиционную схему отношений человека, церкви и Бога. В этой изменчивости смыслов, в зависимости от дискурса и в отсутствии традиции как преемственности, человек играющий сражается за свой образ – против образов других людей играющих. В диспуте о Сакральном само Сакральное не участвует – веер рассудочных и медийных возможностей человека то призывает, то отстраняет Его [17: 281]. Именно такое отстранение Святого от повседневности в маргинальных теориях современных богословов получило именование «смерти Бога»: Горнее больше не участвует в нашей жизни, человеческая свобода двигательной активности достигла столь предельной максимизации, что сама претендует на место Бога [18:36; 19; 20:11].

Пострелигия отрицает понятие главного, первостепенного, «конфигурация всё время меняется, происходит бесконечное ветвление побегов и

рассеивание смысла» [21: 52]. По выражению Р. Барта, смысловая множественность мира, воспринимаемого как текст, является не вероятностной, а обязательной, неустранимой [22: 417]. Происходит рассеивающее внимание уравнивание главного с неглавным, *сущностного – с наружным* (с точки зрения внешнего зрителя). Эта сатанинская [23] децентрация легко имитируется под сочленённость Традиции, потому увидеть фальшь в «возвращении к истокам» достаточно затруднительно.

Вращение вокруг представляемого Сакрального Центра – это движение смылоимитации, оно начинается по причине дефицита преемственности и как вращение только вокруг предполагаемого (фантазируемого, мнящегося) Центра [24]. Предположение как изначальный стимул – в этой «перверсии смысла» и не может быть Смысла изначального. Более того, нет даже вращения в какой-то одной понятийной сфере – Фуко подчёркивал, что движение мысли и чувственности Современности лабиринтоподобно, оно использует комбинации нарративов, чуждых досимулякровой эпохе, изъятых и из Модерна, и из Премодерна [25: 441].

Ризомическое смыслополагание относит нас к перетолковыванию гораздо более существенных пластов самовосприятия. Главным назначением стержневого корневища является – наряду с питанием – устойчивость положения стебля. Мочковатое корневище такой задачи не ставит. Питание, циркуляция соков – единственный смысл ризомы. То же и в новорелигиозной сфере: активная сторона религиозной жизни (общение, проповедь, миссионерство) являются самоценностями, позволяющими быть «на плаву». Потому отличительными чертами ризомической религии являются беспокойство, неустроенность, озабоченность внешними проявлениями религиозности (причём только теми, которые заметны «внешним», а не своим братьям и сёстрам), агрессивность, нетерпимость и политизированность; этим признакам апологеты пострелигий уделяют центральное внимание. Современные неопротестантские богословы именуют это состояние «блуждающим (кочевническим) богословием» [26: 36], выводя эту мочковатость верований из бонхёфферовского представления о самоосвящённости «совершеннолетнего» мира.

Самым важным в пострелигии является то, что человек Современности либо вовсе не ощущает расщепления своего «Я» в отношении к Священному, либо считает это расщепление нормой [27: 7], позволяющей не утомляться продолжительным нахождением в каждой из ниш своего ячеистого сознания. Для ризомического мышления характерно самоцельное движение, перепрыгивание с одной области в другую внутри области некоего общего смысла или ощущения. Фактор, ускоряющий или замедляющий это пере-

прыгивание, один: информационная востребованность. Работа с брендами, личинами, образами – поле проявления ризомической множественности. Постмодернистская духовность есть заигрывание с образами, восприятие образа как действительности, намерения как реальности, стиля как фундаментальности. Неумение отграничить виртуальность от реальности есть проявление ризомичности.

Ризома есть обозначение множественности, подвижности, ориентированности только на питание. Однако, и ризома имеет свою причину. Эта причина – расщепление человека на сакральную и профанную сферы. Бывшее цельное стало качественно двойственным (затем – и множественным, поскольку единого «профанного» как стойкой антитезы «сакральному» не существует [28: 62]). Традиционная цельность человека была утрачена при вовлечении в Модерн [29: 10]. Расщепление произошло уже тогда, однако человеческое сознание не вмещало предположения о нынешней «дивидуальности», «дигитальности» [1: 278], и взамен традиционного ощущения слитности воедино предлагалась модернистская концепция единственности какого-либо жизненного основания. Постмодерн отменил эту маскировку, и расщепление стало явным. Сфера сакрального более не может игнорироваться, не может вестись речь о «чисто человеческом», ибо оно уже очевидно неправомерно.

В сознании человека посредством расщепления исчезает иерархичность самопонимания. Случайные сферы, вдохновляющие на сию минуту и – более того – вдохновляющие сиюминутностью, выходят на первый план и подчиняют себе всю деятельность индивида. Тот же процесс заметен и в пострелигиях. Сознание адепта псевдорелигии цепляется в случайном порядке за разные элементы и рудименты религии или традиции, выводя их на первый план. В этом случае трудно опознать подмену традиционализма постмодернизмом, потому что в сознании традиционного верующего, как и в сознании постверующего, нет рассудочно выстроенной лестницы вхождения в предмет культа. И постмодернисты, и традиционалисты отрицают движущую роль разума в достижении трансцендентных целей. Центром человека является «сердце», и именно оно должно быть путеводителем по духовным сферам; разум играет служебную роль. Однако трудно угадать грань между эксцентричностью и озарением, потому что в пострелигии достаточно активна апология импульсивности и безиерархичности.

Соответственно, возникает вопрос различения холизма Традиции и вавилонского всесмешения Постмодерна. В традиционном мышлении есть неписаная грань иерархии (отображающая степени материализации сакрального). Модерн снимает само понятие сакрального, а иерархичность превращается в классификацию (подчинённую волюнтаристски определё-

но цели). Постмодерн, выступив против классификации (точнее, против заключённого в ней субъективизма, маскирующего под объективность), приходит к безиерархичности, к понятийной и бытийственной деклассированности. И эта деклассированность весьма изобретательно подражает холизму традиции.

С традиционалистической точки зрения, в эру Постмодерна происходит завершение десакрализации мира. В эру Модерна произошёл якобы отказ от традиции. Однозначно, Модерн не был безразличен к традиции – он её ненавидел и тщился изжить как альтернативу себе. Постмодерн же стремительно расправляется с традицией именно своим намеренным безразличием к ней. Она есть – но лишь как одно из перьев веера возможностей, феерического коллажа Современности [30]. Традиция становится частью занятой игры, использующей внешние формы, но последовательно игнорирующей содержательную сторону. От традиции остаётся только обозначение – многократно истолкованное, «освобождённое от пут Модерна», от инсинуаций модернистов и эволюционистов – и эта внешняя сторона вполне притягательна для людей, «уставших от Современности», но уже её впитавших, не видящими иной жизни, кроме функционирования в непрерывном интерпретационном потоке [31].

Теперь человеку не надо искать религию (в смысле «утраченную связь» с Богом [32: 127]), теперь религию можно выбрать из множества предлагаемых вариантов и даже – при наличии способностей – скомбинировать собственную. Из связи с Трансцендентным религия превратилась в идеологический и/или мировоззренческий комплекс, и именно в этом смысле правы те религиоведы, которые противопоставляют понятия «религия» и «Традиция». В традиционную эпоху вхождение в конфессию означало, прежде всего, смирение, научение и вращение (оттуда, например, смысл «оглашений» в Древней церкви). Теперь же можно подобрать конфессию под свои предпочтения, темперамент, взгляды (сложившиеся в миру!). Преображения человека не происходит, конфессии становятся клубами по интересам или по сочувствиям. Именно поэтому постмодернистская религиозность есть триумф десакрализации и секуляризации.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Дугин А.Г. Философия традиционализма. – М.: Арктогея-Центр, 2002. – 624 с.
2. Дугин А.Г. Философия политики. – М.: Арктогея, 2004. – 616 с.
3. Дугин А.Г. Постфилософия. Три парадигмы в истории мысли. – М.: Евразийское движение, 2009. – 744 с.

4. God, the Gift, and Postmodernism / Ed. Caputo J.D., Scanlon M.J. – Bloomington: Indiana University Press, 1999. – 527 pp.
5. Hassan I.H. The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture. – Columbus: Ohio State University Press, 1987. – 215 pp.
6. Эвола Ю. Люди и руины // Эвола Ю. Люди и руины. Критика фашизма: взгляд справа. Ориентации. – М.: АСТ, 2007. – С. 5-268.
7. МакГрат А. Плюрализм: вызов современной христианской церкви // Христианская культура. – 2002. – № 2. – С. 12-23.
8. Vattimo G. The Age of Interpretation // Rorty R., Vattimo G. The Future of Religion. – NY.: Columbia University Press, 2005. – P. 43-54.
9. Caputo J.D. What Do I Love When I Love My God? Deconstruction and Radical Orthodoxy // Questioning God / Ed. Caputo J.D., Dooley M., Scanlon M.J. – Bloomington: Indiana University Press, 2001. – P. 301-325.
10. Charlesworth M.J. Philosophy and Religion: From Plato to Postmodernism. – Oxford: Oneworld, 2002. – 312 pp.
11. Caputo J.D. After Jacques Derrida Comes the Future / The Journal for Cultural and Religious Theory [Denver, 1999-2013] URL: <http://www.jcrt.org/archives/04.2/caputo.shtml> (дата обращения 24.05.13).
12. Cutsinger J.S. The Yoga of Hesychasm / Sacred Web: A Journal of Tradition and Modernity [Vancouver, 2013] URL: http://www.sacredweb.com/online_articles/sw10_cutsinger.html (дата обращения 24.05.13).
13. Ward G. Deconstructive theology // The Cambridge companion to Postmodern Theology / Ed. Vanhoozer K.J. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 76-91.
14. Антропов В.В. Этика и религия в «безрелигиозном христианстве» Дитриха Бонхёффера // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. - 2005. – № 6. – С. 58-72.
15. Бурдьё П. Социология социального пространства. – СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с.
16. Разумовский Д.А. Метаморфозы постмодернистской церкви в интерьере “ретродуховности” / Богослов.Ru [М., 2007-2013] URL: <http://www.bogoslov.ru/text/277615.html> (дата обращения 24.05.13).
17. Маркова Л.А. Философия из хаоса. Ж. Делёз и постмодернизм в философии, науке, религии. – М.: Канон+, 2004. – 384 с.
18. Altizer T.J.J. Apocalypticism and Modern Thinking // Journal for Christian Theological Research. – 1997. – # 2. – P. 36.
19. Van Buren P. Theology Now? / Religion-online.org [Claremont, 2013] URL: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1609> (дата обращения 24.05.13).
20. Vanhoozer K.J. Theology and the condition of postmodernity: a report on knowledge (of God) // The Cambridge companion to Postmodern Theology / Ed. Vanhoozer K.J. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 3-25.
21. Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 58-69.
22. Барт Р. От произведения к тексту // Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1989. – С. 413-432.

23. Ваторопин А.С., Ольховиков К.М. Перспективы секуляризма и религии в эпоху постмодерна // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 2. – С. 136-145.
24. Делёз Ж. Платон и симулякр / *Philosophy.ru* [М., 2007] URL: <http://philosophy.ru/library/intent/07deleuze.html> (дата обращения 24.05.13).
25. Фуко М. Археология знания. – Киев: Ника-Центр, 1996. – 308 с.
26. Taylor M.C. *Erring: A Postmodern A/theology* – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 218 pp.
27. Lakhani M.A. What is Normal? // *Sacred Web*. – 2006. – Vol. 17. – P. 7-15.
28. Генон Р. Кризис современного мира. – М.: Эксмо, 2008. – 784 с.
29. Cutsinger J.S. An Open Letter on Tradition // *Modern Age*. – 1994. – # 36:3. – P. 10-20.
30. Аверьянов В.В. Сверим понятия (определения от противоположного). Консерватизм-традиционализм-национализм / Фонд Питирима Сорокина [М., 2007] URL: <http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=286> (дата обращения 24.05.13).
31. Ваттимо Д. Насилие – это то, что препятствует задавать вопросы / *Индекс* [М., 1997-2011] URL: <http://index.org.ru/infospace/398vatt.html> (дата обращения 24.05.13).
32. Макаров Н.О. Религиоведческое наследие Аврелия Августина // *Религиоведение*. – 2006. – № 4. – С. 126-138.

SECURITATEA INFORMAȚIONALĂ CA O CONDIȚIE A LIBERTĂȚII THE INFORMATIONAL SECURITY AS A CONDITION OF FREEDOM

**Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,**

**Sergiu MORARU, doctorand,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

This article follows the topic of knowledge and its importance in understanding informational security. Since the modern era, by means of different technologies the access to information has been increased exponentially, thus understanding the phenomenon of information and its security became paramount.

Then managing informational security one may notice that challenges come from different actors of the so-called „informational war”. Identifying these actors in the modern day society which is full of technological possibilities is even more complex. However, one of the major actors is the media and its role in this ranging from a beacon of transparency to a tool in the hand of politics could change the course of an entire society. Therefore, there is an urgent need for well-constructed state policies bringing together democratic principles and freedom of information with the informational security of a country.

Încă din timpuri străvechi, informația a fost asociată cu puterea și, în ultimă instanță, cu războiul. Relația dintre putere și informație a atras, de-a lungul timpului, atenția mai multor gânditori, ca Sun Tzu, care a constatat: „Cunoaște-ți inamicul, cunoaște-te pe tine însuși; victoria ta nu va fi niciodată în pericol”, iar mai aproape de timpurile noastre, Carl von Clausewitz privea rolul cunoașterii în război ca “un factor mai vital decât oricare altul”.

Informația, privită în ansamblu, înseamnă cunoaștere, iar cunoașterea conduce inevitabil la progresul tehnologic, și, dintr-o altă perspectivă, la descătușarea persoanei umane și la afirmarea ei plenară, realizarea propriei libertăți. Societatea modernă se află în mijlocul unor profunde transformări politice, economice, sociale și culturale. Toate aceste transformări au efecte globale asupra întregii societăți, dar și, în manieră punctuală, produc un impact la nivel individual. Lumea devine din ce în ce mai complexă. Este o complexitate utilă, dar aceasta implică probleme de securitate, ale căror conexiuni de abia au început să fie descifrate și interpretate.

Noțiunea de securitate informațională este una multidimensională și complexă, și, în linii generale, presupune securizarea mediului informațional. Se-

curitatea informațională a statului este definită, în mod tradițional, ca stare de conservare a resurselor informaționale ale statului, dar și de protejare a drepturilor legitime ale individului și ale societății în sfera informațiilor. Securitatea informațională are două componente: securitatea informațional-tehnică și securitatea informațional-psihologică. Parte a securității informațional-psihologice este și mass-media, care are un impact substanțial asupra proceselor de evoluție a societății.

În funcție de context, noțiunea de “securitate informațională” poate avea nuanțe diferite. În legislația mai multor țări „securitatea informațională” este orientată spre protecția mediului informațional al societății, permițând acestuia formarea, utilizarea și dezvoltarea informației în interesul cetățenilor, organizațiilor și statului, protejând interesele naționale și asigurând libertatea individuală.

În altă ordine de idei, de-a lungul timpului, datorită dezvoltării tehnologice, accesul la informații și distribuirea acestora a crescut într-un ritm exponențial. În această situație putem vorbi despre posibilitatea influențării mentale și a atacurilor în spațiul cunoașterii sau despre utilizarea informației (sau ascunderea acesteia) pentru a câștiga duelul mental în scopul controlării situației și obținerii puterii. Acest lucru poate fi realizat la nivel individual, organizațional, național și internațional.

Apariția și dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă au jucat și continuă să joace un rol central în cadrul sistemului social indiferent de perspectiva de abordare. Din perspective socioculturale, psihologice și psihosociologice, influența mass-mediei a făcut obiectul preocupărilor a numeroși cercetători, ajungându-se la ipoteze și concluzii dintre cele mai diverse, toate având ca punct comun recunoașterea rolului central pe care îl ocupă comunicarea în masă – sub toate formele sale – în procese psihosociale fundamentale cum sunt socializarea, controlul social, atribuirea, comportamentul pro și antisocial, influența socială, stereotipuri, prejudecăți, discriminare și reprezentări sociale.

Informația, formă esențială de manifestare a existenței fundamentale, devine tot mai apreciată de omenire. Economia și securitatea națională sunt dependente de tehnologiile informaționale și de infrastructura informațională. Odată cu avansarea societății contemporane spre statutul de societate a „cunoașterii” și, respectiv, creșterea semnificativă a accesului populației la informație, în prim-plan apar problemele legate de utilizarea și protejarea informației.

Din punct de vedere cronologic, dezvoltarea informațională a societății moldovenești începe în anii '70 ai sec. XX, când sintagma obișnuită era aceea de „societate informatizată”, principala preocupare de atunci fiind realizarea unui sistem informatic național, cu idei, tendințe și resurse care, în mod firesc, aveau să conducă spre „societatea informațională”. Treptat, acest ultim concept a câștigat teren și în momentul în care, pe plan mondial, tehnica și practica rețe-

lelor de calculatoare au produs Internetul, sintagma a devenit definitorie pentru noua societate în formare. Acest lucru a avut loc la sfârșitul secolului XX, iar pentru prima parte a secolului XXI se pune deja problema intrării în Societatea cunoașterii.

În acest context, importante aspecte ale funcționării societății sunt legate de mass-media. Informația este utilizată sub forma mesajului indus sau transmis direct asupra individului. În conformitate cu aprecierile specialiștilor, activitatea mass-mediei poate degenera în agresiune informațională. Aceasta se manifestă prin acapararea structurilor principale ale sistemului informațional intern, crearea și întreținerea din exterior a unei imagini deformate asupra politicii și situației interne din stat prin intoxicarea informațională a opiniei publice interne. Prin aceste acțiuni se urmărește destabilizarea internă, declanșarea unor confruntări pe motive diverse (religioase, etnice, economice ș.a.), care să justifice o eventuală intervenție militară din exterior; stimularea acțiunilor destabilizatoare ale unor grupări extremiste interne; demobilizarea cetățenilor; diminuarea încrederii cetățenilor în capacitatea instituțiilor statului de a asigura condițiile adecvate pentru realizarea libertăților fundamentale ale omului, de a rezolva problemele complexe cu care se confruntă societatea.

Căștigarea supremației informaționale de către una din părțile antrenate în conflict asigură o decizie oportună și optimă de mobilizare și garanția realizării scopului propus. Pierderea însă a confruntării informaționale duce la un decalaj între părți, la un raport nefavorabil privind realizarea scopurilor. Această pierdere comportă conștientizarea faptului că înfrângerea este manifestă [1].

În cazul războiului informațional sunt identificați diferiți actori. Aceștia pot fi, în general, pirai ai sistemelor informatice informaționale, falsificatorii, „reprezentanții“ crimei organizate și terorismului transfrontalier, specialiști în informatică, atrași în executarea unor atacuri informaționale, jurnaliștii ori alți experți din sfera mass-mediei și, nu în ultimul rând, structurile specializate ale statelor. Costurile relativ reduse în raport cu rezultatele obținute, tehnologia disponibilă tot mai performantă pentru executarea atacurilor informaționale au făcut ca această activitate să devină astăzi mult mai eficace. De menționat, că nu este suficient a se limita la interacțiunile specifice războiului informațional care survin între principalii actori, dar trebuie de avut în vedere și posibilitatea implicării unei varietăți considerabile a altor participanți [2].

Problemele securității informaționale derivă din multiplele provocări actuale, cum ar fi: vulnerabilitatea democrației moldovenești în fața atacurilor care provin din falsitatea unor informații difuzate, inducerea premeditată în eroare sau atacurile mediatice orchestrate, exploatarea punctelor slabe ale sistemelor de comunicații și rețelelor informatice în scopuri ilegale sau pentru a dezorganiza societatea, războiul psihologic purtat contra populației în scopul de a sub-

mina încrederea în lideri sau în corectitudinea acțiunilor lor, anumite acțiuni având deseori la bază exploatarea clivajelor etnice, sociale sau morale existente în societate. În circumstanțele caracterizate prin răspândirea largă a tehnologiilor informaționale performante, autorii unor astfel de atacuri au mari posibilități de inducere în eroare, dezinformare, influențare, convingere sau controlare a unei persoane, a unui grup social sau a opiniei publice în general.

Nu întâmplător, în ultimul timp se observă o vehiculare intensă a conceptului de „violență informațională” [3], cercetătorii insistând în mod deosebit asupra faptului că „distorșiunea principiului libertății informaționale comportă consecințe de ordin negativ pentru sociumul actual” [4], libertatea informațională fiind interpretată ca o dezvoltare, aprofundare a ideii de libertate a exprimării [5].

În condițiile extinderii procesului globalizării informaționale și a necesității de asigurare a securității statului un rol aparte îl capătă reglementarea funcționării mass-mediei, precum și gradul de cultură mediatică a populației. Pe de o parte, fluxul liber al informației reprezintă un principiu de bază al democrației, pe de altă parte, dezvoltarea Internetului și a televiziunii prin satelit permit implicare la nivel global în procesele politice. Situația existentă dictează imperativul analizei pertinente a pericolelor și riscurilor ce le comportă starea de lucruri în spațiul informațional al Republicii Moldova, necesitatea revizuirii Legislației ce reglementează activitatea în spațiul audiovizual al țării și elaborării de politici și instrumente de protejare a intereselor naționale și a valorilor culturale, astfel că acestea să nu contravină legislației internaționale la care Republica Moldova este parte.

Astfel, lipsa de claritate și perspicacitate a autorităților la aplicarea legislației naționale privind utilizarea limbilor în Republica Moldova și cea a audiovizualului a generat, pe parcurs, o serie de provocări, ca, de exemplu, cazul „CAIRO” din anul 2000, când evaluarea pericolelor pentru spațiul informațional, în mod evident, a avut un caracter neadecvat. Un alt exemplu elocvent a fost și tentativa unor forțe politice din UTA Gagauz Yeri de a organiza un referendum pentru atribuirea limbii ruse a statutului de a doua limbă de stat în Republica Moldova. De obicei, această problemă este exploatată cu regularitate de liderii politici în ajunul și în timpul campaniilor electorale.

Atât în regiunea transnistreană, cât și în sudul țării consumatorul de informație are acces insuficient la posturile de radio și de televiziune naționale. Prezența masivă a posturilor rusești în spațiul audiovizualului moldovenesc a constituit în repetate rânduri subiect de discuție în cadrul societății. Retranslarea posturilor TV străine poate comporta un avantaj pentru informarea publicului din Moldova, dar există și situații în care acestea pot să prezinte anumite riscuri, și respectarea măsurii și optimizarea legislației în această privință rămâne a fi o acțiune prioritară.

În perioada campaniei electorale din 2005, dar și în cadrul protestelor din aprilie 2009, experții au constatat o interpretare tendențioasă a procesului electoral din Republica Moldova de o serie de instituții mediatice din Federația Rusă. Prin intermediul posturilor de televiziune și radio rusești erau difuzate materiale care aveau drept scop destabilizarea situației din Republica Moldova. Clasa politică aflată la conducerea țării apărea în emisiunile difuzate, cu preponderență, în lumină negativă. De fapt, instrumentele informaționale utilizate față de Moldova erau similare celor aplicate de televiziunile rusești în perioadele campaniilor electorale desfășurate în țări precum Georgia și Ucraina.

Respectiv, protejarea spațiului informațional național trebuie să reprezinte o prioritate pentru asigurarea securității țării. Manipularea opiniei publice poate fi efectuată atât prin acapararea controlului asupra mijloacelor naționale de comunicare de masă, precum și prin retranslarea unor posturi străine pe teritoriul țării. În această ordine de idei, se impune, în primul rând, chestiunea vizând transparența în domeniul proprietății mass-mediei. O altă problemă este concentrarea instituțiilor mediatice în mâinile unui singur proprietar sau ale unui grup financiar sau politic. În Franța, de exemplu, legislația prevede că eliberarea mai multor licențe unei persoane este posibilă, cu condiția ca posturile TV sau de radio, deținute în proprietate, să nu depășească, sumar, un anumit procent de audiență, iar numărul maximal de acțiuni de care poate dispune o persoană este de 49 la sută. O prevedere relevantă din Legea Presei din Letonia interzice liderilor politici și partidelor politice de a deține mijloace de informare în masă, fie presa scrisă, fie posturi de radio sau tv.

Timp de mai mulți ani, în Republica Moldova se înregistrează o tendință de concentrare a mass-mediei audiovizuale și scrise. Până în toamna anului 2009, Consiliul Coordontator al Audiovizualului a repartizat frecvențele favorizând unii radiodifuzori (NIT, EuTV, Antena C) și defavorizându-i pe alții (Vocea Basarabiei, Pro-TV etc.). La 9 iunie 2010, în pofida unei reacții negative exprimate de un șir de organizații neguvernamentale de profil, Parlamentul, cu 53 de voturi “pro”, a modificat Legea Audiovizualului. Deputații au schimbat articolul 66, alineatul (3) din Codul Audiovizualului, în rezultatul căruia o persoană fizică sau juridică poate deține 5 licențe de emisie în aceeași unitate administrativ-teritorială sau zonă [6]. Președintele Comisiei parlamentare de profil a motivat această modificare de lege prin necesitatea de a crea condiții mai favorabile pentru dezvoltarea televiziunilor și atragerea investițiilor străine pe piața audiovizualului din Republica Moldova.

Este evident că tocmai transparența și monitorizarea proprietății este una din cele mai slabe verigi în sectorul audiovizual. În prezent, din cele trei frecvențe cu acoperire națională, două sunt acordate posturilor private de televiziune cu proprietate obscură. Postul “Prime TV” retranslează postul rusesc “Pervii

Kanal”, care este, de fapt, fosta „Центральное телевидение“ din timpurile URSS. Licența pentru cea de a doua frecvență națională o deținea TVR 1, în anul 2008 fiindu-i retrasă și oferită unui alt post de televiziune, cu o politică editorială axată pe divertisment. Cazul a generat multiple reacții din partea opiniei publice din Moldova, dar și din partea companiei TVR, care a depus un recurs în instanța de judecată. A urmat adresarea la CEDO, după ce Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova a respins, pe 10 iulie 2008, recursul Societății Române de Televiziune împotriva celor două decizii ale Consiliului Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova, prin care s-a interzis, în mod ilegal și abuziv, retransmiterea programelor TVR1 pe frecvența de stat, pentru care Televiziunea Română avea o licență valabilă pînă în 2011. Într-un comunicat transmis de TVR se arată că „interzicerea dreptului TVR de a retransmite programele TVR 1 în Moldova, în condițiile în care deținea o licență valabilă pînă în 2011, constituie o ingerință abuzivă în dreptul său de proprietate”, și că “scopul urmărit pe această cale de CCA din Republica Moldova nu are nimic comun cu administrarea bună și eficientă a audiovizualului și a mijloacelor bănești publice” [7]. La sfârșitul anului 2010, TVR a reînceput retransmiterea emisiunilor sale pe frecvența de stat, prin înțelegere cu TV 2 Plus, deținătorul actual al frecvenței respective.

Într-o declarație a CCA, făcută publică la 15 aprilie 2011, se spune că, „în prezent, pe teritoriul Republicii Moldova activează peste 10 posturi de radio și circa 15 posturi de televiziune care difuzează emisiuni în limba rusă sau retransmit canale din Federația Rusă. De asemenea, în listele de canale ale distribuitorilor de servicii se regăsesc peste 60 de canale adaptate în limba rusă sau retransmise din Federația Rusă”. Pe parcursul timpului, situația nu s-a modificat esențial. postul principal de televiziune al Rusiei, care are în Moldova acoperire națională, este, potrivit sondajelor, sursa media cu cea mai mare credibilitate pentru cetățenii noștri – peste 50,4%, depășind Televiziunea Publică din Republica Moldova [8]. Respectiv, nu întâmplător, printre numele celor mai populari politicieni, conform datelor sondajelor, figurează Vladimir Putin și Dmitrii Medvedev [9]. Vulnerabilitatea Republicii Moldova ca stat aflat în tranziție, pe de o parte, și sindromul postimperial al politicii Rusiei în așa-numita „vecinătate apropiată”, pe de altă parte, creează un mediu generator al unei situații de creștere permanentă a instabilității și riscului: „Federația Rusă rămâne a fi o putere cu un interes manifest pentru deținerea controlului asupra spațiului postsovietic” [10].

Printre principalele riscuri la adresa securității Republicii Moldova se înscrie blocarea/întârzierea reformelor democratice și ale economiei de piață. Acest lucru, în mod evident, influențează ritmurile apropierei de Uniunea Europeană. O a doua componentă de risc poate fi considerată pierderea anumită a încrederii și a sprijinului public pentru inițiativele programatice ale guvernării. Astăzi există un sprijin popular pentru aderarea la Uniunea Europeană, însă se

manifestă și tendințele de ezitare, de diminuare a acestei încrederi. Nefolosirea la timp a atuului politic proeuropean poate duce la erodarea încrederii, pierderea speranței populației și o anumită tergiversare a mișcării spre integrare europeană, spre valorile democratice.

Este cert că unul din principalele scopuri strategice ale statului trebuie să se orienteze spre stabilizarea situației și depășirea zonei, în cadrul căreia insecuritatea, criminalitatea și subdezvoltarea se completează și se amplifică reciproc. Complexitatea acestei agende de stabilizare și de dezvoltare a strategiei de lungă durată înseamnă că dimensiunile socioeconomice, de guvernare și de implementare a reformelor trebuie să fie abordate simultan. La fel de importantă este compatibilitatea regulilor și principiilor democratice cu particularitățile politice și sociale locale. În acest context, securitatea informațională a statului, realizată și la nivelul persoanei (înțeleasă ca „starea de protecție a persoanei, care asigură atât integritatea ei ca subiect social activ, cât și oportunitățile de dezvoltare în circumstanțele interacțiunii cu mediul înconjurător” [11]. În acest context, este evident că sarcinile stringente ale edificării unei securități informaționale care ar constitui o condiție a libertății rezidă în trecerea de la paradigma societății ideologizate la cea a unei societăți cu adevărat informaționale, ceea ce ar permite prognozarea științifică și modelarea soluționării problemelor emergente în baza alternativelor propuse, în prezența reglementării convenite și protecției activității informaționale, fiind asigurată în mod adecvat libertatea informației.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Chauvancy François. La stratégie d'influence par la maîtrise de l'information. Dossier special. În: *Le Casoar*, 1999, N 152, p. 15.
2. Onisor Constantin, Ozunu Vasile, Oprea Gabriel. Elemente de artă strategică românească. București: Editura Colegiului Național de Apărare, 2001, p. 125.
3. Столяров Андрей. Информационная свобода и информационное насилие. Москва: МГУ, 2012.
4. Слуцкий Павел. Информационная свобода в коммуникативном пространстве постиндустриального общества. Санкт-Петербург: СПбУ, 2008.
5. Каландаров Камилжан. Двадцать первый век и проблемы информационной безопасности в России. [On-line]. <http://www.viperson.ru/wind.php?ID=287598&soch=1>. Accesat 14.10.2012.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, N 191-193, 2010, 1 octombrie, p. 26.
7. www.tvr.ro/comunicate.html#view. [On-line]. Accesat 12.10.2011.
8. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova. Noiembrie 2012. Chișinău, 2012, p. 30.
9. http://vlad-lupan.blogspot.com/2009_02_01_archive.html. [On-line]. Accesat 12.10.2012.
10. Moraru Victor. Vocația europeană a Republicii Moldova. În: Victor Moraru (coord.). *Europenizarea: fațetele procesului*. Chișinău: IIEȘP, 2013, p. 11.
11. Грачев Георгий. Информационно-психологическая безопасность личности: теория и технология психологической защиты. Москва: РАГС, 2000, p. 30.

RESPONSABILITATEA SOCIALĂ A COMUNICĂRII MEDIATICE THE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE MEDIA COMMUNICATION

Mihai LESCU, *doctor în științe politice,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The article is focused on defining the very important concepts of journalistic activity such as responsibility and responsiveness. The social responsibility of the media becomes more important as the practice of social life demonstrates that freedom of expression and information provided by the media, its fundamental social function, the "watchdog" is strongly hindered in current circumstances. The doctrine of social responsibility of the media communication is based on the free access for all citizens to information of public aspects of the social life. After examining the history of the becoming of the concept of media responsibility, the author applied its postulates to the realities of the Moldovan media, highlights the achievements and hardships of the functional framework of the media sector of the Republic of Moldova.

Asistată de noile tehnici comunicaționale, una din ultimele fiind internetul, actualmente comunicarea este percepută ca fiind un transfer de date și informații, un proces activ în care fiecare agent este în același timp emițătorul (unui mesaj) și receptorul (altui mesaj, transmis de interlocutori). Era tehnologiilor informaționale a deschis o și mai mare mobilitate virtuală tuturor actorilor implicați în acest proces, inclusiv a mijloacelor de comunicare de masă care, nu de puține ori, vizează funcția de control social, sursă de presiune socială asupra individului [1].

Odată cu avansarea tehnologică a instrumentelor de comunicare, presa scrisă, componentă de tradiție a mass-mediei, se impune tot mai mult, reprezentând un proces activ în care fiecare individ sau grup implicat fac între ei schimb de mesaje pe diverse teme, influențându-se reciproc, fiind în acest mod „atrași într-un proces dinamic de dezvoltare, al cărui desfășurare nu poate fi anticipată” [2, p. 132].

Exigențele societății informaționale, în care cele mai importante avantaje sociale și de producție se leagă de producerea informațiilor și de comunicații, după cum remarcă specialiștii, comportă o utilizare intensă a mijloacelor de comunicare, impetuos necesară, generând consumul febril de mesaje mediatice și determinând un interes sporit pentru răspunderea socială pe care și-o asumă presa în procesul comunicării.

Examinarea problematicii privind responsabilizarea socială a presei devine cu atât mai importantă cu cât practica vieții sociale demonstrează că libertatea de exprimare și informare oferită de presă, funcția socială fundamentală a acesteia, cea de „câine de pază”, „este puternic stânjenită. O reprezentare corectă a

realității sociale nu poate fi niciodată obținută din mesaje monovalente, din informații brute și din axiome ce mizează pe adevăruri utile. O reprezentare corectă și coerentă se obține dintr-o bogată, subtilă și adesea contradictorie țesătură de informații care aproximează adevăruri procesuale: ea e deci decodificată și interpretată în destinar: în mintea noastră, a fiecăruia, în afectele noastre, ale fiecăruia” [3, p. 95].

Deloc întâmplător faptul că teoria responsabilității sociale a presei găsește pentru început teren de afirmare pe continentul american, unde și până la acel timp publicațiilor periodice le-au fost aduse cele mai elogioase aprecieri din partea primelor pesoane în stat: Thomas Jefferson, al treilea președinte al SUA, specifica, încă la 1787, că ziarele sunt mai importante decât guvernul țării, iar James Madison, al patrulea președinte al SUA, afirma: „Nimic nu ar fi mai lipsit de rațiune decât să-i dai poporului puterea și să-i oprești informația. <...> Un guvern popular fără o informare populară este prologul unei farse sau tragedii, sau poate al ambelor”.

Doctrina responsabilității sociale a comunicării mediatice are la bază accesul neîngrădit al tuturor cetățenilor la informația de interes social/ public, idee inspirată din codurile profesionale ale ziariștilor din țările cu democrația consolidată, și care, în esență, semnifică un compromis între punctul de vedere al necesității controlului din partea guvernului, privind mijloacele de comunicare de masă, și a concepției de sprijin deplin acordat libertății presei.

Doctrina a fost formulată în SUA în anul 1947 de către raportorii Comisiei Libertății Presei, din care făceau parte oameni de știință, politicieni și lideri de organizații comunitare. Impulsul principal a fost realizarea tot mai clară a faptului că piața liberă nu a putut satisface pe deplin așteptările de a avea o presă liberă și a oferi publicului beneficiile scontate. Ba mai mult; membrii Comisiei au constatat presiunea crescândă a elementului comercial asupra conținutului mediei, cât și faptul că în scopul de a aduna un număr mai mare de cititori, „presa pune accent pe excepțional în defavoarea reprezentativului, pe senzational, în defavoarea a ceea ce este interesant”. Raportorii nu se revoltau pentru că presa informează despre astfel de fapte, ci pentru că jurnaliștii se ocupă prea mult de ele: „este așa de obsedată de ele, încât uită să furnizeze cetățeanului informațiile și discuțiile de care el are nevoie pentru a face față responsabilităților sale în comunitate” [4, p. 581]. Caracteristica cea mai inovatoare a doctrinei responsabilității sociale a media, formulată de membrii Comisiei, este următoarea: responsabilitatea, ca și respectarea legilor, nu înseamnă o îngrădire a libertății de exprimare și că presa trebuie să înțeleagă că îndeplinește un serviciu public și, în acest context, trebuie să fie responsabilă pentru modul cum informează auditoriul, jurnaliștii înțelegând că erorile presei și pasiunile ei nu mai sunt private: dacă se înșală, înseamnă că ziarul/jurnalul înșală, la rândul său, opinia publică.

Teoria responsabilității sociale presupune necesitatea unei prese independente, capabile să controleze activitățile altor instituții publice și să trateze / interpreteze evenimentele corect și obiectiv. În unele privințe teoria în cauză pare a fi una radicală, deoarece în loc să ceară pentru presă libertate deplină, ea transferă pe umerii acesteia mai multe obligații. Astfel, precum conceptul liberalismului a fost o alternativă la ideile autoritare, tot așa teoria responsabilității sociale a însemnat un răspuns la ideile totalitare. Noțiunea de responsabilitate socială, în opinia noastră, este o încercare de a îmbina niște principii diferite: libertatea individuală și de alegere a persoanei, libertatea presei și datoria mass-mediei față de cetățean și societate. Există două căi de depășire a potențialului dezacord. Mai întâi de toate, se impune crearea de instituții neguvernamentale de control, care, la rândul lor, ar extinde cu mult domeniul de aplicare și semnificația conceptului de responsabilitate socială a comunicării de masă. În al doilea rând, pregătirea / perfecționarea profesională a jurnaliștilor trebuie să devină un mijloc important pentru obținerea unor standarde înalte ale calității de informare a maselor.

Conform teoriei responsabilității sociale, presei îi revin funcții importante în societate. Ea contribuie substanțial la democratizarea societății prin intermediul informării populației și oferind publicului condiții pentru exprimarea diferitelor puncte de vedere din domeniul social-politic și cel cultural, iar activitatea de control social, exercitată de mass-media, ar trebui să fie acceptată ca un exercițiu public și nu ca un capriciu privat, instituțiile media fiind îndemnate să pună accentul pe echidistanță și obiectivitate în procesul informării și să fie receptive la solicitările publicului.

După cum constată specialiștii, comunicarea, în același rând și comunicarea de masă, poate fi creativă sau distructivă. Presa/mass-media dispun de mare experiență și de un bogat arsenal (propagandă, manipulare, dezinformare, partizanat politic ș.a.) pe care le pot aplica de la caz la caz pentru „a face” bine sau rău social (în dependență de scopul urmărit) în procesul informării / aducerii la cunoștința publicului a faptelor și evenimentelor ce se derulează în societate.

Jurnalistul este figura centrală a activității mediatice, fiind purtătorul libertății de exprimare și al dreptului la informație. Activitatea lui este reglementată de norme juridice, dar și de norme deontologice. Lucru logic, dacă se ține cont de faptul că, istoricește, morala precede dreptul, stând la baza evoluției lui. Prin urmare, nu e de mirare că în unele situații, când conștiința profesională a jurnalistului este în dezacord cu prevederile responsabilității profesionale - parte a responsabilității sociale, pot să apară situații de conflict între prestația profesională și normativitatea conștiinței juridice, și aceasta o formă a răspunderii sociale.

Uneori, în literatura de specialitate nu se face distincția între răspundere și responsabilitate, acestea, conform dicționarilor, având sensul de obligație a unui individ sau a unei colectivități, care decurg din normele constituite în societate/

colectivitate la un moment dat. Dintre normele care reglementează comportamentul uman în societate mai importante sunt cele juridice, ce pot fi puse în aplicare prin forța de constrângere a statului. De aici și noțiunea de răspundere obține caracterul cel mai sever în cadrul normelor juridice. Oricum, elementul principal care poate distinge între termenii de răspundere juridică și responsabilitate este funcția lor socială. În timp ce răspunderea vizează conservarea unui sistem social, responsabilitatea privește ameliorarea sistemului social și dezvoltarea lui.

Analiza primilor pași făcuți pe calea democrației de către Republica Moldova ne dă temei să afirmăm că procesul transformărilor a făcut ca presa de la noi să treacă de la agonia la care era supusă până atunci de regimul totalitarist la extazul deschis de libertatea de expresie, caracteristică proceselor de tranziție și economiei de piață. Dacă în perioada sovietică presa purta răspundere juridică pentru orice soi de încălcări ce contraveneau politicii promovate de unicul partid, democratizarea și abrogarea cenzurii au deschis drumul către asigurarea pluralismului de opinii în societate și în media care, în noile condiții de activitate, au simțit lipsa acută a unui cadru juridic corespunzător, dar și a unui cod etic profesional. Acest gol a fost suplinit după adoptarea Constituției Republicii Moldova. În anul 1994 a fost adoptată de către Parlamentul țării *Legea presei*, în 1995 - *Legea audiovizualului*. *Codul principiilor de etică profesională al jurnalistului din Republica Moldova* a fost adoptat de către Congresul extraordinar al Uniunii Jurnaliștilor în anul 1999.

Fiind, în același timp, și obiectul, dar și subiectul dezvoltării sociale, presa/mass-media, eliberată la acel moment de interdicțiile administrative-de comandă nejustificate, influențează în mod vădit gradul de conștientizare al oamenilor și formarea opiniilor noi, ce corespund conținutului modifieror respectiv al progresului universal, devine tribuna opiniilor pluraliste. Reformele sociale de amploare au condus și la democratizarea de proporții a mass-mediei, dându-i un nou impuls și schimbându-i rolul în sistemul social-politic, au consolidat poziția morală și profesională a presei. Concomitent, a cunoscut renovare și structura presei scrise [5].

Popularitatea presei ca mijloc de informare și „oglină” a creșterii conștiinței civice s-a evidențiat în anii de tranziție prin faptul că, fiind angajată în procesul de democratizare, presa a favorizat pluralismul politic în societate, care, la rândul său, a devenit un garant al pluralismului de opinii în presă. Această reciprocitate este incontestabilă.

Crearea noilor partide și formațiuni a dus la apariția unor publicații periodice ce exprimau opiniile și interesele diferitor forțe și mișcări social-politice. Odată cu diferențierea politică, sistemul existent al presei a devenit nu numai multipartitist, ci și unul care reflecta diversele opinii și interese ale unor pături aparte ale societății. Au fost făcuți primii pași spre crearea bazelor societății

civile. A început procesul de conștientizare a sentimentului propriei demnități a cetățenilor, cărora li s-a acordat o libertate reală și posibilitatea de a face alegere social-politică.

Angajată în acest proces, presa multipartitistă devine institut al democrației directe. Rolul ei constă, pe de o parte, în crearea unor premise pentru acțiunile comune ale poporului cu structurile puterii, iar pe de altă parte - în capacitatea de realizare a drepturilor oamenilor prin exprimarea publică a opiniilor lor.

Concomitent cu restructurarea presei din monopartitistă în pluripartitistă au loc schimbări adecvate și în rândul cititorilor. Preferințele pentru anumite ziare și reviste sunt determinate de mecanismul interesului publicului. Presa simte aceasta, oferind publicații care provoacă curiozitatea cititorului, stimulând interesul maselor largi pentru conținutul acestui soi de materiale, fapt ce contribuie, pentru moment, la creșterea tirajelor unor ediții periodice.

Oricum, nu toate ziarele și revistele au fost pregătite la acea perioadă pentru a analiza imparțial faptele și evenimentele, pentru a reflecta obiectiv realitatea. În consecință, pe parcurs (mai cu seamă după ce s-au epuizat mapele cu date compromițătoare, iar audiența s-a plictisit de materialele cu elemente senzaționale și iz politic excesiv), interesul cititorului față de publicațiile periodice a scăzut dramatic. S-a micșorat și numărul abonaților la majoritatea ziarelor și revistelor, unul din motive fiind și creșterea prețului de cost la hârtie, dar mai cu seamă a celui de distribuție a presei.

Astfel, renovarea bruscă a situației politice din țară, redistribuirea funcțiilor de conducere și ale administrației publice, tendința spre schimbarea modului de influențare a sistemului politic asupra societății i-a surprins pe o bună parte de ziariști cu teme nepregătite. Au apărut anumite contradicții: ziariștii au contribuit activ la lichidarea bastioanelor totalitarismului și stagnării, dar mulți dintre ei nu au fost capabili să-și adjudece rolul de edificator al noii societăți democratice, de participant activ la promovarea reformelor social-economice, la desfășurarea activității de afaceri și trecerea la economia de piață. Multe publicații au început să bată pasul pe loc, tratând superficial problematica realității. În acest context sunt justificate pozițiile specialiștilor în materie, care se întreabă mai mult retoric: nu cumva, odată cu restructurarea și democratizarea, într-o foarte mare măsură s-a trecut direct dintr-o extremă (presă aservită puterii și controlată strict ideologic) în cealaltă extremă („facerea” știrii din vorbe și a „dezbaterii” din atacuri și contraatacuri la adresa persoanei, deseori cu exprimări indecente). Și tot ei concluzionează: aceasta este, credem, provocarea supremă la care jurnalismul trebuie să răspundă cu modestie, cu onestitate, cu respect consistent, adevărat, arătat publicului, toate acestea, combinate, însemnând *responsabilitate*.

În situația când principiile etice și profesionale, prevăzute de *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova*, pe care s-au obligat să-l respecte

80 de instituții și asociații mass-media din țară [6, p. 3], sunt încălcate, funcțiile vitale ale mass-mediei se transformă în disfuncții. Astfel, informarea devine dezinformare/manipulare, presa pierde încrederea cititorului, încetând de a mai fi supranumită metaforic, pentru meritele ce-i revin în societate, „câine de pază al democrației” și „puterea a patra” în stat.

În procesul tranziției spre democrație principiile libertății de exprimare și cele ale dreptului la informație au cunoscut o dezvoltare mult mai accelerată în raport cu principiile chemate să responsabilizeze sursele comunicării de masă. Odată ce aceste două componente se influențează și se condiționează reciproc, considerăm că atât libertatea de exprimare, cât și responsabilitatea socială a presei ar trebui să cunoască același ritm de dezvoltare și aplicare în practica informațională.

Aceasta cu atât mai mult cu cât libertatea de exprimare și dreptul la informație au fost concepute de mulți jurnaliști ca un drept de a scrie și interpreta tot și toate, după bunul plac, fără a da seama / a purta răspundere pentru aceasta. Dacă jurnaliștii de la noi se pătrundeau de *responsabilitate* și presa își îndeplinea cinstii și onest datoria în fața societății, nu ne întâlneam azi cu atâtea cazuri de insultă, ponegrire și intimidare între candidații în deputați în campaniile electorale, publicul ar fi cunoscut la momentul oportun adevărații făptași ai fărădelegilor produse. Deoarece responsabilitatea socială impune o analiză serioasă și la obiect a fiecărui caz aparte pentru a spune lucrurilor pe nume.

Democratizarea societății, industrializarea și afirmarea economiei de piață au fost însoțite de creșterea substanțială a publicității, care a devenit o sursă esențială de susținere financiară a presei. Pe această cale a fost extinsă și aria de comercializare a informației. Însă noile tehnologii comunicaționale, care au accelerat schimbul de informații, cât nu ar fi de paradoxal, au dus în același timp la înstrăinarea omului. Prin urmare, la moment, sarcina de bază a presei nu se rezumă doar la informarea oamenilor despre ce se întâmplă în societate, ci și să-i facă să se ocupe de dezvoltarea lor spirituală.

La ora actuală, presiunea exercitată de putere invocă noi forme de control și responsabilitate a presei. Acestea, după cum remarcă savanții, sunt diverse: un set de reguli și reglementări, codurile profesionale și cele de reglementare a publicității, legile antitrust, crearea de comisii, audieri parlamentare. Presa e un institut social. Ea poartă răspundere în fața societății și este obligată să reprezinte interesele societății. Mass-media, din punct de vedere social, trebuie să devină un institut de asigurate a comunicării între oameni, o tribună pentru exprimarea opiniilor și dispozițiilor grupurilor sociale, o arenă de dezbateri și elaborare a pozițiilor și hotărârilor colective. Toate acestea determină necesitatea ca presa să fie liberă, dar și responsabilă, luptând permanent pentru revendicarea drepturilor sale, fapt care i-ar permite să-și îndeplinească misiunea ce o are în fața

societății. Jurnaliștii, presa urmează să realizeze, că „nici o țară din lume nu lasă mediilor sale de informare o libertate deplină”, iar dacă „implicarea guvernului în activitatea media este astăzi mai rară și mai discretă, o nouă amenințare planează asupra independenței informației: concentrarea presei și importanța publicității subordonează mediile de informare puterilor financiare” [7, p. 65].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Drăgan, Ioan. *Paradigme ale comunicării de masă*. București, 1996; Noelle-Neumann, Elisabeth. *Spirala Tăcerii. Opinia publică - învelișul nostru social*. București, 2004; Moraru, Victor. *Mass-media vs politica*. Chișinău, 2001; Szabo, Lucian-Vasile. *Libertate și comunicare în lumea presei*. Timișoara, 1999.
2. Kraus, Wolfgang. *Urmele paradisului*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. 192 p.
3. Runcan, Miruna, *A patra putere. Legislație și etică pentru jurnaliști*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002. 364 p.
4. Agee, Warren K., Ault, Philip H., Emery, Edwin, Sauvêtre Anne. *Introductionaux Communications de Masse*. Bruxelles: De BoeckUniversité, 1989. 735 p.
5. Moraru, Victor, Stepanov, Georgeta. *Mass media din Republica Moldova- 2004 / Seria „Starea mass media”*. - Chișinău: Presa, 2005. 70 p.
6. *Codul deontologic al jurnalistului din Republica Moldova*. Redacție nouă. Chișinău, 2011.
7. Hastings, Michel. *Abordarea științei politice*. Iași: Institutul European, 2000. 119 p.

**LIBERTATEA DE EXPRIMARE
ȘI VALENȚELE DECIZIEI POLITICO-MANAGERIALE
FREEDOM OF EXPRESSION AND THE POLITICAL
AND MANAGERIAL DECISION'S VALENCES**

**Diana MORARU, master în business administration,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,
Mariana TACU, doctor în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

The access to information and freedom of speech enhances the process of globalization and increases the social and political cohesion. In the context of democratic dynamics amplification, accompanied by the competition between media institutions and political institutions, the interest regarding the information flow is excessive from the mass media, the electorate and the ruling elites. The decision making process is complex, the competent structures for this purpose have a great responsibility in order to avoid the wrong decisions. The quality of political decisions depends on the level social democratization. The efficacy results of political decisions depends on immediate access to relevant information, recognition and rapid identification of the problem and direct access to analytical instruments, while effective decision making depends on the decision time reduction. A transparent decision making process requires a political freedom, which refers to the possibility of citizens to participate in taking decision that are of public interest. Freedom is a personal and a collective value. A society that is fighting for democracy, is fighting and for freedom.

Interpretările rolului mass-mediei în societate, cu toată diversitatea punctelor de vedere existente, converg, oricum, în recunoașterea misiunii fundamentale ce le revine în socializarea audienței, în formarea opiniei publice și în integrarea societății. Caracteristic pentru toate țările, interesul constant acordat dezvoltării mijloacelor de comunicare de masă se explică, cel puțin, prin câteva motive: în primul rând, evoluția ascendentă a mass-mediei în concordanță cu efectuarea reformelor democratice constituie unul din aspectele centrale, relevante și vizibile, ale reușitei tranziției spre democratizarea societății, în al doilea rând, condițiile în care se desfășoară funcționarea sistemului mediatic, caracterul tendințelor dominante în activitatea mass-mediei, capacitatea acestora de a influența benefic atmosfera social-politică în societate sunt un termometru indispensabil pentru a înțelege și a estima gradul de realizare a proceselor de transformare și perspectivele avansării societății pe calea reformelor inovatoare. Tocmai mass-mediei îi revine sarcina de a valoriza și de a extinde profundele semnificații ale democrației [1].

Astăzi, în întreaga lume sunt frecvent utilizate noțiunile de „*societate informațională*” și „*societate a cunoașterii*”. Societatea informațională nu poate fi separată de societatea cunoașterii și viceversa, astfel, fiind asigurată evoluția și dezvoltarea durabilă în contextul „*noilor forme de guvernare*”, „*noii economii*” și „*noii culturi*”, bazate, în principal, pe activități intelectuale intense. Societatea informațională reprezintă o nouă etapă a civilizației umane, un nou mod de viață, calitativ superior, care implică utilizarea sistematică a informației în toate sferle activității cu un impact social-politic major. În esență, această societate se bazează pe comunicarea digitală, care joacă un rol important și permite perceperea simultană la nivel intercognitiv a experiențelor colective, contribuie la schimbarea relațiilor omului cu lumea înconjurătoare prin crearea unei realități virtuale, considerată „*realitatea omului modern*” și condiționează libertatea opiniei și a exprimării. Libertate care, fiind manifestată în condiții optime, amplifică procesul globalizării și contribuie la creșterea coeziunii sociale și politice. Societatea informațională este caracterizată de democratizarea informației, comunicării, înțelegerii, negocierii și cooperării. Dreptul cu privire la libertatea de exprimare include:

- libertatea de a avea opinii fără imixtiune din afară;
- libertatea de a căuta;
- libertatea de a recepționa, selecta și ierarhiza informații;
- libertatea de a difuza informații și transmite idei prin orice mijloc de informare.

Având o importanță considerabilă în depozitarea cunoașterii, în organizarea memoriei colective a societății, în general și cea a individului în particular, comunicarea mediatică contribuie la remodelarea matricelor social-politice a unei societăți. Nivelul de comunicare și calitatea informației în țările aflate în tranziție sunt de o importanță majoră, pe de o parte reprezentând educația și formarea ca factori esențiali în procesul de dezvoltare și democratizare a societății, pe de altă parte, contribuind la cultivarea simțului responsabilității indivizilor.

În 1946, *Adunarea Generală a Națiunilor Unite* a adoptat una din primele sale rezoluții, în care se spune: „Libertatea de informare este un drept fundamental al omului [...] și piatra de încercare a tuturor libertăților cărora Națiunile Unite le sunt credincioase”. În acest sens, *Declarația Universală a Drepturilor Omului* în art. 19 prevede: „Toți oamenii au dreptul la libera opinie și exprimare. Acest drept înseamnă libertatea de a-și expune nemijlocit propria opinie și de a căuta, primi și comunica o informație din orice mijloc și indiferent de frontiere”. *Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale* în art.10 Libertatea de exprimare, stipulează: „Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere.

În consens cu postulatele *Declarației*, art. 34 din *Constituția Republicii Moldova* stabilește:

- (1.) Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit.
- (2.) Autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sînt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra treburilor publice și asupra problemelor de interes personal.

1. Dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a cetățenilor sau siguranța națională.

2. Mijloacele de informare publică, de stat sau private, sînt obligate să asigure informarea corectă a opiniei publice.

3. Mijloacele de informare publică nu sunt supuse cenzurii [2].

Reieșind din acest context, de notat că libertatea de exprimare, accesul la informații, reflectarea obiectivă și imparțială necesită garanții juridice, astfel încât să se creeze condiții adecvate pentru un jurnalism de calitate și o participare activă a cetățenilor la viața publică. Referitor la realitatea din Republica Moldova, dincolo de apariția pe piața autohtonă a nenumărate instituții media-tice, în ultimele două decenii, progresul înregistrat în procesul de dezvoltare a sistemului mediatic se datorează și cadrului legislativ existent în domeniu. Printre cele mai importante acte normative se numără *Legea privind accesul la informație* și *Legea privind transparența în procesul decizional*, acte ce creează condiții favorabile pentru informarea, consultarea și participarea publicului în procesul de luare a deciziilor. Caracteristica principală a legislației privind accesul la informație și dreptul la libera exprimare este faptul că orice informație pe care o dețin organele de stat este deschisă publicului, în cazul în care nu este sub interdicții prevăzute în diferite acte legislative [3, p. 10].

În politică, ca și în alte domenii, adaptarea la standardele impuse de noi-le tehnologii informaționale a avut loc rapid, fiind evidente avantajele alierii cu un sistem dotat cu o forță nelimitată. Influența și efectele noilor tehnologii informaționale asupra opiniilor, atitudinilor și comportamentelor politicienilor, dar și celor ale cetățenilor, demonstrează că acestea constituie în societatea modernă o puternică forță și în sfera politică. Astfel, informația rămâne a fi un instrument de neînlocuit în controlul puterii, un fel de contraputere, ce reprezintă echilibrul într-o democrație. Caracterizate de rapiditatea comunicării la distanță, de o memorie cu un potențial enorm și un nivel sporit de participativitate și interactivitate, noile media permit desfășurarea actului de comunicare în diverse moduri:

- one-to-one (unul - către - unul);
- one-to-many (unul - către - mai mulți);
- many-to-many (mai mulți - către - mai mulți).

În acest sens, libertatea de exprimare în spațiul virtual capătă noi particularități, ce condiționează expunerea liberă și directă atât a ideilor favorabile, cât și a celor care ofensează sau incomodează, aceasta însemnând pluralism, toleranță și spirit deschis. În lipsa acestora nu putem vorbi de existența unei *societăți democratice*. Libertatea de exprimare este și un element esențial din care derivă alte drepturi și alte libertăți, totodată reprezentând și consecința logică a dreptului la libertatea de gândire, de conștiință, de religie și de expunere a opiniilor. În ultimă instanță, opiniile nu poartă pecetea adevărului, sunt opinii și au un singur scop, să pătrundă pe piața liberă a ideilor, unde să intre în competiție. În procesul de formare a opiniei publice și integrare a societății, un rol major îl deține sistemul mass-media, a cărui evoluție reprezintă un indicator indispensabil în dezvoltarea democratică.

În societatea contemporană sunt determinate perspective politice concrete în studierea comunicării de masă. În contextul amplificării exercițiilor democratice, însoțite de competiții între instituțiile mediatică și instituțiile politice, interesul față de fluxul informațional este excesiv, atât din partea mijloacelor de informare în masă, a electoratului, cât și a elitelor guvernatoare. Aplicarea în practică a conceptelor teoretice ale modelului agenda-setting în timpul campaniilor electorale contribuie și astăzi la explicarea anumitor aspecte ale relației dintre sistemul mediatic și cel politic, fenomen care conduce la formarea culturii și conștiinței politice, îndeplinind funcții majore (*funcția de selectare și tratare a noutăților politice; funcția de creare a noi spații pentru discuțiile publice; funcția critică sau de control exercitat de mass-media; funcția ce asigură vizibilitate și transparență asupra vieții politice și a activității politicienilor*) în perceperea evenimentelor politice ce au loc într-o societate democratică.

În acest sens, Noam Chomsky în lucrarea *Media Control. The spectacular achievement of propaganda*, ca răspuns la întrebarea: Care este rolul mass-mediei în politică, în ce lume și societate ne dorim să trăim, în general, și în ce sens tindem către o societate democratică? prezintă două concepții diferite ale democrației. Una dintre acestea se referă la societatea democratică în care publicul dispune de mijloace necesare de informare, poate participa direct și activ la luarea deciziilor și în care mass-media sunt libere și deschise [4, p. 7].

Evoluția procesului democratic este imposibilă în afara unei prese libere. Mass-media nu dispune de un alt mediu de dezvoltare adecvat, decât cel democratic. Pentru profilarea intereselor, nu numai cele ale elitei politice, actorilor politici, autorităților publice, dar și pentru promovarea, difuzarea valorilor, tendințelor, aspirațiilor publice și deciziilor politice este necesară prezența a cel puțin doi factori ce vizează:

1. prezența democrației în toate sistemele societății;
2. mediatizarea în cadrul unor discuții publice a problemelor politice.

Libertatea presei, libertatea de expresie, cultura mass-mediei, cultura politică, desfășurarea alegerilor libere și corecte, participarea cetățenilor la viața politică și transparența în procesul decizional reprezintă valori fundamentale ale unei societăți și constituie elemente de bază ale democratizării, configurând „premise ferme pentru dezvoltarea adecvată a sistemului mediatic al țării” [5, p. 12]. Robert Dahl susține: „Democrația cuprinde două dimensiuni ce vizează competiția și participarea, acestea la rândul lor presupun alegeri libere, deschise și corecte, limite asupra puterii, stabilitate, echilibru și libertate a presei” [6, p. 79]. În viziunea lui Călin Vâlsan, democrația reprezintă una dintre cele mai complexe forme de organizare politică din lumea contemporană, căreia analiștii politici și analiștii media îi acordă o deosebită atenție [7, p. 121].

O condiție a democrației este pluralismul politic ce garantează responsabilitate și libera manifestare a mijloacelor de informare în masă. Libera manifestare a mijloacelor de comunicare se rezumă la a informa publicul în mod independent. Rețelele autonomiei mediaticide ideale impun noțiunea de *democrație participativă și valorizarea societății civile*.

Astăzi participarea activă la viața politică se datorează mediilor de informare, ce pot condiționa formarea de atitudini și crearea de comportamente prin modalitățile de reflectare și ierarhizare a principalelor evenimente politice. Valorizarea societății civile, parte inseparabilă a procesului de modernizare democratică a vieții social-politice, presupune în mod implicit edificarea unui asemenea sistem al comunicării mediaticide în care substanța principală să revină mijloacelor publice de informare, adică celor care prin natura lor vor avea în prim plan ființa umană în ipostaza ei de cetățean, actor social și politic. Altfel, democratizarea revendică o presă deontatizată, fără angajamente politice sau de partid, o presă pluralistă care ar cuprinde întregul spectru al societății civile, o presă care ar veghea și ar frustra puterea ori de câte ori aceasta va uita că ea nu se autoreprezintă, ci reprezintă societatea civilă [8, p. 4].

Asigurând dreptul „de a ști” al maselor, activitatea mass-mediei nu se reduce doar la informare. Odată cu constatarea faptelor, ea tinde să interpreteze informația aprobând sau dezaproband o nouă decizie politică sau un eveniment politic produs în societate, încercând să dezvăluie esența, propunând anumite opinii, atitudini, soluții, cultivând o anumită cultură politică și un anumit comportament destinatarilor săi. Presa nu este doar un mijloc de reflectare și construire a realității, ci și un promotor de valori social-culturale și politice [9, p. 11]. Comunicarea adecvată a deciziilor politice nu poate fi considerată propagandă sau manipulare. Comunicarea necorespunzătoare a acestora poate duce la o interpretare eronată și la reacții negative. O responsabilitate deosebită, în acest sens, revine politicienilor, care nu au doar datoria de a lua cele mai raționale decizii, dar și obligația de a le comunica adecvat, astfel încât societatea să fie pregătită să le accepte. În general, deciziile politice pot produce efecte ce

vizează diverse categorii de public. Deciziile sunt o componentă de bază a activității politicianilor. Orice decizie trebuie să răspundă următoarelor cerințe:

- să fie fundamentată;
- să aibă un caracter realist;
- să intervină în timp util;
- să fie integrată în ansamblul deciziilor politice adoptate anterior;
- să fie oportună circumstanțelor.

Decizia politică reprezintă actul de opțiune și de voință pentru un anumit mod de acțiune, din mai multe alternative disponibile, în abordarea unei probleme de interes public. În această categorie se includ regulile constituționale, legile elaborate de parlament, politicile publice și strategiile politice. Studiile desfășurate cu privire la *libertatea de exprimare și decizia politică* demonstrează că:

- nu toate informațiile sunt utilizate;
- nu toate alternativele sunt cunoscute;
- nu toate consecințele sunt luate în considerare;
- nu toate obiectivele sunt clare din start.

În literatura de specialitate pot fi identificate variate tipologizări ale deciziilor politice, printre acestea se numără și cea a cercetătorilor români Ovidiu Niculescu și Ion Verboncu [10], care au propus mai multe tipuri de decizii, clasificate conform anumitor criterii.

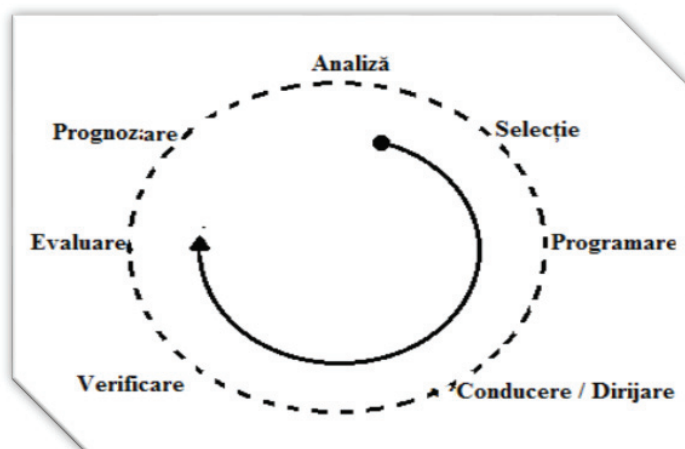
TIPOLOGIA DECIZIILOR

Nr.	Criterii de clasificare	Tipuri de decizii politice
1.	Natura variabilelor	<i>Certe</i> <i>Incerte</i> <i>De risc</i>
2.	Implicații	<i>Strategice</i> <i>Tactice</i> <i>Curente</i>
3.	Eșalonul managerial la care se adoptă	<i>De nivel superior</i> <i>De nivel mediu</i> <i>De nivel inferior</i>
4.	Frecvența adoptării	<i>Periodice</i> <i>Aleatorii</i> <i>Unice</i>
5.	Amploarea decidentului	<i>Individuale</i> <i>De grup</i>
6.	Posibilitatea anticipării	<i>Previzibile</i> <i>Imprevizibile</i>
7.	Amploarea competențelor decidentului	<i>Integrale</i> <i>Avizate</i>

Sursa: Niculescu O., Verboncu I. Managementul organizației. București: Editura Economică, 1999, p. 59.

De calitatea deciziilor politice depinde și nivelul de democratizare a unei societăți. Eficacitatea rezultatelor deciziilor politice depinde de accesul imediat la informații relevante, recunoașterea și identificarea rapidă a problemei și accesul direct la instrumentele de analiză, pe când eficiența procesului decizional depinde de reducerea timpului de decizie. În acest sens, putem menționa că luarea unei decizii politice adecvate poate fi considerată un succes pe termen scurt sau lung. Decizia politică poate fi optimizată prin apelul la cei împuterniciți, cu puterea conferită de poziția lor în ierarhiile organizațiilor politice [11]. Procesul decizional este unul complex. Pentru a evita adoptarea unor decizii eronate, organele abilitate în acest scop urmăresc anumite etape, printre care: analiza, selecția, programarea, verificarea, evaluarea și prognozarea.

Etapele procesului decizional

Un proces decizional democratic și transparent presupune condiția manifestării în cadrul asigurării *libertății politice*, ce se referă la posibilitatea cetățenilor de a participa la luarea deciziilor de interes public prin:

- libertatea votului;
- libertatea de acțiune politică și posibilitatea exercitării libertății personale și politice;
- libertatea și totodată dreptul cetățenilor de a se informa și de a fi informați de către autorități în legătură cu deciziile politice adoptate;
- controlul actului de guvernare;
- libertatea de a critica acțiunile puterii, cu scopul de a determina schimbarea deciziilor incorecte.

Reieșind din acest context, libertatea este o valoare personală și una colectivă. O societate care luptă pentru democrație, luptă și pentru *deschidere, participare, eficiență și coerență*. Din această perspectivă, cu adevărat, procedura deciziei politice, aplicată managementului social și managementului resurselor umane, poate

fi interpretată ca o chestiune de ordin „holistic complex, reflectând schimbările politico-manageriale care însoțesc procesul globalizării” [12, p. 23].

Informarea corectă presupune ca procesul decizional să fie suficient de transparent pentru cetățeni, astfel încât aceștia să obțină informația necesară pentru a vedea în ce măsură guvernarea își respectă promisiunile. Consultarea reprezintă procesul de comunicare în dublu sens dintre guvernanți și guvernați. Participarea activă permite cetățenilor să devină parteneri în luarea deciziilor și conduce către un dialog de pe poziții de colaborare dintre instituțiile politice și cetățeni. În acest sens, dezvoltarea și inovarea continuă a tehnologiilor informaționale a conferit noi dimensiuni și noi implicații comunicării de masă, societății în general, stimulând puternic îmbogățirea comunicării, modificând direcțiile evolutive ale acesteia la nivel teoretic și funcțional. Componentă esențială a lumii moderne, sistemul comunicării de masă se impune ca un actor activ în reflectarea realității politice, modelând celelalte sisteme și subsisteme ale societății și, în unele cazuri, producând schimbări majore în interiorul acestora. Prezența constantă a mass-mediei în viața societății contribuie la crearea anumitor standarde bazate pe norme cognitive clare ce conduc audiența la înțelegerea realității și a deciziilor politice.

Libertatea mass-mediei și accesul la informații joacă un rol decisiv. Puterea presei, consideră specialiștii în materie, este primordială. Ea stabilește ordinea de zi a discuțiilor publice. Or, anume discuțiile publice pe marginea chestiunilor publice reprezintă unul din obiectivele definitorii ale spațiului public comunicational. La nivel european, acest lucru este conștientizat, la fel cum sunt conștientizate „limitele” comunicării în Europa, în care, deși se produce „trecerea semnificativă de la simplul proces de informare (unidirecțional) la cel de comunicare”, nu sunt de neglijat efectele bulversate asupra opiniei publice. Lipsa de identificare cu cetățenia europeană, probleme identitare, deziluzii care au generat refuzul implicării și participării la procesul democratic, neîncredere în forurile europene, absenteism, respingerea Constituției europene etc. [13, p. 80]. În acest context, parte inseparabilă a procesului de democratizare este valorizarea societății civile, ce presupune în mod implicit edificarea unui sistem al comunicării mediatice, în care substanța principală să revină mediilor publice, adică celor care prin natura lor vor avea în prim plan ființa umană în ipostază de cetățean, actor social și politic [14, p. 22].

De corectitudinea activității mass-mediei, de respectarea sau nerespectarea cadrului normativ și legislativ existent în domeniu, depinde nivelul de formare a opiniei publice, educarea electoratului cu scopul participării active la viața politică și formarea unei conștiințe politice avansate a cetățenilor. Nu este cazul aici de subliniat importanța unui asemenea demers pentru depășirea hotărâtă a obstacolelor în calea europeană a Republicii Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Moraru Victor. *Libertatea mass media, accesul la informație*. În: Raport de evaluare a implementării Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Moldova. [On-line]. www.europa.md/rom/sbmes/71. (vizitat la 8 11.2011).
2. *Constituția Republicii Moldova cu modificări la data de 12 decembrie 2002*. Chișinău: Cartea S.A., 2003. 64 p.
3. Dumbravă Marina, Mocanu Ghenadie. *Cartea albă a mass-media moldovenești*. Chișinău: IDIS Viitorul, 2011. 40 p.
4. Chomsky Noam. *Media Control: The spectacular achievements of propaganda*. New York: Seven Stories Press, 1997. 112 p.
5. Moraru Victor. *Mass media între incertitudini și aspirații. Republica Moldova, anul 2001*. – Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 2002. 88 p.
6. Dahl Robert A. *Sull'ugualianza politica*. Roma: Editore Laterza, 2007. 144 p.
7. Vâlsan Călin. *Politologie*. București: Editura Economică, 1997. 232 p.
8. Marin Constantin. *Mass-media din Moldova: implicații politice*. În: *Mass-media în Republica Moldova (Revistă analitică)*. Chișinău: Centrul de Jurnalism Independent, 2001, decembrie, pp. 2-4.
9. Lescu Mihai. *Cultura politică și presa*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria „Științe socioumanistice”*. Chișinău: CEP USM, 2004, vol. II, pp. 11-14.
10. Niculescu Ovidiu, Verboncu Ion. *Managementul organizației*. Ediția a III-a. București: Editura Economică, 1999. 596 p.
11. *Conducerea unui partid politic și optimizarea deciziei politice*. [On-line]. <http://www.scribube.com/stiinta/stiinte-politice/conducerea-unui-partid-politic41654.php> (vizitat: 04.10.2012)
12. Keenoy Tom. *Human Resources Management as Hologram: A Polemic*. În: *Journal of Management Studies*, 1999, Vol. 36, N 1, pp. 1-23.
13. Pricopie Valentina. *Definind Europa noastră*. – Iași: Lumen, 2012.
14. Marin Constantin. *Presa de partid și valorizarea societății civile*. În: *Mass-media în Republica Moldova (Revistă analitică)*. Chișinău: Centrul de Jurnalism Independent, 1999, iunie, pp. 21-22.

EVOLUȚIA STATELOR NEUTRE DIN EUROPA ÎN CADRUL SISTEMULUI INTERNAȚIONAL BIPOLAR

THE EVOLUTION OF EUROPEAN NEUTRAL STATES IN THE INTERNATIONAL BIPOLAR SYSTEM

Valeriu MIJA, *doctorand,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The research presents an empirical analysis of the performance of European neutral states, Austria, Finland and Sweden, at the international arena during the Cold War. The study was focused on these states since their neutralities were either the Bi-polarity's product (Austria, Finland) or the necessity to strategically adapt itself in Bi-polarity (Sweden). The comparative investigations is conducted to identify and explain recently-historical similarities and differences of these states' neutrality foreign policies in order to understand current and future tendencies of European neutral states in the framework of modern international security.

Pentru a înțelege tendințele contemporane ale statelor neutre europene în contextul securității internaționale, se necesită evaluarea empirică și comparativă a aspectelor istorice ale neutralității europene întru determinarea similarităților și divergențelor Austriei, Finlandei și Suediei în cadrul sistemului internațional. În același timp, evaluarea paradigmei Războiului Rece în corelație cu starea securității internaționale contemporane ne oferă răspuns la întrebarea în ce măsură sunt sistemice sau particulare tendințele statelor neutre. Autorul articolului pledează pentru ideea că anume sistemul internațional influențează dezvoltarea statelor neutre, ele având o capacitate de stat mai puțin puternică decât statele mari, și corespunzător fiind mai vulnerabile la presiunile externe de a conduce o politică de securitate independentă. Însă, se admite ideea că și statele neutre aduc un anumit aport la transformarea sistemului securității internaționale în Europa.

Așadar, formarea neutralității Austriei a rezultat din mai multe evenimente ce au avut loc după cel de-al Doilea Război Mondial și începutul Războiului Rece. Cauzele Actului de Neutralitate a Austriei, care a evitat scenariul Germaniei în perioada de confruntări bipolare, reprezintă o combinație atât a factorilor interni, cum ar fi invulnerabilitatea ideologică la presiunile externe, fiind un stat democratic și național consolidat, cât și a factorilor externi, cum ar fi ocupația cvadripartită a aliaților după război cu imposibilitatea de a obține mai mult din *Status-quo*-ul creat. De fapt, Austria a avut un statut nedefinit după

sfârșitul războiului în 1945. Mai întâi, Viena a fost considerată victimă a anexării Germaniei naziste din 1938 - *Anschluss*. Apoi, participarea Austriei la război în alianță cu Germania a jucat un rol negativ pe arena internațională. În al treilea rând, Austria reprezenta un punct strategic, care se afla istoric la intersecțiile Europei Centrale. În fine, posibilitatea reunificării austro-germane de după război îi îngrijora pe aliați, câștigătorii celui de-al Doilea Război Mondial. „Austria a solicitat o retragere rapidă a tuturor forțelor de ocupație de pe teritoriul său. În acest scop, diferite forțe politice au încercat să promoveze ideea cu privire la oportunitatea de a declara neutralitatea țării. Potrivit unui studiu realizat de autoritățile americane de ocupație în 1947, 78% din populația austriacă s-a exprimat pentru implementarea unei neutralități similare celei elvețiene. Cu toate acestea, nici Occidentul, nici Uniunea Sovietică nu au manifestat suficient interes pentru aceasta idee, deoarece ei au avut intenții să păstreze Austria în sferile lor de influențe” [1, c.13]. Toți acești factori au contribuit la negocierile de durată cu estimarea profiturilor de pe urma statutului viitor al Austriei.

În ceea ce privește situația internă, spre sfârșitul războiului mondial, Austria a fost capabilă să formeze un guvern național care autonom se ocupa de situația internă. Cercetările empirice demonstrează că puterile occidentale și cele sovietice au încercat să extindă influența asupra Austriei în măsura capacităților care le aveau ca forțe de ocupație. Astfel, autoritățile sovietice au încercat să stabilească un guvern comunist cu simpatii pro-sovietice, în frunte cu Karl Renner, un cunoscut gânditor socialist [2, p.30]. Însă, luând în considerație consecințele tragice ale războiului mondial, inexistența Războiului Rece în acea perioadă, omogenitatea ideologică și democratică internă din Austria, guvernul lui K. Renner a fost incapabil să efectueze careva schimbări radicale sau să aibă o influență adecvată asupra politicii externe. Mai mult decât atât, o mare parte din populație a manifestat încredere față de ideile pluralismului democratic la primele alegeri din toată țara din noiembrie 1945, unde Partidul Comunist a acumulat doar 5,42 % comparativ cu 49.9 % ale Partidului Popular și 44.6 % ale Partidului Socialist [3, p.269-270]. Astfel, în pofida intențiilor autorităților sovietice, în Austria nu s-a putut instaura o guvernare comunistă similară celei din România și Bulgaria, unde au existat simpatii mari față de ideile social-democratice și nici nu s-a reușit să se efectueze o lovitură de stat similară celei din Cehia din 1948. În consecință, anume factorii interni ai structurii societății austriece s-au dovedit de o mare valoare prin prevenirea încadrării Austriei în sfera influenței de Est. Evident, începutul Războiului Rece, ca element de transformare a sistemului internațional, și, respectiv al securității internaționale, politica de presiune a URSS, neclaritățile angajamentelor SUA și Marii Britanii pentru Viena au marcat hotărârea Austriei de a alege să rămână un stat permanent neutru în acel moment istoric.

Din punct de vedere structural extern, la Conferința de la Yalta din 1945, aliații și-au reafirmat intenția de a elibera Austria de ocupația nazistă și de a susține eforturile poporului austriac în restabilirea statului independent [2, p.18]. Oricum, eliberarea a devenit o ocupație cvadripartită, care și a jucat un rol structural în destinul Austriei. Inițial, soarta Austriei era direct legată de problema germană, ce a constituit un moment de îngrijorare pentru statele occidentale. Însă, izbucnirea Războiului Rece a stopat identificarea statutului Austriei în 1948. Astfel, Austria a devenit mai degrabă un obiect de negociere în cadrul instituirii noului sistem internațional de distribuire a puterii decât obiectivul ameliorării consecințelor postbelice în acest stat.

În contextul negocierilor Marilor Puteri, au existat câțiva factori externi care au influențat decizia finală a problemei Austriei. În primul rând, abilitatea Venei de a participa la Planul European de Restabilire Economică din 1947, cunoscut și ca *Planul Marshall*, eventual a contribuit la încadrarea Austriei în Organizația de Cooperare Economică Europeană. Din punct de vedere geopolitic, acest pas a permis Austriei neutre să se mențină în sfera europeană occidentală, care reprezenta unul din Polurile de Putere al Sistemului Internațional din timpul Războiului Rece. În al doilea rând, acțiunile anterioare privind scenariul de partiție a Germaniei i-a influențat pe aliați să nu realizeze o astfel de confruntare și în Austria. În al treilea rând, transformarea sistemului de securitate internațional prin intermediul dezvoltării NATO (1949) și a Pactului de la Varșovia (1955) și imposibilitatea adversarilor ideologici de a profita mai mult din situația europeană stabilită au redus interesul strategic pentru Austria. În al patrulea rând, URSS, profitând la maximum din situația creată, a folosit exemplul Austriei în cazul unei situații similare din Germania. Plus la aceasta, revolta Ungariei, care pleda pentru o neutralitate analogică în 1956, similară cu precedentul Austriac, a fost înăbușită cu forța de către URSS [2, p.162]. În fine, schimbările politice interne din cadrul URSS și migrarea centrului de gravitate al Războiului Rece din Europa către țările din Lumea a Treia (statele care nu au intrat în cele două poliuri ale Războiului Rece) au reafirmat *Status-quo*-ul european. Aceasta i-a permis guvernului Austriei să ia inițiativa și să devină un stat neutru, dar independent, reducând tensiunile din Europa.

În consecință, Tratatul de Stat al Austriei, semnat la Viena la 15 mai 1955 de cele patru puteri ocupante și guvernul Austriei, a reprezentat nu doar un document de independență, dar și o înțelegere nescrisă a Marilor Puteri de a evita confruntările bilaterale în Austria și de a interzice unirea acesteia cu Germania (art. 4) [3, p.273]. Neutralitatea este considerată a fi o decizie internă consolidată, exprimată în “Legea Federal-constituțională de Neutralitate Permanentă, adoptată de Parlamentul Austriei la 26 octombrie 1955, după ce ultimele forțe de ocupare au părăsit teritoriul Austriei” [3, p.274]. Totodată, această neutralitate nu a

avut garanții internaționale (ca în cazul Elveției) și nu reprezenta o neutralitate ideologică, fiind mai mult o înțelegere a Marilor Puteri, bazată pe principiul consensului. Un astfel de statut nu-i permitea Austriei să se alăture alianțelor militare. În continuare, neutralitatea Austriei a fost influențată de următorii factori: locația geografică strategică importantă, consolidarea și omogenitatea internă în privința neutralității, neutralitatea militară, neutralitatea armatei și abilitatea de a participa efectiv la organizațiile de securitate internațională, ca exemple ONU și OSCE (ulterior și UE) [4, p.61-66]. Analizând această problemă din perspectivă istorică, structural-funcțională și dialectică, putem conchide că, deoarece Austria nu a mai avut anterior o așa experiență politică și un astfel de statut, neutralitatea ei a devenit un element al bipolarității. În particular, „Estul și Vestul au neutralizat Austria prin exercitarea unui control și, totodată, negându-și propria dominantă asupra Austriei” [4, p.60]. Prin urmare, factorii interni au jucat un rol mai mic în comparație cu elementele paradigmale structural-funcționale ale relațiilor internaționale din perioada respectivă.

O opinie răspândită vizavi de neutralitatea Finlandei este că “Finlanda reprezintă unul din cele mai deviate cazuri printre statele neutre” [5, p.49]. În același timp, luând în considerație situația geopolitică după cel de-al Doilea Război Mondial și lupta istorică pentru Finlanda, acordul de neutralitate și politica externă constructivă, promovată de Helsinki, i-au permis Finlandei să nu devină arenă critică de confruntare în Războiul Rece. În plus, Finlanda a fost nevoită să stabilească o relație specială cu Moscova prin adoptarea unei politici de neutralitate, ca consecință a structurii paradigmatică, stabilită în cadrul relațiilor internaționale. În acea perioadă, neutralitatea constituia un instrument de balansare pentru Helsinki, de distanțare de URSS și de evitare a confruntării și cooperării cu Moscova în caz de război [6, p.39]. Analiza structural-funcțională și sistemică a problemei demonstrează că specificul neutralității finlandeze s-a rezumat la următorii factori: combinarea presiunilor/luptelor externe asupra Finlandei cu situația internă complicată, factorul tradițional rus și abilitățile adversarilor Războiului Rece de a evita o confruntare bilaterală în regiunea „Echilibrului Nordic” (geostrategic se referă la regiunea Scandinavă). Adicional, situația geografică invulnerabilă a Finlandei și o armată relativ puternică s-au numărat printre factorii ce au contribuit la o stabilitate regională îndelungată.

De asemenea, analiza empirică a problemei demonstrează că Ortodoxia și Catolicismul au luptat istoric pentru supremație în Finlanda. Conform președintelui Finlandei Mauno Koisto, acest fapt a contribuit și la rivalitatea istorică suedezo-rusă, fiind urmate de anexări repetate ale Finlandei [7, p.30]. Apoi, Războiul Civil Finlandez din 1917-1918 a evidențiat doi factori interni structurali pentru destinul Finlandei. Primul este că partidele politice s-au divizat și polarizat extrem [8, p.204]. Al doilea, în Finlanda perspectivele ideologice

ale comunismului au avut o asociere demonizată cu Rusia, care a pierdut Finlanda după Primul Război Mondial. Astfel, efectuând o analiză comparativă a statelor europene neutre s-a demonstrat că atât în cazul Austriei, cât și în cel al Finlandei probabilitatea stabilirii unei guvernări comuniste pe cale democratică a fost minimă. Luând în considerație acești factori și intensificarea Războiului Rece, precum și aflarea Finlandei într-un „corner” al spațiului geostrategic, au creat premise structurale internaționale pentru Helsinki ca să evite destinul de confruntare a statelor Europei Centrale și de Est, care au fost „pe linia de contact” strategic-importantă între Marile Puteri.

Mai mult decât atât, apropierea geografică a Finlandei de URSS, Războiul de Iarnă din 1939-1940, alianța cu Germania în cel de-al Doilea Război Mondial au determinat statutul postbelic al Finlandei. Cercetarea în cauză, de asemenea, susține concluziile ex-președintelui Finlandei precum că „Finlanda s-a exclus pe sine din război prin încheierea unui armistițiu cu URSS și Marea Britanie la Moscova, la 18 septembrie 1944” [7, p.36]. Apoi, Tratatul de Pace de la Paris din 1947 a redus capacitatea de apărare a Finlandei până la 41.900 persoane și prin interzicerea procurării de armament nuclear și strategic [9, p.45]. Mai departe, refuzul URSS de a permite participarea Finlandei la *Planul Marshall*, lovitura comunistă din Cehia din 1948, presiunea sovietică și afinitățile istorice au determinat politicienii Finlandei să semneze Tratatul de Pace, Cooperare și Asistență Mutuală cu URSS în 1948. Această determinare poate fi considerată ca un rezultat paradigmatic și structural-funcțional în contextul sistemului internațional de a impune decizia de neutralitate ca una optimă în anumite momente. Tratatul părea a fi avantajos pentru ambele părți, prin stipularea că Finlanda nu va fi o cale de tranzit pentru un eventual atac contra URSS, iar URSS nu se va implica în politica internă a Finlandei. În același timp, Tratatul stipula că, “dacă Finlanda nu va fi în stare să-și protejeze neutralitatea singură, ar putea face acest lucru, dacă este necesar, cu ajutorul sau împreună cu Uniunea Sovietică” [9, p.46]. Această prevedere părea a fi una ipotetică, însă prin sensul comun al diplomației din timpul respectiv obliga “Finlanda să obțină aprobarea Moscovei pentru relațiile politice și economice cu Vestul și, practic, a dat Moscovei un așa-numit *droit de regard* (drept de veto) să examineze politica externă finlandeză... veto asupra anumitor politicieni finlandezi...” [8, p.227]. Oricum, Tratatul nu împiedica restabilirea și funcționarea democrației parlamentare, economiei libere de piață, precum și dezvoltarea Finlandei independente ca atare, ceea ce a constituit un moment important pentru Helsinki.

Așadar, neutralitatea Finlandei este încă un exemplu al încercărilor Marilor Puteri să-și asigure securitatea națională și să promoveze interesele geopolitice, neutralizând un pericol potențial în proximitatea sa geografică. În același timp, această politică a Finlandei a fost un pas dialectic rațional de a supraviețui ca stat

tânăr și independent. Politicienii de la Helsinki au avut mai multe opțiuni și scenarii și, totodată, au selectat una cea mai benefică pentru interesul național în cadrul sistemului paradigmatic internațional istoric. Efectuând o analiză comparativă, considerăm că anume prevederile paradigmei realismului, care constă în lupta Marilor Puteri pentru dominație, anume Războiul Rece, ca și în cazul Austriei, a constituit o forță dominantă, fiind variabila independentă, iar ceea ce a contribuit la politica de neutralitate a Finlandei, fiind variabila dependentă. Oricum, Finlanda, chiar devenind o zonă scandinavă „amortizatoare” între cele două poluri de putere, rămânea un teritoriu puțin atrăgător pentru unele confruntări posibile în cadrul bipolarității. Invulnerabilitatea geografică a Finlandei, cu un spațiu complicat și o climă severă, amintirile negative ale implicării sovietice din 1940, forțele armate relativ puternice ale NATO și al Pactului de la Varșovia au convins adversarii Războiului Rece să evite confruntările asupra acestui teritoriu.

Astfel, din punct de vedere finlandez, neutralitatea a fost un rezultat inevitabil care va duce spre un posibil succes de la o tranziție la o independență stabilă. Istoric, Finlanda a devenit câteva ori victimă a *Echilibrului Puterii și Sferei de Influențe*. Împărțirile Marilor Puteri în 1807 și 1939 au lăsat amintiri dureroase finlandezilor. Doi, incapacitatea structurală a Ligii Națiunilor și „Cooperării Nordice” să ajute Finlanda, a convins autoritățile de la Helsinki să-și creeze propriul sistem de securitate cu o politică adecvată [5, p.55]. Ca rezultat, precedentele și analogiile istorice, lupta adversarilor Războiului Rece în Europa Centrală și de Est, presiunile sovietice asupra Helsinki au influențat politicienii finlandezi să retragă țara sa din cadrul echilibrului bipolar de putere în curs de dezvoltare și să pună interesele naționale mai presus de interesele ideologice. Chiar fiind neformal în sfera sovietică de influență, scopul Finlandei era să evite rațional confruntarea în timp de pace și cooperarea cu URSS în caz de un război potențial al Marilor Puteri [6, p.10].

În concluzie, neutralitatea Finlandei a fost cauzată predominant de factorii externi, încadrându-se în contextul luptei marilor puteri asupra sferelor de interes ca o consecință a Războiului Rece. În același timp, din punct de vedere instituțional, astfel de politică a fost o decizie internă din mai multe opțiuni existente, care conceptual i-a permis Finlandei să-și mențină și să-și consolideze independența. Peste puțin timp, o astfel de politică s-a dovedit a fi mai puțin efectivă din cauza influenței și presiunilor externe puternice. Totodată, politica de neutralitate i-a permis Finlandei, în acele circumstanțe paradigmatică, să-și păstreze ideologia și valorile naționale pe o lungă durată de timp.

Comparativ cu neutralitatea Austriei și Finlandei, neutralitatea Suediei reprezintă un statut politic ales de sine stătător, care nu este specificat în Constituție și nici nu este garantat internațional [10, p.11]. Această neutralitate a fost influențată istoric de câțiva factori geopolitici, printre care putem enumera

bătăliile baltice cu Rusia, pierderea Finlandei (1809) și decăderea graduală a Regatului Suedez ca o mare putere în cadrul structurii Ordinii Mondiale din timpul istoric menționat, care paradigmatic a fost una multipolară. Astfel, prin declararea neutralității, Suedia a obținut două avantaje. În primul rând, Stockholmul strategic a readaptat statutul său de la o superputere, fiind anterior un pol de putere al sistemului internațional, la un stat regional cu o capacitate medie, dar puternică de a influența din punct de vedere geopolitic. Apoi, Suedia s-a exclus din confruntările polurilor de putere occidentale cu Rusia, alt pol de putere în curs de dezvoltare intensă, care va schimba structura internațională ulterioară [11, p.177]. Oficial, din 1815 o astfel de neutralitate i-a permis Suediei să stea în afara marilor confruntări și războaie atât în Europa, cât și pe arena mondială. Oricum, schimbările radicale ale relațiilor internaționale în sec. XX (Războiul Rece), dezvoltarea tehnologiilor avansate (factorul nuclear) și dilema securității în jurul Suediei (Finlanda) i-a permis Stockholmului să-și continue politica de neutralitate căutând soluții posibile (ca exemplu, alianță militară) în caz de un război major.

De fapt, adversarii Războiului Rece puneau la dubii neutralitatea Suediei. Efectuând o analiză contrafactuală a problemei, am constatat că în timpul celui de-al Doilea Război Mondial Suedia a evitat invazia germană datorită faptului că avea o armată destul de puternică, resurse naturale bogate și resurse militare suficiente pentru a răspunde la o agresiune, precum și a conduce o politică externă flexibilă și diplomatică [10, p.31]. Astfel, experții din URSS considerau că Suedia a fost un aliat neutru al Germaniei, iar experții din Regatul Unit și SUA au fost îngrijorați de prezența postbelică a armatei sovietice pe teritoriul Danemarcei, Finlandei și Norvegiei [12, p.339]. Luând în considerație aspectele geostrategice, și anume că Suedia se afla la intersecția pământurilor și apelor teritoriale scandinave, statutul ei postbelic a rămas crucial pentru viitorii adversari ai Războiului Rece. În astfel de circumstanțe geopolitice și geo-strategice Suedia a decis să-și continue politica de neutralitate, ca să calmeze tensiunile internaționale.

În situația postbelică, câțiva factori i-au permis Suediei să evite glisarea și implicarea în luptele bipolare. 1. „Cortina de Fier”, virtual identificată de William Churchill în 1946, nu includea Scandinavia, cu toate că Finlanda a devenit vulnerabilă la viitoarele tensiuni. 2. Suedia a aprovizionat URSS postbelică cu niște credite economice generoase, care pot fi considerate ca atitudine lejeră față de neutralitatea sa în timpul războiului [8, p.227]. 3. Suedia a fost inclusă în *Planul Marshall* din 1947, demonstrându-și preferințele ideologice și, totodată, neutralitatea sa prin nealinieră militară [11, p.178]. 4. Analiza instituțională a problemei demonstrează că următoarele variabile independente/dominante i-au permis Suediei să evite cataclismele sociale din Europa: statalitatea tradițională

puternică, democrația parlamentară stabilă, economia de piață cu orientare socială, corpul de funcționari publici profesioniști, diferite mișcări civice și populare, precum și izolarea geostrategică relativă de centrul de gravitate continental european. Cu alte cuvinte, Suedia a avut toate premisele istorice și structural-funcționale să prevină dezvoltarea scenariilor revoluționare din Europa de Est la ea acasă [8, p.205]. În plus, luând în considerație experiența războaielor din trecut, Suedia a încercat să-și convingă vecinii să-i urmeze exemplul.

Analiza behavioristă și instituțională a problemei demonstrează că Suedia și-a asumat neutralitatea ei de succes din perioada celui de-al Doilea Război Mondial și existența unor forțe militare dotate va face prea costisitoare o eventuală invazie, ceea ce ar constitui principala rațiune (variabilă independentă) a stabilității în Scandinavia. Astfel, Suedia a invitat Norvegia și Danemarca să formeze o alianță scandinavă de apărare, fiind numită de experți „Balanța Nordică”. O condiție importantă înaintată a fost ca toți membrii alianței să urmeze modelul politic de neutralitate a Suediei [11, p.179]. Stockholmul susținea ideea veche a neutralității de a se distanța de confruntările continentale și de a convinge adversarii potențiali că o eventuală invazie ar fi prea costisitoare. Ceea ce nu se înțelegea în timpul respectiv de către politicienii suedezi era că natura războiului s-a schimbat în așa fel, încât a devenit totalmente distructivă comparativ cu războaiele continentale din trecut. În același timp, câțiva factori externi au împiedicat dezvoltarea unui astfel de model: 1. rivalitatea din trecut în regiunea dată a continuat să aibă un rol sensibil în memoria statelor sus-nominalizate. 2. la momentul acestei propuneri, Finlanda deja semnase (în 1948) Tratatul cu URSS – alt Pol de Putere, care, sporind influența în asemenea circumstanțe avea, cu o mare probabilitate, să conteste configurația „Balanța Nordică” la proximitatea sa geografică. 3. experiența dramatică a celui de-al doilea Război Mondial a convins autoritățile Danemaricii și Norvegiei să nu experimenteze cu neutralitatea. Astfel, aceste state au decis să devină membre ale NATO, dar au stipulat că sunt contra prezenței trupelor străine și armelor nucleare pe teritoriul lor. În așa mod, „Cooperarea Nordică”, fără elementul militar „Balanța Nordică”, a avut doar o dimensiune economică, ceea ce, de fapt, a și jucat un rol pozitiv pentru regiune.

Într-o astfel de situație creată, politicienii din Suedia au făcut câteva presupuneri strategice care ar fi putut contribui la păstrarea securității regionale. Pentru a-și proteja propria neutralitate, Suedia avea nevoie de o armată puternică și de o influență redusă a Marilor Puteri în Scandinavia. Apoi, Suedia urma să devină economic complet independentă sau cel puțin să se implice în interdependența economică globală. De asemenea, Suedia trebuia să fie capabilă să-și apere propria populație și teritoriul [10, p. 22-25]. În același timp, Stockholmul a însușit o lecție

importantă din analizele mediului nou de securitate internațional: presiunile permanente din partea URSS (submarinele sovietice în apele teritoriale suedeze și diplomația coercitivă) și din partea Occidentului, tehnologiile avansate (armele nucleare) și un nou conflict global ipotetic în perioada Războiului Rece nu i-ar fi permis Suediei să rămână un stat neutru neatins. Din aceste motive, politicienii suedezi au decis să mențină activ neutralitatea, dar și să coopereze în secret cu NATO în cazul unui eventual scenariu de război. Politica de neutralitate a Suediei, fiind o alegere națională, a fost mereu analizată în contextul paradigmei relațiilor internaționale, cu precădere în spiritul realismului politic. Așadar, structura securității internaționale din acea perioadă plasa Suedia în calea coliziunilor eventuale între polurile de putere ale ordinii mondiale.

De fapt, content analiza demonstrează că în perioada Războiului Rece, Suedia era privită ca un stat neutru și militar nealiniat, dar ideologic aliniat Occidentului în cazul unei cooperări în timp de un eventual război. „În 1994, Comisia pentru Politica de Neutralitate a publicat raportul pentru anii 1946-1969. Potrivit Comisiei, Suedia înțelegea că va avea nevoie de ajutorul Occidentului în cazul unui atac sovietic și Vestul intenționa să ofere ajutor Suediei din propriul interes” [6, p.8]. Astfel, Suedia a obținut ajutor indirect din partea NATO în perioada menționată. De exemplu, contactele periodice între personalul de rang înalt, stabilirea sistemului de comunicare securizat cu Norvegia și Danemarca, coordonarea în comun a unor operațiuni militare, monitorizarea aeriană și cooperarea militară în sfera serviciilor secrete cu NATO, extinderea pistelor de decolare pentru bombardierii strategici, prezența reprezentanților Suediei la cartierele secrete ale Regatului Unit (pentru o guvernare potențială în exil) demonstrează că neutralitatea Suediei a fost una cooperativă pro-occidentală [6, p.8-9].

În situația securității postbelice, când structura sistemului internațional a fost una bipolară, Suedia a reușit să conducă o politică de neutralitate pentru echilibrul „Balanței Nordice” dintre NATO și Pactul de la Varșovia. Această politică a avut elemente de neutralitate cooperative tacite cu Occidentul și elemente ale paradigmei liberalismului și constructivismului, care constau în promovarea caracterului economic și social al cooperării zonale regionale de interes vital pentru Stockholm. Acest echilibru al zonei scandinave i-a permis și Finlandei să rămână neutră și independentă față de eventuale rivalități între USSR și Occident, iar Danemarcei și Norvegiei - să ducă o politică îndreptată spre reducerea tensiunilor pe flancul de Nord al NATO și Pactul de la Varșovia prin refuzul prezenței trupelor străine și armelor nucleare pe teritoriul lor [8, p.202]. Înțelegând caracterul Războiului Rece și posibilitatea unor conflicte militare în viitor, „Suedia a dus o politică de neutralitate în timp de pace, cu tendința de a se alinia cu NATO în cazul izbucnirii unui război” [6, p.12].

În această ordine de idei, putem conchide că sistemul internațional în perioada 1945-1990 a fost unul paradigmatic Ordinii Mondiale bipolare cu efectele respective pentru statele neutre europene. Deși deciziile privind menținerea neutralității aparțineau guvernelor și popoarelor Austriei, Finlandei și Suediei, argumentul principal pentru a menține așa fel de politică și statut au fost presiunile și riscurile externe ale sistemului internațional asupra statelor naționale. În linii istorice, Războiul Rece cu elementul bipolar a fost cauza convențională pentru justificarea unor politici și a unui statut pe plan intern. În cadrul analizei sistemice, plasamentele geopolitice și geostrategice ale statelor sus-menționate au devenit puncte de coliziune între două poluri de puteri noi formate ale structurii sistemului internațional bipolar. O analiză contrafactuală a evoluției statelor cercetate și stabilirea unor scenarii posibile ne permite să facem următoarele concluzii: în cazul unei alte politici și statut, decât cel de neutralitate, în structura internațională stabilită în acea perioadă, în eventualitatea unui conflict de proporție mare, cu o mare probabilitate ar putea să ducă la pierderea independenței Austriei, Finlandei și Suediei sau căderea acestora în zona de influență totală a unuia dintre cele două poluri de putere. În prezent, când nu mai există acest pericol și structura internațională paradigmatică diferă de cea a Războiului Rece, determinantele politicii de neutralitate în aceste state au început să se deosebească de cele istorice.

* * *

Politica de neutralitate a Austriei, Finlandei și Suediei are cauze și rădăcini istorice diferite. Însă motivele principale ale menținerii acesteia, în sec. XX, a fost natura rivală a structurii sistemului internațional bipolar, denumit și Războiul Rece, ca o *variabilă independentă*. Sistemul în cauză a mai avut o variabilă independentă adăugătoare, pericolul comunismului, care putea să fie promovat de Polul de Putere, URSS. Totodată, în acel sistem internațional rival, statele neutre europene, fiind variabile dependente, s-au adaptat strategic la circumstanțiale mediului de securitate și au devenit platforme de negocieri între cele două tabere adverse pentru slăbirea tensiunilor. Cu alte cuvinte, ele au devenit strategic importante și corespunzător securizate.

În contextul securității internaționale contemporane, politica și statutul de neutralitate ale statelor europene sunt în proces de remodelare din cauza evoluției și schimbării mediului internațional și ca o consecință a arhitecturii internaționale de securitate, amenințărilor și riscurilor atât internaționale, cât și naționale. Ca rezultat, obiectivele tradiționale ale politicilor de securitate națională au început să se readapteze, ținându-se cont și de memoria istorică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Кружков, В. А. Постоянный нейтралитет Австрии: Становление, трансформация и перспективы. *Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Москва, 2009.*
2. Cronin, A.K. *Great Power Politics and the Struggle over Austria, 1945-1955.* Ithaca and London: Cornell University Press, 1986.
3. Hinteregger, G. Some Misconceptions about Austrian Neutrality. In: Kruzal J.; Haltzel M.H., eds. *Between the Blocks: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nonaligned States.* Cambridge, England: Woodrow Wilson International Center for Scholars and Cambridge University Press, 1989.
4. Vetschera, H. Austria. În: Bissel R.E.; Gasteyger C., eds. *The Missing Link: West European Neutrals and Regional Security.* Durham and London: Duke University Press, 1990.
5. Joenniemi, P. The Underlying Assumptions of Finnish Neutrality. In: Kruzal J.; Haltzel M.H., eds. *Between the Blocks: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nonaligned States.* Cambridge, England: Woodrow Wilson International Center for Scholars and Cambridge University Press, 1989.
6. Vaahtoranta, T.; Forsberg, T. Post-neutral or Pre-allied? Finnish and Swedish Policies on the EU and NATO as Security Organisations. *Finnish Institute of International Affairs: UPI Working Papers, 29, 2000.*
7. Koisto, M. (former President of Finland). *Foreign Policy Standpoints 1982-92: Finland and Europe.* U.K.: Aidan Ellis Publishing, 1992.
8. Einhorn, E.S.; Logue Jh. *Scandinavia: Still the Middle Way?* In: Tiersky, R., ed. *Europe Today.* Rowman&Littlefield Publishers, Inc., 1999.
9. Jarvenpaa, P.O. Finland. In: Bissel, R.E.; Gasteyger, C., eds. *The Missing Link: West European Neutrals and Regional Security.* Durham and London: Duke University Press, 1990.
10. Wallin, L.B. Sweden. In: Bissel, R.E.; Gasteyger, C., eds. *The Missing Link: West European Neutrals and Regional Security.* Durham and London: Duke University Press, 1990.
11. Andren, N. Swedish Defense: Transitions, Perceptions, and Policies. In: Kruzal, J.; Haltzel, M.H., eds. *Between the Blocks: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Non-aligned States.* Cambridge, England: Woodrow Wilson International Center for Scholars and Cambridge University Press, 1989.
12. Lundestad, G. *America, Scandinavia, and the Cold War 1945-1949.* New York: Columbia University Press, 1980.

REPUBLICA MOLDOVA
ÎN PROFILUL GLOBAL AL REMITENȚELOR

THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN GLOBAL PROFILE
OF REMITTANCE

Marina TATAR, *cercetător științific,*
Centrul de Cercetări Demografice al
Institutului Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

In the present article the analysis of statistical data on migration and remittances examine the dynamics of migration in Moldova and the distribution by main countries of destination. It's estimated that in relation to the resident population share of Moldovan migrants constitute 23%. It is also considered the overall profile of the country in position in the remittances (their volume, the proportion of GDP).

Migrația internațională a devenit o parte integrantă a economiei mondiale moderne. În fluxul migrației forței de muncă sunt antrenate majoritatea țărilor lumii. După datele ONU, la începutul secolului XXI, în lume erau aproximativ 175 mln de persoane care locuiau în țări care nu erau țara lor de origine, ce constituie 3,2% din totalul populației lumii [1].

În ultimii douăzeci de ani se înregistrează intensificarea mobilității teritoriale a cetățenilor Republicii Moldova, fiind în creștere considerabilă numărul migranților originari din Republica Moldova care locuiesc în alte țări. Conform Departamentului de Afaceri Economice și Sociale al ONU (2013), în baza de date a Migranților în funcție de destinație și de origine țara noastră înregistrează un număr de 850,9 mii de migranți, inclusiv migranți de muncă [10]. Repartizarea pe țările de destinație a emigranților este destul de variată (Fig.1). Cel mai mare număr de emigranți din Republica Moldova se înregistrează în Federația Rusă și Ucraina (peste 50%), acest fapt fiind determinat de posibilități mai accesibile de stabilire cu traiul permanent, procedura simplificată de trecere a hotarului (regimul de deplasare fără vize), cunoașterea limbii ruse, precum și costul călătoriei mai accesibil pentru toți doritorii de a emigra și posibilitatea de a reveni acasă oricând doresc [2]. Dintre țările Uniunii Europene, Italia este țara unde sunt concentrați 18,5% din emigranții moldoveni, datorită politicii migraționiste a statului italian care în anul 2002 a aprobat legea “Bossi-Fini” (189/2002) ce a permis legalizarea migranților moldoveni. Statutul legal le-a acordat noi oportunități de angajare pe piața forței de muncă, cât și premisele necesare pentru reunirea familiei [9]. Cu toate că în România și SUA numărul emigranților moldoveni este mult mai mic decât în țările menționate mai sus,

în comparație cu situația de la sfârșitul anilor '90 se constată creșterea acestuia. Alte țări, cum ar fi Portugalia, Spania, Germania, Israel, acumulează împreună circa 9% a emigranților din Republica Moldova. Aproape 19 mii de emigranți din Moldova s-au stabilit în Uzbekistan, în lipsa informațiilor respective fiind dificil de stabilit motivele și perioada emigrării în această țară.

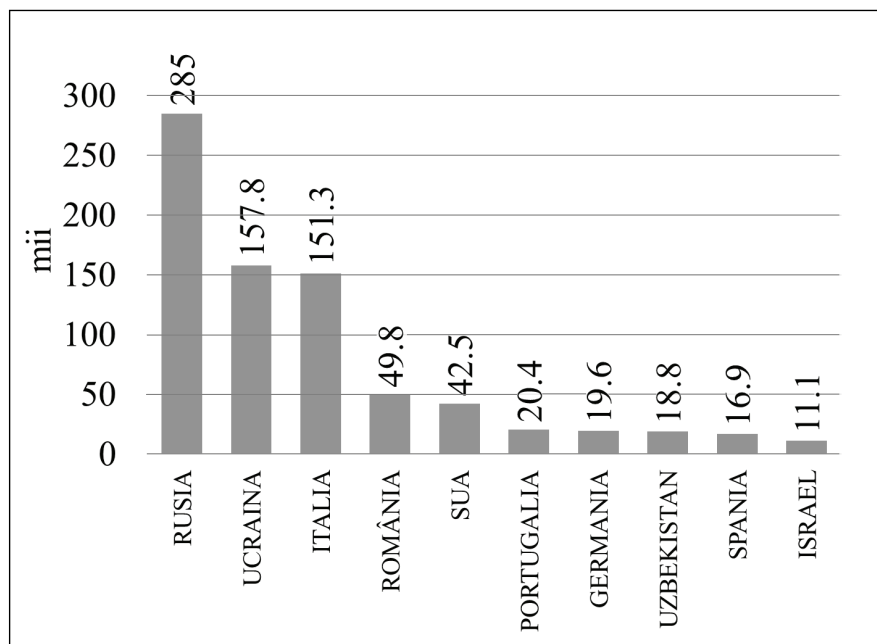

Fig. 1. Zece țări cu cel mai mare număr de emigranți din Republica Moldova, 2013

Sursa: ONU, Departamentul de Afaceri Economice și Sociale
<http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm>

Dacă vom raporta numărul migranților din Republica Moldova la efectivul populației stabile a țării, vom obține că circa 23% din totalul populației sunt incluși în migrația internațională. În comparație cu alte țări-foste republici sovietice, numai Armenia înregistrează un nivel mai înalt al participării în migrația internațională (26%) [10].

Unul din efectele importante ale includerii populației Republicii Moldova în fluxurile migraționale internaționale este creșterea volumului remitențelor, care continuă să reprezinte cea mai substanțială și mai stabilă contribuție în valută, în comparație cu investițiile străine directe, exporturile, împrumuturile și asistența externă. Diferite cercetări au atestat un impact pozitiv al fenomenului migrației asupra stabilității macro-economice a țării [4]. În opinia experților,

intrările de valută parvenite din migrația de muncă au contribuit la compensarea deficitului comercial al țării, la consolidarea fiscală și la susținerea valutei naționale [3].

În ultimii ani, remitențele migranților internaționali au crescut rapid ca urmare a creșterii rapide a fluxurilor migraționale la nivel global, precum și datorită creșterii oportunităților pentru realizarea unor astfel de tranzacții. Aceste fluxuri financiare atrag atenție sporită atât sectorului privat, cât și guvernelor naționale și organizațiilor internaționale.

Fluxurile de remitențe internaționale au devenit o sursă importantă de finanțare externă pentru țările în curs de dezvoltare. Pe parcursul ultimului deceniu, rata de creștere a remitențelor a depășit creșterea volumului de capital privat și volumul oficial de asistență internațională pentru dezvoltare. Pentru unele țări, remitențele sunt o sursă majoră de valută străină, de multe ori depășesc în dimensiune volumul de investiții străine directe și prezintă un potențial semnificativ de reducere a sărăciei și de dezvoltare națională.

Volumul fluxurilor remitențelor pe țări, regiuni și în total pe lume este evaluat în mod regulat de către experți ai Băncii Mondiale, care prezintă informații detaliate în acest aspect [1]. Analizând poziția Republicii Moldova în anul 2013 în ceea ce privește remitențele, remarcăm că cel mai mare volum al transferurilor bănești îi revine unui număr mic de țări. Cele mai mari beneficiare de remitențe sunt 20 de țări¹, cărora le revine aproximativ 70% din volumul total al acestora (în anul 2012 – 69%, în anul 2013 - 68%). Aproape o treime din volumul total al remitențelor le revine, în ultimii ani, Indiei, Chinei, Filipinelor și Mexicului. În anii 2011-2012, în India și China, au intrat mai mult de 60 miliarde de dolari. După ultimele date, în anul 2013, în lista țărilor către care au primit cele mai multe transferuri bănești din partea migranților primul loc îl ocupă tot India – cu 71 miliarde dolari, China (60 miliarde), după care urmează, cu mici diferențe, Filipine (26 miliarde), Mexic (22 miliarde), Egipt (21 miliarde). Către aceste țări în curs de dezvoltare au fost transferate mai mult de jumătate din totalul transferurilor bănești (53%).

Pe lângă acestea, în grupul țărilor beneficiare ale remitențelor din partea migranților intră și unele țări dezvoltate, cum ar fi Franța, Germania, Belgia, Spania și Coreea de Sud, în care fluxurile de bani vin din alte țări dezvoltate. Deși aceste transferuri sunt considerabile, ele sunt neînsemnate în comparație cu PIB, constituind de la 0,4% la 0,8% din acesta și numai în Belgia remitențele constituie aproximativ 2,1% din PIB.

¹ China, Egipt, Franța, India, Mexic, Nigeria, Filipine, Germania, Belgia, Spania, Coreea de Sud, Bangladesh, Pakistan, Vietnam, Ucraina, Guatemala, Maroc, Italia, Indonezia, Polonia.

În țările cu un nivel scăzut de dezvoltare economică, volumul remitențelor primite de la migranți constituie un aport important în formarea PIB-ului țării. Transferurile bănești expediate de migranți în Tadjikistan se echivalează aproape cu jumătate din PIB, în Kîrgîstan – cu o treime, în Nepal, Lesoto și Republica Moldova - aproape cu o pătrime (Fig. 2).

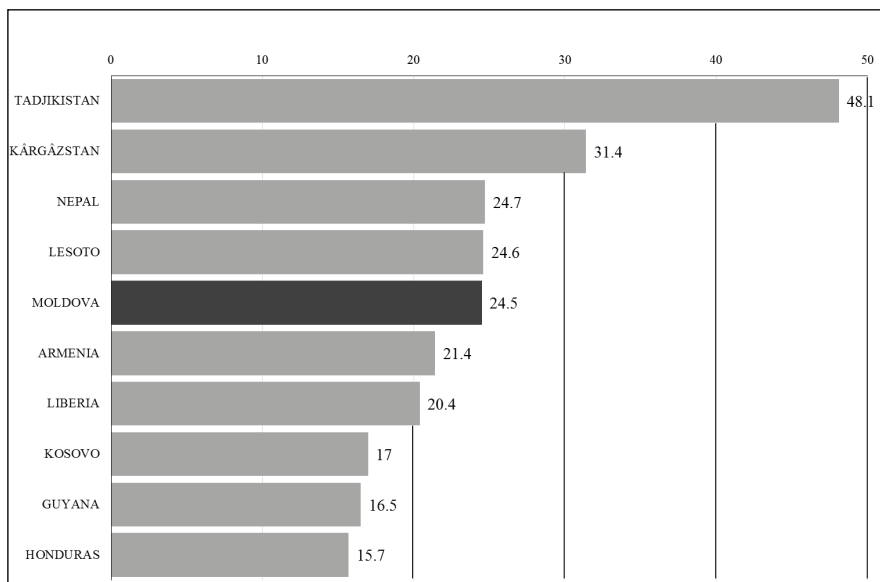

Fig. 2. 10 țări cu cel mai mare volum al remitențelor din partea migranților, anul 2012, % din PIB

Sursa: Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank. Migrant remittance Inflows (US\$ million), October 2013 Version.

Din fostele țări ale Uniunii Sovietice, în această categorie mai intră Armenia și Georgia (Fig. 3). Volumul remitențelor în Armenia depășește 20% din PIB, iar în Georgia – 10%. Volumul transferurilor bănești din alte țări CSI nu atinge 5% din PIB.

Lipsa datelor despre transferurile bănești ale migranților este caracteristică pentru mai multe țări, în special a celor pentru cele curs de dezvoltare. Pentru unele țări, inclusiv cele dezvoltate, cum este Canada, lipsesc datele despre fluxurile de remitențe pentru anii anteriori începerii raportării periodice a remitențelor.

Fluxul de remitențe calculat oficial, după toate probabilitățile, este subestimat la nivel național din cauza unei părți semnificative a fluxurilor neoficiale, care nu sunt raportate adecvat și este dificil de măsurat. Datele Băncii Mondiale arată că în anul 2013, cetățenii Republicii Moldova aflați la muncă peste hotare

au trimis în țară peste 1,61 miliarde de dolari, cu 7,7% mai mult ca în 2012. Cu toate acestea, volumul remitențelor înregistrate anul trecut nu depășește recordul din 2008, când valoarea acestora a ajuns la 1,66 miliarde. Conform Sondajului Nexus privind migrații pe termen lung realizat în perioada decembrie 2012 – ianuarie 2013, circa 48% din totalul remitențelor sunt destinate consumului, 21 la sută o reprezintă economiile consemnate în țară, 25% o constituie investițiile în imobil și doar 5% din remiteri sunt investite în afaceri.

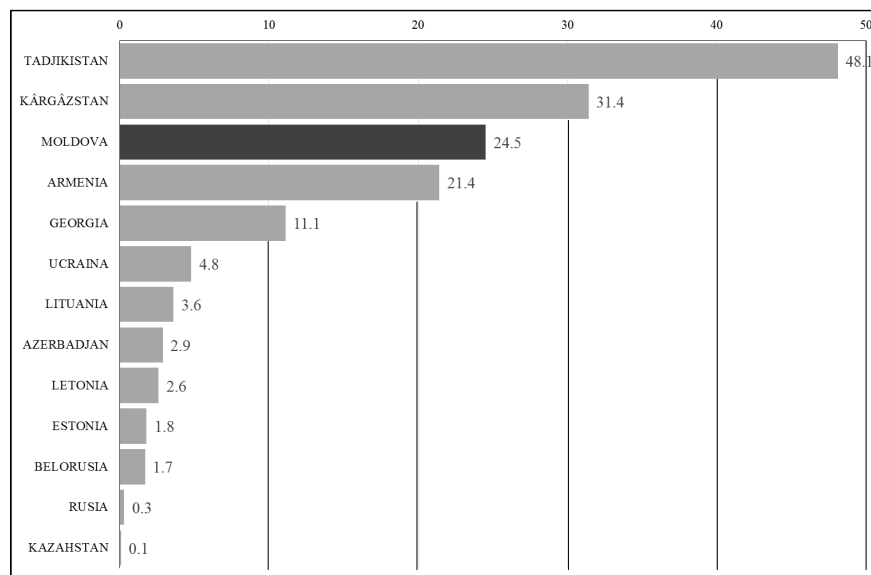

Fig. 3. Transferurile bănești de la migrații către 13 țări din fosta Uniune Sovietică, anul 2012, % din PIB

Sursa: Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank. Migrant remittance Inflows (US\$ million), October 2013 Version.

Dintre cele 7 țări care au primit în anul 2013 cele mai mari fluxuri de remitențe din partea migrațiilor, se poziționează India. În următorii ani, Egiptul a condus în mod repetat, înregistrând cel mai mare volum de remitențe din partea migrațiilor. Odată cu debutul anilor 2000, lideri în acest sens au devenit India, China și Mexic. Criza care a survenit în anul 2008 în SUA a condus la înrăutățirea condițiilor de muncă pentru migrații din Mexic, iar în rezultat remitențele către Mexic au început să scadă (Fig. 4).

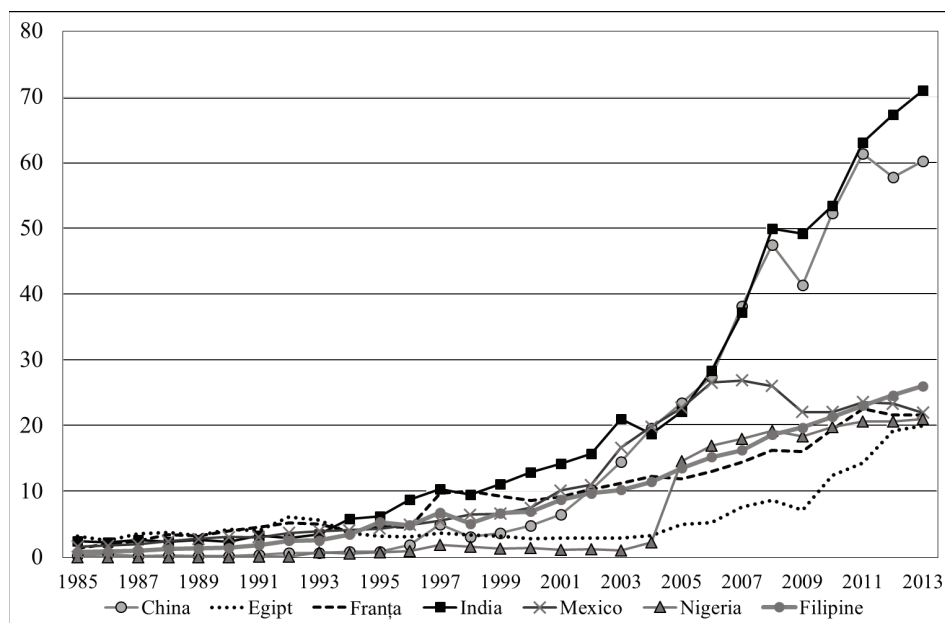

Fig. 4. Volumul remitențelor în 7 țări cu cel mai mare volum al transferurilor bănești în anul 2012, 1993-2013, miliarde dolari

Sursa: Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank. Migrant remittance Inflows (US\$ million), October 2013 Version.

Datele despre volumul remitențelor transferate către țările în care constituie un procent important din PIB arată creșterea cea mai semnificativă a remitențelor pentru Nepal. Volumul remitențelor către Tadjikistan s-a diminuat ca rezultat al crizei din anul 2008, apoi a reluat creșterea rapidă. Scăderea volumului remitențelor s-a înregistrat și în alte țări foste ale Uniunii Sovietice (Kîrgîstan, Republica Moldova, Armenia), iar deja în anul 2011 a fost depășit volumul remitențelor din anul 2008.

Date despre remitențele oficiale sunt disponibile pentru Republica Moldova din anul 1995, și observăm (Fig. 5) că volumul acestora era foarte mic în comparație cu alte țări (Armenia și Haiti). Însă după anul 2000, acestea cunosc o creștere treptată, ajungând în anul 2008 la cel mai mare volum de transferuri din istoria țării, după care urmează o scădere bruscă, ca mai apoi acestea să continue să crească și până în prezent.

Din punctul de vedere al provenienței geografice, transferurile de mijloace bănești din străinătate pentru 2012 în favoarea persoanelor fizice înregistrate în statistica bancară au avut următoarea distribuție: transferurile din Rusia au constituit ponderea majoră de 65,6 la sută, cele din Italia – 9,1 la sută, din Israel – 5,4 la sută și din SUA – 4,9 la sută.

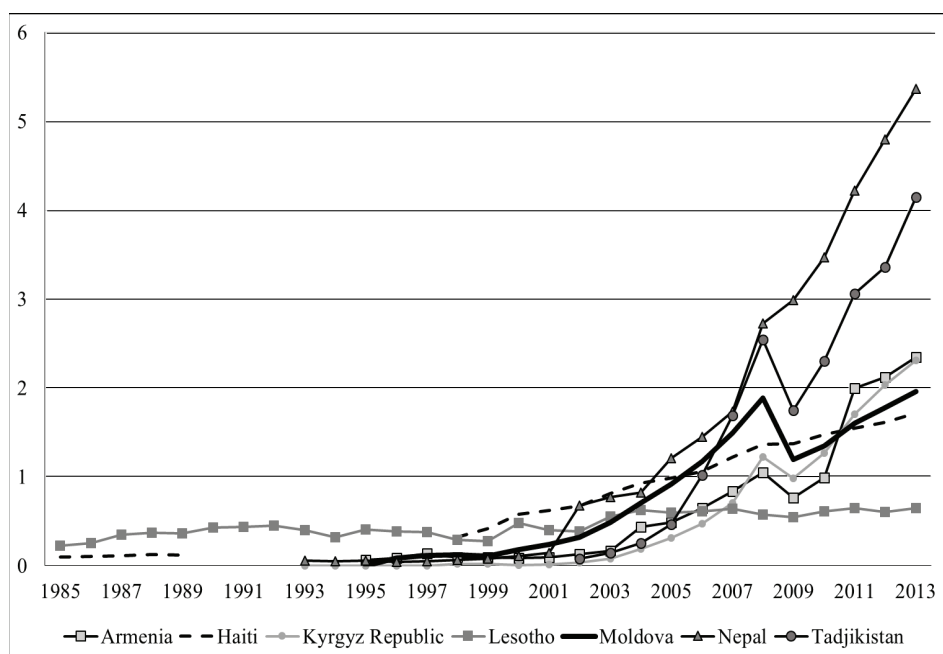

Fig. 5. Transferurile bănești pentru 7 țări cu cel mai mare volum al remitențelor din PIB (% din PIB) pentru anul 2012, 1985-2013, miliarde dolari SUA

Sursa: Migration and Remittances Team, Development Prospects Group, World Bank. Migrant remittance Inflows (US\$ million), October 2013 Version.

După un declin semnificativ al situației socioeconomice în perioada de tranziție, începând cu anul 2000 s-a înregistrat o ameliorare în acest sens. Studiile Băncii Mondiale au atestat un impact pozitiv al fenomenului migrației asupra stabilității macro-economice a țării. În opinia experților, intrările de valută parvenite din migrația de muncă au contribuit la compensarea deficitului comercial al țării, la consolidarea fiscală și la susținerea valutei naționale. Remitențele au reprezentat și continuă să reprezinte cea mai substanțială și mai stabilă contribuție în valută, în comparație cu investițiile străine directe, exporturile, împrumuturile și asistența externă [4].

Pentru țara noastră, migrația rămâne a fi o oportunitate atractivă atât timp cât transferurile de peste hotare ale migranților din Republica Moldova constituie atât un potențial relevant de realizare a priorităților economiei naționale, cât și un aport considerabil în susținerea gospodăriilor. Totodată, volumul total al resurselor generate acumulate de emigranții moldoveni care lucrează peste hotare și care ar putea fi atrase în procesele de dezvoltare este unul cu mult mai mare decât volumul remitențelor. Conform unor cercetări, majoritatea din

emigranți (circa 70%) au aspirații să revină acasă, făcând economisiri substanțiale pentru a acumula o anumită sumă de bani până la întoarcere [8]. Astfel, întoarcerea emigranților moldoveni este importantă nu numai din perspectiva sociodemografică, dar în special din cea economică. În condițiile stabilității socioeconomice și politice, revenirea lor poate constitui un impuls și o sursă importantă pentru creșterea economică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. 232 million international migrants living abroad worldwide—new UN global migration statistics reveal. <http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm>
2. Cheianu-Andrei D., Mukomel V. Moldovenii în Federația Rusă: profilul socioeconomic și provocările de politici. Chișinău, 2013, p.31
3. Development and side effects of remittances in the CIS countries: the case of Republic of Moldova. CARIM-East Research Report 2013/2. <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-RR-2013-25.pdf>
4. Mansoor A., Quillin B. Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union. Washington, World Bank, 2006.
5. Migration and Remittances Team, Development Prospects Group. Migration and Remittance Flows: Recent Trends and Outlook, 2013-2016. World Bank, 2013.
6. Poalelungi O. Молдова в процессе международной миграции. În: Demoscope Weekly, № 455-456, 2011. <http://demoscope.ru/weekly/2011/0455/analit02.php>
7. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2007-2012. Organizația Internațională pentru Migrație, 2012.
8. Prohnițchi V., Lupușor A. Opțiuni privind valorificarea remitențelor și economiilor emigranților pentru dezvoltarea Republicii Moldova. Chișinău, 2013. [http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/Studiul%20privind%20optiunile%20remitentelor%20in%20Republica%20Moldova%20\(versiunea%204.0\).pdf](http://www.md.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/Studiul%20privind%20optiunile%20remitentelor%20in%20Republica%20Moldova%20(versiunea%204.0).pdf)
9. Бучучану-Врабие М. Трудовые мигранты и их дети. În: Demoscope Weekly, Москва, 2012, № 515-516. <http://demoscope.ru/weekly/2012/0515/tema01.php>
10. Щербакова Е. Число международных мигрантов из девяти бывших союзных республик увеличилось, а из 6 уменьшилось. <http://demoscope.ru/weekly/2014/0581/barom06.php>.

THE POLITICAL INTERFERENCES OF THE FEDERALISM INTERFERENȚELE POLITICE ALE FEDERALISMULUI

Rafic SULAIMAN, *doctor,*
Herman Institute, Berlin, Germany

Rezumat

Articolul de față pune în discuție federalismul cu o accentuare pe autonomia guvernamentală și economia inter-regională. Este prezentat un contrast dintre federalism și specificul unui guvern centralizat, astfel continuând sublinierea unor probleme majore ca: localism, conflictul descentralizării și diluarea culturală. A doua parte prezintă beneficiile unui sistem federal în societatea noastră contemporană puternic globalizată. Printre principalele beneficii sunt enumerate: autoritatea divizată, garanția unei autonomii, o dirijare mai eficientă a economiei dintre regiuni.

Some arguments have been used efficiently to contest the case of participatory democracy than the statement that we exists in „a complex society or multi-cultural-nationalities”. The current processes in economy are too “global”, may be, to unravel the intricacies of the productive sphere. In the current circumstances of the transnational system, often highly centralized political system, it is better to fortify the representation in the state, to increase the efficiency of the institutions; we are advised, „than to advance utopian „localist” schemes of control of people over political and economic life [1]. Over the past two decades, political scientists say, „we have heard an historically unprecedented volume of talk about and praise of democracy, and many governmental, nongovernmental, and international organizations have been engaged in democracy promotion” [2]. More power given to the people in the current means signifies adequate representation in institutions of power. In relation to democracy is important as there may be an alternative democratic to the nation-state.

Apparently, some arguments in favor of centralized government, such as those expressed by Jeremy Brecher [3], may seem quite convincing. But tendency to ignore the problems „ of „localism“, for exemple, the existence of „conflict of the decentralization“ is no less serious than the issues raised by globalization that promotes total decentralization of politics at the global level. The interpretation of the concept of decentralization in a narrow understanding causes the localist isolation and a promotion of self-sufficiency, and overall may lead to cultural parochialism and chauvinism. The phenomenon of parochialism can lead to problems that are as important as a unification of cultures, their flattening, which can be overcome just by participatory democracy. The ideals of localism, decentralism, and self-sustainability of the communities must be taken into account in

the discussion of matters of state organization. Clearly, it is a worrying fact that neither decentralization nor self-sufficiency, yet definitely not the prerequisite for achieving democracy plenary. However, decentralization in itself provides no assurance that we will have an multi-cultures society. A decentralized society can easily co-exist with extremely rigid hierarchies [4].

Open Federalism and Interdependence are two key words to solve the problem. Decentralism and self-sustainability, therefore, refers to a much broader principle of forms of governance. In fact, there is a compelling need for democratic and truly communitarian forms of interdependence - in short, for libertarian forms of open federalism.

Generally speaking, participatory democracy is a set of proceedings - in which Participatory Budgeting is at the top of the ladder – that possess this common character: to implement the voluntary collaboration, institutionally ruled, of ordinary citizens with public authorities in the deliberative process of a public (administrative or even legislative) decision, so that citizens can be influent actors of the same decision. The findings are valid about federalism.

Aside from the United States, countries that have a federal system of government are Mexico, Canada, Australia, Germany, Switzerland and Malaysia. In Canada, the federal system of government is defined by dividing the powers of the federal parliament and the different provincial governments of the country [5]. In the proposed definitions of federalism different authors emphasize different aspects of the concept. Thus, Gabriella Montinola and Yingyi Qian highlights the form of government with the principles of economic organization of the state [6].

They assert that „market-preserving federalism”. William Riker, in his turn, defines federalism as a hierarchy of governments in which: a) „two levels of government rule the same land and people”; b) each has a well-defined scope of authority; and c) each possesses a guarantee of autonomy within its own sphere of authority [7]. Barry Weingast and his collaborators add four additional requirements for market-preserving federalism that deal specifically with the role of the state in the economy: the subnational governments have primary authority over the economy within their jurisdictions; the national government has the authority to police the common market and to ensure the mobility of goods and factors across subgovernment jurisdictions; revenue sharing among governments is limited and borrowing by governments is constrained so that all governments face hard budget constraints; the allocation of authority and responsibility has an institutionalized degree of durability so that it cannot be altered by the national government either unilaterally or under the pressures from subnational governments [8].

A federalist option involves a clear separation between policymaking and the execution and coordination of adopted policies. Of course, policy development is exclusively the right of popular community assemblies based on the practices of participatory democracy. Coordination and administration of all the activities are the tasks and the responsibility of federal authorities, which represents the means for interlinking villages, towns, neighborhoods, and cities into federal networks [9]. Understanding Federalism means make sense of such a rich diversity of federal experiences. Is evident that the fundamental organizational and normative principles that set federalism apart from unitary political systems is very difficult and cannot be sufficient to describe and explain this confusing array of federal systems in practice .

But is clear that the federalism is thus a way of perpetuating the interdependence that should exist among communities and regions - indeed, it is a way of democratizing that interdependence without surrendering the principle of local responsibility, control and administration. Example can serve many cases of federal states, consider for example, Germany, the USA and the Republic of Iraq. After the Iraqi liberation became Iraq the federal system which consists of Iraqi federal republic and Kurdistan federal republic.

The federalism today constitutes, in the view of the many political scientists, the most appropriate response to demands for change the society and political life. Federalism can be a win-win for both the strongest and most developed regions, and for the less-favored regions. To the support that promises to give the competitive potential of each economic system territorial and guarantees that seems to offer in the field of management of public resources and control strategies equalization, the federalism seems to have satisfied the requirements for citizen-taxpayers of these regions. But no less positive responses federalism seems to give to the poorest regions. In fact, the effort that normally require their federal systems states to local self-government to be effective, or is accompanied by financial self-sufficiency and full responsibility for decisions spending, can also offer the poorest regions prospects for a no more development-directed. In addition, autonomy, self-government and responsibility that federalism advocates are the ingredients for growth of a civil society stronger and more aware.

The Federalism benefits meet the benefit of the policy of Freedom and Development within the country. However, the federalist principles provides protection against external pressures: federal defense is a defense against divide and conquer. Although federalism is conceptually based on a limited number of first principles there is an almost infinite variety of federal formations in practice [10].

REFERENCES

1. Murray Bookchin. The Meaning of Confederalism. In: Green Perspectives, 1989, N 20.
2. Carole Pateman. Participatory Democracy Revisited. În: Perspectives on Politics. 2012, March, Vol. 10, N 1, p. 7.
3. Jeremy Brecher. Globalisation from Bellow. The Power of Solidarity. New York: South End Press, 2000.
4. Julian Schofield. Conflict resolution in an emerging multilateral world. Federalism and confederalism. – Montreal: Concordia University Press, 2003, pp. 2-3.
5. Umberto Allegretti. Instruments of Participatory Democracy in Italy. In: Perspectives on Federalism, 2012, Vol. 4, issue 1.
6. Jonathan Rodden and Susan Rose-Ackerman. Does Federalism Preserve Markets? Yale Law School Scholarship Series. Paper, 1997, 590. http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/590. Accessed 22.10.2012.
7. William H. Riker. Federalism: Origin, Operation, Significance. Boston: Brown and Company, 1964.
8. Barry R. Weingast. The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. Econ. & Org., 1995, N 1, p. 3.
9. Murray Bookchin. Op. cit.
10. Thomas O. Hueglin, Alan Fenna. Comparative Federalism: A Sistemaric Inquiry. Peterborough: Broadview Press, 2006.

COMPETENȚA INSTANȚELOR DE JUDECATĂ ÎN MATERIE DE CONTENCIOS ADMINISTRATIV

JURISDICTION OF THE COURTS ON ADMINISTRATIVE ISSUES

Călin TOMULEȚ, *magistru în drept,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The author analyses the law court jurisdiction in administrative cases in this article. It is also described the essence of material and territorial jurisdiction competence, as well as how to resolve the conflict of jurisdiction. As well it is analysed the problem of mismatch between court jurisdiction of the courts in administrative jurisdiction established by the law on administrative jurisdiction and the Code of civil procedure.

Contenciosul administrativ este o instituție fundamentală a statului de drept, care reprezintă instrumentul prin intermediul căruia orice persoană fizică sau juridică se poate apăra de eventualele abuzuri ale organelor administrației publice și ale funcționarilor care își desfășoară activitatea în cadrul acestor organe. Ca rezultat, prezența acestei instituții de drept asigură realizarea eficientă a scopului contenciosului administrativ, și anume: contracararea abuzurilor și exceselor de putere ale autorităților publice, apărarea drepturilor persoanei în spiritul legii, ordonarea activității autorităților publice, asigurarea ordinii de drept.

Indiferent însă de natura activităților desfășurate pentru realizarea scopului contenciosului administrativ, instanțele de judecată trebuie să acționeze pe baza și în limitele competenței prestabilite prin regulile de drept.

În literatura de specialitate, competența este definită atât din punct de vedere obiectiv, cât și din punct de vedere subiectiv. Din punct de vedere obiectiv, competența se referă la spațiul activității funcționale a unui organ de stat, iar din punct de vedere subiectiv, competența se referă la aptitudinea sau puterea de care dispune organul în îndeplinirea misiunii pentru care este destinat.

Raportând termenul *competență* la autoritățile judecătorești, aceasta semnifică aptitudinea recunoscută de lege unei instanțe judecătorești de a judeca un litigiu.

Normele de competență pot fi clasificate în norme de competență generală, care reglementează competența unor organe în raport cu organele din alte sisteme, și norme de competență jurisdicțională, care reglementează competența în interiorul puterii judecătorești.

Analizând legislația, putem diviza competența în competență materială, care determină atribuțiile comune instanțelor ce fac parte din sistemul judecătorec, astfel fiind determinate pe verticală prerogativele instanțelor de diferite

grade, și competență teritorială, care delimitează pe orizontală prerogativele între instanțele de același grad [9, p.121].

Competența materială

Conform art.115 din Constituția Republicii Moldova [1], justiția se înfăptuiește în numele legii prin Curtea Supremă de Justiție, prin curțile de apel și judecătoria. Pentru anumite categorii de cauze pot funcționa, potrivit legii, judecătoria specializate. Organizarea instanțelor judecătorești, competența acestora și procedura de judecată sunt stabilite prin lege organică.

Legea organică, și anume art.6 al Legii contenciosului administrativ, nr.793-XIV din 10.02.2000 [2], prevede că „*competență de judecare a acțiunilor în contenciosul administrativ au:*

- a) *judecătoriile;*
- b) *curțile de apel;*
- c) *Curtea Supremă de Justiție.*

Pentru judecarea acțiunilor în contenciosul administrativ, la curțile de apel și la Curtea Supremă de Justiție se instituie colegii specializate. În curțile de apel, unde nu pot fi instituite colegii de contencios administrativ, acțiunile în contenciosul administrativ sunt judecate de complete de judecată sau de judecători desemnați de președintele instanței respective. În judecătoria, acțiunile în contenciosul administrativ sunt judecate de judecători desemnați de președintele instanței respective”.

Așadar, competența materială are în vedere delimitarea competenței instanțelor judecătorești pe linie ierarhică între instanțe de grad diferit ori între instanțe de drept comun și instanțele specializate. Competența materială va fi analizată detaliat în cadrul următoarelor subiecte ale temei.

Competența teritorială

Potrivit normei generale, și anume – art.38 alin.(1) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova [4], „*acțiunea se intentează în instanța de la domiciliul pârâtului*”.

Legea contenciosului administrativ explică, în art.11, esența competenței teritoriale în sens de lege specială: „*Acțiunile de contencios administrativ se înaintează în judecătoriile sau curțile de apel în a căror rază teritorială își are domiciliul reclamantul sau își are sediul pârâtul, cu excepția cazurilor când prin lege este stabilită o altă competență*”.

Analizând cele expuse mai sus, constatăm: în contenciosul administrativ competența teritorială poartă un caracter alternativ, adică este o competență la alegerea reclamantului. Deci, numai acestuia îi aparține dreptul să aleagă instanța de judecată competentă unde va depune acțiunea: la domiciliu ori la sediul său, sau la domiciliu ori la sediul pârâtului [9, p.122].

În continuare vom examina competența fiecărei instanțe de judecată în examinarea cazurilor de contencios administrativ stabilită de Legea contenciosului administrativ.

Competența judecătorilor

Legea contenciosului administrativ stabilește, în art.7, competența judecătorilor, și anume:

– examinează litigiile ce țin de nesoluționarea în termenul legal a cererilor și de verificarea legalității actelor administrative emise sau adoptate de autoritățile publice care sunt constituite și activează pe teritoriul satului, comunei sau orașului pentru promovarea intereselor și soluționarea problemelor colectivităților locale, de serviciile publice descentralizate organizate în mod autonom în unitatea administrativ-teritorială respectivă, de funcționarii publici din cadrul organelor și serviciilor menționate și de persoanele de drept privat de nivelul respectiv, care prestează servicii publice;

– în baza legislației cu privire la administrația publică locală, judecătoriile soluționează cererile privind constatarea circumstanțelor care justifică suspendarea activității consiliului local;

– în baza legislației electorale, judecătoriile soluționează contestațiile în materie electorală, cu excepția celor date prin lege în competența altor instanțe judecătorești;

– judecă litigiile cu privire la refuzul organelor notariale de a îndeplini anumite acte notariale, precum și verifică legalitatea actelor notariale îndeplinite, cu excepția cazurilor când între persoanele interesate apare un litigiu de drept privat ce decurge din actul notarial contestat, situație în care cauza se examinează în ordinea acțiunii civile.

Competența curților de apel

Legea contenciosului administrativ stabilește, în art.8, competența curților de apel și, anume:

– examinează în primă instanță litigiile ce țin de nesoluționarea în termenul legal a cererilor și de verificarea legalității actelor administrative emise sau adoptate de autoritățile publice care sunt constituite și activează pe teritoriul raionului, municipiului, unității teritoriale autonome cu statut juridic special pentru promovarea intereselor și soluționarea problemelor populației unității administrativ-teritoriale, de serviciile publice descentralizate organizate în mod autonom în unitatea administrativ-teritorială respectivă, de serviciile publice desconcentrate, de funcționarii publici din cadrul organelor și serviciilor menționate, precum și de persoanele de drept privat de nivelul respectiv asimilate autorităților publice, care prestează servicii publice;

– în baza legislației cu privire la administrația publică locală, curțile de apel soluționează cererile privind constatarea circumstanțelor care justifică suspendarea activității consiliului raional;

– în afară de litigiile enumerate la pct.(1) și (2), Curtea de Apel Chișinău, ca instanță de contencios administrativ, judecă în primă instanță litigiile ce țin de nesoluționarea în termenul legal a cererilor și de verificarea legalității actelor administrative emise sau adoptate de autoritățile de specialitate ale administrației publice centrale, de autoritățile publice autonome constituite de către autoritățile publice centrale și de funcționarii publici din cadrul acestor organe;

– în condițiile Codului electoral, Curtea de Apel Chișinău verifică legalitatea hotărârilor Comisiei Electorale Centrale cu privire la încălcarea legislației electorale;

– Curtea de Apel Comrat verifică legalitatea actelor administrative emise sau adoptate de autoritățile publice centrale ale Găgăuziei;

– ca instanțe de recurs, curțile de apel judecă recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate de judecătorii.

Competența Curții Supreme de Justiție

Legea contenciosului administrativ stabilește, în art.9, competența Curții Supreme de Justiție, și anume:

– exercită controlul asupra legalității actelor administrative cu caracter individual adoptate și/sau emise de Parlament, Președintele Republicii Moldova și Guvern, prin care sunt lezate drepturile și interesele legitime ale persoanelor fizice și juridice, în afara actelor exceptate de la controlul judecătoresc;

– verifică legalitatea hotărârilor Consiliului Superior al Magistraturii în cazurile prevăzute de lege;

În ca instanță de recurs, Curtea Supremă de Justiție judecă recursurile declarate împotriva hotărârilor pronunțate în primă instanță de curțile de apel, precum și alte recursuri date prin lege în competența sa.

În urma modificărilor operate în Codul de procedură civilă, s-a stabilit următoarea competență în materie de contencios administrativ:

În conformitate cu art.33 alin.(1) din Codul de procedură civilă [4], „*instanțele judecătorești judecă toate pricinile civile cu participarea persoanelor fizice, persoanelor juridice și autorităților publice privind apărarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime încălcate sau contestate, pricini pentru care legea nu prevede competența altor organe*”.

Articolul 33¹ din Codul de procedură civilă relevă că „*judecătorii examinează și soluționează în fond toate pricinile civile, dacă legea nu prevede altfel*”.

Analizând normele legale privitor la competența instanțelor de judecată în materia contenciosului administrativ, constatăm apariția unor dificultăți la aplicarea lor, și anume: neconcordanța dintre competența stabilită de Legea contenciosului administrativ și cea stabilită de Codul de procedură civilă.

Pentru aplicarea corectă și uniformă a Legii contenciosului administrativ și a Codului de procedură civilă privitor la competența instanțelor de judecată în

materia contenciosului administrativ, Plenul Curții Supreme de Justiție a făcut unele explicații pe marginea acestei probleme.

Legea procesuală prevede că instanțele judecătorești judecă toate pricinile civile, dacă legea nu prevede competența altor organe. În conformitate cu art. 2 alin.(2) din Codul de procedură civilă, „dacă, la judecarea pricinii civile, se constată că o lege sau un alt act normativ nu corespunde unei legi sau unui alt act normativ cu o putere juridică superioară, instanța aplică normele legii sau ale altui act normativ care are putere juridică superioară”.

Conform art.6 alin.(7) al Legii privind actele legislative, nr.780-XV din 27.12.2001 [3], în cazul în care între două acte legislative cu aceeași forță juridică apare un conflict de norme ce promovează soluții diferite asupra aceluiași obiect al reglementării, se aplică prevederile actului posterior.

Competența judecătorilor stabilită în Codul de procedură civilă prin Legea nr.155 din 05.07.2012 pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă al Republicii Moldova [3] este posterioară competenței stabilite prin Legea contenciosului administrativ.

Așadar, din sensul art.12 alin.(2), art.33, art.331 din Codul de procedură civilă și al art.6 alin.(7) din Legea privind actele legislative rezultă că instanțele judecătorești de drept comun sunt competente a judeca în primă instanță, ca instanță de contencios administrativ, toate pricinile, indiferent de ierarhia autorităților ale căror acte administrative se contestă. Or, art.39 alin.(5) din Legea privind actele legislative expres prevede că abrogarea poate fi însoțită de adoptarea unei noi reglementări în materie, dar poate fi și independentă de o nouă reglementare, atunci când se înlătură un act sau o normă necorespunzătoare, iar art.47 alin.(1) lit. e) din aceeași lege prevede că acțiunea actului legislativ încetează dacă acesta a devenit caduc.

Prevederile actuale ale Codului de procedură civilă în materia competenței judecătorilor sunt posterioare în raport cu prevederile art.7 alin.(1) și ale art.8 alin.(3) din Legea contenciosului administrativ din 10.02.2000 cu modificările și completările ulterioare, care *au devenit caduce*, motiv pentru care urmează a fi aplicate prevederile Codului de procedură civilă și nu art.7 alin.(1) și art.8 alin.(3) din Legea contenciosului administrativ din 10.02.2000 cu modificările și completările ulterioare.

Prin urmare, toate pricinile civile în procedura contenciosului administrativ urmează a fi examinate în primă instanță de instanțele judecătorești de drept comun, iar hotărârile acestora se vor supune apelului și recursului în modul prevăzut de Codul de procedură civilă.

Una din problemele discutate în literatura de specialitate este cea a conflictului de competență și modul de soluționare a lui. Astfel, conflictul de competență este explicat ca fiind situația în care două sau mai multe instanțe judecăto-

rești se consideră concomitent competente să soluționeze o anumită cauză, ori, dimpotrivă, se consideră necompetente și își declină, toate, competența.

Legiuitorul a prevăzut soluționarea conflictului de competență prin reglementarea acestei situații în două acte normative, și anume:

Conform art.44 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova [4], *„instanța judecătorească în fața căreia s-a ivit conflictul de competență jurisdicțională suspendă din oficiu procesul și înaintează dosarul către instanța în drept să soluționeze conflictul de competență. Când două sau mai multe judecătorii din circumscripția aceleiași curți de apel se declară competente să judece aceeași pricină sau când, prin încheieri irevocabile, ele își declară incompetența de a judeca aceeași pricină, conflictul de competență se judecă de către curtea de apel comună. Conflictul de competență dintre două sau mai multe judecătorii care nu țin de aceeași curte de apel dintre o judecătorie și o curte de apel, ori între curțile de apel se judecă de Colegiul civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție. Instanța competentă să judece conflictul de competență soluționează, fără citarea participanților la proces, conflictul dintre instanțe printr-o încheiere, care nu se supune nici unei căi de atac”*.

Potrivit art.12 al Legii contenciosului administrativ, *„dacă, în cadrul judecării pricinii, se stabilește că litigiul este de competența unei alte instanțe judecătorești, instanța de contencios administrativ își declină competența și strămută pricina în instanța competentă. În cazul în care se constată că, într-o pricină ce se judecă în instanța de contencios administrativ, una din pretenții este de drept comun, cu excepția cazurilor când prin emiterea actului administrativ contestat s-a cauzat o pagubă materială, instanța de contencios administrativ emite o încheiere, fără drept de atac, de separare a pretenției de drept comun și de strămutare a acesteia în instanța competentă. Conflictul de competență dintre judecătorii și colegiile sau completele de contencios administrativ ale curților de apel se soluționează de Colegiul civil și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție”*.

Analizând normele legale descrise mai sus, putem evidenția următoarele trăsături:

1. conflictul de competență poate fi de două feluri: *pozitiv*, în cazul în care două instanțe se declară competente să soluționeze aceeași pricină, și *negativ*, în cazul în care două instanțe se declară incompetente să soluționeze aceeași pricină;
2. instanța suspendă din oficiu procesul și înaintează dosarul către instanța în drept să soluționeze conflictul de competență;
3. dacă într-o pricină ce se judecă în instanța de contencios administrativ una din pretenții este de drept comun, cu excepția cazurilor când prin emiterea actului administrativ contestat s-a cauzat o pagubă materială, instanța de con-

tencios administrativ emite o încheiere, fără drept de atac, de separare a pretenției de drept comun și de strămutare a acesteia în instanța competentă;

4. conflictul de competență se soluționează de către instanța de judecată ierarhic superioară comună;

5. conflictul de competență se soluționează de către instanța de judecată fără citarea participanților la proces, printr-o încheiere, care nu se supune nici unei căi de atac.

În concluzie, vom menționa că competența instanțelor de judecată în materie de contencios administrativ stabilită de Legea contenciosului administrativ diferă de competența stabilită în Codul de procedură civilă. Aceasta se datorează faptului că legiuitorul, modificând competența instanțelor de judecată în Codul de procedură civilă, nu a făcut modificările de rigoare și în Legea contenciosului administrativ. La depunerea și primirea cererilor de chemare în judecată urmează să ne conducem de regula că toate cauzele în procedura contenciosului administrativ urmează a fi examinate în primă instanță de instanțele judecătorești de drept comun, iar hotărârile acestora se vor supune apelului și recursului în modul prevăzut de Codul de procedură civilă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1994, nr.1.
2. Legea contenciosului administrativ, nr.793 din 10.02.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr.57-58.
3. Legea privind actele legislative, nr.780-XV din 27.12.2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.36-38.
4. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, nr.225-XV din 30 mai 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.111-115.
5. Legea pentru modificarea și completarea Codului de procedură civilă al Republicii Moldova nr.155 din 05.07.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.185.
6. Ciochină I. Unele aspecte privind competența instanțelor judecătorești de contencios administrativ în Republica Moldova. În: Revista Națională de Drept, 2004, nr. 8, p.51.
7. Dastic A. Contenciosul administrativ. Chișinău: Î.S.F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2007.
8. Orlov M. Curs de contencios administrativ. Chișinău: Elena-VI, 2009.
9. Tomuleț C., Vacarenco I. Contenciosul administrativ: Suport de curs pentru studenți la specialitatea administrație publică. Chișinău: CEP USM, 2014.

THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE CURRENT DEMOGRAPHIC DYNAMICS

REPUBLICA MOLDOVA: CONSECINȚELE ECONOMICE ALE DINAMICII DEMOGRAFICE

Daniela DUCA, *doctorandă,*
University of the Academy of Sciences of Moldova

Rezumat

Articolul de față prezintă o analiză a situației economice și demografice din Republica Moldova. Începând cu Indicele Dezvoltării Umane a populației Republicii Moldova, este prezentată o analiză a populației și a segmentelor acesteia, care duc la identificarea unor oportunități pentru o creștere economică. Urmează modelul lui Paul Collier pentru a analiza „capcanele” Republicii Moldova, astfel, aducând la lumină principalele aspecte ce stau în calea unei dezvoltări economice, printre acestea fiind: geografia, resursele naturale, conflictele interne și guvernarea.

Looking at the Republic of Moldova from the point of view of a foreign country a question arises: how is it possible for Moldova to be so close to the European Union and not to have a dramatic conflict resolution while having, actually, one of the weakest economies among the post-Soviet countries? It would appear that there is no clear answer. However, by following this topic when analysing statistics and different research there may be found several leads towards the answer.

According to the UN's Human Development Index Report for 2012, Moldova ranks 113 among 186 countries, with a value of hdi=0.640 it is situated in the medium human development category. The closer the hdi to 1, or equal, the healthier, more educated and wealthy the population is. Romania, Bulgaria, Serbia, Belarus, Albania, Russia, Azerbaijan, Ukraine are all ahead of us. We only rank better than Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan.

In terms of GDP, Moldova is among the bottom 50 countries of the world (IMF, 2010). Yet, there are positives. The adult unemployment has fallen before the crisis in 2008. Moreover, it would appear we have reached a peak in our trade deficit in 2008, but that has come down in 2009, and the trend continued in 2010 and 2011.

Certain arguments could be made for policies in several key areas, which should be tackled in the immediate future for an optimal development of the Moldova. While not being exclusive, these should give an outsider's opinion as to the priorities to be considered by policy makers in developing their plans.

Malthus, followed by Coale and Hoover (1958), are among the few to have brought on the international arena the link between the population composition and economic development.

Moldova did encounter a demographic transition during past century, as proven by its relatively high life expectancy. There are, however, some effects of the demographic dividend that could still be applied today. To clarify this point further, it is necessary to decipher the population pyramid of 2010 (National Bureau of Statistics of Moldova).

According to the 2010 age distribution diagram, firstly, a decrease in the birth rate can be noted, thus, the dependency ratio of children to working-age population is decreasing. Secondly, the relative share of the working-age population is increasing as could be inferred from the two spikes on the graph. While the first spike is a positive sign, designating the young and energetic cohort that will take over the transition process of the country; the second spike is a high risk for the economy. The third trend is the increase of the large cohort of adults who will soon reach retirement age, hence increasing the dependency ratio of the non-working to the working population.

Therefore, several effects on Moldova's economy can be deducted. The first one is an increase of rigidity in the labor market. Thus, young people remain unemployed, because older workers are bound to their jobs. Policy-makers should aim for programs that make the market more competitive and accommodating. The ease of entering the labor market and being promoted should not be based on years of experience, but rather competence. Experienced workers should become coaches for the entry positions and the ability to fire and hire staff on merit grounds should be reformed and enforced.

Secondly, there is a one-time potential for the Moldovan economy to gain from its labor force. The segment of the population aged 10-37 currently represents 45.1% of the population of the Republic of Moldova. In 5-10 years this will represent the working-age cohort, and child dependency will decrease. This means that half of population could be employed, which is similar to East Asian countries during their growth explosions. To rip the benefits of an abundant labor force, and to avoid the transformation of a demographic dividend into a curse, it is necessary for the economy to absorb this cohort into the active labor force.

The policies that would encourage the creation of jobs shall be considered. A short and a long-term approach can be applied. Following the short-term one, a diagnostic of the population aged 18-37 should be conducted to determine its structure by level of education and areas of specialty in order to be aware of the economic sectors to be tackled for immediate expansion and job creation. The other one requires a different diagnostic that is related to those who will graduate from school or university during the next 5-10 years. The main challenge is to determine the economic sectors that have contributed most to Moldova's growth in the past decade through local production and exports.

The next challenge is to understand the unique niche that Moldova could occupy in the global market, with least barriers to overcome. An initial conjecture leads to considering the software industry, or other knowledge-intensive services. Having determined that, policy-makers would need to concentrate their efforts into encouraging certain types of degrees, perhaps reforming the education in a way that would lead to establishing the next generation of employees, with the skills and knowledge required to drive the Moldovan economy into a sustainable future.

Thus we may conclude that a detailed diagnostic of the Moldovan population and economy that would lead the way to healthy policy suggestions followed and adjusted by all political groups is paramount. Fitting the symptoms of Moldova to Paul Collier's bottom billion model can serve as a quick diagnostic. He argues that many countries cannot break out of the vicious circle of underdevelopment because they are trapped from four sides.

The first trap is geography. Collier argues that landlocked countries with bad neighbours suffer due to their lack of alternatives when pursuing export strategies, which is the case of Moldova. Also, the idea of bad neighbours usually it is not easily accepted. We could not be better positioned than so close to EU and not so far from CIS. However, the idea of 'bad' neighbours still holds. We are an agricultural country – if anything, we could increase our exports of wine and other food products. However, EU has the most sophisticated barriers to agricultural imports, in addition to its amazing subsidies in the area and its plans to increase agricultural exports.

The second trap is the governance, or the lack of trust of the government. The Moldovan government seems to be rushing to beat the French Fourth Republic in the number of cabinets. These disrupt the development plans and engage in a series of short-term development projects that only bring election fame and more slack to pick up in the next 5-10 years.

The third trap is the conflict. Although we are not experiencing as harsh of a conflict situation as countries like Somalia and Sudan, our relations with Transnistria are still ambiguous, which keeps many of our officials busy and theoretically dependent on the idea that Transnistria could save our economy if they agreed to be an integral part of Moldova. This is simply a naive idea.

The last one is the resource trap. We have a minimum of resources as understood in the general commodities sense. This means, there is little we could export without some level of processing. We have no oil as yet, no salt, nor other minerals. Thus, we are not stuck with commodities exports and overwhelmed by the so-called Dutch disease. When experiencing the Dutch disease a country exports natural resources, receives (to some extent) easy money, and delves in excessive imports, without diversifying its economy and running the risk of big defaults if resource prices would fall.

Our main resource is the people and statistics concerning brain drain and work migration speak for themselves. Remittances constitute about 33% or more of the national GDP, about the same as profits from commodity exports in other developing countries. By analysing the short term consequences of this phenomenon all this appears to be working in favour of our economy. However, one left, many of the people do not return even after they may have boosted their family welfare. Also the long term consequences will be severe in the near future since many well trained specialists in different areas leave and the working quality and capability will be diminished.

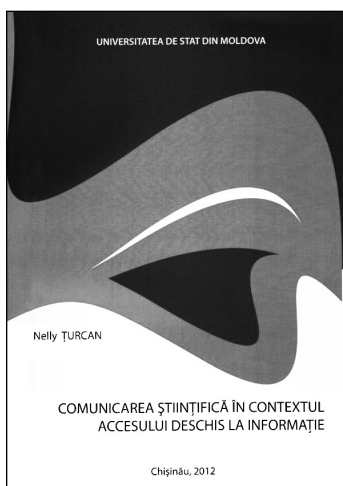
Even with a developing economy the Republic of Moldova could be able to create special conditions for many people to persuade them to stay. The adoption of policies in different key areas could potentially increase the interest of the population to keep working within our country. This type of policies can make a different and more prosperous future for our country.

Concluding this inquire, the people of the Republic of Moldova have proven to be most resourceful in difficult situations and their worth in other countries where some have found their desirable future has been greatly appreciated. While the lack of natural resources is a severe obstacle, focusing on the people of our country with proper policies is the best solution towards ensuring a better future.

REFERENCES

1. Duca, D. Capacitățile inovatoare ale Republicii Moldova: poate Chestionarul Inovațional Comunitar să contribuie la succesul unei țări în curs de dezvoltare? În: *Economie și Sociologie*, 2013, Vol. 3, p. 99-107.
2. Ganea, V. Iliadi, G. Finanțarea alternativă a activității inovatoare. Chișinău: IEFS, 2011. 144 p.
3. Saarinen, J. et al. Changes in innovation: towards and improved understanding of economic renewal. New York: Palgrave Macmillan, 2009. 256 p.
4. Schumpeter, J. The Theory of Economic Development. New Brunswick: Transaction Publishers, 1982.
5. Stratan, A. Economia inovatoare: impedimente și căi de depășire. În: *Intellectus*, 2010. Vol. 2, p. 62-65

ȚURCAN Nelly. Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație. Chișinău: CEP USM, 2012. 324 p.

Monografia *Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație* este o apariție editorială care a precedat susținerea recentă a tezei de doctor habilitat în sociologie la specialitatea : 10.01.10 – *Jurnalism și științe ale comunicării*, realizată de Nelly Țurcan, conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Jurnalism și Științe ale Comunicării.

Orice apariție editorială reprezintă o contribuție în domeniu și un prilej de abordări critice privind conceptul, calitatea realizării, lărgirea viziunii asupra obiectului și subiectului investigat, deschiderea unor noi perspective de cercetare. În acest sens, monografia *Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație* apare în contextul unui mediu investigativ destul de dinamic, inter și transdisciplinar.

Terenul investigativ autohton în materie de comunicare este în proces de dimensionare a problematicii abordate din perspectiva mai multor domenii științifice.

Comunicarea în știință reprezintă un sistem socio-cultural complex, părțile componente ale căruia interacționează, ceea ce permite extinderea abordărilor de cercetare a fenomenului din mai multe perspective. Complexitatea teoriilor moderne, ce relevă propria viziune asupra esenței și specificului comunicării științifice, se regăsesc în concepțiile concurențiale, care pot fi regăsite în diferite orientări ale gândirii științifice. Astfel, studiul comunicării științifice aprioric presupune abordarea interdisciplinară a teoriilor lingvistice, sociologice, filosofice, psihologice, economice, cibernetice și a altor multe teorii. Pornind de la problema investigației, care rezidă în relevarea contradicției care există între sistemul tradițional de comunicare științifică și cerințele comunității academice, a societății în ansamblu privind accesul nerestricționat și public la informația privind cercetările științifice, precum și creșterea vizibilității științei la nivel național și internațional, autoarea își întemeiază demersul său științific interdisciplinar pe metodologia sociologică.

În știința sociologică în general, iar în sociologia autohtonă în special, prea puțin este valorificat suportul teoretico-metodologic în vederea conceptualizării comunicării științifice, ținându-se cont de toate schimbările intervenite în logistica și tehnologia informațională. Din această perspectivă, apariția monografiei, iar ulterior elaborarea și promovarea spre susținere publică a tezei de doctor habilitat

în sociologie *Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație*, prezintă o contribuție substanțială la dezvoltarea suportului teoretico-aplicativ al științei sociologice autohtone, dar, totodată, și la pretențiile comunicării de a se contura ca un domeniu științific de sine stătător.

Supunând analizei compartimentul introductiv al lucrării, constatăm că actualitatea și importanța studierii comunicării științifice în condițiile accesului deschis la informația științifică este determinată de următorii factori: (a) recunoașterea comunicării științifice ca proces indispensabil al cercetării științifice; (b) perceperea de către comunitatea academică a comunicării științifice formale în calitate de unul din cele mai importante mijloace de diseminare, validare, certificare a calității și arhivare a informației științifice; (c) creșterea continuă la nivel global a numărului de reviste științifice; (d) emergența tehnologiilor informaționale; (e) dezvoltarea modelelor alternative de comunicare științifică formală; (f) necesitatea modificărilor în sistemul de comunicare științifică din Republica Moldova; (g) extinderea interacțiunilor sociale în cadrul comunității academice datorită sporirii citărilor publicațiilor științifice în accesul deschis; (h) preocupările privind asigurarea accesului public la rezultatele cercetărilor științifice fără bariere de cost și permisiune.

Monografia este structurată în șase capitole. Capitolul unu - *Conceptualizarea comunicării științifice ca fenomen social* - include sinteza abordărilor teoretice privind comunicarea științifică; sistemul, structura și procesul comunicării științifice; formele și mijloacele comunicării științifice. În percepția autoarei, comunicarea științifică se explică ca un proces de comunicare între savanți și alți actori ai activității științifice. Autoarea, generalizând opiniile privind noțiunea de „comunicare științifică” și noțiunile înrudite, precum și funcțiile realizate de această comunicare, formulează punctul său de vedere asupra subiectului în cauză. Termenul „comunicarea științifică” este unul complex, care acoperă două dimensiuni ale comunicării – comunicarea în știință și comunicarea despre știință. Din această perspectivă comunicarea științifică este definită ca o interacțiune durabilă a actanților procesului de circulație a informației științifice în societate, care este asigurată de totalitatea mijloacelor, filierelor, activităților instituționale. Comunicarea științifică este un proces atât în cadrul comunității științifice, cât și un proces bidirecțional de comunicare între comunitatea științifică și societate.

Capitolul doi - *Accesul deschis la informația științifică* - relevă asemenea aspecte precum: concepțiile asupra accesului deschis, accesul deschis la informația științifică ca model inovator de comunicare științifică; modele și strategii ale accesului deschis în difuzarea informației științifice. În interpretarea lucrării recenzate, accesul deschis propune modalități alternative de publicare a rezultatelor științifice și de acces la informația științifică. Autoarea afirmă că noile media abia au început să joace un rol central într-o gamă largă de activități științifice, precum și în ceea ce privește cadrul instituțional. Nu numai în comunicarea academică, în sens restrâns, dar și în distribuția de cunoștințe și, cel mai important, chiar și producerea de cunoștințe este afectată de tehnologiile informaționale. Aduce argumente și le ilustrează prin reprezentări grafice despre faptul că anume digitizarea provoacă schimbările structurale în

cadrul lanțului informațional, ceea ce a contribuit la elaborarea unor modele noi de comunicare științifică.

Capitolul trei – *Comunicarea științifică și accesul deschis la informație: interferențe* – include sinteze analitice asupra evoluției paradigmei comunicării științifice în contextul accesului deschis; reconceptualizarea paradigmei comunicării științifice în condițiile accesului deschis la informația științifică și evaluarea socială a schimbărilor sistemului de comunicare științifică din Republica Moldova.

Capitolul patru – *Evoluția revistelor științifice prin prisma accesului deschis la informație* – supune analizei: rolul revistelor științifice în funcționarea sistemului de comunicare științifică, funcțiile și modelele revistelor științifice, apariția și dezvoltarea revistelor științifice, eficientizarea mecanismului de comunicare științifică prin sistemul de reviste științifice din Republica Moldova, revistele științifice electronice ca mijloc viabil de comunicare științifică, revistele electronice cu acces deschis; perspectiva tehnologiilor informaționale în dezvoltarea revistelor științifice, revistele științifice electronice din Republica Moldova; rolul revistelor științifice electronice și al modelelor alternative de publicare pentru comunicarea științifică în Republica Moldova.

Autoarea susține că revistele științifice determină nivelul de cercetare în diferite discipline academice. Există o interacțiune între nivelul de dezvoltare instituțională, de recunoaștere socială, numărul și diversitatea revistelor științifice. Acest lucru fiind valabil și în cazul revistelor științifice din Republica Moldova. Datele sociologice de teren în ponderi numerice confirmă enunțurile teoretice, determinând și anumite concluzii.

Capitolul cinci - *Rolul bibliotecii în funcționarea sistemului de comunicare științifică și asigurarea accesului deschis la informație* - examinează: biblioteca în calitate de intermediar în sistemul de comunicare științifică, efectele crizei comunicării științifice pentru accesul la resursele informaționale științifice din bibliotecile Republicii Moldova, accesul și promovarea resurselor informaționale științifice în bibliotecile din Republica Moldova.

Modificările în sistemul comunicării științifice și dezvoltarea bibliotecilor digitale, ca element al acestui sistem nou, contribuie la diversificarea serviciilor informaționale pentru diferite categorii de utilizatori, extinderea activităților centrate pe utilizator. În baza cercetărilor teoretico-aplicative, autoarea conchide că la etapa actuală, bibliotecile se află în situație critică ca urmare a dezvoltării infrastructurii informaționale științifice. Tehnologiile care stau la baza utilizării informației au avansat mult prea repede, iar bibliotecile din Republica Moldova nu au nici resurse financiare, nici resurse tehnologice pentru a moderniza rapid serviciile prestate.

Capitolul șase - *Impactul accesului deschis la informație asupra comunicării științifice* - scoate în evidență indicatori bibliometrici de măsurare a comunicării în știință; impactul accesului deschis asupra vizibilității științei prin relevarea rolului revistelor științifice electronice și a arhivelor electronice cu acces deschis pentru extinderea comunicării științifice și creșterea indexului de citări.

Concluziile generale și recomandările formulate argumentează suportul temei-
nic al conceptului sociologic teoretico-empiric, reieșind din problema, scopul și
obiectivele realizate în conținutul lucrării.

Baza empirică a cercetării este construită din rezultatele obținute de autor în
urma cercetărilor, realizate prin utilizarea metodelor și tehnicilor sociologice de
cercetare. Suportul aplicativ al lucrării este constituit din cinci studii elaborate de
autor în perioada 2007-2012, prin care sunt incluse în circuitul științific autohton
valoroase date despre procesele ce se derulează în domeniul comunicării științifice.

Analiza de ansamblu asupra lucrării ne determină să concluzionăm că în po-
fida unor inconveniențe în conexiunea metodologică între domeniile comunicare
și sociologie, totuși, remarcăm valoarea incontestabilă a lucrării pentru dezvoltarea
acestora. Compartimentul metodologic al lucrării a necesitat expunerea
etapelor realizării cercetării complexe, descrierea aprofundată a metodelor și teh-
nicilor sociologice aplicate în studiul empiric și adaptate la obiectul și subiectul
de studiu.

În concluzie remarcăm, atât monografia, cât și teza de doctor habilitat în
sociologie, realizate de Nelly Țurcan reprezintă lucrări minuțios documentate, de-
monstrând competență și profesionalism, contribuind la o cunoaștere mult mai
aprofundată a problemei cercetate, dar, totodată, deschizând noi oportunități de
valorificare științifică.

Tatiana SPĂTARU,
doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

DE LA DIALOGUL CIVILIZAȚIILOR – LA CIVILIZATIA DIALOGULUI

„Dialogul Civilizațiilor”. Chișinău: Tipogr. „Almor-Plus”, 2013. 252 p.

Volumul de față cuprinde textele comunicărilor prezentate în cadrul Simpozionului științific internațional „*Dialogul civilizațiilor: etică, educație, libertate și responsabilitate într-o lume în schimbare*”, care și-a desfășurat lucrările la Chișinău, în zilele de 16-17 octombrie 2012, organizată în colaborare de reprezentanța din Republica Moldova a Platformei „DA” și Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei. Această manifestare științifică de anvergură a suscitât interesul comunității științifice, favorizând dezbaterea problemelor anunțate într-un larg context internațional, cu participarea reprezentanților a zece țări: Republica Moldova, România, Turcia, Federația Rusă, Ucraina, Belarus, Bulgaria, Albania, Belgia, Azerbaidjan.

Conferința s-a axat pe examinarea problemelor circumscrise dialogului civilizațiilor în lumea contemporană. Opiniile exprimate în cele 85 de rapoarte și comunicări au demonstrat, în definitiv, convergența viziunilor asupra faptului că unica societate care merită să existe este societatea dialogului, doar prin dialog astăzi poate exista și supraviețui omenirea, iar multiplele valențe ale dialogului civilizațiilor trebuie să fie valorificate.

La sfârșitul sec. al XX-lea - începutul sec. al XXI-lea s-au făcut simțite anumite modificări intervenite în structura valorilor fundamentale ale civilizației umane. În urma globalizării, datorită tehnologiilor avansate, lumea a descoperit noi accente în configurația axiologică. În același timp, armele de distrugere în masă, terorismul și violența, diferite probleme de ordin politic, ecologic și social au apărut pe prim-plan. Conceptele filosofice clasice, cum ar fi *libertatea individului, cultura, responsabilitatea, toleranța* și altele, au căpătat o nouă interpretare în contextul catastrofelor ecologice, acțiunilor umanitare, dialogului între civilizații și religii. În această ordine de idei, cultura, tradiția și religia au un rol important în comunicarea eficientă dintre popoare și în apropierea lor spirituală.

Astfel, obiectivul principal al Conferinței „*Dialogul civilizațiilor: etică, educație, libertate și responsabilitate într-o lume în schimbare*” l-a constituit argumentarea demersului contemporan în investigarea procesului de dezvoltare a societății, elucidarea oportunităților cunoașterii filosofice în analiza provocărilor lumii contemporane, sintetizarea concepțiilor gânditorilor notorii din trecut și a viziunilor savanților

contemporani în probleme de etică și moralitate, educație, libertate și responsabilitate. Elucidarea multiplelor probleme, precum identitatea națională în contextul intensificării procesului de integrare economică și politică în Uniunea Europeană, fațetele libertății și responsabilității, tendințele actuale ale proceselor educaționale, determinarea dominantelor dialogului în bază de valori și fundamentarea valorilor general-umane ca platformă morală pentru dialog au constituit subiectele unor importante dezbateri. La Conferință a fost lansată și recenta apariție editorială, realizată în parteneriat de Platforma „DA” și Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei – volumul „Dialogul civilizațiilor” de autoarea din SUA B. Jill Carroll, ediție în limba română, o reflecție asupra operei gânditorului turc Fetullah Gülen în contextul amplu al viziunilor filosofice ale lui Confucius, Platon, Kant, Sartre.

În cadrul forului au fost formulate concluzii importante cu privire la condiția dialogului în societatea contemporană, fiind accentuat că edificarea dialogului este foarte importantă în circumstanțele complexe care determină viața acestei societăți. Multitudinea punctelor de vedere, vehiculate cu ostentație, diversitatea pozițiilor politice adoptate, diferitele religii și atitudini etico-morale reprezintă acele impedimente care pot fi depășite doar prin descoperirea reperelor comune în contrapunerea lor doctrinei confruntării. Nimeni nu contestă faptul că prezentarea soluțiilor universale ori exhaustive este o acțiune deloc ușoară, mai mult decât atât, societatea contemporană este tot mai refractară în raport cu caracterul univoc al unor răspunsuri propuse. A fi constructiv în atitudini și acțiuni, a vedea lucrurile în context, a dezvălui esențele, refuzând aparențele – acestea se configurează drept imperativele timpului.

Niciuna din șansele pe care le oferă construirea dialogului nu trebuie să fie neglijată. În context, am deci toate motivele ca să-mi exprim satisfacția pentru faptul că, prin organizarea Conferinței *Dialogul civilizațiilor*, Republica Moldova, care a găzduit forul, a demonstrat că are potențialul necesar pentru a desfășura acest dialog. Pur și simplu pentru aceasta trebuie să concentreze eforturile spirituale, să conștientizeze importanța lui, și trebuie să găsească acele forțe intelectuale care vor fi capabile să promoveze și să mențină acest dialog. Tocmai acest lucru a fost evidențiat în multiple ecouri la lucrările Conferinței în presa republicană.

Aspectele dezbătute la conferință, așa cum atestă paginile acestui volum, au cuprins un spectru amplu de probleme, generate de reflecția asupra destinului uman într-o lume, de multe ori controversată. Eforturile participanților, cu siguranță, le-a unit procesul intens de căutare a adevărului. Și dacă, în urma discuției, s-a produs o cât de mică apropiere de găsirea unor răspunsuri la întrebări dificile, dacă astfel a fost adăugată o piatră la temelia evaluărilor de rigoare, misiunea forului, se poate de constatat, a fost realizată, fiind făcut încă un pas de la dialogul civilizațiilor spre constituirea civilizației dialogului.

Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

ANIVERSĂRI

ACADEMICIANUL ALEXANDRU ROȘCA OCTOGENAR

Născut la 27 aprilie 1934 în s. Mîndrești, r-nul Telenești, Alexandru Roșca este absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova (1962) și al doctoranturii de pe lângă Universitatea de Stat din Moldova (1970). Este doctor în filosofie (1971), doctor habilitat în filosofie (1988), conferențiar universitar (1975), membru corespondent (1992), membru titular (2000) al Academiei de Științe a Moldovei. Interesele științifice ale academicianului A. Roșca sunt filosofia socială și științele politice. A pregătit 4 doctori habilitați și 19 doctori în științe.

Activitatea îndelungată de muncă a desfășurat-o în teme la două instituții – Universitatea de Stat din Moldova și Academia de Științe a Moldovei, cu predilecție la actualul Institut de Cercetări Juridice și Politice. În cadrul Universității de Stat din Moldova (1964-1977) a parcurs treptele științifico-didactice de la asistent universitar la conferențiar universitar, iar la Academia de Științe a Moldovei (din 1977) a cunoscut o ascensiune pe merit – de la șef de Sector al Secției de Filosofie și Drept (actualmente ICJP al AȘM) pînă la academician coordonator al Secției de Științe Umanistice și Arte.

Academicianul A. Roșca este autor a peste 200 de lucrări științifice, inclusiv 6 monografii, printre care vom menționa: *Dezvoltarea liberă a fiecăruia* (1980), *Интеграционные процессы на селе и всестороннее развитие личности* (1984), *Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filozofice* (2007). Activitatea de cercetare

științifică este canalizată pe fundamentarea reperelor conceptuale și teoretico-metodologice de investigație a unor fenomene și procese social-politice, cum ar fi dezvoltarea liberă a individului, fiind elaborat un studiu cu titlu de pionierat; depășirea deosebirilor dintre oraș și sat, identificarea căilor de apropiere a condițiilor de trai ale oamenilor din localitățile urbane și cele rurale prin reliefarea diferențelor de mobilitate și elaborarea concepției proceselor integrative în cadrul sistemului unic; dezvoltarea potențialului uman prin identificarea condițiilor obiective și subiective ale sporirii participării individului în contextul modernizării societății și depășirii paternalismului social etatist; interconexiunea dintre eficientizarea funcționalității sistemului politic, aprofundarea coeziunii sociale și consolidarea dezvoltării durabile abordată prin prisma doctrinelor și conceptelor social-filosofice și politice contemporane, fiind definite obiective prioritare de soluționat; valorile general umane ca platformă a dialogului civilizațiilor, fiind propuse unele recomandări menite să contribuie la aprofundarea dialogului intercultural și intercivilizațional la nivel global, regional și local; relația individ-societate ca reper al existenței umane, abordată din perspectiva că omul este un subiect permanent al acțiunii sociale, „orientarea sistemului social spre om constituind esența procesului de umanizare a societății”.

Doctorul habilitat A. Roșca a fost redactor-șef al Buletinului Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Științe sociale: filosofie, drept, etnografie, studiul artelor, arheologie, și al Revistei de Filosofie și Drept. Notăm de asemenea calitatea de membru al colegiilor de redacție ale unor reviste științifice de peste hotare (România și Rusia), precum și membru de onoare sau asociat al unor instituții științifice din străinătate (Franța, Bulgaria și România). Remarcăm, nu în ultimă instanță, funcția de președinte al consiliilor științifice specializate pentru examinarea și susținerea tezelor de doctor habilitat și doctor (1993-2003, 2004 – pînă în prezent), academicianul A. Roșca fiind un promotor activ al excelenței științifice.

Activitatea de cercetare științifică, administrare a științei și de pregătire a cadrelor de înaltă calificare s-a soldat cu formarea școlii științifice a academicianului A. Roșca în domeniul științelor politice. Fiind o persoană de o cultură și inteligență deosebită, de un înalt rafinament și o autoritate incontestabilă, academicianul A. Roșca se bucură de o apreciere inegalabilă din partea colegilor și a discipolilor, reprezintă un exemplu de comportament moral, abnegație și seriozitate, calități care i-au adus faima de Om, Cercetător științific și Intelectual.

Victor MORARU,

doctor habilitat în științe politice,

Coordonator al Secției Științe Sociale și Economice a AȘM,

Victor JUC,

doctor habilitat în politologie,

Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

